

HLASY

katolického spolku tiskového.

Ročník 33.

1

Číslo I.

POUŤ

DO POSVÁTNÝCH MÍST SVATÉ ZEMĚ
A EGYPTA.

PRŮVODCE PO SVATÝCH MÍSTECH.

POPISUJE

Dr. JAROSLAV V. SEDLÁČEK.

Cena

1 K 90 h.

V PRAZE 1902.

Nákladem katolického spolku tiskového. — V komisi
Cyrillo-Methodějského knihkupectví G. Franci.

Hlasy katol. spolku tiskového.

Předplácí se ročně s poštovní zásilkou 1 zl.

Posud možno obdržeti v Cyrillo-Methodějském knihkupectví Gustav Francel v Praze:

R. 1872. č. 1. **Pouť do Celly Panny Marie.** Sepsal J. Souhrada. Cena 16 kr. — č. 2.—5. **Děje a osudy Mistra Jana Husí z Husince.** 54 kr. — č. 6. **Ze železnice.** Obrázek ze života. Sepsal J. Souhrada. 10 kr. — č. 7. **Bystručti a Polučti čili Sňatek divem.** Povídka od J. Ehrenbergra 20 kr. Úplný ročník 80 kr.

R. 1874. č. 1. **Vypsání devítistoletého jubilea založení Pražského biskupství, slaveného léta 1873.** Sebral a vydal B. M. Kulda. Cena 50 kr.

R. 1878. č. 1. **Obrázek z pouti svatojanské.** Obrázek ze života dle události. Napsal Jos. Ehrenberger. 15 kr.

R. 1879. č. 1. **S Bohem či bez Boha?** Obrázky ze života pro život nakreslil Dr. Karel Lev Řehák. 36 kr. — č. 2. **Zásluhy duchovenstva o české školství.** Nastínil Josef Ježek. 28 kr. — č. 3. **Zlato a pozlátka.** Kresby ze života. Nakreslil V. Pakosta. 22 kr. — č. 4. **Lenka z pohodny.** Obraz ze skutečnosti. Napsal Josef Souhrada. 38 kr. — č. 5. **Otevřené oči.** Obraz ze života vesnického z času nové osvěty. Napsal Ed. Brynych. 18 kr. — č. 6. **Počátky křesťanství mezi Slovy.** Napsal J. Ježek. Část I. Slované jižní. 24 kr. — Úplný ročník 80 kr.

R. 1880. č. 2. **Lhota dvořácká Lhotou žebrači.** Obrázek ze života v době nejnovější. Vypravuje J. Ehrenberger. 22 kr. — č. 3. **Kněz Jan.** Napsal Josef Souhrada. 40 kr. — č. 4. **Schovanka.** Povídka z doby a pro dobu novější. Napsal Josef Mergl. 25 kr. — č. 6. **Upomínky z cest života.** Vypravuje Jan Dolenský. Cena 24 kr. Neúplný ročník 60 kr.

R. 1881. č. 1. **Pouť.** Povídka od T. Hájka. 25 kr. — č. 2. **Listy zvadlé.** Sebral Dr. Karel Lev Řehák. 24 kr. — č. 3. **Odplata zrady.** Vypravování dějepisné od T. Hájka. 20 kr. — č. 4. **Třtina na větru.** Povídka. Napsal V. Pakosta. 15 kr. — č. 5. **Diamantek.** Povídka ze vsi. Napsal Eduard Brynych. 20 kr. Úplný ročník 80 kr.

R. 1882. č. 1. **Pouť Slovanů do Říma ke dnu 5. července L. P. 1881., kterou spolu vykonal i popisuje Th. Dr. Karel Lev Řehák.** Díl I. Cena 45 kr. — č. 2. **Totéž.** Díl II. 55 kr. — čís. 3. a 4. **Kalich utrpení.** Povídka z počátku válek husitských od F. Vacka. — **Člověk bez náboženství.** Dle starého německého spisu vzdělal J. B. Podstránský. 36 kr. Úplný ročník 80 kr.

HLASY

katolického spolku tiskového.

Ročník XXXIII.

ČÍSLO 1.

Pouť do posvátných míst Svaté Země a Egypta.

V Praze 1902.

Nákladem katolického spolku tiskového. — V kommissi
Cyrillo-Methodějského knihkupectví G. Franci.

POUŤ

DO POSVÁTNYCH MÍST

SVATÉ ZEMĚ A EGYPTA.

PRŮVODCE PO SVATÝCH MÍSTECH.

POPISUJE

Dr. JAROSLAV V. SEDLÁČEK.

V PRAZE

Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrba.

1902.

Úvod.

A chodívali po léta rodičové
Jeho do Jerusaléma.

Sv. Luk. 2, 41.

Prozřetelnost Boží ustanovila prvním lidem, určila vyvolenému patriarchovi a jeho potomstvu místa přebývání; u jiných lidí nečiní tak zřejmě a viditelně nějakým rozkazem, avšak přece jest každému místo jeho pobytu a působení na zemi Boží prozřetelností předurčeno. Zdá se, že jest zvláště mezi velikými duchy a mezi místy jejich žití nápadný, Bohem zvolený a určený soulad. Na oněch místech, kde se nějaké zjevení událo, neb kde známí svatí žili a působili, porozumíme onomu zjevení, působení světců snáze a lépe než jinde; aspoň nás tam ona vzpomínka, jež se k těm místům váže, mocněji dojme. Z tisíců míst této země vyvolil si náš Spasitel, když chtěl na zemi mezi lidmi přebývati, místo, které nebylo ani nejdůležitějším ani nejkrásnějším místem tohoto světa, a učinil je svým příbytkem. Kdo by netoužil, aby mohl je spatřiti, pohlížeti na Jeho rodiště, viděti pahorky, na nichž Kristus Pán mezi zástupy sedával,

hory, jež slýchaly Jeho slova, byly svědky Jeho lásky, Jeho bolesti i smrti? Sv. Země jest nám jaksi pátým nepsaným evangeliem: památky biblických míst dosud k nám mluví, potvrzují, objasňují a doplňují vysvětlení čtyř psaných evangelií Páně. Abychom v tomto evangeliu zbožně četli, známé biblické děje si na jejich dějišti v paměť uvedli, abychom spolu svoji pobožnost vykonali, proto putujeme do Sv. Země.

Dávno již toužil jsem vykonati pouť do Jerusalema. Když jsem doufal, že se touha má splní, byl jsem v radostném rozechvění a připravoval jsem se horlivě k této poněkud nesnadné pouti. Uvažoval jsem, že jest cesta do sv. míst daleká, obtížná; uznával jsem, že se doba prázdnin, v červenci a srpnu, k cestě na Východ pro tamní veliké vedro méně hodí. Cítil jsem, že budu samojediný vydán mnohým nebezpečím, jimž již mnozí za oběť padli. Vzpomněl jsem dobře slov Kazatele: „Lépe jest býti dvěma spolu, neboť mají dobrý užitek své práce (užitek svého společenství, tovaryšstva); padne-li jeden z nich, druhý pozdvihne soudruha svého. Běda samotnému: Když padne, není tu druhá který by ho pozvedl.“ (Kaz. 4, 9, 49, 10) Proto nepropustil Tobiáš svého syna na dalekou a nebezpečnou cestu bez průvodu, ale pravil jemu: „Jdi a hledejž sobě nějakého věrného muže kterýž by s Tebou šel.“ (Tob. 5, 4. 54.) A našel Rafaela, anděla Božího, který ho po celé cestě provázel. Za průvod strážného anděla jsem nepřetržitě prosil, do ochrany Boží jsem se před poutí na sv. Hoře odevzdal a Bohu děkuji, že jsem mohl v různých dobách ne jednou, ale čtyřikráte posvátná místa navštívit.

Jízda do Palestiny a putování po hlavních svatých místech jest nyní pohodlnější a snazší, a

ačkoliv lze i samotnému dosti bezpečně tuto cestu vykonati, přece dáváme přednost společenské pouti, neboť společnost její účastníkům přináší mnohé výhody. Zajisté, že jest nejlépe, když jest účelem všech členů takové společnosti hlavně jen *pouť*, když není jedna část jich výhradně cestovateli neb turisty. Pouť není obyčejnou cestou, není pro zábavu konána, ale jest náboženským úkonem od vyjití až do návratu. Účelem pouti jest: modliti se, zadostučiniti, trpěti pro Boha, děkovati jemu. Jest to mimořádný způsob modlitby a pokání. Únava, zima, horko, vítr, prach a jiné nepříjemnosti náležejí též k pouti. Máme jich přijímati trpělivě; vyhledávati jich s okázalostí, nemoudře se jim vydávati — bylo by chybou. Poněvadž se poutník již od začátku své cesty častěji modlí, poněvadž pobožností své srdce připravuje, bylo by to turistovi, který jde za jiným účelem, obtížno súčasťňovati se oněch pobožností. Proto ho dlužno předem již upozorniti, že by mu bylo ve společnosti poutníků účel turistiky podríditi náboženskému účelu. Proto může ovšem každý poutník na cestě navštívit své přátele, obstarati, čeho potřebuje, projíti se a pod., jen aby tím nebyl od pouti odváděn.*) Každý poutník si ještě učiní zvláštní úmysl, za kterým koná tuto pouť: vyplnění svého slibu, zvláštní poděkování a pod.

Neradi opouštíme milenou svou vlast, neradi vzdalujeme se z místa svého zaměstnání a povolání, abychom vyšli do cizích zemí; avšak, jde-li

*) Mohamedán Aqqi Sari praví v té příčině o Mekkánské pouti: „B. hatí putují pro zábavu, střední stav chce při tom vésti obchod, čtenáři koranu z pokrytství (aby je lidé slyšeli, aby se ukazovali), chudí proto, aby žebřali, zloději, aby při té příležitosti kradli.“ Zajisté smutné svědectví!

poutník do Palestiny, necestuje do země úplně cizí! Vždyť jest mu Sv. Země již od dětství známa a domácí, tam bydlil jeho Spasitel, tam žila nejlepší Matka Jeho i Matka naše; my známe jména biblických měst, hor i řek palestýnských mnohdy snad lépe než své vlasti! Ubírajíce se do Svaté Země, těšíme se, že navštívíme vlast, v níž nám vzešlo pravé světlo a pravý život v Kristově učení.

I.

Připomenutí o cestování na Východě.

V které roční době lze pout do Palestiny nejvýhodněji vykonati?

Nejpříhodnější dobou k cestě do Syrie a Palestiny jsou měsíce: únor, březen a duben. Cestovatel najde tam jaro a netrpí přílišným horkem, jež již v květnu nastává. V této době může slaviti ve sv. městě s Latiníky aneb s Řeky Velikonoce, čehož si mnohý poutník přeje. Tenkrát bývají ovšem poutnické domy Svaté Země plny, někdy i přeplněny. Měsíce září a říjen lze též doporučovati. Cestování jest tou dobou poněkud lacinější; arcit' shledá poutník větší díl Palestiny vyschlým a holým. V jarní době jest výhodnějším vyjeti z Terstu do Egypta a odtud do Sv. Země; na podzim jest lépe jeti železnou drahou do Cařihradu a odtud do Palestiny a vrátiti se Egyptem neb Řeckem do Terstu.

Znalost řeči. Kdo nezná řeči, tomu jest přidati se k nějaké společnosti. Osamocený cestovatel obejde se v hlavních místech při znalosti frančtiny a vlastiny. Na palestinském venkově jest arabština (syrské nářečí) obecnou mluvou; v městech, zejména v přístavních místech mluví lidé

arabsky, novořecky, turecky, francouzsky, vlašsky — méně anglicky, německy, v Jaffé a v Jerusalemě i rusky.

Jak dlouho trvá celá cesta? Jedeme-li směrem: Praha — Vídeň — Pešť — Kystenže (neb Bělehrad) Cařihrad — Smyrna — Beirut — Kaiffa (odtud na Karmél, do Nazareta, na Tábor a na jezero Tiberiáské a zpět), Jaffa (odtud do Jerusaléma, Betléma, do Jericha, k Jordánu a na Mrtvé Moře), Port Saïd — Alexandrie — Terst — Vídeň — Praha, potřebujeme při návštěvě jen těch nejdůležitějších míst Sv. Země pět neděl (včetně i s jízdou po železných drahách a po parnicích) Kdo chce navštívit Damašek a Baalbek v Syrii, připočítá ještě 5—6 dní, kdo by chtěl zajet jen do Kaňáry, přidejž též aspoň týden. Kdyby chtěl konati tu cestu opačným směrem, potřebuje asi stejné doby. Cestou do Soluně a do Athén prodlouží se jízda o týden. Kdo by jel přímo do Jaffy a navštívil pouze Jerusalém a okolí, může se i ve třech neb čtyřech nedělích vrátiti.

Výlohy cesty. Ty řídí se i zde v jakémisi poměru dle požadavků a dle pohodlí, jakého sice stující chce poprávati. Ač jest mu vždy i v jídle i v pití zůstati střídým, přece není radno, aby se tuze postil neb dovoleného zdržoval; tak by zesláblo tělo a nevydrželo by namáhání, jež s cestou v každém případě jsou spojena.

Uvedeme nejprve výši jízdnicích cen pro jednotlivce, když si opatří okružní lístek.

Železniční lístek z Prahy do Cařihradu (St. dráha) Bělehradem II. třída 146 franků 80 ctm. (asi 140 korun); v Rakousku III, v cizině II. tř. 113 franků (asi 108 K). Přes Kystenži do Cařihradu parolodí sníží se cena jízdy o 40—44 K

při druhé třídě. Rychlík třetí třídy všude nemá, čímž se jízda při třetí třídě o něco prodlouží. Jest ovšem levnější. Jízda rakouskou parolodí z Cařihradu naznačeným směrem až do Terstu stojí v II. třídě i se stravou 382 franků (asi 375 K). Třetí třída (na palubě) jest daleko levnější, avšak beze stravy. Z Terstu do Vídně stojí lístek II. tř. 42 K, III. tř. 28 K; z Vídně do Prahy II. tř. 22 K 68 h (osobní vlak 15 K 52 h), III. tř. 11 K 96 h (osobní vlak 8 K 38 h). V druhé třídě stála by ta celá cesta kolem 575 K. K tomu dlužno připočísti poplatky za vylodnění (1 K neb i méně), jízdy povozem aneb koňmo do Nazareta, na Tábor atd., jízdu po dráze z Jaffy do Jerusaléma (I. tř. 70 piastrů = 15 K, II. tř. 25 piastrů), vydání za pokrmy a nápoje, za koupené věci, za noclehy atd. Ve větší společnosti mohou býti všechny tyto poplatky menšími. Tak stojí poutní cesta i celé zaopatření na tři neděle s poutní společností 500 osob pouze 270 K v III. třídě, 360 K v II. třídě. V Palestině může každý katolík poutník, když má jednoduché doporučení svého farního úřadu, bydleti v pohostinných domech františkánských kostelů v Jaffé, v Nazaretě, na hoře Tábor, v Tiberias, v Jerusalémě (kde máme též krásný pohostinný dům, rakousko-uherský hospic), v Betlémě, u sv. Jana; v Kaifé a na Karmélu nalezne laskavého přijetí u Karmelitánů. Tamtéž obdrží úplné zaopatření po několik dní své pouti; peněz na poutníku za to pohoštění žádáno není, ale kdo může, zajisté rád přiměřenou částku darem tam ponechá, aby jiní, chudší, toho dobrodiní účastni býti mohli. Výlohy hospiců jsou velmi veliké a zapravují se toliko z darů a příspěvků, jež se z Evropy tam zasílají a jež tam štedří poutníci zanechají.

Peníze. V celém Orientě jsou nejznámější dvacetifranky ve zlatě, proto jest nejlépe, když se každý cestovatel těmito penězi zaopatří; lze je všude, s větší neb menší srážkou, proměnit. Stříbrnými franky lze též platit, ale menší obnosy jsou počítány nejčastěji v domácích penězích. Turecké peníze podléhají v různých městech rozličnému ažiu, a proto jest třeba při větší výměně větší opatrnosti. Zlatých tureckých lir (tur. libra), jež jsou asi tak veliké jako naše dvacetikoruny, avšak platí více než 22 K, není mnoho v oběhu. Každá zlatá lira má sto piastrů. Piastry jsou stříbrné, malé, a platí 22 haléřů. Nejčastěji se nám dostane do rukou veliký stříbrný peníz (jako pětifrank), mežidîjje zvaný, který má 20 piastrů (4 K 40 h). Jsou polomežidîjje a čtvrti mežidîjje (jako tak zvaný áltilyq o pěti piastrech), béšlik o třech piastrech. Piaster (qyrš neb barghût zvaný) má 40 pára; jednotlivé pára raženo není, ale bílá kovová mince o 20 pára zvaná metallik, jež platí toliko 5 h (polovina piastru ve stříbře platí ještě 10 h). Nejmenší měděná mince je o 5 pára.

Egypt má své mince. Piaster (tàrîf) platí asi 24 h a rovná se dvěma oběžným piastrům (qyrš šúruq). Dolar (rijâl másri) má dvacet piastrů (200 tak zvaných millièmes, asi jako mežidîjje). Třeba hleděti k tomu, abychom obdrželi vždy mince plné váhy, neproražené, ne tuze otřené, protože by jich pak s tíží od nás přijali.

Průvodní list. Každému poutníku jest třeba průvodního listu (passport). Jde-li do Jerusaléma, dá jej potvrditi u tureckého konsula (ve Vídni) na cestu do Jerusaléma za taxu dvaceti piastrů (zde 4 K 80 h). V Alexandrii spokojují se často navštívenkou. V přístavních místech odevzdá poutník vystupující z lodi svůj průvodní list úředníku,

který jej z pravidla odevzdá konsulovi příslušné země, a u toho jest třeba si list zase vzíti. Jindy v přístavním úřadě. Poutnická společnost může míti společný průvodní list. Chce-li někdo více měst i uvnitř země navštívit, ten požádá svým konsulátem, neb poštovním neb jiným úřadem, aby mu byl vydán turecký průvodní list; tento pak bývá na každém dalším místě pověřen a pro následující zastávku potvrzen.

Celní úřady. Tyto prohlížejí zavazadla dosti přísně. Velikých obtíží a zdržení působí, má-li cestující u sebe doutníky, tabák aneb zbraně; zbraní vůbec potřebí není. Starožitností vyvážeti není ani v Egyptě, ani v Turecku dovoleno.

Dopravní prostředky. V Egyptě lze pohodlně cestovati. Trati železné dráhy jsou dosti rozvětvené, vlaky jezdí pravidelně. Proti Nilu lze jeti z části po železné dráze, ale též parníkem. V Palestině jest železná dráha toliko z Jaffy do Jerusaléma. Kdo by chtěl viděti Ramle a shlédnouti lépe krajinu, může si najati vůz (lehký kočár), kterým dojde do města v 9 - 12 hodinách. Z Jerusaléma lze povozem jeti do Jericha, i k Jordánu, do Betléma, Hebronu a do Gazy. Vozová cesta jest i mezi Karmélem a Nazaretem. Jinde třeba jeti buď koňmo neb na jiném soumaru; koně jsou úplně spolehliví a z pravidla velmi klidní, tak že se jim může i nováček svěřiti. Jízda na oslu jest dosti dobrá a také nejlacinější. Plat za povoz, za koně a průvod dlužno vždy předem vyjednati a pamatovati toho, že bude na konci požadovati každý bachšíš (při častém volání toliko šíš, šíš!) To slovo jest perského původu a znamená novo-roční dar, pak kterýkoliv dar, zpropitné. I když by se cestovateli zdálo, že jsou průvodčí dotěravými, že požadují neodbytně a neslušně zpropit-

ného, jest mu zachovati úplný klid; i když jim říká: rúb, ímši! (prýč, jdi — klid se!), má se to říkati mírně, nikoli zlostným tonem. Dobrá nálada jest na cestě věcí, kterou nelze zaplatiti, nebylo by na místě, zbaviti se jí pro několik piastrů.

Péče o zdraví. Palestina i Egypt mají zdravé ponebí, avšak přece jest cizinci býti na zachování svého zdraví opatrným. Poněvadž může nastati při pomorské jízdě i v teplejších měsících citelné chladno, je třeba se zaopatřiti i nějakým teplejším šatem. Jindy ovšem postačí velmi lehký oděv. Při dešti, z rána a za večera bývá chladno, a jest velice nutno chrániti se před nastuzením. Není radno jísti ovoce, poněvadž bývá přecasto v nezralém stavu prodáváno; fíky, hrušky, granátová jablka snadno způsobují koliku. Nejprůnějším léčivým prostředkem jest diéta. Samotnou vodu nepijiž cestovatel na Východě nikdy, vždy s vínem neb koňakem. Lihových nápojů užívejž toliko jako léků. Před úpalem slunečním chrání nejlépe bílý šátek, který můžeme zavěsiti na klobouk. V klášterích bývá též lékárna, kde lze v případě i potřebnou radu obdržeti.

II.

Z Prahy do Cařihradu.

Dlouhá jízda po dráze unavuje více než jízda po lodi při krásné pohodě. Přece bychom doporučovali, aby český poutník aspoň jednu cestu volil přes Cařihrad neb Soluň, druhou pak učinil Terstem neb Rjekou. Tak připamatuje si kraje, odkud k nám přišli sv. věrozvěstové Cyrill a Methoděj,

přiblíží se místům dřevního Pannonska, kde oni mezi Slovany tak zdárně působili.

Samota a ticho uherské pusty, kterou jest nám projeti, upoutá snad obrazotvornost básníkovu, poutník a turista se však brzy nabaží pohledu na nepřehledná luka, močály a kukuřicová pole, jeho oko touží po krásnějších krajích. Již kolem města Szabadky (Maria-Theresiopol) počínají žírnější krajiny; pohoří Vrdník v Sirmii mění rázem celý pohled. Po té jedeme rovinou, na níž kdysi i křižáci u Zemuně odpočívali, kde po celá století kříž s půlměsícem o vládu zápasil. V Zemuně zemřel známý Jan Huňady, před Bělehradem na druhém břehu řeky zvítězil princ Evžen (1717). Za Novým Sadem jsme přejeli Dunaj. Zacházející slunko vysílá za Petro-Varaždínem své paprsky a osvětčuje malou kapli, postavenou na paměť Karlovického míru r. 1699 Marii „matce pokoje“. Dlouhé boje mezi křesťanskou mocí a islamem byly tenkrát na čas ukončeny. „Z rána dne 16. ledna 1699 vyšli projednavatelé míru v největší slávě ke shromáždění. Tři smlouvy byly nejprve přečteny. Po té čekali s hodinkami v rukou. Stalo se tak s ohledem na tureckého vyslance. Neboť Reis Effendi Rami vypočetl, že již dávno nebyly hvězdy tak příhodně k podepsání slavné smlouvy seskupeny, jako právě toho rána ve tři čtvrti na dvanáct. Když ručička té minuty došla, bylo podepisováno. Po té se vyjednavatelé objali. Čtvero dveří poradní síně bylo otevřeno na čtyři světové strany, aby byl přístup každému volným, a aby se mohl každý přesvědčiti o uzavření míru. Zpráva o tom nesena na všechny strany.“ Zasedací síň proměněna byla po císařově vůli v kapli, a malá budova nahrazena později nynější přívětivou stavbou.

Když jsme přešli Sávu, hledáme hlavní město srbského království, *Bělehrad*. Nelze však z něho spatřiti než tvrze při stoku Dunaje se Sávou a několik řad novostaveb. Výběžek bělehradské tvrže při řece jest oním místem, kde Turci veliký počet křesťanů k smrti věznili; před pevností jest „kali-mejdan“, zahrada, kde bývali křesťané na kůlech mučeni. Nad obloukem brány visí železný řetěz, který připomíná ono věznění a mučení.

Dlouholeté pronásledování a úplné ujařmení křesťanství islamem způsobilo spolu vedle nešťastného rozkolu, že nemůžeme nyní nalézt v balkánských zemích než málo katolických chrámů a škol. Bělehrad má jediný, nový katolický chrámek a školu. Spolu připomínáme, že zbyla tomuto hlavnímu městu k orientálnímu jeho rázu toliko jediná mešita.

Pěkná jest jízda podél řeky Moravy. Po její pravém břehu střídají se ovocné háje s kukuřicovými poli, jinde nás baví pohled na pečlivě pěstované vinice. Za Paracinem spojuje se srbská Morava s bulharskou. V těch místech, najmě v Alexinaci bylo roku 1876 prudce bojováno.

Za večera můžeme jen málo pohlédnouti na srbské sněmovní město, *Niš*. Historicky jest Niš (starořímská osada Naissus) proto důležitou, že jest rodištěm Konstantina Velikého. Hunnové, kteří sem později přitáhli, zničili to místo. Justinian zde v šestém století vystavěl Naissopolis, po té byla Niš v různých rukou. Od té doby, kdy se Niš dostala v moc Srbů (od berlínského sjezdu roku 1878), stěhují se Turci odtud; katolíci jsou odkázáni na malý missijní domek, v němž mají kapli, školu i missionáře. V Niši dělí se železná dráha: jedna trať vede do Cařihradu, druhá do Soluně.

Po čtyřhodinné jízdě z Niše přijíždíme do Srēdce. *Srēdec* (dřívější Sardica) leží ve středu Balkánu a byl svou polohou vždy velmi důležitým. Při stěhování národů utrpěl Srēdec spolu s mnohými jinými městy. Roku 809 dobyl ho bulgarský chán Krum a povraždil většinu zdejšího obyvatelstva. V desátém století stal se Srēdec sídlem západních bulharských carů; roku 1382, před bitvou na Kosovu Poli, dostal se do rukou Osmanů. Tehdy počali je jmenovati Sófií, snad po chrámu tak nazývaném. Po berlínské smlouvě Sofie se velice pozvedla. Prostranná mešita znenáhla zaniká a větrá, za to vyniká mohutná synagoga vedle kathedrály bulharského arcibiskupa. Nesjednocená církev učinila se v nejnovější době nezávislou od řeckého patriarchy a její hlavou ustanoven exarcha sídlící v Cařihradě.

Za Srēdcem počíná dráha při stanici Jenihan opět stoupati. Ve Vakarelu dosahuje největší výše 825 metrů; odtud sestupuje hustými lesy do údolí řeky Marice. Hory balkánské přecházejí nyní v pohorí Rhodope Sungurlu Tepe jest při výši 3000 metrů snad nejvyšší horou celého Balkánu.

V místě Bellova počíná dráha německé společnosti (dříve bar. Hirsche). Údolí *Marice*, kterým se dráha vine, jest velice pamětihodné: jím táhl před 2240 lety Alexander Veliký, aby podmanil zdejší divoké horaly. Na horách Haemu a Rhodope stály oltáře tajemných božstev, v růžových údolích zdejších roztrhávali živé skopce na pamět smrti boha Dionysa. Zde pěl Orfeus své žalostné písně, při Marici (Hebros) tančila mythická Eurydke a uštknuta zmijí sestoupila odtud do podsvětí.

Plodiv (Filippopolis) stojí na vynikající skále. Z nejvyšších domů města mohou se kochati roz-

košnou vyhlídkou po širé rovině Marice a po modravých výšinách Rhodope. Staré trácké město, jež zde stávalo, nazývalo se Eumolpias; Odrysové vystavěli tu pevnost proti nepřátelským a nepokojným Bessům. Král Filipp II. město obnovil a pojmenoval je Filippopolis. Gothové, Hunnové, Avarové, Finnští, Bulhaři a pohanští Rusové za Svjetoslava po řadě to město pustošili. Svjetoslav sám usmrtil 40.000 obyvatel Plovdiva na kůlech. Řečtí císařové vyznamenávali Plovdiv a časem zde i sídlili. Později dobyli je (1344) Asenovci východnímu bulharskému carstvu, jež padlo pak Osmanům v plen.

I Plovdiv se nyní vůčihledě vzmáhá. Bulharský lid jest, jak se zdá, čilejší a podnikavější Srbů, a kdyby se nezabýval zbytečně politikou a staral se o rozkvět svých měst a o povznesení své země, mohl by v krátké době předstihnouti všecky balkánské národy.

Za nádražím Tirnova blížíme se tureckým hranicím. *Harmanli*, malé, nepatrné místo, zůstalo nám z jiné příležitosti — z bulharské osmidenní karantény r. 1893 — u velmi neblahé paměti, Tam při březích Marice byly nám cestujícím, protože jsme přišli z Cařihradu choleroou nakaženého, vykázány dva dřevěné, malé baráky. Bez lékaře, při nedostatečné posluze a stravě, pod ochranou četnictva bylo nám zde prodlíti čtyři dny. Prvé čtyři dny karantény odbyli jsme si v jiném místě, v Hebibčevu, kde byla aspoň lékařská dohlídka. Bulhaři sice říkali: „Kdyby toto Stambulov věděl, že není skorem nic zařízeno,“ ale to bylo nám slabou útěchou. Jáma, při řece připravená, vápnem vysypaná, kde měly býti mrtvoly cestujících, kteří by choleroou zemřeli, pochovány, a kterou jsme měli stále na očích, mohla nás

zajisté jen nepokojem naplniti. Turecká karanténa bývá zařízena v blízkém pohraničním místě, Mustafa Paša zvaném; tam aspoň jsou již zděná stavení a poněkud větší pohodlí a lepší opatření než v Bulharsku bylo. Varujeme každého, aby se nikdy zbytečně do karantény nevydával.

Východní, malebný ráz podává nám pohled na *Drinopol*. Město leží na výšině, čítá více než 100.000 obyvatel. U něho stýkají se tři proudy: Marice a její přítoky Tunža a Arda. Za dřívějších dob mohly lodě plouti po Marici z egejského moře až do Plovdiva. Krásným jest Drinopol zdálí, vejdemo-li do města, vidíme jen prabídné chýše, tu a tam prabídnou mešitu — malebný dojem jest ztracen.

Drinopol má jméno od císaře Hadriana, jenž staré místo Uskadama, dřívější hlavní město Bes-sův, okrášlil a rozšířil. Před Drinopolem zvítězili r. 378 Gothové nad Římany a zničili město úplně. Roku 1361 vešel sem Murad I., turecký sultán, a přenesl sem z asijského města Brussa své sídlo až do té doby, kdy dobyl sídelního místa východního císařství, Cařihradu. Starý palác, či správněji řečeno jeho zříceniny, vzaly roku 1878 za své; byly před příchodem Rusův vyhozeny tureckou posádkou do povětří. Nyní jest tam na ostrově Tunža veřejný sad. Nejkrásnější budovou jest Selinje, mešita sulána Selima II., jejíž kopule jest o něco širší než ona mešity Sofie v Cařihradě.

V Kuleli-Burgas jest odbočka do Dedeače při egejském moři, odkud povede dráha dále do Soluně. Nedaleko Cařihradu, při stanici Küçük-Čekmeže přiblížili jsme se marmarskému moři, vidíme San Stefano, známé z poslední rusko-turecké války, Makrikej, výletní místo cařihradských, a již jsme u starých zdí Theodesia a u „zámku

sedmi věží“ Jedi Kule, někdejší věznice Cařihradu. Tam věznili janičarové někdy i své pány, sultány, a věšeli hlavy vezírů a podezřelých knížat. Půl hodiny vine se vlak vedle moře, starými náspy a jižními předměstími Konstantinova města. Zraky naše jsou víc a více poutány Orientem, krásou i chatrností jeho. Za pustým serajem spatříme hned cypřišové háje asijského Skotoru, otvírá se nám i Bospor, Zlatý Roh loďmi naplněný, a vlak stane v nádraží *Stambulu*.

Cestující představuje si krásy Cařihradu, jak o nich byl snad slýchával a četl, a těší se, že pokochá se pohledem a pobytem v tom nejkrásnějším městě světa — ale jeho představy jsou skorem ty tam, jakmile vystoupí z vlaku a vidí se obklíčena takovým množstvím rozedraných, dotěrných osob, západních i východních. Každý jej chce na sebe strhnouti, prováděti po městě, každý nabízí hostinec, své služby a p. Štěží odevzdá se cizinec ochraně některého z nich, a ten razí nám cestu z nádraží. Blízké řecké hostince a koňská dráha ruší podobně naše představy, a přece jsme ještě v městě neb v části čistě turecké a východní. Galata a Pera, jež leží na druhé straně Zlatého Rohu, jsou již úplně moderní, evropejské — ty mnoho poesie neposkytnou. Šum a ruch, který vládne na mostě Zlatého Rohu, nás překvapí. Již zde vidíme onu směsici národů, krojů a jazyků, kterou se může honositi málokteré jiné město; poznáváme, že jsme ve zvláštním středisku národů a zemí. Nevíme, nač bychom měli dříve hleděti, zda na to množství lodí po obou stranách mostu zakotvených, zda na zelený asijský břeh, či na výšinu, na níž se nové město vypíná. Vše jest nám novým, vše poutavým, ale vzpomínky naše nutí nás, abychom nejdříve hleděli spatřiti památný

chrám *Hagia Sofia* (Aja Sofia, sv. Moudrosti). Tento chrám Justinianův, který bude jednou snad zase křesťanskou katedrálou, jak jí býval, jest znetvořen vysokými minarety, jež označují, že jest v rukou nevěřících. Mezi kopulemi jiných slavných a známých mešit (Achmeda, Bajazeta a Solimana) zaniká Sofia, ježto se ony svou polohou a novotou stavby více do popředí staví. Velikolepostí stavby a rozsáhlostí svou zůstane však vždy nej-
přednější.

Zlatý Roh jest jako široké ústí nějaké řeky; po obou březích v pravo i v levo vystupují domy, kiosky, mešity, minarety a paláce v různých rozměrech i tvarech a dívají se dolů na ten mravenčí život lidí na loďkách a na parolodích. Po takovém krásném pohledu s mostu vejdemo do ulic přeplněných, nečistých, a odtud vzhůru do nového města ulicí Grand rue de Péra do hôtelu Métropole. Na cestě jest nám vyhýbati se Turkům, kteří nosí veliké měchy vodou naplněné, černochům, silákům, kteří polosvlečení přenášejí na tyčích veliká břemena. Roznašeči křičí ve všech toninách, řemeslníci pracují venku a zúžují ulici ještě více a přidávají svůj značný díl k celkovému hluku. Hojnost psů doplňuje tento nepří-
znivý dojem.

Mile nás za to dojalo večerní zvonění Anděl Páně, které se ozývalo v novém městě z mnoha stran. Roličné katolické chrámy a ústavy, jež se mohou těšiti dobré ochraně některé západní velmoci, jsou zde dosti svobodny; i průvod Božího Těla mohl býti v posledních letech v Cařihradě veřejně a slavnostně konán.

Druhého dne jsme šli prohlédnout Stambul. Seraj, bývalé sídlo sultánů a jejich harem, nynější residence úřadů Vysoké Porty, činí dojem

mrtvého města. Již v ulicích, jež k Seraji vedou, jest zvláštní, jakoby dušené ticho, okna jsou zamřížovaná anebo opatřena dřevěným mřížovím (mušarabijje). V jednom dvoře umístěno jest museum starožitností. Turecká říše chovala a chová ve všech svých krajích nejvzácnější starožitnosti. Dříve hledali starožitnosti a vybírali je ze země, aby je tajně neb veřejně odnášeli do západních museí neb do skladů starožitností. V posledních dobách bylo vydáno nařízení, aby byly vykopané starožitnosti odváděny do cařihradského musea a jen část objevených neb nalezených věcí může býti s dovolením vlády ponechána v rukou podnikatele. Tím se obohatilo cařihradské museum, zejména z Assyrie, z Malé Asie, mnohými vzácnými nálezy, zároveň však způsobeno, že nechce nikdo ve prospěch cizí, tedy ve prospěch Porty, draze hledati starožitností, jež zůstávají v zemi, aneb jsou tajně vyhrabávány jednotlivými Araby, kteří je pak prodávají do Evropy.

Oddělení toho musea, jež obsahuje assyrské tabulky a nálezy, bylo uspořádáno učeným P. Scheilem z Tovaryšstva Ježíšova, který k tomu účeli tureckou vládou povolán, a též do Mesopotamie ve vědecké výpravě vyslán byl. Staré nápisy jsou velmi zajímavými, pozorování jich vyžaduje však mnoho času. Obyčejný cestovatel si s největší zálibou bude prohlížeti tamtéž uschované sarkofágy, jež byly nedávno ze Sidonu (Saidy) sem přeneseny, mezi kterými uměleckou cenou nejvíce vyniká sarkofág zvaný po Alexandru Vel

Jdeme k *Hagia Sofia*. Tam, kde býval narthex chrámu, musíme platiti bachšiš za vstup a abouti turecké sandály. Zevně jest Sofie obklíčena přerozmanitými přístavky, náhrobky, školami. Čtyři minarety a veliký pozlacený půlměsíc na

místě kříže na kopuli udávají charakter mohamedánské (správnější jest: muhamed.) modlitebny. Peristylem, měřícím 60 metrů délky a deset šířky, přijdeme k někdejší královské bráně a když staneme pod kopulí, jsme uneseni krásou, harmonií, souladem celé té vysoké a velebné stavby. Turci zabílili křesťanské ozdoby, navěsili po klenbách modré kruhy, popsané výroky koranu, přidali sem nepěkné lustry s prostými i nečistými svítilnami, to vše nemůže překážeti velikolepému dojmu, jakým působí stavitelské dílo Anthemia z Trally a Isidora Miletského. Původně vystavěl zde již Konstantin chrám Boží Moudrosti, v němž i svatý Jan Zlatoústý kázával. V době nepokojů byl dvakráte spálen a Justinian I zanechal nynější velebné dílo, jež mělo po věky hlásati velebnost a slávu Svaté Moudrosti. Odevšad, z Efesu, z Athén i z Egypta shledávány pro tuto stavbu mramorové sloupy a ozdoby, na ostrově Rhodu připravovány ony porésní, lehké cihly, jež by nezatížily tuze klenbu obsáhlé kopule. Na zlatém oltáři se stkvěly drahokamy, malby a mosaikové obrazy zdobily stěny, trůn patriarchův, ambon byly mistrovskými díly řezbářství, Justinian prý zvolal, když vešel do dohotovené svatyně: Sláva Bohu! Šalomoune, já tebe přemohl!

V dalších částech tureckého města ukazovali nám zbytky starých soch, sloupů a jehlanců. Na sloupu, který nyní jmenují „spáleným“, stávaly po sobě podoby (sochy) Apollona, Konstantina, Juliana odpadlíka a Theodosia; pak jej rozbil blesk, oheň jej z části učinil vápnitým.

Uvedli nás do malé mešity, v níž byly za příležitosti pobytu německého prince Bedřicha odkryty staré, křesťanské stropní malby veliké ceny. Znázorněn tam dle evangelií život našeho

Spasitele; při obraze „útěku do Egypta“ dán sv. Josefu umělcem do rukou průvodní list, kterým se prokazuje egyptským úřadům!

Když jsme obcházelí staré obranné zdi města, přišla naproti nám žena Arménka, a žádala, aby s ní náš průvodčí šel kus cesty a ochránil ji před vojáky, kteří tou cestou chodívají. Ti, kdož mají jiné chrániti, jsou jim v Turecku nebezpečnými! Ostatně bylo lze říci, proč se ona v taková místa o samotě vydává?

Navštívili jsme v Cařihradě též dům (tekkije) křepčících dervišů (mewlewi). Při zvuku píšťal a bubínek počnou se tito točiti; ruce mají rovně roztažené, jednu dlaň obrácenu vzhůru, aby mohli přijati, co jim bůh dá, druhou obrácenu k zemi na znamení pohrdání. Točí se čím dále tím rychleji, někdy až i půl hodiny dlouho. Tím se domnívají, že boha dle návodu zakladatele Želaled-dina Mewlana (zemřel 1273 po Kr.) nejlépe uctívají. Dervišové, Rufâi zvaní, bavili nás tím, že opakovali či vyráželi v stoje, pak v sedě, mnohonásobně po sobě při pravidelném klácení tělem vyznání o jednom Bohu (Není boha kromě Boha), až se stálým, namáhavým křikem seslabili tak, že nemohli vyrážeti než Allah! neb já hu (o On!) aneb i padali. Nyní byli po svém mínění v pravé ekstasi.

Kdo chce popatřiti na krásu Cařihradu a Bosporu, tomu jest vyjeti si jednou po parolodi z cařihradského přístavu Bosporem k Černému moři. Pobled na oba břehy, asijský i evropský se stále mění a jest vždy čarokrásným. Po pět hodin zůstává tak ten, kdo krásám přírody, pochopení díla Božího, přístupným jest, nadšením unesen.

III.

S o l u ň.

Přidáváme zde přehledný popis přímé cesty do Soluně, kdyby snad některý poutník této cestě dal přednost. Z Terstu do Alexandrie obnáší vzdálenost 1200 námořních mil, ze Soluně toliko 670; dokud nejsou Atény spojeny železnou drahou se severem, bylo by jízdou přes Soluň sprostředkováno nejkratší spojení s Egyptem a s Východem. Na závadu tomu jest, že jest pobřeží Soluně mělké, a že parolodní spojení se Soluní nejsou dosti častá, ani příhodná. Z Cařihradu lze do Soluně zajeti parní lodí, která se zastavuje v Dardanellách a v Dedeači (ruské lodi též u hory Athos).

Chceme-li po dráze do Soluně, opustíme cařihradskou trať v Niši projedeme jižním Srbskem ku hraniční stanici Zibevče. Prohlídka zavazadel děje se zde někdy dosti přísně. Ač jsem byl v kněžském taláru, aneb snad právě proto, mně v Zibevče srbská pohraniční stráž vybrala ze zavazadel veškeré listy, tiskopisy, a nechtěla jich až po dlouhém vyjednávání vydati. V Soluni mně turecká stráž zabavila kdysi všechny cestovní knihy, jež prý musily býti nejprvé předloženy ku prohlédnutí, což trvalo dva měsíce; po těch vráceny mi byly knihy, nikoli všechny a nikoli celé, laskavým přičiněním našeho konsulátu.

Důležitějším místem na té cestě jest *Skopije* (Üsküb), bývalé hlavní město Dardanie. Snad stojí na místě starého Taurinia, kde se narodil císař Justinian. Ve Skopiji sídlíval stále katolický biskup; nyní jest tam nepatrná katolická fara, arcibiskup sídlí v nedalekém Prizrendu. Na některých stani-

cích hlásili se ke mně jakožto ku katolickému knězi někteří Albánci, kteří nabyli vychování v náboženských ústavech a váží si proto katolického kněze. Při další jízdě vstoupilo do našeho vlaku několik tureckých četníků, aby nás až do Soluně ochránili před loupeživým útokem zdejších Řeků.

Jeli jsme do *Soluně*, abychom pozdravili rodiště našich věrozvěstů sv. Cyrilla a Methoděje, a uctili památky jejich, kdyby takých tam bylo. Lazaristé nás uvedli ku staveništi katedrály katolických Bulharů, jež má býti zasvěcena slovanickým apoštolům. Bulharský biskup nám tam vykládal, jaké obtíže jest jemu při stavbě překonati. V základech stojí voda, která porézní, písčitou půdou všude proniká; ustavičné čerpání zdržuje a zdražuje práci nesmírně. Peněz ovšem ku stavbě s dostatek není, očekávají jich ze sbírek. Nyní snad jest stavba již dokonána. Po té jeli jsme do bulharského semináře, který leží opodál od města, v Saidenliku. Tamtéž jsou dvě domácí kaple; v jedné slouží dle latinského, v druhé dle řecko-bulharského obřadu. Bude-li zde moci býti vychován dostatečný počet domorodců a vyslán s kněžským posláním a povoláním mezi Bulhary, jest se nadíti nejlepšího. Ani tu není zvláštních památek, jež by se zachovaly po našich sv. apoštolech. Mezi Bulhary chce působiti též nové náboženské sdružení, které pod jménem „Eucharistinky“ jakýs francouzský kněz zde založil. Navštívili jsme jejich sídlo, žákyň bylo však v té době ještě velmi málo. Školský bratr zdejší se zmínil, že založili zdejší dům z ohledu na slovan-ské země, aby pak odtud jejich blahočinný řád mohl zasévatí símě dobrého učení a vychování i v ostatních slovan-ských vlastech. Zajisté

velmi dobrá myšlenka, ale tuším, že jest jejich škola v Soluni francouzskou, nikoli slovanskou.

Jako jinde, pídíme se i zde po starožitnostech. Vždyť jest Soluň jedním z nejstarších měst evropských. Zde byl již před Alexandrem důležitý přístav a vzácné macedonské lázně (Thermae). Roku 316 bylo to místo Kassandrem, nástupcem a dědicem Alexandra Vel. pojmenováno *Thessalonike* po jméně Alexandrovny sestry, choti Kassandra. Když zanikla hlavní města Macedonie, Edessa totiž a Pella, stala se Soluň hlavním místem římské Macedonie, byla hlavním místem na důležité dopravní cestě Via Egnatiana mezi Adrií a mezi Pontem. Starožitností objeveno dosud velmi málo: Konstantinův oblouk, vítězná brána, zbytky hyppodromu — to je vše.

V dobách Krista Pána byla zde již četná osada Židů, neboť měli v Soluni několik synagog. *Sv. Pavel* a jeho soudruzi vyšli z Filippi a prošedše Amfipolí při ústí Strimona a Apolonií, vešli vítěznou branou, která dosud připomíná veliký boj u Filippi svedený, do Soluně. *Sv. Pavel* se ubytoval u jednoho Žida, jménem Jasona a vykládal ve třech po sobě následujících sobotách poslání Pána Ježíše. Někteří ze Židů i z Řeků uvěřili. Nová křesťanská osada byla ostatním Židům velikým pohoršením a ti sebrali lůzu, učinili vzbouření a oblehli Jasonův dům. Jason a jiní z křesťanů byli vlečeni k politarchům a obžalováni: „Tito kazatelé pobuřují celý svět a jsou nyní v našem městě. Jason je přijal a všichni společně brojí proti císaři, pravíce, že jest jiný král Ježíš.“ Jason vyložil Římanům celou záležitost, položil záruku za *sv. Pavla* a jeho soudruhy. Následující noci svatý *Pavel* odešel, zůstal však v něžné své péči pamětliv nové So-

luňské osady, jak list jeho k Thessalonským do-
svědčuje.

Z obyvatelstva, jehož čítají v Soluni k 100 000, jest jen pětina, tedy asi 20.000 křesťanů, kteří však nejsou sjednoceni a náleží různým vyznáním a národnostem. Dříve bylo křesťanství v Soluni mohutným. O Soluňských křesťanech psal sv. Pavel: „Vzory stali jste se všem věřícím v Macedonii a Achaji“ (obrazy). Skorem všechny mešity, a čítá se jich k 60, jsou bývalé křesťanské chrámy. V předsíni mešity Ortaši-Efendi, bývalého chrámu sv. Jiří, stojí kazatelna, o níž praví, že s ní kázal sv. apoštol Pavel. Vidíme v ní zbytek starého ambonu. Jméno nedaleké vesnice Hagios Apostolos na zříceninách Pelly připomíná taktéž památku sv. Pavla.

Přibyli jsme do Soluně krátce po velikém ohni, kterým bylo skorem celé židovské město zničeno. Židé zaujímají prý více než polovici veškerého zdejšího obyvatelstva. Někteří z nich mohou býti potomky oněch Israelitů, jimž sv. Pavel kázal, většinu tvoří však přistěhovalí Sefardim t. j. španělští Židé. V křížáckých dobách vydával se zde kdosi za Messiáše, působil prý divy a oklamal velmi mnohé.

Zvláštní druh Hebreův jsou zde tak zvaní Mámíni, kteří se zjevně hlásí k islamu, v soukromém životě však zachovávají Mojžíšův zákon. Ti mají třicet modlitebnic.

Smutný byl pohled na zbytky vyhořelého města; tu i tam hrabali se ubozí jednotlivci v popeli svého stavení, aby snad ještě něco ze svého majetku našli a aby se aspoň na čas ochránili před žebrotou. Stejně truchlivým je pohled na zbytky hippodromu, jež zovou „las encantadas“ (zaklené). Tam poručil císař Theodosius bez před-

chozího soudu 7000 občanů usmrtiti. Sv. Ambrož jemu proto uložil v Miláně pokání, jemuž se císař v pokoře podrobil.

Ve veliké, pětilodní mešitě bývalého chrámu sv. Demetria uctívají i Turci hrob tohoto světce a rozsvěcují tam olejové svítilny. V mešitě Aja Sofia jest obraz nanebevstoupení Páně velmi dobře znatelným; dva ambony stojí po obou stranách jako v starých křesťanských dobách. V devátém století dostali se Saracénové poprvé do města, ve dvanáctém století zmocnil se ho normanský Tankred. Křesťanství tehdy zmohutnělo. Tehdejší arcibiskup Eustathius zanechal důležitý výklad k Homerovým básním Illiadě a k Odysseji a byl znám jako horlivý reformátor klášterního života. V třináctém století stal se Bonifác z Monserratu pod jménem Soluňského císaře, frankským vládařem města. Po té zmocnili se ho byzantinští císařové, Bulhaři i Benátčané, až se pak v patnáctém století dostalo v moc Turků.

Jako jsme již při Cařihradě připomenuli, tak i zde poznamenáváme, že jest Soluň jen z dále malebnou a příjemnou, uvnitř v úzkých, nerovných a pustých uličkách se nám líbiti nemůže. Z ná-
břeží díváme se na klidnou hladinu mořskou, a za ní vidíme se zvedati thessalský Olymp, domnělé sídlo Bohů. Zdálo by se, že má mírný svah, ale přece jest na všech stranách propastmi a roklemi roztrhán, takže není snadno naň vystoupiti. Výšku jeho udávají 2985 metrů nad hladinou mořskou. Na jeho úpatí stávalo městečko Dion odkud vystupovali Jovišovi kněží jednou do roka na vrchol Olympu, aby tam obětovali smírné oběti. Nyní vystupují naň do kaple proroka Eliáše, která stojí v poloviční výši hory, řečtí mniši z kláštera sv. Dionysia a slouží tam novozákonní oběť.

Chce li poutník jeti ze Soluně do Palestiny, má poměrně nejvýhodnější spojení odtud do Volo, kolem Euboje do Pireu (Athén), odkud se může egyptskou neb ruskou lodí přeplaviti do Alexandrie a Port Saidem do Jaffy. Tato cesta vyžaduje při příznivém spojení 6—7 dní. Přímých parolodí do Jaffy ze Soluně není. Někdy naskytá se příležitost jeti ze Soluně do Smyrny neb i na Rhodus anglickou parolodí, snad i do Port Saidu; spojení těchto obchodních lodí je však nespolehlivé a neurčité. Volo bylo sídlem Nauma a žáků sv. Cyrilla a Methoděje. Směrem k Athénám vystupují místa z klassických dějin známá, jedno po druhém.

IV.

Z Cařihradu na Karme¹.

Cařihrad a jeho okolí nám poskytuje mnoho pozoruhodných věcí, že bychom byli vábeni zdržeti se zde více dní, avšak poutník nenalézá na světských předmětech takové záliby, aby proto zapomněl účele své cesty. Nemohli jsme se dočkati, až budeme moci vstoupiti na půdu Svaté Země a proto jsme s jakousi dychtivou radostí jeli na rakouskou parolod², která by nás odnesla ku břehům Palestýny.

Loď plnila se různými cestujícími. Na palubě zasedl větší počet mohamedánských poutníků; každý si vybral místo, jež se mu zdálo nejvhodnějším a připravil si tam lůžko pod širým nebem na osm dní. Několik dní trvá jim ještě jízda do přístavu Žedda, odkud se ubírají do Mekky. Všichni tito poutníci připravovali si ze svých zásob jednoduché pokrmy, vykonávali za

vedení dvou imámů pravidelně své paterý denní pobožnosti, odříkávali mimo této doby velmi pilně na zvláštním růženci 99 vlastností božích. I tito pohanští povtníci ukazují tak, že přirozenou a žádoucí přípravou a společnicí pouti jest pobožnost. V první lodní třídě se uvelebil jakýsi Turek, jenž s sebou vezl svůj, z četných žen sestávající harem. Ženy i jejich otrokyně a hlídači byli umístěni odděleně v zadní části lodi. Tam zavěsena ihned dvě visuté kolébky a dětský křik ozýval se odtud i v dobách, kdy za největšího parna panovalo úplné ticho na lodi. Časem přišla jedna neb druhá otrokyně k svému pánu a usedla na palubě v otrockém duchu k jeho nohám. Tak se dělo u Turka; u bohatého Řeka, jenž s námi též jel, viděli jsme však něco podobného. Služky jeho jsou podobnými otrokyněmi.

Ještě dosti dlouho mohli jsme se při vyjiždění z Cařihradu kochati pohledem na jeho krásy. Z moře Marmary vjíždíme do úzkého Hellespontu. U Gallipoli, v místě Sestos vztyčil Soliman I. poprvé svůj turecký prapor na evropské půdě. Tam u Abydos na nejužším místě stavěl Xerxes most, aby po něm mohlo jeho bezčetné vojsko přejíti Hellespont; když most spadl, poručil mořské vody bičovati. Již dříve pozorovali jsme na různých místech silná opevnění, děla, stráže; tam, kde se otvírá Hellespont v egejské moře, stojí proti sobě dvě silné pevnosti, evropská Kelidul-Bahr (mořský klíč) a asijská Sultanije-Kalessi.

Když jsme vyjeli z Dardanell, díváme se na blízký asijský břeh, kde spatřiti můžeme v dáli návrší, podobné ohromné terasse, kde snad stávalo staré *Ilion*. Schliemann klade *Ilion* do místa Hissarlik zvaného, Texier je hledá ve vzdálenějším Bunarbaši. Mnohé starožitnosti řecké i cizí byly

v těchto místech nalezeny, jednotlivá místa při Skamandru ležící odpovídají popisům Illiady úplně, ve vyvýšeninách (tumuli) určovány proto též s jakousi pravděpodobností hroby Achilla a Patrokla, jež Alexander Veliký, Cesar a Germanikus a jiní svojí návštěvou uctili. Zde ukazují též hrob Ajaxův, sestávající ze dvojí dutiny. Dle bájesloví byla sem vysazena Laomedonova dcera Hesione; Herakles zabil mořskou obludu, jež ji ohrožovala, a zachránil ji.

Bude nám objeti z části Malou Asii, která posvěcena z dob prvního křesťanství na tolika místech hlásáním slova Kristova a zázračnými skutky sv. Pavla. On kázal v Troadě, kdež i mladíka Eutycha, jenž spadl s okna třetího poschodí dolů, zase k životu vzkřísil. Předních sedmero církví, jimž sv. Jan věnuje Zjevení, nepovstalo v Palestíně, ani v Judsku, nýbrž v sedmi velikých městech Malé Asie a Syrie: Efesus, Smyrna, Pergamon, Thiatira, Sardy, Filadelfie a Laodicea. Kam podělo se křesťanství těchto míst? Jest to snad trestem Božím, že kraje, kde býval jeden ovčinec a jeden pastýř, nyní tak rozděleny jsou a od Boha vzdáleny?

Od ostrova Mytilene (Lesbos), vlasti pěvkyně Saffo a mnohých slavných mužů, blížíme se lepšímu městu Smyrně.

Smyrna jest velmi malebně v bezpečném svém přístavu rozložena; domy její vystupují na svahu hory Pagos do výše a s hora hledí na nás rozsáhlé zříceniny bývalé pevnosti. Jakmile jsem spatřil toto velebné panorama se strany mořské, umínil jsem si vystoupiti až ku pevnosti. Při své první cestě odvážil jsem se jíti tureckým městem samotou do výše. Ulice byly opuštěny, nepotkal jsem jen tu a tam ženu, jdoucí pro vodu. Každá

zahalila ihned svůj obličej, jakmile shlédla cizince; u studně, kde jich bylo více shromážděno, přivítaly mne ukrutným křikem, do něhož se mísil štěkot celé smečky psů. Bylo mně úzko, avšak když jsem vystupoval uličkou, již mi jedna ze žen ukázala, dále a nedbal toho křiku, utichlo zase vše. Nejprve jsem došel k velikému cypřiši za tureckým hřbitovem; Turek, jenž tam stál, ukazoval mi nasypaný náhrobek, pod nímž prý jsou ostatky sv. Polykarpa, mučeníka nejprvnějších křesťanských dob. Za císaře Marka Aurelia přivedli drábové prokonsula Quadrata tohoto učeníka sv. Jana do Smyrny. Irenarch vzal sv. Polykarpa na vůz, a přemlouval jej, aby obětoval bohům. „Ty mně zle radíš,“ pravil svatý stařec. Irenarch jej shodil s vozu, tak že si zlomil nohu. Odvlékl se odtud do agory, kde byl po skončených lidových hrách za živa upálen. Místo, kde stávalo divadlo stadion a agora, jest z částí pokryto nově postavenými domy Turků.

Když jsem vystoupil k pevnosti, potkával jsem polonahé, divoké osoby, cikány, kteří žádné důvěry v pustém místě onom vzbuzovati nemohli. Před zříceninami vylamoval ze starých zdí voják, jenž stál snad na stráži, kámen a otesával ho a rovnal. Zajisté velmi praktické zaměstnání na místě jednotvárné strážní nečinnosti. Se zřícenin byla vyhlídka na moře a na údolí směrem k Efesu velmi krásnou. Vidíme úrodné údolí sv. Anny, kde asi při říčce Meles byly lázně Diany. Tam ukazují jeskyni, v níž nymfy básníka Homéra kojily. Smyrna jest jedním ze sedmi měst, jež se hádaly o čest, že se v nich Homér narodil. Za rajskou zastávkou železné dráhy jest skála, na níž prý své verše Illiady skládal. Ze stanice Ajasoluk (Ἅγιος Θεολογός) po sv. Janu pojmenované, lze do-

jíti ku zříceninám *Efesu*. Zde kázal sv. Pavel, zde byl pronásledován stříbrníky města, kteří se viděli ohroženy ve svém řemesle kázáním Pavlovým. Tím ochabovala úcta k efesské Dianě, obchod, který vedli zdejší lidé se soškami Diany, s obrazy její chrámu, zanikal. Sv. Pavel odešel odtud a není jisto, zdaž ještě po druhé do Efesu zavítal. Zde dlel sv. Jan, miláček Páně; dle zbožné legendy bydlila zde i Panna Maria. V *Panagios Kapuli* ukazují místo, kde by byla bývala Panna Maria pochována; jest to ale málo pravděpodobným. Zde byl pochován i Timotheus; dle zpráv patriarchy Modesta bydlila zde i sv. Maří Magdalena, jejíž hrob i chrám býval na Quileonu. Po jiné, známější legendě přibyla sv. Maří Magd. s Lazarem k Marsilii a zesnula nedaleko odtud. Magnesii, Hierapolis a jiná ještě místa může ten, koho starozitnosti zajímají, k velikému uspokojení navštívit. Poutník tolik času nemá; pomodlí se v arcibiskupském chrámě smyrnenském, může prohlédnouti i řeckou kathedrálu sv. Fotina a jiné chrámy klášterů katolických, ale jest mu jeti dále ku břehům kýžené Svaté Země.

Chios, ostrov proslulý dříve vínem, jest nyní z veliké části pustým. Častá zemětřesení způsobila mnoho trhlin a roklí; Turci pobili roku 1822 všechno obyvatelstvo hlavního místa, jenom část jeho prodali v otroctví do Smyrny a do Cařihradu. Znenáhla toliko mohli uprchlí Chioté zalidniti svoji vlast. Jakých upomínek vzbudí v nás pohled na ústí Meandru, kde stávalo město *Milét!* Tam sv. Pavel též působil, tam promluvil k starším onu známou něžnou řeč, v níž se s nimi loučil, a v níž projevil pevnost apoštola, odhodlanost mučeníka a lásku pastýře!

Ani *Samos*, rodiště Pythagorovo, ani *Ikaría*, kde

podle báje spadl Ikaros, jenž si voskem připevnil křídla, aby se mohl vznésti do výše, nezajímaly nás tak, jako ostrov *Patmos*, který leží proti ústí Meandra. Bohužel, že jsme mohli spatřiti toliko jeho obrysy. Tam byl vypovězen sv. Jan, sv. Theolog, jak jej Orientalové nazývají; dosud ukazují mezi městem a přístavem onu jeskyni, v níž svatý Jan psal své Zjevení.

Mezi dalšími ostrovy bílého moře (tak jmenují Turci egejské: *bahr-sefid*) veze nás parolod k *Rhodu*. V malém přístavě marně hledáme onu známou obrovskou sochu rhodského kolossa. Zemětřesením povalen ten div světa, obr, jenž stál rozkročen nad vjezdem do přístavu. Nejznámějším se stal tento ostrov, když zde sídlili rytíři svatého Jana (1309 — 1522).

Město samo, někdejší dům rytířů proměněný ve vojenskou kasárny, paláce rytířů, vše se podobá zříceninám. Řekové, přistěhovalí španělští Hebreové a v malém počtu i Turci tvoří obyvatelstvo této mořské růže. Žádný z nich nestará se o zvelebení půdy tohoto ostrova, a Turek učinil co nejvíce, aby ostrov zkazil, obyvatele jeho vyhubil. Řek zdejší trpělivě čeká na obchůdek, na sebe menší výdělek: tím se živí. Turek sedí při svém *narghilé* (vodní dýmce) a dívá se bez zájmu, jak se staré památné stavby rozpadávají, přeměňuje chrámy v mešity, při čemž ničí veškery umělecké obrazy, sochy a ozdoby. Turek vzal vzdělaným zemím a kultuře, co nalezl; lepšího nic náhradou za to nedal, protože ani ničeho dáti nemůže!

Z ostrova *Rhodu* jezdí některé parolodi těsně při březích malé Asie a *Karamanie* a zastavují se v *Adalii*, *Mersině*, *Alexandrettě*, na *Cypru*, v *Tripolis*, k čemuž je třeba o něco delší doby; jiné jedou z *Rhodu* přímo k ostrovu *Cypru*. První

cesta jest zajímavější, protože lze při ní navštívit též Tarsis, rodiště sv. Pavla, Antiochii a jiná místa.

Na *Cypru*, hlásala báje, narodila se Venuše. Ostrov ten býval překrásným a zvali jej „bláženým“ i „vonným“ εὐώδης. Bylo tam hojně lesů, odtud vyváželi měď a stříbro; Herodes byl se svolením Augusta podnikatelem k dobývání mědi. Když se blížíme k cyperskému přístavu *Larnaka*, těšíme se, že můžeme na prázdném pobřeží spatřit několik štíhlých palm. Jak dodávají hned celé krajině jiného, malebnějšího rázu! *Larnaka* jest staré *Citium*, biblické *Kettim*. Poblíže nalézalo se mnoho pohřebišť, sarkofágů, po nichž má *Larnaka* (skříně) své jméno. V městě jest nejpatrnější malá svatyně, zpola v zemi se nalézající, která byla dříve fenickým chrámkem. Ve středu stavení jest posvátný pramen, za ním stával nejspíše oltář bohyně. Nyní jest zasvěcen chrámek ten Panně Marii pod jménem *Panagia Fanerumeni*. Olejové lampy tam zavěšené užívají tamní dívky k pověrám. Chce-li totiž zvědět, zda jest její milostný cit opětován, rozsvítí za soumraku světlo oné svítilny; hoří-li ještě z rána, jest to dobrým znamením; zhasla-li, není na druhé straně lásky. Zbytkem pohanského zvyku, o němž i Herodot zmínku činí, jest snad též, že vstupují o letnicích zdejší dívky hromadně do moře na pobřeží v domnění, že tak nejsnáze si zajistí sňatek. Jinoši znají ovšem ten zvyk a přicházejí a konají prý volbu.

Řekové zde mají chrám zasvěcený sv. Lazaru. Pravíť totiž, že se Lazar, kterého Pán vzkřísil, se svými sestrami sem utekl, že se stal zde biskupem a mučéníkem. Jiná legenda dí, že přistál u *Marsilie* ve *Francii*. Císař *Lev Mudřec* prý

odtud vyzvedl sv. ostatky Lazarovy do Cařihradu. Hlavním chrámem neřestné služby bohyně Venuše byl chrám v Pafos, kde prý stával obraz či symbol bohyně spadlý s nebes. Zde kázal však filosof Zenon nejprísnější stoicism! Dosud se tam bliže Salaminy nalézají zbytky staveb, sloupy a jiná znamení ukazující, kde stávala zahrada Astartina Hieroskipost, kde byly lázně Afrodity a p. Sv. Pavel a Barnabáš kázali mezi zdejšími Židy. Tito se na ostrově Cypru rozšířili jednou tak, že vedeni jakýmsi Artemiem, počali zabíjeti zdejší obyvatelstvo, aby je vyhubili. Hadrian je ztrestal a z ostrova vyhnal. Nyní jest Cypr ve správě anglické vlády, která sem uvádí znovu židovské osady. Mezi cestujícími, kteří v Larnaka vystoupili, poznali jsme řeckou učitelku, která se ubírala do ústavu v Leukosii. Na cestě skorem s chloubou hlásila, že četla nevěrecké francouzské spisy, a že nevěří v nesmrtelnost duše a p. A té bude za krátko svěřen celý ústav, poněvadž v tom, čemu se naučila, předčí daleko slabé ostatní řecké učitelstvo!

Když byla loď naložila něco sudů cyperského vína a limonů, odjela směrem k *Beirutu*, do Syrie. Město jest velmi pěkné i v celkovém pohledu i v jednotlivých stavbách. Arabové je v básních přirovnávali k carevně, která leží na lůžku ze zel. ni a z květů, a snivě dívá se na moře. Pobřeží jest po obou stranách, najmě ze strany jižní, krásně zelené, porostlé, i nad Beirutem zvedá se zeleň oliv a fíků a ono přirovnání je proto zcela vhodným. Množství Arabů, kteří se při přistání na naši loď derou a na nás svými nabídkami takřka útočí, jejich křik, zbytečné zdržování a obtěžování v celnici a při prohlídce průvodních listů zkazí obyčejně celý dojem

prvého dne v tureckém přístavním místě. Věru, že bychom rádi dali úředníkovi i větší bachšiš, ač k němu povinni nejsme, jen abychom se těchto obtíží zbavili, ale dlužno se obávati, že by pak ty obtíže teprve nastaly. Tušil by totiž obdarováný úředník, že máme snad v zavazadlech zapověděné předměty, a prohlížel by znovu aneb by poslal jiného úředníka ku prohlídce, aby se bachšiš zdvojnásobil. Úředník je špatně, nepravidelně placen, musí svému šéfovi odváděti též jakési zpropitné, nemáme jemu toto vydírání za zlé.

Jednou jsme bydlili v „Hôtel Orient“ za dosti mírnou cenu denní pense desíti franků. Po druhé byli jsme pohoštěni a ubytováni u jedné z předních syrsko-katolických rodin. Tam měli jsme příležitost pozorovati vzorný rodinný život a zbožnost této domácí rodiny. Starší otec rodiny těšil se i u vzdálenějších příbuzných veliké úctě. Po celý den přicházeli jednotliví Syrové k němu buď na návštěvu neb poradu. O polednách a večer byla u jeho stolu shromážděna dosti četná rodina; i několik vzdálenějších pokrevních příbuzných, kteří jsou svobodni a stojí jaksi pod ochranou této rodiny, bylo přítomno. Večerem odebrali se skorem všichni mužští členové ještě k svému biskupovi, aby mu učinili denní návštěvu. Tam sejdou se s ostatními čelnými muži Syrů, promlouvají o svých národních a náboženských záležitostech a utužují tím svůj svazek, své přátelství. Biskup jejich jest jménem patriarchy zástupcem svých svěřenců i před světskou vrchností; on ručí i za správné odvádění daní, za loyálnost Syrů a p.

Beirut jeví v mnohém ohledu francouzský ráz. Francie mívala v Syrii značný vliv a tento

byl znáti nejvíce v Beirutu, poněvadž toto přístavní město Damašku jest jaksi branou a klíčem Syrie. Rozličné francouzské společnosti zvelebily město, zavedly osvětlení, spojení silniční, nyní i železniční s Damaškem, postavily nový přístav. Francie chránila katolickou správu libanských křesťanů, podporovala zdejší školy a nemocnice a nabyla tak jakéhosi práva na tyto kraje. Jesuité zavedli v Beirutu i vyšší učení, které dychtivým Syrům v jakémisi poměru již protestanté podávati chtěli, a zvelebili i na jiných místech za přetěžkých poměrů školství Syrie podivuhodnou měrou. I Mohamedáné a Řekové a rozkolníci posílají často své syny do škol Tovaryšstva Ježíšova, neboť není ústavů, kde by lepšího vzdělání, účelnějšího vychování nabyti mohli. Američtí protestanté zřídili zde tiskárnu, která má nyní i v Evropě velmi dobré jméno; protestanté začali vydávati noviny, totéž zavedli i Jesuité. Jejich listy jsou v Libanu i jinde velmi rády čítány. Nyní má Beirut, skorem bychom řekli, nadbytek škol, poněvadž zde jimi působí všechny větší protestantské sekty, německé, americké, škotské a j.

Beirut se nazýval dříve Berytos (Be'rôt znamená studně) a býval fenickým, pak řeckým městem. Založil prý je Ithobaal, král Tyru a Sidonu, roku 910 př. Kr. Římané je zvelebili a dali mu jméno Julia Augusta Felix Berytus. Herodes Agrippa tam postavil divadlo, v němž jednoho dne postaveno proti sobě tisíc a čtyři sta odsouzených k smrti, kteří se v divadle potýkali a na vzájem pobili. Později byl Beirut, najmě ve 3. křesťanském století, proslulým právníckou školou.

V prvních křesťanských dobách se prý v Bei-

rutu obrátilo mnoho Hebreův ku křesťanství. Stal se tam zázrak na obraze kříže, který kdys náležel Nikodemovi, soudruhu Josefa z Arimathie, pak se stal majetkem Gamaliela, sv. Pavla, sv. Jakuba. Hebreové tento kříž prorazili a zá- zračným způsobem, dí zbožné podání, vyšla z něho krev, kterou mnozí nemocní ihned se uzdravili. Část této krve byla uschována tehdejším biskupem, jenž ji poslal do Cařihradu, odkud pak ji Be- nátčané s jinými sv. ostatky odnesli do svého chrámu Panny Marie v Benátkách, kde prý ji dosud uchovávají. Roku 529 bylo město navští- veno zemětřesením; co potom ještě stálo, to zbořil perský Chosroes, a Mohamedáné mohli se bez překážky zmocniti zbývajících zřícenin. Křížáci je r. 1291 ztratili na dobro. Františkáné, kteří v nejtěžších dobách východní svatá místa střežiti a církvi zachovati dovedli, vrátili se do Beirutu r. 1421, byli však r. 1571 vyhnáni a teprve r. 1829 byl jim umožněn návrat. Když povstalo r. 1860 zabíjení křesťanů v Damašku a na Libanu, utekli se pronásledovaní do Beirutu, kde je Francie vyslaným vojskem a loďstvem svým chránila.

Bazar města Beirutu jest rozsáhlý a bohatý, avšak poněkud nečistý, ulice k němu vedoucí úzké. Některá místa jsou zcela evropsky zařízena, jako nábřeží, dělové náměstí a j. V piniovém háji za městem na cestě k Damašku schází se dvakráte za týden četná společnost, aby se ob- čerstvila v milém stínu a pobavila vojenskou hudbou. Kol Beirutu vyskytuje se již jemný písek pouště; kam ten větrem jest zanesen, tam zničí květinný vzrůst a vegetaci. Živým plotem a častým pravidelným zavodňováním chrání Beirutští krásnou zelenou obrubu svého města.

Netřeba podotýkati, že bude každého pout-

níka i turistu cesta přes hory Libanon a Anti-libanon, návštěva Damašku velice zajímá. A nyní lze vše tak snadným způsobem vykonat! Nám bylo jednou možno jeti přes Libanon jinou cestou, než kterou obyčejně cestující si volí. Jeli jsme z Beirutu podél moře nejprve ku „*psí řece*“ (Lykos t. j. vlk). Na cestě minuli jsme kapli sv. Jiří, jež stojí dle pověsti právě na místě, na němž sv. Jiří draka ubil. Cesta podél moře jest velmi příjemnou; zajímavou proto, že zde měli již Římané důležitou silnici k Tripolis. U mostu vedoucího přes Lykos jest nápis z dob Marka Aurelia, který to dosvědčuje. Nad nynější silnicí jsou ve skalách vytesány starobylé obrazy a vyryty nápisy klínové a hieroglyfické, vypravující o výpravách Ramsesa II. egyptského (ze 14. století př. Kr.) a Sancheriba assyrského (ze 7. století př. Kr.). Z malého přístavního místa (kam nyní jezdí i tramway) vystupovali jsme koňmo nesmírně příkrou cestou na Libanon. Všude vidíme práci lidí: sazenice moruší, mezi těmi figy a víno. Práce jest těmto skromným, dobrým libanským křesťanům (jest jich zde veliký počet) velmi obtížnou: dělají všude, kde jen trochu země mohou nalézt a udržeti, terassy, jež podpírají jednoduchým zdivem. Tam sázejí stromy a mezi ty zasévají z jara ječmen.

V Meirubbâ jsme přenocovali. Rozkošné místo, protože má hojnost pramenů; tím odůvodněno i jméno toho místa, jež znamená „mnoho vody“. Tam zastihli jsme maronitskou vesnickou školu: žáci seděli před chrámem pod stínem velikého stromu psali si na tabulky syrská a arabská písmena a slova, učitel vždy po chvíli jednomu po druhém napsané prohlížel, chyby ukazoval a opravoval. Chrámek byl otevřen, bez

dveří; na oltáři starší obraz papírový in 4° byl hlavním obrazem, vedle nalepeno na stěnu ještě několik malých dětských obrázků. Ornát, snad jen jediný, ležel vedle tohoto oltáře, který žádných jiných ozdob vůbec neměl. Nad schránkou křestní vody visely sv. oleje, aby byly tak chráněny před hmyzem.

Když jsme dostoupili výše 1700 metrů (blízká hora Sannín čítá 2607 m.), bylo nám sestupovati do krásné oasy Feirâna a pak zase po strmé stezce u stálém nebezpečí vylézt ještě do větší výše než dříve. Z cedrů viděli jsme jen staré, holé zbytky kmenů; dále na severu jest cedrový háj zachován, který má as 350 stromů, jinde se po nich marně ohlížíme. Došli jsme až tam, kde v dolinách a roklich věčný sníh trvá, a vidíme před sebou rozsáhlou rovinu mezi Libanonem a Antilibanonem, nazývanou Beka'â, dřívější Coele-syrie a holé, mohutné výšiny Antilibanonu. Chceme dojít do Baalbeku, jenž stojí na úpatí Antilibanonu. Vidíme jeho zříceniny, mohutné sloupy a zdiva, jakoby byly pouze na dvě hodiny zdálí, zatím jest nám jeti celé půldne; tak nás jasný vzduch klame. Jednou jsme viděli, jakoby byla uprostřed roviny Beka'â široká řeka, po její březích množství stromoví, v tom výstavné domy. Za krátko celý obraz zmizel. Když jsme tam došli, našli jsme jen kaluže, které z vod řeky Litâni (Leontes) v tom horku se zachovaly. Jakýsi druh přeludné fata morgana nás klamal.

Jindy jeli jsme do Damašku francouzským poštovním vozem po pohodlné silnici a jízda trvala toliko 14 hodin. Nyní tam lze dojetí po železném dráze v několika málo hodinách. Dříve stála jízda II. třídy kolem 22 K, nyní je levnější.

Damašek, arab. Dimišk-eš-šâm neb jednoduše eš šâm (jméno Syrie) zvaný, jest největším městem Syrie, poněvadž má snad 150.000 obyvatel. Arabové dávají jemu nejlepší jména; zovou Damašek „perlou Východu“ „okem Východu“, rájem, rajskou vůní, perutěmi rajského páva a j. O Damašku dí básník: „Damašek jest ráj, v němž zapomene cizinec své vlasti“; „Je-li ráj věčnosti na zemi, jest to Damašek a žádné jiné město; je-li ráj v nebi, pak udělil Damašku své ovzduší a svůj půvab“. V rovině Gûta, v níž Damašek leží, vyluzují vody řeky Barada (Studená, bibl. Amana, řecká Chrysorrhoas, Zlatá řeka, Bardines) tak bujnou vegetaci, že se celé okolí Damašku podobá zahradě. Jest tu veliké množství květin, celé křoviny růží a myrty, réva vine se od stromu ke stromu, brzy kráčíme pod bledozeleným listím olivy, hned zase přijme nás fíkový neb meruňkový les.

Když jsme si jednoho dne vzali řeckého průvodčího, aby nám křesťanské památky ukázal, vedl nás nejprvé do beduinské čtvrti, kde na nás beduiné pokřikovali: Nazrâni! (Nazarejský! Křesťan), pak nemohl nalézt ani východu z toho labyrintu uzounkých uliček. Za městem vodil nás celé hodiny v okolních zahradách, poněvadž míst, kde sv. Pavlu zjevení se událo, neznal. Náhodou dojeli jsme ku křesťanskému hřbitovu a sem klade podání, ač nezaručené, místo *obrácení sv. Pavla*. Zdrželi jsme se chvíli na tom místě a připomenuli si, jak zázračné, jak důležité bylo obrácení tohoto muže. On byl již u Damašku, kde zuřilo pronásledování, on sám toužil po tom, aby vylil svůj hněv na křesťanech, a tu slyší hlas: „Savle, Šavle, proč mne pronásleduješ?“ Milost Boží, již odolat nemohl, jej jala a vytrhla z ná-

ručí farisejství, v němž byl, a učinila z něho apoštola národů. Ve středověku kladli to místo dále na jihozápad. Za hřbitovem, již blízko u města, stojí malá kopule, pod níž prý jest hrob sv. Jiří. O světcu tom vypravují, že byl za dob sv. Pavla vojínem a že pomohl sv. apoštolu utéci z Damašku. Když dojdeme ku městské zdi, praví nám tradice, že se na tomto místě sv. Pavel spustil s okna a unikl z města před svými pronásledovateli. I okno, s něhož v koši byl spuštěn, nám při té příležitosti ukazují. Jest to tam, kde jest zazděná brána, bâb Kisân neb bâb Bûlus zvaná. Zeď vystavěna teprve v pozdější době od Turků, okno nemůže tedy býti přesným udáním onoho místa. Nám tato nejistota nepřekáží, vzpomínka onoho děje na nás zde mocný dojem působí, ať již se to stalo právě u bâb Bûlus aneb několik set kroků dále. Touto cestou vedla stará římská silnice z Palestiny; bâb eš-šarki, kterou vcházíme do města (východní brána), jeví ještě stopy římské stavby; touto branou mohl vejíti i sv. Pavel, když byl oslepen a veden svými soudruhy do domu Judova. Východní branou vcházíme do ulice el-mustaqîm (přímé, též es-Sultâni), v níž Judův dům stával. Na místě domu toho je malá mešita. Jižně či v levo jest čtvrť Židům vykázaná, severně od přímé ulice jest křesťanská čtvrť. V té části nalézá se kaplo, která označuje místo Ananiášova domu, onoho kněze, který byl zvláštním zjevením o Šavlově obrácení poučen. Připomínáme, že za branou, kde se dosud malomocní nalézají, ukazují dům Naamana, který byl Eliseem uzdraven. Orientálové ukazují totiž vše, čeho si cizinci přejí a po čem se táží.

Katolické ústavy zdejší, které jsme navštívili,

jsou vzorné, a podivuhodná jest píle a vytrvalost, s jakou zdejší missionáři pracují.

Chrám sv. Jana Křtitele, který byl po nějaký čas v společném držení Mohamedánů i katolíků, pak ale rozšířen a proměněn v mešitu (r 705—715), byl nedávno z velké části ohněm spálen. Když jsme tuto mešitu prohlíželi, poznali jsme, že jest místem odpočinku v horkých hodinách, hřištěm dětí, protože byla tuze prostornou. Damašek byl sídlem učených, ale i fanatických Arabů či Mohamedánů. Zde čítají dosud k dvěma stům mešit, dříve jich bývalo mnohem více; medress, škol, býval v Damašku nesmírný počet. Israelité zdejší se chlubí, že jsou stále na témž místě, jako byli v prvém křesťanském století usazení. Mají zde 14 synagog; hlavní škola jejich jest však vydržována z Paříže. Příbytky některých Hebreů jsou uvnitř nádherné a v původním orientálním vkusu a přepychu ozdobené. Nikdo by po jednoduchém, ano bídném zevnějšku takové nádhery uvnitř neočekával. I domy vznešených Arabů překvapují krásným, původním zařízením, jehož v takovém souladu jsme nikde nespatriili (nejmě dům Abdallah Beg el-Adm). Každý cestující navštíví vedle toho ještě chán, arabský hostinný dvůr, bazary, prohlédne si pevnost (el-qala^c), vesnici es-sâlihije, za níž se nalézají hřbitov a ono pole červené země, z něhož prý vzata země pro Adamovo tělo. Abelův hrob zde též mají!

Nádraží Damašku jest nepatrné a bídné; jízda dosti zajímavou. Krásným jest zejména pohled na moře, když přijíždíme k Beirutu.

Mnohý poutník volí cestu po zemi podél moře, aby navštívil Sidon a Tyrus. Může tak učiniti i malým Bellovým parníkem; po zemi ta cesta tuze unavuje. Většina poutníků jede z Bei-

rutu přímo do Haify, kde přistane na svaté, palestýnské půdě, pod posvátným Karmélem. Někdy lze zdáli spatřiti některá místo někdejšího fenického břehu, Sidon, Sareptu, Tyrus; po celou cestu může dletí náš zrak na bílých horách Libanonu. Věčný sníh viděti jen zřídka, poněvadž v létě zůstává toliko v roklich a v trhlinách, kam slunce nemůže. Vysoký Hermon Antilibanonu je tuze vzdálen, že nelze viděti jeho bílého vrcholu.

V.

Svatá Země.

Klidně brázdila naše loď vody na blízku *Akky* či starého Ptolemais. I toto jindy tak slavné místo ztratilo za turecké vlády mnoho ze syé krásy a mohutnosti, a není proto divu, že se poutník za krátko odvrátí svým zrakem od těch zbytků pevnosti sv. Jana a že s větším potěšením spočine na zeleném předhoří, k němuž jej loď nese, na památném Karmélu. Loď zakotvila v tichém zálivu pobřežního místa *Haify*; malá loďka odvezla nás z lodi na břeh a již jsme mohli políbiti Svatou Zemi. „Vším právem,“ dí papež Urban II, „jmenujeme tuto zemi svatou, neboť není na ní kroku místa, jehož by bylo ne posvětilo buď tělo neb stín Spasitelův.“ Zde však i patriarchové a proroci připravovali národy ku příští Onoho, jenž měl zjednati všeobecné odpuštění a spasení. Navštíviti, putovati k těmto posvátným místům jest přirozenou naší touhou, vyplnění této touhy jest potěšením celého života.

Nastává otázka: V jakém stavu shledáváme Svatou Zemi? Zaslíbená země byla líčena Hebreům

dle sv. Písma velmi krásně, jako „země dobrá, země pramenů vody . . . země pšenice a vína a fíků a granátových jablek, země oleje, oliv a medu“. Často ji krátce charakterisuje slovy: „Země mlékem a medem tekoucí.“ Zda odpovídá nynější stav Sv. Země tomuto popisu a líčení?

Přistáli jsme pod Karmélem a zdálo se, že není na pobřeží Palestiny místa, jehož pohled by na poutníka mohl učiniti lepší a příznivější dojem, než jest Haifa. Za malým arabským městečkem bělají se čisté, výstavné domy německé protestantské osady, která se sem z Virtemberska přistěhovala. Tito osadníci zvelebili celé pobřeží tím, že pilnou svou prací zasázeli a vypěstovali pod Karmélem révu a jiné plodiny. Vinice jsou v krásném stavu a dosvědčují, že jest tato země velmi úrodnou a plodnou, jen když se i lidé řádně přičiní. Nad vinicemi zvedá se pohoří Karmélu, porostlé křovinami, ale též mohutnými stromy, kaštany, ořechy, sv.-janským chlebovníkem, duby a j. Když přistane poutník v Jaffé, okouzlí jej zase malebná poloha tohoto města, překvapí jej bohatá plodnost zahrad, které jsou rozloženy nad Jaffou. To nejvzácnější ovoce nalézá se zde u velikém množství na keřích a na stromech a chválí samo plodnost Sv. Země. Vejdeme-li dále do vnitra země, tu ovšem nalezneme velmi mnohá pustá, nevzdělaná místa, holé skály, prázdné vrcholy a hřebeny hor, s nichž deště a přívaly všechnu zemi a prst splavily. I v údolích, ano i v rovinách spatříme ladem ležící kraje. Na jaře je vše pokryto kobercem pestrých květů; sluneční žár je brzy spálí a tak zbude na opuštěných místech toliko uschlé trní a bodláčí. Tam, kde se lidé přičinují, kde zemní prst terassami udržují, kde se o pravidelné zavlažování z pra-

menů starají, tam dává země dvojí i trojí úrodu do roka.

Země Palestina jest slabě zalidněna. Nebudeme se tomu diviti, uvážíme-li, kolikrát přešlo panství nad Sv. Zemí do jiných rukou; vždy dělo se to násilně, při tom bylo množství domácího obyvatelstva vyhubeno. Ti, kdož zbyli, nebyli jisti majetkem a životem svým, opustili nechráněné kraje, zanechali tam i svá pole a utekli k městům neb na blízko pevností. Tím se stalo, že mnohý úrodný kraj ladem ležeti zůstal a proměnil se v poušť. Po letech třeba ovšem nesmírné práce, aby taková půda se stala zase úrodným polem. Přec se to podaří, jak dokazují krásné polní kultury židovské zemědělské školy u Jaffy, hospodářství jednotlivých klášterních ústavů, a jmenovitě vzorné hospodářství Trappistů na cestě k Jerusalému.

Dosud rostou a udržují se v Palestině všechny stromy, jež jsou jmenovány ve sv. Písmě. Není dne v roce, kdy by nebylo lze koupiti na Jerusalemském trhu čerstvého ovoce. Jaffské pomoranče jsou tu až do té doby, kdy lze přinášeti meruňky; po těch následuje obyčejné ovoce, až do doby datlí a pomorančů. Réva dává hojně hroznů, víno z nich řádným způsobem tlačené a dobře chované jest silným a dobrým nápojem.

Obyvatelstvo Palestiny, béřeme-li ohled toliko k domácím aneb úplně zdomácnělým lidem, jest smíšeného rázu. Všeobecně je lze rozdělití, jak to i tamní lid sám činí, v obyvatele měst (medanijje), ve fellahy (venkovany, rolníky) a beduiny (nomády, bydlicí ve stanech). Všichni liší se od sebe krojem. Dosud odívají se bohatí měšťténínové i venkovští náčelníci někdy měkkým rouchem; shledáme se však s nomády a s pastýři, jichž

jedinou pokrývkou jest houně, jako ji nosil sv. Jan Křt. Fellahové mívají šat spodní, lněný, bělavý a jiný svrchní šat neb plášť. Třetí, lepší roucho nosívají zámožní lidé neb náčelníci. Po- něvadž není zde měnivé módy, lze souditi, že se nynější kroj zachoval ještě z nejstarších dob, a že za času Krista Pána podobně se nosívali. Chybili bychom však, kdybychom, majíce beduina neb fellaha před sebou, jednoduše řekli: „Právě tak byl oděn náš Spasitel“. Podobně ano, avšak nikoli stejně. On nosil se zajisté po způsobu učitelů, mistrů, kteří tenkrát chodili po jednotlivých městech; látky šatů nebyly tehdy tak zpracované jako v nynějších dobách. Odtud již jakýsi rozdíl. Dle roucha poznala žena Samari- tánka, když s ní mluvil Ježíš, že pochází ze Ži- dovstva. A dosud domácí, zkušení lidé poznají dle způsobu barvy, ozdob rouch — z jakého kmene, kraje, řemesla jest ten neb onen muž.

Fellahové mohou býti dosud považováni za potomky neb representanty původního kananej- ského obyvatelstva. Písmo sv. líčí nám v některých poznámkách mravy, kroj někdejších obyvatel, my je vidíme i na egyptských obrazech (kroj Amor- rhejských na př.); tyto známky shledáváme do jisté míry i u nynějšího venkovského lidu Pale- stiny. Když se do zaslíbené Země přistěhovali Hebreové, nevyhubili a nemohli vyhubiti všechno obyvatelstvo; mnohá místa jim úplně ponechali v rukou, jinde učinili domácí obyvatelstvo svými služebníky a otroky, někdy i společníky. Do zajetí assyrského a babylonského nebylo odve- deno veškero obyvatelstvo, nýbrž toliko část Israelitů a Juuských; kdož nebyli Israelity, byli v zemi ponecháni. V dobách po zboření Jerusa- léma vyšlo nejvíce Židů ze země Palestiny. Ara-

bové zmocnili se měst, přinutili venkovany, aby přijali islam, avšak ponechali je ve vesnicích.

Fellahové mají zvláštní ráz, jímž se liší od ostatních Arabů. Sami ten rozdíl ve svých populárních rčeních vyjadřují tímto způsobem: „Měšťák jest sultánem světa. Fellah jest soumarem (oslem) světa. Beduin jest psem světa, neboť si krade to, čeho k živobytí třeba.“ Beduin zase dí: „Měšťák jest stolem, zaopatřovatelem světa, fellah jest jeho soumarem a beduin jest sultánem světa“ (usazuje se, kde se mu líbí).

Fellah nemyslí mnoho na ostatní svět, on přilnul úplně k svému příbuzenstvu, k své rodině a k rodnému místu a nezná takřka toho, co my zoveme vlastí a otčinou. Co by jemu bylo vlastí? Turecko snad? Arab Turky nenávidí. Palestina? Tam jsou Arabové rozděleni v mnoho různých kmenů, kteří se ani tuze nestýkají. Utvořili svazek toliko v těch dobách, kdy bylo potřebí společné obrany. Tak podobným způsobem nedostávalo se Israelitům společného středu a svazku v dobách po Josuovi. Ostatní Arabové mají fellahy za omezené, nevzdělané; vysmívají se jich prostotě a vypravují o nich leckteré nezdvořilé anekdoty. Uvádíme jednu ze známějších.

Jednou vycházel fellah z brány města a měl s sebou pět oslů. Když vyšli z brány, spočetl si svá zvířata a zasedl na posledního z nich a sestupoval do údolí. Dole, když z údolí zase vystupovali nahoru, počítal znovu své osly a napočetl toliko čtyři. Ohlížel se kolem do kola, zda by ještě pátého soumara spatřil, ale nebylo ho nikde. Domníval se, že jej snad zanechal u brány, obrátil se a jel zpět k městu. U brány slezl, počítal znovu a napočetl ovšem pět. Potěšen, že našel ztracené zvíře, vsedl na poslední a jel

zase od brány. Když přišel do údolí, opakovalo se totéž, co prvé. „Při životě mé hlavy, musím se vrátiti pro ztracené zvíře,“ řekl. U brány jich napočetl zase pět a pravil si: „Dobře, mám-li míti pět zvířat, když jdu pěšky a toliko čtyři, když jedu — tu při mé bradě! chci jíti raději pěšky!“

Fellah jest mohamedánem, zachovává někdy i svědomitě a přísně zevnější předpisy islamu, modlí se, obrací se při modlitbě k Mekce — ale zná velmi málo z mohamedánského učení. Při tom udržují se u nich ještě leckteré pověry, snad z pohanských dob pocházející, jež se podobají pohanským zvykům kananejským biblické doby. Na výšinách vidíme malé pohrobní domky *ueli* zvané, před těmi stává strom, jenž jest fellahům posvátným. Kousky šatů, lístky, hadříky visí na jeho větvích jako votivní dárky. Místa a kraje jsou postaveny pod ochranu jednotlivých mohamedánských světců. Některá místa jsou dle mínění lidu pod ochranou duchů; tam mohou nechatí svůj majetek a nemůže z toho nikdo ničeho odnésti. Někdy ještě obětují beránky — zabíjejí je a maso rozdávají chudým. U některých svatých hrobů neb jinde zůstávají dervišové, mužové, jichž si lid někdy vysoce váží.

V Syrii jsou ještě zvláštní náboženské sekty, s nimiž se však poutník obyčejně nesetká. Jsouť tam tak zvaní *Ansarie* neb *Nosarii* (*nusairîjje*); sami se zovou *fellahîn*. Jejich víra, můžeme-li o víře mluvit, jest smíšeninou pohanských zvyků assyrských s některými zvyky islamu a křesťanství. Lid klesá požíváním kořalky a nemravností. *Ismaelité* (*samûlîjje*) tvoří též zvláštní sektu, která zbyla ze středověkých šiitských útočníků (*Assasins*) či správně loupežníků. Nedobrou pověst

mají *Mutwali* (metâwile), *Metuali-ové* a *Drusové*, sekty, které vyšly ze Šiitů, a jsou křesťanům velmi nepřátelskými.

Z nesjednocených křesťanů bydlí v Syrii a v Palestině: 1. *Řekové* pod správou patriarchů v Jerusalémě a v Antiochii (tento sídlí v Damašku); jmenují je *Rûmi*. 2. *Jakobitští* Syrové, jichž patriarcha sídlí v Mardînu u Ninive, oddělili se od církve, poněvadž vyznávali v Kristu Pánu toliko jednu přirozenost (monofysité). 3. *Arménové*, též monofysité, s jerusalémským patriarchou.

Katolických, sjednocených *Řeků* či *Melkitů* (patriarcha v Damašku), sjednocených *Syrů* (patriarcha v Mossulu), sjednocených *Arménů* (patriarcha v Cařihradě), není v Palestině mnoho. *Maronité* mají patriarchu v Beirutu (v Bkerkê) a jsou nyní dobrými katolíky. Latinských katolíků jest asi o něco více než protestantů. Židé v Damašku a někteří Židé jerusalémští (i v Tabarije a v Safed) náležejí ke skupině Aškenazim (německých, polských Židů), většina hlásí se však k Sefardim, potomkům oněch Židů kteří se sem v 15. století ze Španěl vystěhovali.

Vedle toho jsou v Palestině německé osady protestantské, zvláštní sekta jejich, tak zvaní templáři, pak čerkessové, jimž zde sultán některá místa vykázal, Kurdové a j.

VI

Karmél a Nazaret.

Již z dále pozorovali jsme na konci Karmélského předhoří bělavou kopuli chrámu a kláštera Karmelitánů. Tam jsme spěchali, jakmile jsme se

dostali z lodi na zemi. V jedné vinici vybírali hrozny; s radostí a ochotně podávali nám, abychom ochutnali z jejich révy a jevíli ještě větší radost, když mohli s námi ve svém jazyku hovořiti. Peněz za to nechtěli a nevzali žádných. Za tři čtvrtě hodiny došli jsme pohodlně do Karmelitského kláštera. Děkovali jsme zde v chrámě Panny Marie za tu milost, že jsme zdrávi došli do Sv. Země. Členové Karmelitánského řádu (Bosáci) učinili známým obraz Panny Marie s hory Karmélu po celém světě. Socha tato nalézá se na hlavním oltáři. Již r. 83 křesťanského letopočtu postavili zde dle zbožného podání poustevníci kapli ku cti Rodičky Boží (virgini pariturae). Chosroes ten chrám zbořil, ve 12. století vystavěl jej znovu sv. Berthold. Tehdy ho navštívil sv. Šimon Stock, rodilý z anglického Kentu, zakladatel arcibratrstva škapulíře. Po bitvě u Hattin, kde byli křižáci poraženi a po níž ztratili Palestinu, byl Karmél zbořen a teprve r. 1636 znovu postaven. Když odešel Bonaparte od Akky, kterou byl marně obléhal (1799), zmocnili se Mohamedáné Karmélu, povraždili zraněné vojíny, které sem Napoleon dal, vyhnali mnichy a zpusťořili dům úplně. Po roce 1827 byl vystavěn v té podobě, jak dosud stojí.

Pod hlavním oltářem jest jeskyně, kterou jmenují *jeskyně Eliášovou*. Karmél jest jmenován již v biblických dějinách (3. Kr. 18, 4. Kr. 4). Na Karmél pozval Eliáš Baalovy kněze, aby tam obětovali a poznali, který Bůh, zda Jahve Eliášův či Baal pohanů, jest pravým Bohem. Když poslal Jahve oheň na Eliášovu oběť, poznal král Achab i veřkeren lid, že Eliášův Bůh jest pravým, mocným Bohem, velebil Ho; kněží Baalovi byli usmrceni. Pak vystoupil Eliáš ještě výře na horu

a spatřil mráček, který rostl a vydal téhož dne hojného deště na vyprahlou zemi. K tomuto mráčku přirovnávají sv. Otcové Pannu Marii, odtud snad úcta Panny Marie na hoře Karmélu. Tamtéž v oné jeskyni, o níž již byla učiněna zmínka, bydlili prý po nějaký čas Eliáš a Eliseus. V nevelké jeskyni (5—3 m.) jest oltář zasvěcený proroku divotvorci, Eliášovi. Zde ctí jej nejen katolíci, ale i Mohamedáné mají jej v úctě a bojí se jeho moci. Nedaleko kláštera jest jiná jeskyně, do níž jsme byli uvedeni, která byla dle podání shromaždištěm žáků proroka Eliáše a Elisea. Zovou ji *školou proroků*. Jiné podání dí, že se zde sv. Rodina při návratu z Egypta zastavila. Jeskyně jest mešitou Eliáši věnovanou pod jménem el-Chadr. Strážce zdejší, Mohamedán, rozsvěcuje po vůli poutníků svítilny, přijímá bachšiš a dovoluje těm, kdož toho jsou žádostiví, aby svá jména v měkké skalní stěně vyryli

Sotva jsme se v chrámě krátce pomodlili, přistoupil k nám mnich Karmelitán a vlídně nabídl klášterní pohostinství. Laskavost, s jakou zdejší mniši každého poutníka přivítají, dojíímá; každému jest pohostinnost vítanou a milou, vždyť vedle přátelského přijetí dostane se jemu pro další pouť vzácné a nanejvýš zkušené rady, jaké by tak nezištně jinde neobdržel. Jest to s podivením a vychází to toliko z pravé křesťanské lásky, že se dobří mniši vždy tomu těší a radují, když mohou cizinci, někdy i nevděčníku, posloužit a pomoci. Tak jsme to seznali na Karmélu, tak i u ctih. Otců Františkánů na jiných místech Sv. Země.

V průvodu jednoho dobrého mnicha učinili jsme vycházku po Karmélu. Zde prý stával i za pohanských dob známý chrám. Pythagoras prý

tento chrám navštívil. Dle Tacita nebylo zde zvláštního chrámu, nýbrž otevřené místo na vrcholi hory bylo božstvu zasvěceno. Křesťanská legenda vypravovala, že zde mívala sv. Anna domek pro své pastýře a že navštěvovala Karmél se svojí svatou dcerou. Sestoupili jsme k moři, kde jsme našli zříceniny staré Haify, při Tell-es-Samak zříceniny někdejšího místa Kalamon. Zde ukazují nám i místo, kde ryba proroka Jonáše z vůle Boží zase na zemi vypustila, a připomínají, že lze nezdědka veliké ryby na blízku spatřiti. To nám nevadilo, abychom se v mělčině výbornou mořskou lázní neobčerstvili. Při západu slunce vraceli jsme se do kláštera. Pohled na moře byl uchvacující, pobyt v přírodě za večerního chládku velmi příjemný. Opatrnost, s jakou dlužno se na cestě vroubené křovím střežiti hadů a škorpiónů, připomíná nám i zde, že není nerušené, nekalené příjemnosti na světě. Dotěrnost komárů, padání hojné rosy nutí nás za nedlouho jíti do hostinných příbytků. Karmelitáné náležejí k přísným řeholím; o půlnoci volá je zvonek k společným hodinkám a zase časně z rána. Modlitba v nočním tichu má zvláštní půvab a těšíme se proto, že ani v té době odpočinku chvála Boží na posvátných místech neustává, že jest Spasitel v nejsv. Svátosti navštěvován.

Ráno dostalo se nám přátelského přispění na další cestu do Nazaretu. Německý osadník z Haify vezl mne ve společnosti prostého venkovana z Horních Rakous, jenž ze slibu a ze zbožnosti pouť do Sv. Země konal, do Galileje. Nedávno počala jakási anglická společnost stavěti železnou dráhu z Haify k Nazaretu, ale když položili část kolejí, zanechali stavby úplně. Francouzové dokončili železnou dráhu z Beirutu do

Damašku, a tím dráha z Haify pozbyla své důležitosti.

Bylo nám milo, že jsme mohli navštívit Galilei dříve než Betlém a Jerusalém. Galilea jest pravou zemí Spasitele, kde On v Nazaretě, v místech kol genezaretského jezera, na hoře Tábor, v mládí a po tři léta svého veřejného učení nejčastěji a nejvíce prodléval. Jižní Palestina, Judsko jest místem Jeho narození a utrpení, místem našeho spasení — proto navštěvuje veliká část poutníků toliko tato místa, poněvadž jsou jaksí důležitější.

Jízda do Nazareta vede krajinou méně zajímavou, ale má tu přednost, že lze dojetí do toho místa v 7—8 hodinách. Plat za celou jízdu byl tuším 18 franků. V Haifa zastavili jsme se v chrámě latinské fary, kterou spravují Otcové s hory Karmélu. Po rovině, cestou vedoucí podél pohoří Karmél docházíme u vesnice Jasúr k vyschlému *Kisonu*. V dobách, když jest moře příliš bouřlivé, vystupují mořské vody až do těchto míst a pak dlužno se přebrodití aneb přejetí v malé lodičce. Vesnice Jasúr jest příjemně položena mezi samým stromovím: čtvero palem korunuje celkový obraz. Od Kisonu počali jsme znenáhla vystupovati na výšinu, která dělí rovinu Akky od roviny Jezrael. Tam jest tolik stromů, že lze tu výšinu nazvati lesem, ačkoliv nejsou ty stromy tak hustě při sobě jako v našich lesích. Když jsme si ve stínu odpočinuli, bylo nám sestoupiti do roviny *Jezrael* neb *Esdrelon*. Divili jsme se, že jest na takové příhodně položené rovině málo osad a vesnic. Z jara a po deštích zůstává voda na jednotlivých místech státi a kazí okolní krajinu výpary a miasmy, takže jest delší pobyt nezdravým. Proto jest rovina poměrně

málo vzdělána a obydlena. V Ain Semûni, kol níž jsme jeli, bylo veškero obyvatelstvo za vesnicí při mlácení obilí. Ječmen byl srovnán v hrstích i ve snopcích na hromadě; odtud rozkládali hrstě na rovná, vyvýšená místa v kruhu as 13 metrů průměru. Dobytek vyšlapoval a zvláštním nástrojem (mauréž) vymlácel, vytloukal zrní z klasů a z plev. Když byla jedna vrstva dostatečně vytlučena, shrnuta tato řezanka s obilím do prostředka a rozložena nová vrstva. Onen nástroj sestával z rámu, v němž bylo několik válců, které ostny a zaraženými kameny vytloukaly obilí a roztrhávaly slámu jako v řezanku. Řezanky mohou užiti vhodně k píci. Obilí uchovávají buď v domech, aneb i v jamách.

Litovali jsme, že nám nebylo lze po silnici dojeti do *Safûrije*, kde stávalo dle podání obydlí rodičů Panny Marie, sv. Jáchyma a sv. Anny. Dříve se nazývalo Sippori neb Sefhoris, Římané mu dali jméno Diocoesarea. Dosud jsou tam zbytky chrámu, který postavili křesťáci a zříceniny pevnosti. Po nějakou dobu bylo Seforis sídlem rabbínských škol, jako Zafet. Odtud vytáhl jerusalemský král v čele křesťáků do posledního boje u Hattin (1187), v němž ztratil sv. kříž i latinské království.

Po galilejské výšině dojeli jsme k prameni, z něhož též Nazaretští někdy bérou vodu; teprve zcela blízko u Nazaretu spatřili jsme jeho stavení. *Nazaret* leží z části na svahu hory, z části pak v údolí, a tak zůstává zrakům toho, kdo se blíží od západní strany, skryt. Dřívější Nazaret ležel dle sv. Jarolíma a dle svědectví Talmudu na hoře (*Žebel es sích*). Mezi novými stavbami, právě asi ve středu místa, vyniká rozsáhlý klášter a hospic Františkánů s novým

chrámem Zvěstování Panny Marie. Tam se každý poutník nejprve obrátí, aby požádal o milé pohostinství, které ochotně a upřímně každému se poskytuje.

Nazaret bylo vyvoleno z tak mnohých míst Sv. Země, aby v něm Spasitel náš prodlel klidná léta před početím svého učitelského úřadu. Zde žil Pán Ježíš jako dítě mezi Nazaretskými dětmi, posvěcoval svou přítomností dům sv. Rodiny. I tento skrytý život Pána Ježíše, o němž svatá evangelia zevrubně nemluví, jest nám příkladem a poučením. Zde „prospíval věkem i uměním u Boha i u lidí; proto byla nám vzpomínka na Nazaret zvláště vábnou a milou. Sv. Jarolím vykládá jméno Nazaret tolik co „květ“. Ve Starém Zákoně není místo to ani jednou jmenováno. V Novém Zákoně jest uvedeno často; tehdy bylo městem malým, a Nathanael o něm pravil k apošt. Filippovi: „Co dobrého může z Nazareta vyjít?“ A přec odtud vyšel ten nejlepší z lidí, Spasitel! Křesťané se toho místa záhy ujali; sv. Pavel ve 4. století již zde připomíná chrám či basiliku. Arabové Nazaret zpustošili, křižáci za Tankréda jej povznesli, učinili i sídlem arcibiskupa. R 1263 bylo město Nazaret spáleno, chrám zbořen. Dva-kráté mohli se zde Františkáné na čas usaditi; roku 1620 mohli se zde usídliti trvale, avšak teprve po roce 1730 mohli stavěti větší svatyni na zbytcích starých staveb. Nyní jest Nazaret hlavním místem okresu, sídlem kaimakâna, muf-tiho (soudce), řeckého biskupa a čítá asi 9500 obyvatel, z nichž toliko šestina Latiníků (Mohamedánů 3000).

Poutník spěchá nejprve do chrámu Zvěstování P. M. Jest to pěkná trojlodní basilika, kteráž stojí na místě bydlíště Panny Marie. Poněvadž

jest stavěna na zříceninách dřívějších staveb, leží výše, než byla půda obydlí Marie P. K hlavnímu oltáři sv. Gabriela vedou stupně vzhůru, pod oltářem jest (15 stupňů níže) jeskyně Zvěstování, dva stupně níže kaple Zvěstování. Tam pod oltářem jest v mramorové desce zadělán (paterý) kříž Sv. Země, kol něhož jest nápis: „*Hic verbum caro factum est*“ (Zde slovo tělem učiněno jest).

Všem svatým a posvátným místům Sv. Země přísluší proto, že jsou nějakým způsobem ve spojení s tajemstvím našeho spasení, zvláštní vážnost a uctivost. Abychom si těch míst více vážili, je rádi navštěvovali, proto přiřkla sv. Stolica těmto místům svaté odpustky, někde plnomocné, jinde jen částeční neb neplnomocné. U hlavnějších míst lze získati plnomocných odpustků, když se tam poutník ve stavu posvěcující milosti pomodlí jednou Otče náš a Zdravas. Veškery odpustky lze získati ve prospěch trpících duší v očištění. V předních svatyních může kněz sloužiti votivní mši sv. toho tajemství s Gloria i Credo bez kommemorace po celý rok, vyjímajíc: Den tří Králů, Svatý Týden, Velikonoční den, Nanebevstoupení a Narození Páně. Tak jsme mohli sloužiti v kryptě Nazaretské mši sv. de Annunciatione B. M. V. Svatyně druhého řádu, jako na hoře Tábor, v místě sv. Jana Křt., u oltáře Neviňátek, na místě křtu Páně mají privilegium votivní mše sv. bez Gloria a bez Credo i bez kommemorace; jsou však vyňaty některé vigilie, oktávy, neděle a duplicia první i druhé třídy.

Nazaretští si, jak známo, Krista Pána nevážili ani, když již pověst o jeho učení a zázracích byla rozšířena po celé zemi. Není nikterak známo, že by Nazaretští sami Kristových památek ve svém místě v úctě chovali. Život Spasitelův v Gali-

leji byl tichý a když odešel odtud a vyučoval ani naň, jak se zdá, jeho spoluobčané mnoho nepamatovali. Není ani jisto, zda-li tam Panna Maria po smrti sv. Josefa ještě bydlila či ne. Do dob císaře Konstantina nebyla památná místa nikterak označena, ač jest pravděpodobným, že se křesťané záhy pídili po domku, v němž Kristus Pán léta svého mládí byl žil. Tam kde nyní stojí chrám Zvěstování, mohlo státi obydlí sv. Rodiny a nejspíše tam též stálo.

I andělské zjevení snad se tam událo, ač zdejší Řekové to místo jinde ukazují, Známof, že se objevil domek sv. Rodiny „casa santa“ 10. května 1291 na hoře Trsat u Rjegy. Brzy sem množství věřících putovalo, a aby se dokázalo, že jest to v skutku nazaretský domek, vysláni někteří zkušeni a znalí mužové na Východ, kteří dosvědčili, že týž domek z Nazareta zmizel a že se rozměry základů shodují s domkem v Trsatu. Dne 9. prosince 1294 zmizel tento domek z Trsatu a objevil se v Recanati, pak ve vavřínovém háji, kde až dosud stojí. Vavřínový háj ovšem zmizel, zůstal ale označen ve jméně Loretto, toho města, které tam bylo u známé svatyně sv. domu vystavěno. Domek v Lorettě jest zevně pokryt a ozdoben mramorem, za papeže Leona byla vylámána část zdiva, aby byl k němu pohodlný přístup a znalci tvrdí, že zdivo i malta toho domku nejsou vlašského druhu, ale že se nalézají v stejném složení v Palestině. Trsat i Loretto staly se velkými poutními místy. Bohužel, nelze však nyní příliš raditi poutníkům, aby navštěvovali Loretto, poněvadž tamní obyvatelstvo, ačkoliv z poutí velikého prospěchu má, jest nedobrého smýšlení a svým pohoršením katolický cit uráží. Tam postavili si na hlavní ulici

pomník Garibaldiho, oslavovali tak zvané vysvobození Říma. Nalézáme někdy i na jiných poutních místech, že jest tamní obyvatelstvo méně zbožné a považuje svůj chrám jako „luogo di traffico“, jak Vlaši sami o Lorettě nynější praví.

V Nazaretě obydlí sv. Rodiny tedy není; základové toho domu jsou pokryty zříceninami, na nichž postaven nynější chrám; nelze jich tedy spatřiti. Domek byl přistaven ku skále, v které velmi snadno lze si vytesati vedlejší místnost buď k obývání aneb k uchování domácích věcí. Proti tomu lze namítati, že Hebreové ve spodních jeskyních a hlubších skalních dutinách nebydlívali. Františkáné si představují událost Zvěstování tak, že anděl Gabriel stál v domku, který nyní jest v Lorettě, a Panna Maria byla v jeskyni, která jest v nazaretské kryptě pod jménem kaple Zvěstování P. M. zachována. Dle toho by nemohla býti v santa casa v Lorettě napsána ona slova: „Hic verbum caro factum est“, nýbrž toliko v nazaretské jeskyni.

Za kaplí Zvěstování Panny M. jest ještě jiný temný prostor, kterým lze po schodech vystoupiti do jiné menší jeskyně, kterou nazývají kuchyní P. M. Tyto dutiny jsou asi pozdějšího původu; nikdy nežádá víry, že zde bývalo zvláštní místo, kde by Rodička B. připravovala pokrmy, nikdo toho nedokazuje. Odporuje to zvykům tamějšího obyvatelstva. Před schodištěm v onom temném prostoru jest oltář sv. Josefu zasvěcený a nápis: Hic erat subditus illis (Zde jim byl poddán).

Ze snahy, každou událost evangelia s některým místem Palestiny spojití, pokud možno mnoho posvátných míst v zemi určití, povstaly mnohé nesrovnalosti a neshody. Nesjednocení

Řekové mají ve své řecké čtvrti, na severovýchodním konci Nazareta, větší chrám. Na téměř místě stál již asi v 7. století jiný chrám. Dle tradice, kterou lze stopovati teprve od osmého a devátého století, bylo zde ono místo, kde byla Panna Maria archandělem jako Matka Syna Božího pozdravena. Vedle oltáře teče totiž pramen čisté vody, sem prý chodívala P. M. nabírat vodu jako jiné nazaretské ženy a zde událo se dle toho vypravování prvé pozdravení. Když se vrátila P. M. do svého domu, dokládá toto podání, zjevil se jí anděl po druhé a nyní prohlásila teprve: „Staniž mi se podle slova tvého!“ Voda z tohoto pramene teče vodovodem k veřejné studni, kterou jmenují *studní Marie P.*, neb Ježíšovou neb Gabrielovou studní. Jest to jediná studně celého místa, a proto se zde jak ve dne, tak někdy i celou noc střídají lidé, aby načerpali vody.

Nedaleko hostinného domu jest klášter „nazaretských paní“ (*Dames de Nazareth*). I ty tvrdí, že jejich chrám stojí nad jeskyní, kterou popisuje Arculf v 7. století a kteráž by byla příbytkem sv. Josefa aneb by byla bývala pod jeho domem. Dle některých bydlila P. Maria na tomto místě. V mohamedánské čtvrti stojí v ohraženém dvoře kaple, která náleží Latiníkům a kterou jmenují „dílnou sv. Josefa“, *bottega di Giuseppe*. Jest pravda, že mají nynější mohamedánští řemeslníci své dílny i své krámy často odloučené od svých příbytků, jmenovitě od bydlišť žen svých. To oddělení jest však způsobeno zvyky islamu, nebývalo v židovských dobách obvyklým. Sv. Josef byl chudým, kterak lze s tím srovnati, že by byl míval v Nazaretě dva domy, k tomu třetí dům, v němž zasnoubená s ním P. M. bydlila? Jest ještě jiné podání, jež praví, že se Spasitel před

i po svém z mrtvých vstání ukázal v Nazaretě svým apoštolům a že s nimi jedl. V domě, který jmenují „*stůl Kristův*“, mensa Christi, jest veliký, okrouhlý kámen, vápenec, na němž dle toho Pán Ježíš jedl. Podání toto v evangeliu základu nemá, nepřetržitým není.

Řekové mají ještě uprostřed Nazareta malý cbrám, který prý stojí na místě oné staré synagogy, v níž i náš Spasitel slova Isaiáše proroka četl a vykládal. Odtud vyhuali Jej nespokojení a protivní Nazaretští z města na horu, na níž byl Nazaret postaven a chtěli Jej odtud svrhnouti do propasti. „On však se obrátil a prošel středem jejich“ (Luk. 4, 20, 30). Nedaleko synagogy na západ bylo by takové místo, na něž by se slova evangelia hodila. Tradice ukazuje však to místo jižně od města ve vzdálenosti tří čtvrtí hodiny, kde bývala kdysi svatyně. Na blízku jest pahorek, na němž dle podání Panna Maria strachem omdlela, když viděla, kterak její Syna vedou ku propasti. Jest tam kaplička.

Milým stává se Nazaret katolíkům nyní i proto, že jest zde v novější době více našich ústavů. Milosrdní bratři mají zde nemocnici a pomáhají velmi účinně a blahodárně nemocným křesťanům i Mohamedánům. U Mohamedánů jest značná obtíž, že se nechtějí v nemoci oddělit od své rodiny; když by šel Mohamedán do nemocnice, žádá, aby tam byla ubytována na ten čas jeho celá rodina. Klarisky zde na západní straně Nazareta založily nový klášter přísného řádu. Protestanté zde mají již dávno několik pěkných domů a ústavů

Nás Rakušany zajímáti může, že chrám Zvěstování Panny M. vznešenou obětivostí Jeho Veličenstva, císaře pána, jest okrášlen mramorovým

oltářem, po pravé straně postaveným. Dary habsburského panujícího domu lze zříti ve všech hlavních svatyních Palestiny.

VII.

Hora Tábor.

Těšili jsme se tomu, že připadal právě den Proměnění Páně, který jsme mohli slaviti na hoře Tábor: Záhy z rána sestavila se celá společnost, aby jela na pouť na nedalekou horu. Několik otců Františkánů, milosrdní bratři, francouzský konsul z Haify s rodinou, několik Arabů a my dva rakouští poutníci tvořili jsme, všichni na koních, slušný průvod.

Bylo nám jeti kolem Mariiny studny, která tou ranní dobou již byla čekajícími ženami obležena. Křesťanské ženy liší se jak chováním, tak i výrazem tváře a úpravou kroje výhodně od Mohamedánek; tyto dívaly se na nás jaksi nevrle, apaticky, kdežto nás ony slušně a živě pozdravovaly. Zdejší křesťanky zakládají si na tom, že ve středu nazaretských žen žila ta nejlepší z žen požehnaná mezi všemi ženami.“

Vystoupili jsme na výšinu, s níž lze krásně přehlédnouti milý Nazaret, a již jsme spatřili vrchol Tábora. Po půldruhé hodině jsme na úpatí hory a po příkré stezce mezi zakrslými duby a mezi hustým křovím počíná vystupování. Při tom upozorňují nás na vesnici *Dabûrijje* (Dabrath), ležící severovýchodně pod Tábořem. Dabra'h bylo levitským městem v kmeni Zabulon, na hranicích kraje Issacharova. Jméno toho místa upomíná na Deboru, která šla s vůdcem Barakem na Tábor

(Soudců 4.). V Dabûrijje událo se dle podání, co vypravuje sv. Marek 9., 9—28. Na úpatí hory očekávali apoštolové, kteří neměli býti svědky Jeho proměnění, svého mistra. Otec jeden přivedl tam svého syna, který byl posedlým, a prosil apoštoly, když tu nebylo Krista Pána, aby jeho synu pomohli. Marně pokoušeli se o to apoštolové. Velké množství lidu shromáždilo se kolem nich. Teprve, když přišel Pán a řekl: „Duchu hluchý a němý, poroučím tobě, vyjdi z něho a nevracej se více“, zlý duch syna opustil a Ježíš odevzdal jej zdráva Jeho otci. Tenkrát doporučil Pán svým apoštolům modlitbu a půst proti zlému duchu.

Sv. Evangelium (Mat. 17, 1, Mar. 9, 2, Luk. 9, 28) vypravuje, že vystoupil Pán na horu *Tábor*, když byl na cestě ze severní Cesareje Filippovy (šestého dne cesty), a poznamenává že se odtud vrátil do Galileje. Tato udání nezdají se tomu nasvědčovati, že by horou proměnění byl Tábor v Galileji, na nějž právě vystupujeme; bylo by však velmi těžko dle těchto nedostatečných údajů jinou horu severnější jako onen Tábor Proměnění označiti. Evangelium prostě dí, že vystoupil na horu *vysokou, osamělou* Tábor není v poměru k ostatním okolním pahorkům tuze vysokým. Jeho vrchol jest 615 metrů nad mořskou hladinou, a vystupuje toliko asi 400 metrů nad okolní rovinu Esdrelon. Osamělým, opuštěným ten vrch nebýval. Tam nalezeny fénické památky, řecké, římské, starokřesťanské a mohamedánské broby. Dvě století před Kr. stávala na Táboru pevnost Attabyrion, jak dějiny Polybiovy dotvrzují Antioch Veliký opevnil Tábor r. 218 př. Kr. V době, když se Židé vzbouřili proti Římanům

(r. 68 po Kr.), usadila se na Táboru jakási část jejich, a ti neměvše vody, vzdali se Placidovi, Vespasiánovu vůdci. Dle Josefa Flavia byli vlákáni na rovinu a zde napadeni; když se chtěli utéci na Tábor, zastavil jim Placidus cestu a všechny porubal neb do zajetí odvlékl. Zdálo by se dle toho, že tam i v dobách Krista Pána byla obydlí, a že nebyl ten vrch tak osamělým. Poutník z Bordeaux navštívil Jerusaleým r. 333 a zmiňuje se, že jest nedaleko Olivetské hory a jerusalémských bran pahorek (monticulus), na němž byl Pán oslaven Svým Otcem mezi Mojžíšem a Eliášem. Ve třetím století objevuje se však již ono podání, které klade místo Proměnění Páně na galilejský Tábor, a prvými šířiteli toho mínění jsou sv. Cyrill a sv. Jarolím. Od té doby se toto podání mezi křesťany stále udržovalo. Sv. Helena vystoupila v osmdesáti letech svého věku na Tábor r. 326 a postarala se, aby tam byl postaven chrám a klášter, a zanechala i peníze k výživě těch, kdož by na místě Proměnění Páně chtěli žíti; v 6. století našel zde mučenník Antonín tři svatyně, jež křesťané v něžném citu svém, pamětlivi slov sv. Petra: „Udělejme zde tři stánky: Tobě jeden, Mojžíšovi jeden a Eliášovi jeden,“ vystavěli. Ve dvanáctém století viděl zde Fokas dva kláštery, řecký a latinský. Salah-ed dîn je zbořil. V křižáckých dobách náležel zdejší latinský klášter Benediktinům. Ti, kdo chtěli Proměnění Páně klásti jinam, nemohli přímo a bezpečnými doklady naznačiti některý určitý vrch. Kdo popírali zázračné Proměnění Páně, tvrdili, že událo se na hoře Hermonu, kde prý světelný dojem východu slunce unaveným apoštolům zjev Proměnění Páně vykouznil. Podvržené evangelium Hebrejských jmenuje Tábor.

Ať stalo se Proměnění Páně na hoře Tábor neb jinde, my máme v uctivosti tu dávnou tradici a neodvrhneme jí lehkomyšlně k smyšlenkám, zvláště, nemáme-li nic lepšího na její místě; pozdravíme v uctivosti zbytky chrámů a posvátných míst, která věřící křesťané ve zbožnosti tam postavili, kde tolik zbožných poutníků před námi tajemství Proměnění Páně uctívalo. Tábor jeví se velebným, ať se naň díváme z roviny Esdrelon z dola, aneb ať stojíme na jeho vrcholu a obdivujeme se té rozkošné vyhlídce, kterou nám skýtá. Tam jaksi sám sebou přichází nám ten dojem, že jsme na posvátném místě.

Se zbožným citem vešli jsme větrnou branou (bâb el hawa) na planinu vrcholu Tábora. V levo stojí řecký klášter (nesjednocených Řeků), v pravo čekávali nás Františkáné, kteří zde obstarávají malé své sídlo a nepatrnou svatyni a kteří toho dne slavili pouť. Po milém přivítání byly slouženy mše sv. Při slavné mši sv., která byla provázena zvláštní hudbou, jež nás překvapovala, ale Arabům lahodila, bylo čteno evangelium o Proměnění Páně též arabsky.

Po mši sv. rozešli jsme se po hoře, abychom shlédli zbytky starých staveb. Františkáné mnohé vzácné památky odkryli, menší starožitnosti v klášteře svém uchovali; za jejich vedení prohlédli jsme zbytky opevnění. Josef Flavius zde velel četě Židů a obehnal ležení své na Táboru ve 40 dnech zdí. Římané, Arabové, Křižáci na opevnění toho vrchu pracovali.

V řeckém chrámě, který jsme též navštívili, jest větší části staré stavby použito při nové stavbě; uprostřed jest ještě prastará mosaiková dlažba. Nedaleko ukazují jeskyni krále Melchisedecha.

Těšilo nás, že představený řeckého kláštera přišel po službách Božích do latinského kláštera, aby pozdravil nazaretské Františkány a francouzského konsula.

Mimochodem jsme nahlédli do knihy, v níž jsou všicci, kdož na Tábor vystoupili a pohostinství Františkánů se těšili. Divili jsme se obětavosti zdejších Otců, kteří při své chudobě, přitom, že mají malý, nedostatečný příbytek, tak mnohým poutníkům, cestujícím, tovaryšům ochotného pohostinství poskytnouti mohli.

K oslavě poutního dne přichystali nám přítomní Arabové milou podívanou. Začali na hořejší pláni Tábora, která má 550 metrů zdělí, 250 zšíří, jezdit na svých bujných ořích o závod. Jmenují to fantasia.

V rychlé jízdě provozovali rozličné, nebezpečné pohyby; brzy postavil se jeden z nich v nejprudším letu na hřbet koně, brzy zase seskočil a zavěšen na hřívě neb na krku koně, dotýkal se nohama země, po chvíli zase vyskočil; jiný se zavěsil celým tělem na jeden třmen, jakoby se chtěl za tělem koně skrýti a střílel na oslavu slavnosti. Že si tím zasloužili Arabové netoliko úplného uznání, ale též občerstvení a bachšíše, netřeba připomínati.

Ještě před polednem připravili se ti, kdož chtěli odtud navštívit Genezaretské jezero, k jízdě. Ostatní vrátili se večerem do Nazareta. Z Tábora do Tiberiady jest pět hodin cesty.

VIII.

Tiberias. Genezaretské jezero Cesta do Jaffy.

Sestoupili jsme toutéž cestou s hory Tábor, pak jest jeti v kamenitém řečišti vyschlého proudu až do Suq-el-cnàn (trh chánu) neb chàn-et-tužâr (chán kupců), kde lze si odpočinouti. Za dřívějších dob se zde scházivali beduiné, v určitých dobách býval tu odbýván trh na dobytek, k čemu se chàn (místo přenocování, hospoda) dobře hodil. Pro bezpečnost kupců a obchodníků stával nedaleko strážní dům četníků (zaptije), který jest nyní zříceninou. Za vesnicí Kefr Sabt, která náležela kdysi Benediktinům hory Tábor, jdeme opuštěnou a zdlouhavou cestou, která vede brzy nahoru, brzy dolů, po čedičové výšině. V levo jsou dva vrcholy nevysokého pahorku, jimž jest jméno „*rohy Hattina*“.

Tento pahorek jest toliko 50 metrů zvýší nad rovinou, na níž stojí. Dávné podání tvrdí, že na tom místě mluvil Pán Ježíš k zástupům onu známou řeč o blahoslavenství, o spravedlnosti a o moudrosti svých učeníků. Quaresmius tvrdil, že zříceniny, jež se tam nalézaly, pocházely z malé svatyně, kterou křesťané toto posvátné místo poznamenali. Na témž místě, kde náš Spasitel tak dojemně kázal: Blahoslavení tiší! Blahoslavení pokojní! tam prolito v posledních dnech latinského království jerusalemského mnoho krve. Květ rytířstva dohnán žárem a žízni, když byl po krvavé seči ztenčen na malý počet, vzdal se tam Saladinovi. Tam měl jerusalémský král svůj stan a byl tam se svým bratrem zajat. Biskup z Lyddy nesl uprostřed křesťanského vojska pravý kříž Kristův, aby se pohledem na tento kříž křesťané po-

vzbudili k větší udatnosti a k boji, ale i tento kříž padl do rukou Saladina. Království latinské padlo. Trudné upomínky na místech, jež našeho Spasitele tak těšivala. Na blízku jest Kana, kdež se Pán Ježíš i svatby účastnil, u Genezaretského jezera jsou místa, jako Kafarnaum, Bethsaida, která evangelista přímo „Jeho nevěsty“ jmenuje, kde Kristus Pán rád prodléval. K moři obrácíme své zraky a za krátko, po namáhavém stoupání, objeví se nám milý pohled na *Galilejské moře*.

Moře to leží 208 metrů pod hladinou středozemního moře; poněvadž jsme na pahorku prostřední výšky, zdá se nám, že leží moře a Tiberias na jeho břehu velmi hluboko pod námi. V délce 21 kilometrů hýbají se jeho vody ve slabých vlnkách odpoledním větríkem vytvořených. Zde lovili rybáři za doby Kristovy a dvěma z nich Ježíš pravil: „Pojďte za mnou, učiním, že budete lidi lovit.“ Tam vidíme tu loďku Petrovu, naše obraznost si ji představuje v bouři, zmítanou vlnami. Pán zavolán, aby pomohl, vstává, poroučí větru i bouři a moři, a nastává ticho. Po vodách toho moře krácel Spasitel a učinil, že i Petr, pokud měl dosti důvěry, mohl po vodě kráčet. Jak krásným, jak milým bývalo okolí Genezaretského jezera za Kristových dob! Přívětivá městečka, rybáři hustě obydlená, stála po březích moře, okolí jejich, aspoň na západní straně, se zelenalo. Tak mnohá památná místa zanikla, a nyní vidíme břehy Galilejského moře opuštěné; *Tiberias* jest skorem jediné místo, jež z dávných dob zde ještě zůstalo.

Příkrou stezek sestupujeme k tomuto městu, které by jistě v žádném jiném okolí nemohlo činiti příznivý dojem. Zdi města, z části cimbuřím opatřené, jsou namnoze pobořené, několik větších

staveb uvnitř města podává též vzhled zřícenin, avšak blízké modravé moře, několik palem, černé, z čedičových kamenů stavěné domy proti bíle natřeným židovským obydlím, to dává celkovému pohledu malebný ráz. Tam, kde daleko široko žádného města není, každá vesnička, byť i nebyla krásnou, bude našim zrakům příjemnou. Tak jest tomu i u Tiberias (blízká vesnice Mežel Magdala jest jen nepatrným místem).

Hned za branou, bezprostředně u moře, stojí větší stavení, latinský klášter, kdež poutník milého, přátelského přijetí nalezne. Vedle kláštera jest chrám sv. Petra a Pavla, vystavěný před několika lety na místě starší, vetché svatyně. Podání dí, že tam Kristus Pán dal sv. Petrovi moc nad církví, že jemu pravil: „Na té skále (na tobě) vzdělám církev svou“. Sv. Matouš klade událost tuto k místu Cesarei Filippově. Se střechy kláštera lze přehlédnouti město i břehy jezera.

Tiberias má jméno po císaři Tiberiovi; Herodes Antipas, galilejský tetrarcha, je založil padesát let před zbořením Jerusaléma (r. 17. po Kr.) na místě, které bylo plno hrobů. Poloha byla velmi příznivá, okolní půda úrodná, proto je učinil tetrarcha na čas hlavním místem Galileje. Židé se tam zprvu nechtěli stěhovati, poněvadž se jim zdálo místo na hrobech postavené nečistým; později však stala se Tiberias oblíbeným židovským místem. Dosud čítá dle jednoho pramene 5200 Židů (15 Latiníků); dle židovské průvodní knížky čítá 5050 obyvatel, z nichž jest 3200 Židů (1580 německých, 1620 španělských). Z herodiánských staveb pozůstaly jen nepatrné zbytky. Jest nám s podivením, že není v evangelích nikde uvedeno, jestli Kristus Pán někdy

i do Tiberiady přišel; prodlévalť často na blízkou toho místa.

Josef Flav. vypravuje, že chtěl jednou potlačiti vzbouření, jež v Tiberiadě povstalo; se sedmi vojíny přiblížil se k městu, ve větší vzdálenosti ponechal několik prázdných loděk, obyvatelé Tiberiady se však obávali, že jsou ony loďky naplněny mužstvem a vzdali se. Klitus, hlavní buřič, si z rozkazu Flaviova sám urízl levou ruku.

Vespasián dovolil Židům usaditi se odděleně od ostatních národností v Tiberiadě a tak se stala Tiberias po zboření Jerusaléma městem předních židovských učitelů. Zde povstaly hlavní výklady a doplňky k tak zvané *mišně*, která jest základem obojího Talmudu, jerusalémského i babylonského. Výklady ty zovou *gemara*. Zde dán základ k tak zvané *massora*, tradici, jež se nese k správnému či ustálenému vyslovování slov sv. Písma a k výkladu jednotlivých slov a míst bible, jak byl staršími učiteli podán a převzat. Zdejší učitelové zavedli dokonalejší označování samohlásek v hebrejském písmě, kdežto dříve měly jen souhlásky svá písmena a značky. Samohláskové označování této soustavy zove se dosud tiberiadským. Ze Seфорis bylo sem přeloženo synedrium, nejvyšší židovský tribunál. Jakýsi Josef, který se stal za císaře Konstantina křesťanem, učinil z nedokončené stavby pohanského chrámu Adrianeum křesťanský chrám. Později zde bylo i biskupství.

Město není domácím lidem nezdravým, avšak cizinci zde často trpí a chřadnou. To lze pozorovati na Hebrejcích, kteří se sem z Evropy přistěhovali; vlhkost působí častou horečku, letní žár bere veškeru sílu a seslabuje. Guardián Františkálů, sluný Tyrolan, který mnohá léta

v Číně na missiích pracoval a tam úplnému zdraví se těšil, zde v krátké době cítil se nemocným.

Genezaretské jezero ve Starém Z. Kinnéreth neb Kinnarôth zvané (Kinnôr znamená *harfu* — pro podobu jezera?) zadržuje ve svých mezích vody řeky Jordánu, které ze severu přitékají, a dešťové vody několika bystřin. Jižně vychází Jordán z jezera a spěje k Mrtvému moři. U Tiberiady a jižněji, při výtoku Jordánu, vytékají horké prameny (i 65°), jichž obyvatelé jako lázni užívají. Ibrahim paša tam vystavěl lázeňský dům. Dopoledne jsou lázně otevřeny mužským, odpoledne ženám. Čedičové skály, blízké vyhaslé sopečné paborky nasvědčují, že hluboká kotlina Galilejského moře povstala buď sopečnými výbuchy neb trhlinami, způsobenými zemětřesením. Moře jest 21 km. dlouhé, v největší šířce měří 12 km. Voda jeho má slabounce slanou příchut, je však zdravá a lze ji pít. Vždy nalézalo se v ní hojně ryb, želv i raků. Na západě jest břeh poněkud otevřený, plochý a tvoří tak zvanou genezaretskou rovinu; na ostatních stranách padají hory a skály dosti příkře do moře.

Jízda po jezeře jest za dobré pohody dosti příjemnou a snazší než jízda pozemní kolem jezera. Při této trpíme někdy horkem a pro bezpečnost jest radno, požádati o jednoho bašibozuka.

Loďkou lze přejeti na východní břeh, kde byla asi Gerasa, kteréž místo Pán zázrakem vyznamenal. Vyhnal zlého ducha, který vešel do stáda vepřů a ti pustili se střemhlav do moře. U zřícenin Khersa jmenovaných se to snad stalo. Jiní to ukazují jinde. Není řečeno, že by se byla ona zvířata se skály přímo skutálela do moře;

mohla tam úprkem běžeti na místě, které nešlo příkře do moře, jako je to u Khersa. Severně odtud jest planina Bathiha; někteří praví, že se zde udál zázrak rozmnožení chleba neb nasycení tisíců na poušti. Ta krajina se však poušti nepodobá. Nejistým polohou svou jest i Betsaida (Julias), mohlo ležeti při ústí Jordánu, na jednom neb na obou jeho březích. Jordán vtéká do jezera pěti rameny, mezi nimi jsou ostrůvky.

Na západním břehu jezera jsou zříceniny, jež nesou jméno Tell Hûm. Tam klademe evangelické *Kafarnaum* (vesnice Nahuma). Kafarnaum bývalo značným místem, které mělo synagogu, neboť v ní Spasitel učil, mělo celnici, posádku — neboť sv. Luk. 7, 5, činí zmínku o setníkovi z Kafarnaum, který vystavěl Židům synagogu (školu). Zříceniny jsou z černého čediče tu a tam z bílého vápence. Nejrozsáhlejší zříceniny pocházejí asi ze staré synagogy. Prímého důkazu, že zde stávalo Kafarnaum, nemáme. Stálo-li staré Kafarnaum na karavanní cestě (byla tam celnice), bylo-li v genezaretské rovině, pak nebylo asi v Tell-Hûm, nýbrž dále na jihozápad. Tam u Ain-et-tîn a u chanu Minje hledala tradice Betsaidu, odkud by pocházeli Petr, Ondřej a Filipp. Zde viděla tradice též místo nasycení 5000 na poušti (Luk. 9, 10) v předhoří Tell Chanasîr místo, kde se vepři pustili do moře. Na blízku Ain-et-tîn (pramen fíku) jsou horké prameny. Tak zůstávají tato památná místa z dějin Krista Pána a sv. apoštolů, tolika zázraky významenaná, nyní neurčenými. Náš spolupoutník z Rakous nemohl se dočkati, až i druzí hosté Františkánů do Kafarnaum pojedou, jel tam se svým mukri (najímatel soumarů) o polednách samotén. Mukri byl nevrlym, že právě o poled-

nách tam měl jeti, zavedl poutníka ku hromadě kamení, jen asi čtvrt hodiny vzdálené od Tiberiady, a zde mu pravil: Tu je Kafarnaum! Poutník tomu věřil, byl rád, že cesta netrvala dlouho, pomodlil se tu, jakoby byl na místě někdejšího Kafarnaum a vrátil se do Tiberiady. Mukri mu ukázal místo zcela jiné! Takovým způsobem mohly též povstati nepravé tradice.

Rovina Genezareth je porostlá křovinami a stromovím. Zde slyšíme zase jednou ptačí zpěv. Na osamělých stromech Palestiny zpěvaví ptáci se neusazují. Na konci roviny, těsně při moři leží bídná, nepatrná vesnička *Mežil*. Z někdejšího Magdala, jež prý bylo známo prostopášností a rozmařilostí obyvatelstva, nezbylo ničeho. *Destructa propter scortationem* poznamenávají židovští exegetové. Zde prý bydlila Magdalena před svým pokáním.

V Tiberiadě jsou památnými hroby a náhrobky slavných rabbínů; na severu za branou jest hrob R. Anana, Jochannana ben Zakkai, Chananiela, R. Huna. Na vrcholu hory jest 8 stop široký, 4 stopy vysoký náhrobek R. Agiby; dosud sem v určitý den chodí v zástupech uctiti pamět tohoto učitele. U lázní jest nápadným pomník R. Meira.

V novější době lze odtud doporučiti též cestu na jih Genezaretského jezera, odkud lze za půl druhého dne dojeti do el-Mzerib na cestě mekkánských poutníků z Damašku. Z el-Mzerib lze po železné dráze Hauranu jeti pohodlně do Damašku.

Na zpáteční cestě z Tiberiady lze jíti o něco severněji jinou cestou, která nás vede přímo k pahorku blahoslavenství (Kurun-Hattîn). Odtud se potěšíme vzácnou vyhlídkou a rozhledem.

Zcela blízko vidíme známé židovské město *Safet*, na vysoké skále ležící; ještě jednou můžeme hleděti na krajiny Galilejského moře, vidíme Velký Hermon, daleko na jih a na západ.

U zřícenin chánu Lûbije se křížuje karavanní silnice. U vesnice Turân jest pole, na němž prý sv. apoštolové trhali klasy, když měli hlad (Mat. 12). Porostlým krajem docházíme do někdejší Kány galilejské, do *Kefr-Kenna*. Ovšem že ani toto místo není nad vši pochybnost určeno; hledají Kána též o něco severněji na vrcholu, který má dósud jméno *Kânet-el-zelîl*.

Kefr-Kenna jest nepatrné místo s 600 obyvateli. Zřízena zde fara pro latiníky, v níž poutník bratrsky jest přivítán. Tam, kde jest katolický hřbitov, býval prý dům Nathanaële či apoštola sv. Bartoloměje. Farní chrám označuje dle podání místo onoho domu, v němž byl Pán Ježíš přítomen svatbě a kde proměnil vodu ve víno. V dobách křížáků jmenovali tamní kapli „domem správce svatby“ (*domus architrichini*).

Řekové chovají ve svém chrámě dvě veliké nádoby, válcovité vásy (jedna má půl metru průměru a hloubky); jsou hrubě zpracované z domácího kamene. Snad by se mohl některý poutník domnívati, že by v těch nádobách byl proměnil Spasitel vodu ve víno. Nádoby jsou pozdějšího původu a snad to byly křtitelnice (nádoby na křestní vodu).

Do *Kefr-Kenna* přichází jen málo poutníků a cizinců; proto sleduje pak veškero obyvatelstvo toho místa každý krok cizincův. I ženy mohamedánské vycházejí a se zahalenou tváří pohlížejí zvědavě na každé hnutí poutníkův. Litovali jsme v duchu těch zdejších žen, kterým přidělena jest po celý život jen služba, tuhá práce, skorem

otroctví, a přec vězí v ustavičné nejistotě, nevědí, kdy jich jejich Pán vyžene neb propustí. Kristus Pán poctil svatebčany svou přítomností, jindy sám sňatku manželskému zvláštní posvátnost přiřkl, povýšil jej k důstojnosti sv. svátosti, ženě dal práva, získal jí lásku a uznání v rodině, dal jí bezpečnost, aby nemohla býti pro ledajakou příčinu propuštěna. A hleďme, jak právě v Palestině žena ještě v mnohém ohledu jest zneuznávána a trpí!

Jest pravda, že se u Fellahů každá dívka vdá, ale po sňatku jest na ní, aby vykonávala veškeru práci domácí i polní, starala se o pokrm muži i dítkám. Muž pomáhá při práci zpravidla jen velmi málo: dostaví se ku žnám, stojí aneb sedí při mlácení; jindy jest celé dni v bráně města, neb tam, kde se mužové vesnice scházejí a nepracuje nic. Stalo se, že žena chudého muže příčinlivě pracovala a když výdělek její práce dosáhl většího obnosu, vzal jej muž a obstaral si za ty peníze jinou, druhou ženu, mladší, milejší. Jak bolestné by to bylo pro citlivou ženu! Východní ženy jsou však apatické, poddávají se svému osudu bez reptání. Lásky nepozná než takové, která působí veliké starosti: má pečovati o rodiče svého muže a o své dítky. Obojí jest jen obtíž a nepřináší zpravidla díky žádných. Jednoduchým výrokem: Bi talak bi tsalatsi, „Já tebe propouštím třikrát“ — před svědky vyřčené stačí, a sňatek jest učiněn neplatným. Jaká v tom nejistota!

Z Kány vede cesta do Mešed, starého Geth Hefer, kde prý byl Jonáš pochován. Jiný jeho hrob jest navštěvován též na blízku města Ninive. Mohamedáné mívají někdy více náhrobků téhož světce neb proroka na více místech; na

jednom jest pochováno jeho tělo, na ostatních místech uctívá se památka jeho ducha. Mohamedané mají proroka Jonáše a jeho hrob v značné uctivosti, protože jest jmenován v koranu jako veliký prorok a kazatel.

Z farnosti er Reïne vracíme se zase do Nazareta.

Mnozí poutníci volí odtud cestu do Jerusalema prostředkem Palestiny přes Sichem (Nablús, Neapolis). Cesta ta jest zajímavou a lze ji vykonati ve dvou neb ve třech dnech. Ve dvou dnech byla nám arcíř dosti obtížnou, neboť jsme jednoho dne jeli na koni plných 15 hodin.

Bratr Františkán vyjedual pro mne s najímačem koní, že mne na dobrém koni za dobrého průvodu dovede do Jerusalema. Ráno přiveden pěkný kůň a spolehlivý průvodce přijel též na koni, aby mne dle přání vedl. Sotva jsme však přišli za Nazaret, vymluvil se, že jest na koni ještě třeba nějakého řemene, vzal oba koně a odešel do domu svého pána. Po chvíli přišel jiný muž, mladík, přivedl jiného koně a sám seděl na oslu a pravil, že on mne povede do Jerusalema, poněvadž ten prvý nemůže. Nebyl jsem s tím spokojen, poněvadž to bylo proti úmluvě, ale nový průvodčí řekl: Dobře, ujednáno bylo, že tě povede onen muž a na tom koni, jehož jsi přijal — ale nebylo řečeno, že on tě povede dnes neb zítra; chceš-li čekati, za týden i ten kůň bude moci jeti i ten muž tě provázeti bude, dříve nikoli. To proti úmluvě není! Musil jsem se spokojiti.

Kdo chce tuto cestu konati, tomu třeba, aby zaopatřil se též nějakou zásobou jídla a nápoje. V Nablús a v Žifně (v Bethelu, severně od Jerusalema) obdrží poutník ve faře latinského patri-

archátu přiměřená jídla, jinde však nelze mu koupiti než mléko, vejce a za vyšší cenu někdy i konzervy. Na této cestě pozná rovinu Esdrelon, spatří část hor Gelboe, kde Saul a Jonathas padli; tamtéž nalézá se, avšak tuze s cesty, místo Naim, kde Spasitel náš syna vdovy vzkřísil. Poutník jede po horách Efraim, u *Nablús* uvidí porostlý Garizim a holý Ebal; může prohlédnouti Samaritánskou synagogu, podívati se na starý pentateuch Samaritánů, hebrejské knihy Mojžíšovy, psány samaritánskými písmenami. Na blízku jest zasypaná Jakobova studnice; Židé zde mají v úctě Josefův hrob. Zříceniny Sebaste severozápadně od Sichemu jsou též velmi zajímavé. Další cestou vystupuje poutník na judské hory. Touto cestou asi chvátala Maria Panna po Zvěstování Páně, když šla navštívit Alžbětu, která bydlila nedaleko od Jerusaléma.

Kdo chce pohodlněji cestovati, vrátí se do Haify a jede parolodí podél palestinského břehu do Jaffy, do přístavu, odkudž vede dobrá silnice i železná dráha do Jerusaléma. Tato jízda trvá toliko 6—7 hodin a poutník může za jasného dne pozorovati celý břeh od Haify až do Jaffy. Jsou tam některé nové osady Čerkesů a jiných. Připomenouti dlužno, že se rakouský parník zastavuje v Haifě jen jednou za týden, někdy jen jednou za 14 dní; egyptský parník má zde též zastávku. Na polovici cesty asi jsou zříceniny důležitého přístavního místa římských dob, města pomořské *Cesareje*. Zde bydlil Kornelius, kterého sv. Petr do křesťanství uvedl (Sk. ap. 10); svatý Pavel byl zde v domě Filippa, jednoho ze sedmi, později sem přišel před soud Herodův (Sk. ap. 21—27).

Roku 1884 svolil sultán, aby se na zříceniny

Cesareje stěhovali Mohamedáné, kteří by chtěli po rakouském obsazení Bosny tuto zemi opustiti. Ti mohli si v té části Cesareje, která byla v křižáckých dobách obydlena, dle libosti vybrati buď pozemek, neb pevnostní zříceninu, neb padlou věž a bylo to jejich majetkem, jakmile tam vystavěli přiměřený dům. Vedle toho jim byl poukázán rozsáhlý pozemek za městem ku vzdělání polí. Pět let byli na všem prosti daní. Domy stavěny ovšem ze starého zdiva, a proto nelze nyní rozeznati, kde stál nějaký chrám, kde pevnost aneb něco jiného.

Kdo by chtěl cestu z Haify do Jaffy vykonati vozem, i to lze ve dvaceti hodinách provésti. Plat obnáší za vůz pro čtyři osoby šedesát i sto franků. Vůz pohodlným není, silnice či cesta je neupravená, nerovná.

Nedaleko před Jaffou, asi tam, kde bývala pevnost Arsuf, jest mohamedánské poutnické místo Harâm Sidi Ali ibn Aleim. Místo to chová hrob Sidi Aliho, který žil ku konci dob Křižáků, jest mnohými odkazy bohatě nadáno; každý cestující může tam býti zadarmo pohoštěn. Okolní pole jsou posázena melouny, které se odtud v letních měsících ve velikém množství vyvážejí. V tu dobu jedí mnozí tuzemci toliko melouny a něco málo chleba.

Před jaffským přístavem na skalním pobřeží leží zbytky ztroskotaného parníku. Dosti daleko od břehu jsou zde v moři skrytá ostrá skaliska, jež jsou lodím velikým nebezpečím. Naše loď zakotvuje daleko od Jaffy v širém moři; při bouři nemůže loď buď ani zakotviti aneb se nemohou bárky přiblížiti k parníku a odvézti cestující do přístavu. V tomto, každému poutníku nemilém případě odjíždí loď dále do Haify neb do Bei-

rutu, neb do Port Said a poutník jest nucen s jinou lodí jeti ještě jednou do Jaffy a nalezne snad lepší pohodu a přistane tam.

IX.

Jaffa. Cesta do Jerusaléma.

Loď od severu přicházející nepřivádí oby čejně tolik cestujících a poutníků, jako parník z Port Saidu. Proto nevyjíždí z Jaffského přístavu tolik bárek, avšak křik, kteří ti syrští veslaři po svém zvyku způsobují, není proto slabším. Každý z nich hledí se co nejdříve uchopiti mostního provazu; jakmile je můstek spuštěn, hrnou se všichni najednou na loď, jeden sbazuje a odstrkuje druhého a dokazuje mu křikem i nadávkou, že byl již zprvu před ním u můstku. Před tím hleděl si již každý ločník zajistiti jednotlivé cestující posušky neb jinak, a když jen trochu přikývl, pak již musí na loďku tohoto muže a nikoli jinam. Ostatně není pro ten křik žádného strachu; ti lidé jsou dosti spolehliví a dobří, oni i v obyčejné rozmluvě prudčeji hovoří, některé arabské hlásky jsou kromě toho pronikavějšími, než naše hlásky a proto mnohdy, co se nám křikem zdá, není než živější rozhovor.

Nás se ujal muž, který byl poznamenán nápisem „Terra-Santa“; postaral se, abychom bez obtíží prošli celním úřadem a uvedl nás do blízkého poutnického domu Františkánů. Při přílivu mohli jsme z loďky přímo vystoupiti na zemi; při odlivu vynáší někdy ločník cestující několik kroků a staví je ve vší šetrnosti na břeh. Za příčinou návštěvy německého císaře postavili u břehu

přístavní můstek, ale jest obava, že při nejbližší bouři toto prozatímní lešení zase spadne.

V klášterním a farním chrámě sv. Petra může poutník děkovati Pánu, že jej bez úrazu při všem nebezpečí až sem dovedl. Prohlížíme pohostinný dům zdejšího kláštera a musíme se diviti obezřetnosti a zručnosti těchto bratří, kteří v některých dnech hostí sta poutníků všech zemí a národů a stavů, a dovedou všechny dle poměrů pohostiti dobře! Se střechy hostinného domu těší se naše zraky krásnému pohledu na skalnaté břehy, na město a na část Středomořího moře. Jak pěkně vyjímaly se bílé a šedé domy města Jaffy malebně na příkrém břehu nad sebou postavené; na sever a na východ vroubila je milá zeleň tamních zahrad. Když jsme vešli do přístavu, ten pěkný obraz ihned byl porušen. Domy jsou nepravidelné, ulice úzké, příkré, vzduch prachem a zápachem z mnohých pohozených, hujících látek úplně znečištěn. Mořské výpary a blízké zahrady chrání město, že při té panující nečistotě není nezdravým.

Na severu města leží čistě zařízená *osada templářů* (zakladatelem této svobodné náboženské společnosti byl Hoffmann, zemř. 1885), kteří mají ještě jinou pěknou osadu Saronu zvanou, o hodinu dále zřízenou. Jeli jsme jednou s osadníkem této německé kolonie, avšak stěžoval si, že po šesti letech počíná u Jaffy chřadnouti; připisoval svou slabost chřipce, ale spolu pravil, že jako jemu, děje se i mnohým jiným osadníkům, a nepolepší-li se jeho stav, že se zase vrátí do Virtemberska. Jel na zotavenou do léčebného domu, který jakýs Němec z Beirutu pod Karmélem vystavěl.

Jaffa neposkytuje mnoh zajímavostí ani

v ohledu všeobecných starožitností, ani v bibli-ckých památkách. Jaffa jest sice velmi starobylým místem, avšak byla tolikráte pobořena a ze sta-rých zbytků znovu postavena, že staré stavby skoro úplně zmizely. Ve zdech jednotlivých domů můžeme pozorovati kameny přerozmanitých roz-měrů, kusy sloupů, hlavice, pilíře, které sem byly zadělány. V novějších dobách bylo sem převezeno mnoho starého zdiva ze zřícenin Cesareje. Bibli-ckých památek zde mnoho není, poněvadž to město bylo jen kratičkou dobu pod vládou Židů; Kristus Pán sem dle evangelia nikdy nepřišel, ze sv. apoštolů snad toliko sv. Petr.

Jâfa, ve St. Zákoně Jafô (krásná), Joppe byla původně fenickou osadou. Jmenováno jest Jopu již na nápisech egyptského chrámu v Kar-naku; dle toho stálo již v letech 1600 př. Kr. Hiram, král Tyru, posílal sem po vodě cedrové dříví, jehož užito při stavbě Šalomounova chrámu. Zde byla dle řecké báje přikována Andromeda, kterou Perseus vysvobodil. Prorok Jonáš chtěl se odtud plaviti do Taršíš (někam na západ), aby nemusil vyplniti prorocké poslání do Ninive. Makkabejští dobyli Jâfy, Římané ji za Césara a za Vespasiana zbořili.

Nedaleko kláštera u majáku navštívili jsme v průvodu milého bratra malou mohamedánskou mešitu, zvanou el-borž (věžní). Zde prý byl dům koželuha Šimon^a, u něhož sv. Petr bydlil. (Sk. ap. 10.) Řemeslo koželužské náleželo dle židovských názorů k nečistým zaměstnáním, proto bývalo vykázáno koželuhům určité místo na konci měst. Dosud jsou jaffské koželužny za městem, jižně od mohamedánského hřbitova. Dům Šimonův byl blízko moře; do moře mohly shazovati kože-lužské odpadky. Sv. Petr již tím, že se u tako-

vého řemeslníka ubytoval, ukázal, že se nepokládá býti vázána židovskými a rabbinými názory a zvyky. Kdysi byl sv. Petr o polednách na střeše domu a spatřil plátno, v němž byly rozličné druhy zvířat, čistých i nečistých, pohromadě a slyšel hlas; „Vstaň Petře, zabij a jez!“ Dále: „Co Bůh očistil, chraň se, abys to jmenoval nečistým!“ Tím, že zároveň přišli poslové setníka, kteří hledali Petra a spolu ze slova Božího Ducha porozuměl sv. Petr, co znamená to vidění: že může přijati do nového křesťanského shromáždění i pohany, jež Židé nečistými považovali. Hned pohostil pohanské posly a šel s nimi do Cesareje. Na místě Šimonova domku stála křesťanská svatyně, nyní jest tam chudička, bídna mešita. Ze dvora lze vylézt na střechu mešity. Za městem v zahradách ukazují jeskyni, kde prý byla pochována ona zbožná a dobročinná žena Tabîtha (Sk. ap. 9, 36), kterou sv. Petr před všemi truchlícími vzkřísil.

Z Jaffy do Jerusaléma jeli jsme dvakrát po silnici, která vede od jerusalemské brány mezi zahradami k jihovýchodu. Dříve bylo třeba chrániti tu silnici před loupežníky zvláštní stráží; dosud vidíme v jistých vzdálenostech polozbořené věže, které byly obydlím silniční stráže. Když té nebylo, jezdily vozy s osobami a s nákladem vždy pohromadě u velkém počtu. Za vůz žádají 20, ale též 50—70 franků, za osobu 5—7 franků. Vůz zastavuje v Ramle a v Bâb-el-Wâdi a tím trvá cesta asi 12 hodin, ač by ji mohl při nepřetržité jízdě urazit za 8 hodin. Za Jaffou jsme na rovině Saron; tam můžeme navštívit zajímavou rolnickou školu známé židovské společnosti „Alliance israélite universelle“. Tam učí se mladíci vzornému hospodářství, rolnické práci; kdyby

snad jim po vyučení hned vykázali samostatné hospodářství, možno, že by tomu zaměstnání zůstali věrnými. Takto ale vyučenci nejraději se usazují v městech, venkovu se vyhýbají. Dobré víno, jež z židovských hospodářství v Palestině vychází a se vyváží, odbíral dosud za jakousi určitou cenu Rothschild; nenalézá prý však dostatečného odbytu. *Lydda* (Diospolis) jest spolu zastávkou železné dráhy.

Důležitějším místem na této cestě jest *Ramle* (t. j. písek), jež poznáme po vysoké věži, která bývala minaretem mešity, vystavěné r. 1318 egyptským sultánem Mohamedem en-Nasír. V podzemních místnostech u věže byli pochováni dle podání někteří svatí; věž jmenují věží čtyřiceti mučeníků po chrámu, který při ní byl postaven ku počtě 40 mučeníků, usmrcených za Lisinia v armenské Sebaste. To není zaručeno.

Františkánský klášter zdejší stojí od r. 1395 snad na onom místě, kde býval *dům sv. Nikodéma* a Josefa z Arimathie. Tento jest jmenován v evang. sv. Jana 19. z „Arimathie“. Eusebius jmenuje ji Remftis i Armathem; buď lze Arimathii stotožňovati s Rama v Benjamin, neb s Ramathaim Zofim, neb s tímto Ramle. Pro poslední mínění mluví poznámka sv. Jarolíma, který vedl sv. Pavla z Lyddy do Ramate, pak do Joppe a Ramate místem onoho Josefa jmenuje. (Ramatem ... Juxta Diospolis, unde fuit Joseph, qui in Evangeliiis de Arimathia scribitur) Kaple u chrámu sv. Nikodéma jest prý místem, kde bývala tesařská dílna sv. Nikodéma. V italském městě Lukka ukazují krucifix v této dílně vyrobený. Ramle se však zdá býti původu pozdějšího; založil je Suleiman r. 720; Bernard z 9. stol. první jmenuje Ramala. Ostatní není historickým.

Dvě místnosti kláštera jsou památny tím, že tu bydlil Napoleon Bonaparte na své výpravě z r 1799 se svou družinou. V Jaffé ukazují arménští mniši ve svém klášteře sál, v kterém prý Bonaparte své vojíny, morem onemocnělé, otrávil, aby nepadli do rukou nepřitele.

Již v Ramleh spatřili jsme na silnici žebráky, kteří jsou stíženi malomocenstvím. Jejich obličej je jsou zohaveny jizvami, vředy a prázdnými místy: některému jakoby scházela tvář, jinému nos; na rukou bývají zohaveni buďto tím že nemají prstů aneb že pahýl ruky vykazuje též vředy aneb prohloubeniny po zavřených vředech.

Pět hodin vzdálena leží vesnice *Latrûn*; jméno pochází od *Athrûn*, arab. al-Athrun. Sem kladlo podání rodiště kajícího lotra. Na cestě překvapuje nás nápis domu „Hôtel des Maccabées“.

Nikoli na cestě, ale čtvrt hodiny od silnice v levo, k severu jest *Emmaus*, Amwâs, též po nějaký čas *Nikopolis* jmenované. V některých (Cod. Sin. 150, tři 160) rukopisech sv. evangelií jest psáno, že ono Emmaus, do něhož šli dva Kristovi učeníci po Jeho z mrtvých vstání, když se k nim Pán Ježíš přidal, bylo vzdáleno 160 stadií od Jerusalema. Stadium počítáno po 3 min. cesty, byla by to vzdálenost sedmi, osmi hodin; tak asi jest toto Emmaus, *Nikopolis* od Jerusalema vzdáleno. Mnohé okolnosti, jež evangelium udává, tomuto odporují. Ostatní rukopisy evangelií podávají udání 60 stadií (asi 10 kilometrů, tříhodinné cesty); toto udání zdá se býti správnějším, protože vyšli učeníci nejspíše po polednách, šli volně, jakoby procházkou (Mar. 16, 12), vrátili se téhož večera do Jerusalema a našli ještě apoštoly shromážděné; šli na venkov, do

vesnice, nikoli do města, a Nikopolis bylo město.

Toto město jest však nicméně zajímavým, poněvadž jest na blízku údolí Ajalon, kde Josua vítězil, když bylo na jeho prosbu prodlouženo denní světlo (Jos. 10, 9); zde bojoval r. 164 př. Kr. Judas Makkabi a porazil syrské vůdce. Jeho slova mají stálou platnost: „Volejme k nebi, a národové poznají, že jest ještě někdo, kdo může spasiti Israele!“ V Amwâs usadil se v novější době francouzský poustevník, který bydlil dříve v osamělé jeskyni u sv. Jana na poušti (blíže Jerusaléma); zdá se, že chtěl týž dáti poustevnictví jakýsi moderní ráz.

Osm hodin od Jaffy vzdáleno leží v údolí místo Abu Gôš, i Kirjat-el-Enab jmenované; Abu Gôš byl lupič, který zde na začátku našeho století řádil. Kirjat-el-enab znamená město hroznů a snad stávalo zde dříve místo Kirjat-jearím (město lesů) nazývané, kde byla po nějaký čas v domě Abinadaba na pahorku chována archa úmluvy (1. Kr. 7, 1). Odtud byla archa za krále Davida slavně přenesena do domu Obededoma v Jerusalémě, pak do nového stánku na Sioně.

Půl druhé hodiny od Abû Gôš leží na vrchu vesnice *Kulônije* (Colonia), kterou by bylo lze spíše považovati za evang. Emmaus nežli Amwâs. Josef Flavius ji také Emmaus jmenuje, některé rukopisy jeho „války židovské“ udávají její vzdálenost 30 stadiemi, jiné 60 stadiemi. Po Vilému z Tyru zastávají jiní to mínění, že jest evangelické Emmaus dále na severozápad tam, kde jest vesnice Qubêbe. Tam jest též dle této tradice postavena svatyně a dům otců Františkánů.

Vystupujeme po judských horách a blížíme se k sv. městu. Nikdo z nás nemůže nyní pohnu-

tlivým očekáváním mluvíti. Ani jsme si mnoho nepovšimli, že jsme přešli terebintské údolí, kde David porazil Goliáše; jeli jsme též kolem křížového údolí, odkud bylo dle podání vzato dřevo ku kříži Kristova. Již dříve mohli jsme spatřiti Betlém a pak teprve s výšiny pozorujeme Olivetskou horu, ruský chrám o sedmi kopulích, několik minaretů a kopulí města a šedé ohradní zdi. Hledáme kopuli nad Božím Hrobem a jak nám ji ukázali, sestupujeme s vozu a modlíme se vroucí myslí žalm 121. Laetatus sum:

1. Zradoval jsem se, když mně říkali:
Půjdeme do domu Jahve!
2. Naše nohy stojí
V tvých branách, Jerusaléme!
- 3 Jerusaléme, ty postavený
Právě jako město pevně v sobě uzavřené,
4. Kam kmenové putují,
Kmenové Jahve — příkaz to Israele —
Chváliti jméno Jahve.
5. Neboť tam stojí stolice k soudu,
Stolice Davidova domu.
6. Proste za pokoj Jerusalému;
ať mají mír oni, kteří Tebe milují.
7. Pokoj ať panuje před Tvou zdí,
Mír v tvých věžích.
8. Pro své bratry a bližní
nechať mluvím v tobě o míru.
9. Pro dům Jahve, našeho Boha
Chci hledati tobě dobra.

Když se blížíme k městu, zůstává nám po levé straně ruský hostinný dům, v němž jest i konsulát, arcibiskupský palác, nemocnice a lékárna, po pravé straně jsou židovské osady, pak mohamedánský hřbitov tam, kde býval rybník

birket-Mamilla. Vedle nových staveb hôtélů dojdeme k bâb-el-chalîl (brána přítele t. j. Abrahama, Hebronská brána) u Davidovy věže. Zde nutno vystoupiti, neboť vozy nemohou odtud příkrými uličkami, jež mají na mnohých místech stupně, projeti. Přímo ulicí od Jaffské brány přišli bychom do tržní ulice a k mohamedánskému chrámu skály (kde býval Šalomounův chrám). My zajdeme ale levou ulicí (jménem Istambulîjje) do ulice řecké v pravo (er-rûm) nebo do ulice franckého kláštera (dále v pravo: hâret-der-el-frenzi) a pak pokračováním této ulice sestupujeme až k ulici Achia-Beg-el-Wâd, do níž zajdeme v levo a stojíme před *rakousko-uherským poutnickým domem* (bêt-en-nemsa), kde nalezne každý katolík upřímného, ochotného a vzácného přijetí. Casa nuova, františkánský hospic jest již v ulici Istambulîjje v levo před františkánským chrámem. Vejde-li poutník do města Damašskou branou (bâl-el-amûd) od severu, pak vejde přímo do ulice Achia Beg-el-Wâd, a může i vozem zajet až k rakouskému domu. !

Po *železné dráze* lze do Jerusaléma ve 3 a půl hodiny. Jaffské nádraží jest dvanáct minut cesty od jerusalémské brány v Jaffé vzdáleno. *Lydda* jest první zastávkou. Tam uzdravil sv. Petr Eneáše mrtvicí raněného (Sk. ap. 9, 32). Sv. Jiří se prý zde narodil a proto byl zde velký chrám jemu zasvěcený, jehož zbytky jsou zachovány v novém řeckém chrámě. *Ramle*, druhá zastávka, jest deset minut cesty vzdáleno od nádraží. Blíže železné dráhy jest pak mohamedánská vesnice Naâme (Jos. 15, 41), v pravo israelitská osada Dirâne, paměť starého Akkaronu, nynější místo Aakir (moham. proroka Aakera). Za 37. kilometrem jest údolí Sarare, snad wadi-Šoreq, kde

Samsonova Dalila bydlila. Nová zastávka *Sežed*. Při 49. kilometru jsou na dvou pahorcích zříceniny cherbet-Ain-šamse, bývalé Bet-šemeš. Tam byla archa ze země Filištínů vrácena (1. Kr. 6). O něco dále v Qabr-Šamšum el-žabbâr (hrob Samsona siláka) prý byl hrob Samsona i otce jeho Manue. Sarâa bylo bylo by vlastí a rodištěm jejich.

V levo na výšině jest za zastávkou *Deir-Abane* osada Aartuf, kde vystavěli Angličané osadu pro ty, kdož by ze Židovstva přešli k anglikanismu. Z údolí (wâdi) Ismailova vejdemo do údolí Bittir. Z pramene Kabu čerpá zde lokomotiva vodu, které se u Jerusalema nedostává. V *Bittir*, které leží v pravo od stejně jmenovaného nádraží, byl Barkochba, vůdce Israelitů při povstání proti Římanům, (130 po Kr.) Římany po 3 a půl leta obléhán. Tam zemřel Barkochba i rabbi Akiba. Za 74. kilom. je něco stromoví při prameni ain-Hanîje, který jest od některých považován jako pramen jáhna Filippa (Skut. ap. 8, 26), v němž totiž by byl jáhen Filipp křtil eunucha královny Kandáces. Jiní tvrdí, že jest to pramen ain-Dirûe na cestě k Hebronu.

Za 82. kilom. spatří poutník Olivetskou horu i Jerusalema; tamtéž jest údolí Reřaim, obrů, kde David bojoval a dvakráte porazil Filištínské. V Katamun při 83. kilom. v levo byl prý pochován stařec Simeon. Při 84. kilom. jest v pravo klášter sv. Eliáše, nikoli Eliáše proroka, nýbrž Eliáše, řeckého biskupa z Betléma, jenž zemřel r. 1345. Za tím jest v levo dům protestantů pro malomocné. Za klášterem Klarisek jest Žebel-abu-tor (Hora otce býka), hora zlé rady, kde se sešli Židé u Kaifáše na radu, jak by Ježíše polapili. Za německou osadou Templářů jest při 87. kilom.

jerusalemské nádraží. Tam bývá zpravidla veliký hluk. Za čtvrt hodiny překročíme údolí Hinnom a podél Sionu dojdeme k jaffské bráně. Vozem lze dojeti do města za 1 frank 50.

X

Svaté město. Dějiny a poloha Jerusaléma.

„Kdybych na tebe zapomněl, Jerusaléme, nechať stane se má pravá ruka nehybnou!“ Tato slova žalmu pronášeli Israelité, když vzpomínali v Babyloně svého hlavního svatého města. Přáli si, aby nikdy nevymizela z mysli jejich vzpomínka na Jerusalém, i kletbu na sebe volali. Nebudeme se tomu diviti, vždyť víme, čím byl Israelitům Jerusalém. Kdyby býval jen hlavním městem říše, království, neměl by takové důležitosti; jednou byla Samarie vedle Jerusaléma sídlem israelského království, a přec nebylo vzpomínáno Samarie tak, jako Jerusaléma. Ono bylo *svatým* městem, místem jediného israelského chrámu, sídla Božího, proto bylo zbožnému Israelitovi nejdražším. V chrámě mohl pronášeti své proshy, podávati své oběti, odtud si mohl přinášeti zalíbení Boží, odtud bral milost svého nejvyššího, nejmocnějšího Boha.

I nám jest jméno Jerusaléma již od let dětství známým. památným, milým; tam jest náš chrám, v němž obětována poprvé oběť za naše spasení, a sice krvavým způsobem. Z této oběti Syna Božího, přinesené za veškero lidstvo na Kalvarii, vyšly a vycházejí dosud veškeré milosti. Proto jest nám Kalvarie, proto jest nám i Jerusalém drahým místem, na něž rádi vzpomínáme,

po němž toužíme. Když jsme došli do toho místa, radost naplnila srdce naše. V Jerusalémě máme však kromě Kalvarie ještě mnohé jiné památky na Pannu Marii, na sv. apoštoly, na utrpení Páně ukazující; jsou tam místa událostmi Starého Zákona posvěcena, i ta jsou nám památnými, protože byl Starý Zákon obrazem Zákona Nového.

Jerusalém jest město šedé dávnověkosti. Bylo několikrát pobořeno, tolikrát též znovu postaveno, neuzříme tedy Jerusalém nejstarší neb starší doby. Jsou v něm sice některé starobylé části a jednotlivosti, avšak v celku jeví stavba jeho ráz středověku. Když se blížíme k němu a díváme se na ty dosti zachované cimbuřím opatřené městské zdi, jako bychom viděli středověkou pevnost. Nynější zdi pocházejí z větší části z dob sultána Solimana, tedy z let 1536—1539; tak aspoň dosvědčují arabské nápisy na jednotlivých branách. Soliman stavěl neb opravoval zdi, které jmenovitě za dob křižáckých důkladně byly provedeny. Avšak ani tehdy to nebyla nová stavba, nýbrž provedena na tom, co zbylo ze stavby císaře Hadriana. Jest na bíledni, že všichni pozdější užili kamení a hmoty, která zbyla z předešlých staveb, jak to lze pozorovati i na zdech města, i na domech Jerusaléma. Nejspodnější vrstvy na východní straně a na jihovýchodním rohu městské zdi jsou z velikých tesaných kamenů, z kvádrů, které mohly tam býti položeny již v Šalomounově době. Na těch místech jest zeď nejvyšší, majíc až 20 metrů zvýší, jinde má 8—10 metrů výšky. V určitých vzdálenostech vynikají nad zdi 3—4 metry vysoké věže; počítáme-li i ty, jež jsou nad branami, jest kolem do kola 40 věží. Východní strana udává celou

délku Jerusaléma, poněvadž zeď na této straně jde rovně v délce 762 metrů; západní strana jest 875 m., jižní 1110 m., severní 1271 m. zdělí. Chceme-li obejítí městské zdi, možno to provésti za pět čtvrtí hodiny.

Již odedávna bylo místo, na němž Jerusalém stojí, opevněno. Jebusité měli zde ještě v dobách Soudců pevnou tvrz, které se nemohli Israelité zmocnit až teprve v době království Davidova. Jebusitská pevnost stála snad tam, kde i král David vystavěl nové město. Nejpríhodnějším místem ku zřízení tvrže byla hora *Sion*, která měla na dvou stranách hlubší údolí, na východní straně bylo nehluboké údolí, které později zříceninami bylo zvýšeno. Příhodným místem byla i hora *Moria* a její jižní pokračování, pahorek tak zvaný *Ofel*, avšak poněvadž stojí o něco níže než západní *Sion*, nelze bezpečně tvrditi, že by tam bývalo první opevnění založeno. David ohradil své město, v němž byl i jeho dům, i nový svatostánek s archou úmluvy, zdi. Tak zvaná *Davidova věž*, kterou jsme spatřili hned u *jaffské brány*, pochází z pozdější doby. Šalomounův chrám stál na hoře, která se jmenuje *Moria*, nad *josafatským údolím*. K tomu účelu byla plošina hory *Moria* rozšířena stavbami, jmenovitě na východní a na jižní straně a srovnána, takže vynikala z této plošiny toliko ona skála, která ještě dosud jest *Mohamedánům* posvátnou, kterou mají jako vzácnost uzavřenu v *Omarově mešitě*. Na této skále neb nad ní byl snad oltář určený pro krvavé oběti *Israelitů*. Šalomoun rozšířil ovšem městské zdi od *Davidova města* kolem chrámu na hoře *Moria*. Svaté písmo nepraví, že by byl Šalomounův chrám vystavěn na hoře *Moria*; ono dí toliko, že na místě, kde býval

stranách oddělena od sousedních hor údolími, k severu vystupuje pokračování výšiny až k hoře, kterou jmenovali Řekové Skopus, Josef Fl. ji nazývá Safa. Jest to jeden z vrcholů Olivetské hory.

Odtud mohli nepřátelé nejsnáze hnáti na Jerusalém. Zde stálo ležení Římanů Cestia Galla a Tita roku 69 před zbořením města.

Někdy porovnávají Jerusalém s Římem i z té příčiny, že jsou obě města na horách postavena. V Římě počítali sedm pahorků, jež tvořily základ města, v Jerusalémě lze čítati toliko patero; ačkoliv ty pahorky odneseny nebyly a dosud v městě a u města jsou, přec nelze jména jejich s bezpečím určit. Vedle jmenovaného již pahorku *Moria* jest ještě jmenována ve sv. Písmě hora *Ofel* (Vulg. latinská překládá to slovo: *tmy* Is. 32, 14, *mlhavý* Mich. 4, 8; v 2. Par 27, 3 vlastní jméno: *Ophel*). Jotham opevnil *Ofel*, tamtéž bydlili služebníci chrámoví; proto se zdá, že byla ta hora jižně od chrámové plošiny. O Sionu (Zion) bylo již mluveno; kdyby se byla *Moria* jmenovala Sion, pak bychom neměli pro západní pahorek žádného jména ve sv. Písmě. Vrchol či pahorek *Akra* není taktéž určen; *Aristaios* jmenuje horu chrámu *Akrou*. Dle Josefa Fl. můžeme ji hledati severně neb severozápadně od chrámu, aneb kdesi na Sioně. *Bezetha* (místo oliv) jmenovaly se asi domy, které stály na severní výšině za městem a byly později v město pojaty.

Udání směru *druhé zdi*, kterou stavěli králové Uzziáš, Jotham, Ezechiáš a Manasses, jest pro nás nejdůležitějším. Ono rozhoduje v té otázce, je-li pravá Kalvarie v chrámě Božího Hrobu neb ne?

Svaté knihy tvrdí, že byl Kristus Pán ukřižován za branou, tedy za městem; „blíže města,“

mlat Jebusity Aronâ, který David koupil a kde obětoval, tam že stavěl Šalomoun. V žalmech a u proroků jest často řeč o „svaté, posvátné hoře“, zajisté to ona hora, na níž stála archa úmluvy, která zvláštním zjevením Božím, viditelným znamením Jeho přítomnosti byla posvěcena. V těchž knihách jmenován jest často Sion ve významu a na místě Božího chrámu, na místě hlavního města a někdy i na místě celého národa, celé israelské říše. Když na Sioně chrámu nebylo, proč by jej žalmy a proroci v takovém významu jmenovali? táží se mnozí a tvrdí, že hora, na níž stál Šalomounův chrám, nesla jméno Sion a že tam i David měl své město. Tato otázka rozhodnuta není: vážné zajisté jsou důvody, které se uvádějí na důkaz, že, kde byl Sion, tam stával chrám (Šalomounův), proti tomu mluví stálé podání či tradice ve prospěch západního pahorku řečí neméně vážnou.

Dle egyptských nápisů byl Jerusalém již před Davidem důležitým městem, sídlem králů, kteří byli poddáni Egyptu. Tehdy již jmenovalo se (ass. Ursalimma) *Urusalimu* t. j. město pokoje, míru, což i jméno Jerusalém znamená. Zda se někdy jmenovalo *Salem*, a zda bylo městem krále Melchisedeche za Abrahamovy doby, nelze na jisto tvrditi. Řekové to město až do Hadrianovy doby nazývali *Solyma* neb *Hierosolyma*. Hadrian zde na zbořeninách israelského Jerusaléma zbudoval nové pohanské město, jemuž dal jméno *Colonia Aelia Capitolina* neb *Aelia*. Po čase vrátili se k dřívějšímu pojmenování; Arabové mu dali jméno *el-Kuds* neb *el-Mukaddas* (správně *el-quds*) t. j. svaté (město)

Výšina, na níž stojí Jerusalém, jest na třech

dí sv. Jan. Nyní se nalézá Boží Hrob, tedy i Kalvarie, která jest v témže chrámě spolu uzavřena, uvnitř města. Kam sahala městská zeď za doby Krista Pána? Tehdy bylo město obeháno ještě druhou zdí; třetí zeď stavěl Herodes Agrippa I. teprve okolo r. 45. po Kr. Tato třetí zeď začínala u věže Hippikus (u pevnosti při jaffské bráně) a šla severozápadním směrem k věži Psefinus jmenované (Goliášův hrad), na jejíž základech jest nyní postaven dům katolických školních bratří. Odtud obrátil se směr zdi k severovýchodu a obehána tak i Bezetha, nové město. Konečně vedena zeď k jihu tak, že tvořila přímou čáru s východní zdí chrámu, s kterou byla spojena. My tvrdíme, že byla teprve touto třetí zdí pojata i Golgotha a Boží Hrob a uzavřena v městě; do té doby stála za městem, byla za druhou zdí. Tato počínala u brány Gennath (zahrad); brána Gennath byla blíže věže Hippiku, odtud šla zeď buď přímo, aneb spíše v úhlech a v oblouku od západu k východu mezi rybníkem Ezechiáše a mezi Golgothou k severní straně chrámového nádvoří. Rusové kopali nedávno východně od Božího Hrobu základy ku své nové stavbě a našli při tom staré městské zdi i bránu. Tyto náležely k druhé zdi jerusalémské, která byla blízko Golgothy, avšak neuzavírala ji ještě v město. Druhá zeď judských králů byla sice Nabuchodonosorem pobořena (586 př. Kr.), později stavěli však Židé, kteří se vrátili z Baby-lona, v dřívějších rozměrech zdi nového města. Makkabejští podstatné změny při svých opravách v příčině městské zdi neučinili. K tomu dlužno připomenouti, že se v chrámě Božího Hrobu nalézají též staré rodinné hroby židovské, které jmenuje slabá tradice hroby Nikodéma a arima-

tejského Josefa. Ty hroby nemohly býti vytesány uvnitř města, poněvadž si takové hroby zakládali Židé vždy mimo města; jsou tedy svědectvím, že bylo to místo — a je bezprostředně za Božím Hrobem (v kapli syrských Jakobitů) — za městem. Po stavbě třetí zdi tyto hroby by nemohly býti více založeny.

Nedivme se tomu, že by byl hrob Kristův a zahrada Josefa z Arimathie byla tak blízko za městskými hradbami, jako se nám to ukázalo, když byly nalezeny při kopání Rusů zdi a brána v nepatrné vzdálenosti od Božího hrobu! Dosavade vidíme hned za jerusalemskými hradbami mohamedánské a jiné hroby, a vedle těch zahrady i domy. A jest tak i u jiných východních měst.

Šimon Cyrenejský byl, jak známo, zavolán, aby pomohl nésti kříž Ježíšův. Kdyby byl Kristus vyšel tou branou, která byla zmíněným již objevem nalezena, nebylo by pomoci Šimonovy třeba, poněvadž byla Golgotha tak blízko. Zdá se, že byla soudní brána jinde, snad nedaleko soudního domu.

Ti, kdož hledají Golgothu a hrob Kristův na jiném místě, nemají pro své mínění tak vážných důvodů, aby vyvážily celou trvalou tradici o Golgotě na nynějším místě, v chrámě Božího Hrobu. V nejnovější době tvrdili, že byl Kristus Pán pochován v jedné jeskyni na hoře Moria, tedy pod israelským chrámem. Víme, že každá mrtvola byla Israelitům nečistou, a každý, kdo se jí dotknul, stal se nečistým a nemohl jíti pak po celý týden do chrámu. Kterak by mohli dáti mrtvolu na blízko svého jediného chrámu? Byl by to Pilát mohl dovoliti, byli by Israelité svolili?

Jiní hledají místo Golgothy a Božího Hrobu na severní straně za městem tam, kde jest za Damašskou branou tak zvaná Jeremiášova jeskyně. Proč kladou tam po svém mínění Golgothu? To místo jest, praví, za městem, tam mohl býti velmi přiměřeně Boží Hrob, evangelická udání by bylo lze vhodně o tomto místě vyložiti. Přiměřenými mohla by se ukázati i jiná místa za Jerusalémem ležící a kdyby byli křesťané neznali místa Golgothy a Božího hrobu, myslíme, že by byli si vybrali vhodnější místo, nežli jest nynější chrám Božího Hrobu. Křesťané třetího století znali zajisté již předobře znění evangelií a knih Nového Zákona; věděli, že dle nich trpěl Kristus za branou, za městem, a přece postavili svatyni vzkříšení a určili či spíše věděli a věřili, že jest Golgotha uvnitř tehdejšího města, tehdejších zdí. Snadno by jim snad bylo bývalo říci: Za městem, na tomto místě byla Golgotha! o místě, které by byli sami libovolně vyhlédli? Neučinili toho, protože jim místo to nebylo neznámým, oni o něm dle stálého podání věděli, oni je měli určeno a poznamenáno pohany, kteří, chtějíce znesvětití místo křesťanům svaté, postavili tam dle Eusebia z Cesareje sochu Venušinu. Sv. Petr i sv. Pavel kladou ve svých prvých kázáních a řečech největší váhu na Ukřižování a Vzkříšení Páně. Když to byly události ze života Páně, které již v prvních dobách hlavními základy spasení křesťanů byly považovány, nikdo by se byl tehdy netázal: Kde byl náš Pán ukřižován, kde byl pochován? Sv. Petr, sv. Jan byli u hrobu Páně, mohli oni, mohlo však vedle nich veškero tehdejší jerusalemské obyvatelstvo každému ten hrob označiti; smrt Kristova byla veřejná událost, která v pohnutí uvedla celé město! A za těch poměrů by

byla Golgotha a Boží Hrob upadly v zapomenutí a ve čtvrtém století by byli stavěli chrám Vzkříšení (Anastasi) na nepravém místě? Litujeme, že i toto posvátné, tak zaručené místo zbytečně v nejistotu uvedeno býti má.

Když jsme již mluvili o městských hradbách, budiž nám dovoleno vyjmenovati *městské brány* nynější doby. Na západní straně vešli jsme do města branou, která má jméno po městě Jaffé, ale jmenuje se vedle toho ještě poutnickou, betlémskou, hebronskou, el-chalil (přítelovou, poněvadž tak se jmenuje u Arabů Hebron, město Abrahama, Ibrahîma, přítele Božího). Tou branou procházíme v pravém úhlu a vejdemo na jakési náměstí; po levé straně stojí nový bazar, před námi je „středozevní Hôtel“ a Cookovo jednatelství, v pravo jest pevnost el Qala. V nynější podobě pochází pevnost ze 14. století a označuje místo, na němž stál nádherný dům Heroda Vel. Severozápadní věž se zove Hippicus (jméno Herodova přítele), severovýchodní věž jest Fasael (bratr Heroda). Základy této věže jsou až do výše 12 metrů z velikých, na kraji pravidelně vydlabaných kvádrů a jeví starobylý původ. Spodek té věže jest massivní, nemá uvnitř žádných komnat ani prostorů a jest památkou staré israelské pevnostní věže. Tuto věž jmenují Davidovou a praví, že zde bydlíval, ano ukazují nahore i komnatu, s níž spatřil David ženu Uriášovu Bethsabe, kterou si vzal pak za manželku. Komnata jest nyní mešitou.

Na severozápadním rohu městských hradeb proti francouzskému poutnickému domu otevřena tak zvaná *nová brána*. V severní zdi o něco dále jest *Damašská brána*, odkud jde cesta k severu, tedy též k Damašku. Nad ní jest několik sloupů,

po stranách dvě pěkné vyčnívající věže s cimbuřím, jež dávají této bráně pěkný vzhled. Jmenuje se bâb el-Amûd (sloupová brána), dříve se prý nazývala branou sv. Štěpána, neboť na blízku jest chrám sv. Štěpána, kde bydlí Dominikáné, s novým biblickým učelištěm. Tam byl dle lepšího podání sv. Štěpán ukamenován. Dále na východ jest v severní zdi brána *Herodesova*, též bâb-el-Zâhire (brána květů) zvaná; tuto otvírají toliko vojínům, když jdou na cvičiště aneb při jejich návratu.

Ve východní zdi jest brána sv. Štěpána, která se jmenuje též Josafatskou, *bab-Sitti Marjam* (brána P. Marie), bâb-es Sebat (brána lví), bâb-el-asbat (brána kmenů). Nedaleko na cestě do údolí Josafat ukazovali dle nepravého podání místo ukamenování sv. Štěpána. Tou branou vede cesta do údolí Josafat, ke chrámu hrobu Panny Marie, na horu Olivetskou, do Gethsemanské zahrady, do Bethanie, k Jerichu. Vedle brány jsou vytesáni čtyři lvové. Podání dí, že chtěl sultán Soliman město zbořiti; tu uviděl ve snách čtyři lvy a vykládal si to tak, že se Allahovi jeho záměr nelíbí. Na pamět toho poručil sem ony čtyři lvy vytesati. Touto branou vcházeli prý Israelité podle kmenů o svátcích ke chrámu, který jest hned jižně od brány. Na blízku byl rybník Bethchesda (místo milosti), k němuž anděl občas sestupoval a když hnul vodou toho rybníka, nabyla tato léčivé moci tak, že kdo první po tom do vody vstoupil, ihned se uzdravil. Nedaleko od této brány na jih jest zazděná brána, zvaná *zlatá*, ed-daharijje (věčná), er-rachme (brána milosrdenství). Snad bývaly dvěře této brány pozlaceny, odtud to jméno. Uvnitř této brány směrem ke chrámu, jsou dvě kopulemi

přikryté místnosti, pěknými mramorovými sloupy od sebe oddělené. Velké stavební kameny, hlavice těchto sloupů dosvědčují, že jest tato brána velmi starobylá. Stavěl-li ji Herodes, mohl užiti kamenů ze Šalomounovy doby — a již proto je těžko, ze stavební hmoty udati stáří toho díla. Mohamedáné dí, že tou branou budou vycházeti lidé od trůnu Šalomounova k poslednímu soudu, Turci se prý obávají, že tou branou jednou křesťanský král zase do Jerusaléma vjede. Z chrámového nádvoří vedly jižně schody do spodní trojí a dvojité brány. Nyní těchto východů není, avšak od místa, kde Židé u starobylé zdi na západní straně chrámové plochy oplakávají zkázu Jerusaléma, odtud vede ulice k jihu ke bráně *el-magharibe* (maghrebinských t. j. západoafrických, alžírských a j.), též brána smetí zvané. Na blízku byla obydlí Maghrebinců, španělských Maurů; za touto branou vyhazovali popel, smetí a p.; odtud tato jména. Jižní zeď má ještě při západním rohu jednu bránu, která se jmenuje *Sionskou*, poněvadž před ní a za ní jest tradiční Sion; jmenují ji Davidovou (*bab-en-nebi-David*), protože za ní jest budova, do níž kladou mylně hrob Davidův. Dříve bývaly městské brány u večer zavírány, nyní zůstávají zpravidla stále otevřeny. Přece není radno, pozdě v noci vraceti se do města a choditi ulicemi, protože osvětlení jejich není dostatečné a městská policie osamělého nočního chodce příliš bedlivě si všímá. V noci by se konsula nedovolal, a čeho by se mu do rána v turecké šatlavě dostalo, to by odčiněno býti nemohlo.

Ulice Jerusaléma jsou nepravidelné, úzké, nerovné, někde ještě z křižáckých dob překlenuté, špatně dlážděné. Jedna ulice, která jde od Da-

mašské brány ku bráně Sionské dělí křesťanské oddělení (čtvrť) města od mohamedánského a židovského. Křesťanská čtvrť jest na západě, severozáp. jsou latiníci a Řekové, jihozáp. Arméni. Mohamedáné mají východní část města, kde jest i místo bývalého židovského chrámu, první zastavení křížové cesty, seminář francouzských bílých otců, klášter jeptišek N. D. de Sion, přeplněná stavení Židů, četné synagogy a bídné chýše Maurů.

I v jiných městech tureckých nalézáme, že bydlí každá národnost ve zvláštní části, čtvrti, která jí byla ponechána neb vykázána. I Israelité vykazovali v starých dobách cizincům, Kananejským, kteří mezi nimi dletí chtěli a jim se podrobili, místa u městských bran. Turci ponechali cizím národnostem ve své říši různá práva, proto se tam seskupili členové národností a náboženství více a těsněji k sobě než jinde. I příbytky jejich byly pohromadě. Toliko Latiníci netvořili žádné uznané národnosti a neměli žádné ochrany až do té doby, když uznali Turci protektorát francouzský nad katolíky. Pak byl katolík, ať kteréhokoliv národa, považován od Turků a Arabů za Francouze, náboženství katolické bylo u nich francouzským jak až dosud namnoze se jmenuje.

Počet obyvatelstva bývá různě udáván. V městě, zdmi ohraženém snad je všeho obyvatelstva 30.000; počítají-li se i ti, kdož bydlí před Jaffskou a Damašskou branou, pak se udává počet všeho obyvatelstva 45.526, ano nacházíme udán i počet 60.000. Polovici obyvatelstva tvoří (počtem 28.218) Židé, všech křesťanů může býti 8748, latiníků více než 2500. Jednou byl poměr jednotlivých národností a náboženství takový:

Německých Židů (Aškenazim) bylo v Jerusalémě 15.180, Španělských 7900, Alžírských, jiných a z Maroka 5130. Mohamedánů čítá asi 8560, Arménů 695, Řeků 4625, Abyssinců 105, Syrů 23, Protestantů 645, Katolíků 2500, Koptů 125.

Větší budovy, které pozoruje poutník, i když se dívá na Jerusalém zdáli, jsou asi tyto: Pevnost u Jaffské brány, severně od té jest františkánský klášter sv. Salvatora s věží, jihovýchodně od toho vynikají dvě kopule nad Božím Hrobem, vedle nich minaret mešity, naproti (jižně) stojí nový protestantský chrám v Muristanu (býv. nemocnice a dům kupců z Amalfi, pak dům Johannisových rytířů), jižně od Damašské brány vyniká rakouský poutnický dům, za ním na východ klášter de Sion a chrám sv. Anny. Jihovýchodně na hoře Moria Omarova mešita ve středu a mešita el-Aksa na jihu s kopulemi a minarety. V židovské čtvrti vyniká synagoga Sefardů s kopulí, u Davidovy brány arménský klášter a chrám sv. Jakuba.

Ostatní domy jsou sice z kamene stavěné, ale poněvadž jsou na nich obyčejně nepravidelné přístavky, nepěkné kopule, není znáti žádného souladu a mnohé domy mají spíše vzhled zbořeníště. Nejdůležitější věcí jest na dvoře každého domu cisterna, neboť odtud dlužno bráti z většího dílu vodu. Sem svádějí dešťovou vodu se střech a ze dvora domu. Komnaty bývají klenuté a mívají u bohatších čistou, pěknou podlahu neb půdu. V jedné síni dlí obyčejně celá rodina; bohatší mají ovšem divan a oddělené různé komnaty. Na venek ulice bývá jen málo oken a bývají zakryta dřevěným mřížovím. Malá obydlí chudých nemají někdy vůbec žádného okna.

Jerusalém není dle toho místem na pohled

krásným, není místem pro zábavu; zábav zde třeba není. Ovšem jest ale místem pro poutníka; na toho působí jakoby kouzelně každá náboženská památka a těch zde při každém kroku tak mnoho!

XI.

Křížová cesta.

(K tomu v dodatku: Pobožnost křížové cesty v Jerusalémě.)

První cesta poutníka v Jerusalémě jde přirozeně k Božimu Hrobu. Z rakousko-uherského domu vycházíme právě na cestu, kterou křesťané pojmenovali „*bolestnou cestou*“, *via dolorosa*. Tím směrem, kterým půjdeme ke chrámu Božího Hrobu, vedla dle starého podání křížová cesta. Poutník, jenž spěchá, aby spatřil co nejdříve to místo, pro něž hlavně svou pouť nastoupil, aby spatřil Kalvarii a Boží Hrob, nemůže se klidnou a sebranou myslí na první cestě ku Hrobu modliti při jednotlivých zastaveních křížovou cestu; nedočkavost a touha by snad jeho pobožnost rušily. Vykoná si svou křížovou cestu jindy. Jde-li však vedle těch zastavení, připraví svou mysl a cit k zbožnější návštěvě posledních zastavení křížové cesty, Kalvarie a Božího Hrobu.

Před rakousko-uherským domem jest na rohu ulic *haret-el-Alam* a *haret-el-Wadi* *třetí zastavení* křížové cesty: „Ježíš klesá poprvé pod křížem“. V levo ležící, na dvě části rozbitý červenavý sloup v zemi označoval nám, že jest zde rozjímání třetího zastavení vykonati. Stával zde Mariánský chrám a nyní stavějí katoličtí Arméni na jeho místě novou svatyni, kterou pojmenovali: *U mdloby Panny Marie* (Naše Paní Mdloby).

Dávné podání, jež ale nemá v evangeliu žádného základu, praví, že na tom místě omdlévala Panna Maria, vidouc, jak Její Syn s obtíží a hanou nese těžký kříž. Když urovnávali půdu pro novou svatyni, našli v mnohobarevné mosaice na bílé půdě vyznačeny dvě stopy noh; tam prý stála Rodička Boží. Nebudeme to zazlívati tomu muži, který takové označení učinil, ač nevěděl, zdali právě tam Panna M. stála. Ona tam ani býti nemohla, poněvadž pozdější ulice jsou o několik metrů výše položeny než ulice římských dob. Tím chtěl on toliko dosíci, aby zbožní věřící na tomto místě vzpomněli na Pannu Marii a rozjímali, jaká bolest zde srdce její jímala. Tak aspoň hledíme na tato nesprávná označení, jichž jest v Jerusalémě příliš mnoho, a jež většinou povstala v době po křížáckých válkách; tenkrát byla ta místa v moci Tureckem uznaných národních, rozkolnických aneb kacířských křesťanských církví a ty chtěly míti co nejvíce posvátných míst Nedbali historičnosti, ani zdravého úsudku.

Křížovou cestu počínají katolíci se modliti obyčejně z františkánské *kaple bičování Páně*. Leží v prodloužené h.-el-Alam, v tariq Sitti Marjam, východně od kláštera Sionských sester. Pod hlavním oltářem této kaple jest mramorová deska, která připomíná, že stál v těch místech sloup, při němž byl Pán bičován. Poutník políbí toto místo, rozjímá, jak Pán a Bůh na těch místech jako zločinec počten a bolestně zbičován byl — a jde se modlit křížovou cestu. Naproti nízkým dvířkám, jež vedou do nádvoří kaple bičování, jsou turecká kasárna pěchoty. Tam jest *první* zastavení: „Pilát odsuzuje Ježíše k smrti .

Známo jest, že byl náš Spasitel nejdříve veden k Annášovi, pak ku Kaifášovi; dům Annášův

byl dle podání na Sionu, kde jest nynější klášter Arménských řeholnic; dům Kaifášův byl blízko Annášova domu, tam, kde nyní za Sionskou branou stojí malý arménský klášter před domem, zvaným „večeřadlo Páně“, odtud vedli Pána do radního domu, do *pretoria*. Tam měl Jej souditi Pilát. Kde bydlil Pilát? Kde stál radní dům? Dvě otázky, které nelze dosud s určitou bezpečností zodpovědět a přece od dobrého označení soudního či radního domu Pilátova závisí dobré, pravé určení směru křížové cesty. Podání svědčí, že bydlil a soudil Pilát v hradě Antonia, který stál na severovýchodním rohu chrámové plošiny. Makkabejští tam měli pevnost Baris k ochraně chrámu; Herodes na její místě vystavěl opevnění, jež jmenoval po svém příznivci Antoniovi Antonia. Kromě toho vystavěl si Herodes též nádherný dům, palác, který stával tam, kde jest Jaffská brána a tak zvaná Davidova věž. Florus, nástupce pontského Piláta, bydlil, jak Josef Fl. tvrdí, v paláci, nikoliv v Antonii. Pilát nejspíše bydlil v pevnosti, při níž stálo i pretorium, místo, kde římský správce soudil. Měl-li vyřknouti rozsudek, vynesli jeho soudcovskou stolicí, která stála na přenosné mosaikové ploše, jménem lithostratos, aramejsky gabbathâ. Že to bylo přenosným, dosvědčuje Josef Fl., který dí, že je Pilát jednou postavil v cirku v Cesareji a Florus před svým palácem v Jerusalémě.

Židé, přivedše Pána, ani nevešli do síně radního domu, aby se před Velikonocí neznečistili, neboť by byli pak nemohli jísti beránka. Pilát vyšel a zavolal k sobě Ježíše. Poznal, že jest nevinným, avšak poslal Jej, protože byl z Galileje, k fóru galilejského správce Heroda. Herodes nejspíše bydlil v paláci svého otce u Jaffské brány,

když tam nesídlil Pilát. Odtud šel Ježíš, oděn v potupné bílé roucho, městem zase k Pilátovi. Pilát vyjednával takřka s lidem, chtěl Ježíše propustiti. Vida však záští lidu, vstoupil na soudcovskou stolicí a poručil Ježíše dle zvyku bičovati. Po té uvedli vojínové Pána do vnitř domu, snad do dvora a tam se Jemu známým způsobem posmívali. Trnovou korunu na hlavě, pokryt červeným rouchem, zohaven ranami byl předveden lidu, a Pilát na Něho ukázal slovy: „Ejhle člověk!“ Lid nebyl pohnut tím pohledem, nýbrž ještě více rozvášněn volal: Ukřížuj! Ukřížuj! A Pilát vyřkl tento rozsudek. Pán Ježíš byl svlečen, kříž Jeho přinesen a nyní sestupoval po schodech z radního domu, nesa svůj kříž.

Venku na zdi nynějších kasáren jest označeno místo, odkud byly vzaty schody, po nichž bylo dle podání Kristu Pánu vícekrát vystoupiti a sejíti. Tyto schody byly zasazeny pod jménem *Scala Sancta* r. 326 v basilice sv. Jana Lateranského v Římě. Jest jich 28 a poněvadž se klekáním četných poutníků tuze prohloubily, byly pokryty mramorovými deskami, toliko jeden jest nepokryt. Na dvoře kasáren jest malé čtverhranné stavení, někdejší kaple korunování trním.

Proti místu, kde byly svaté schody, jest na zdi nápis: „*II. zastavení* naproti“. Naproti jest zeď kasáren, na které nemohlo býti zastavení označeno. Tam „Ježíš béře kříž na ramena Svá“.

Odtud jdeme Marianskou ulicí dále a vidíme oblouk, kterým je překlenuta ulice u kláštera Sionských sester. Jest to oblouk *Ecce homo*. Tam nemohl Pilát Krista Pána postaviti a lidu ukázati, poněvadž ten oblouk pochází sice dle výroků znalců z doby římské, avšak po smrti Kristově.

Řecké písmeny některých kamenů z toho oblouku a jméno Aurelia, jež jest tam napsáno, to potvrzují. Tento oblouk jest pěkně spojen se zadní částí oltáře klášterního chrámu, před kterou stojí v neobvyklém, avšak velmi působivém osvětlení socha: Ecce homo! Spasitele trním korunovaného.

Na rohu ulice údolí, proti rakousko-uherskému domu, jest zastavení *třetí*, o něco dále ještě při arménské stavbě jest deska, označující *čtvrté zastavení*: „Ježíš potkává se se svou truchlící matkou“. Na rohu ulice, která vede v pravo, k západu, a sluje tariq-es-Seraj jest *páté zastavení*: „Šimon Cyrenejský pomáhá Pánu Ježíši nésti kříž“. Šimon přicházel s pole, pomohl nésti kříž Kristův za soudní branou až ku Kalvarii; snad byla někde zde na blízku brána, kterou Kristus Pán vyšel a odkud byla ještě značnější vzdálenost k popravnímu místu. Páté zastavení jest znázorněno v domě, u něhož jsme rozjímání činili; jest tam umístěna františkánská kaple. Nevíme, jakým právem byl ten rohový dům pojmenován: „Lazarův dům“ — po onom Lazaru, který neměl dle podobenství asi žádného příbytku.

V téže k západu směřující ulici tariq-es-Seraj jest o 25 metrů dále v dláždění příční sloup, který označuje *šesté zastavení*: „Veronika podává Pánu Ježíši šat“. V levo mají v domě, který prý náležel oné svaté, milosrdné a omilostněné Veronice, sjednocení Řekové kapli a vedlejší místnosti.

Když jsme prošli pod klenbou ulice a přišli na křižovatku tam, kde jest příční ulice el-Amud od Damašské brány vedoucí, věříce starému podání, že zde aneb na blízku byla ona soudní

brána, již se z města vycházelo, uctivě rozjímáme utrpení *sedmého zastavení*: „Ježíš klesá po druhé pod křížem“. Směr křížové cesty jest nyní stavbami přerušen. *Osmé zastavení* by asi bylo v řeckém klášteře Charalambos zvaném, *deváté* v sousedním klášteře Abyssinců, ale my zastavíme se před prvním klášterem, kde jest na zdi křížek a vzpomínáme toho, jak „Ježíš mluví k plačícím ženám“. Před sloupem u kláštera Abyssinců, již při zadní části chrámu Božího Hrobu jest *deváté zastavení*: „Ježíš klesá pod křížem po třetí“. Ostatní zastavení jsou pojata v chrámě Božího Hrobu. Malými dvěma uličkami k němu dojdeme.

XII.

Chrám Božího Hrobu.

Až ku křesťanské ulici (haret-en Nazâra) jsme šli do vrchu, s této ulice bylo nám sestupovati vedle řeckého kláštera po několika schodech k starobylému klášteru patriarchy Abrahama. Odtud vstupujeme po dvou schodech ještě níže na dlážděné, čtyřhranné místo před vchodem do chrámu; a ještě ve vchodu sestupujeme o něco níže do svatyně, jako by byla pod zemí. Rovné nádvoří bývalo kdysi zdobeno po obou stranách sloupořadím; nyní jsou zde jen zbytky těch sloupů a za nimi nesouladné stavby kaplí různých nesjednocených vyznání. Po pravé straně jest řecký *klášter Abrahamův* s oltářem na místě, kde prý Abraham svou oběť přinesl. Blízko těchto míst stál první latinský klášter, založený Probem z řádu sv. Benedikta r. 601. Aby vynalézavost posvátných míst byla dovršena, mají

prý v kapli sv. Jakuba, která stojí po levé straně nádvoří, onen strom zachován, na který byl přivázán beránek Abrahamem obětovaný. Na pravé straně mají nesjednocení Arménově kapli sv. Jana; tvrdí, že tam mají část sloupu bičování Páně. Vedle jest kaple Koptů, jménem sv. Michaela.

Na druhé straně jest za kaplí sv. Jakoba řecká kaple sv. Jana, sv. Maří Magdaleny a síň čtyřiceti mučovníků.

Před sebou vidíme průčelí nejslavnějšího chrámu, prazvláštní, nepravidelné, složené z jemně pracovaných, avšak nesouvislých částí; zdá se nám, jakobychom viděli práci nedokončenou, násilně najednou zastavěnou. Jak krásnou mohla býti aneb byla ta zvonice z křížáckých dob! Vrchol její snesen a schází.

Pěknou byla by *dvojitá brána*; jest v románsko-arabském slohu, mnohé ozdoby přidány zde i v celé ostatní budově s nevšedním vkusem ve způsobu byzantského i sarracenského slohu — nechceme-li říci čistě arabského. Zanedbáním, nečistotou mnohé vzácné detaily v chrámě Božího Hrobu zanikly a zanikají. Východní hlavní brána jest zazděna, západní otvírají za stálý plat a jaksi z milosti Turci, kteří mají to rodinným právem a majetkem.

Jak slavní světci a mužové prošli již těmito místy! A mně jest popřáno jíti touto vyšlapanou cestou za křížem Páně, za Kalvarií! Jaký cit má ovládati nyní poutníka?

Řekové mají v pravém rohu nádvoří kapli ku počtě sv. Marie Egyptské. Tato byla zprvu velikou hříšnicí a chtěla navštívit, nikoli zbožností, nýbrž lehkomyšlností vedena, chrám Vzkříšení. Když chtěla překročiti práh svatyně, byla neviditelnou rukou zadržena. Ulekla se, poznala

svou nehodnost, činila pokání, a jako kající hříšnice vešla na Kalvarii, uctila sv. Kříž a počala svatý život (r. 374). Se zbožným citem a nejlépe ovšem s citem kajicnosti vchází poutník k nej-památnejším místům svého náboženství. Ty právě vyjmenované kaple nezasluhují ani velké pozornosti, poutník je může navštívit později. První jeho krok má býti k Božímu Hrobu

Vejdeme volně branou do svatyně a ani si hrubě nevšimneme Turků, kteří v levo, uvnitř chrámu na divanech si hoví, kouřením a pitím kávy, kterou si ovšem zde také bez ostychu připravují, čas si krátí, křesťany si zvědavě prohlížejí. V čas potřeby jsou zde i turečtí vojáci, kteří bdíti mají nad pořádkem v Božím domě a zabrániti, aby se křesťané ve své klamně horlivosti neznesvářili a nehádali. Stalo se to, bohužel, již příliš často! Jest to zajisté též řízení Boží, že Turek křesťany v jejich nejposvátnějším domě učí pokoju! Avšak nechtějme proto hned ony křesťany odsuzovati; mnohým je lze omluviti a pak si vzpomeňme, že jsme i my nejednou křesťanskou lásku a pokoj porušili!

Proti vchodu vyniká z dlažby obdélný červenavý *kámen*, na rozích pozlaceným jablkem ozdobený (2½ metru dlouhý). Zde prý pomazali tělo Kristovo před tím, než je položili do hrobu, vonnými mastmi, jak to v tehdejší době bylo zvykem. Věříme, že tak učinili Josef a Nikodém a svaté ženy u Kalvarie. Toto místo nám přivádí na pamět, že byl Pán náš, pravý člověk, tak pochován jako jiní lidé, že na něm ony zbožné ruce přátelskou službu vykonaly, která jest vždy chvalitebnou. Tato vzpomínka jest nám užitečnou, ať již se to pomazání stalo právě na tom místě, které nám označuje onen kámen aneb jinde. Kdo

by byl mohl při stavbě této svatyně říci: Sem bylo tělo Páně položeno, tam u jiného kamene stála při tom Panna Maria? Jest totiž po straně v levo malý kámen, železnou mříží uzavřený; na tom místě prý stály tři svaté Marie a odtud pohlížely na kříž a pak na pomazání Těla Páně. Poutník obyčejně před kamenem pomazání pokleká a políbí jej z uctivosti k Pánu Ježíši. O tento kámen byly nemalé spory; nyní náleží všem vyznáním a jest stanoveno, která vyznání mohou nad ním míti hořící svítilny a kolik jich může býti. Jest nám nesnadno dokazovati, že by právě na té desce, která pod tím červenavým kamenem jest skryta, bývalo leželo tělo Páně.

Za tím kamenem jest zeď řeckého chrámu, který zaujímá velkou část chrámové lodi celé svatyně a jest pro sebe zdmi uzavřen. Proto jest nám nyní obrátiti se podél té zdi buď v pravo neb v levo. V pravo jest vstup na Kalvarii. Jdeme v levo, kde jest západně od toho vnitřního řeckého chrámu pod velikou kopulí ona z vyobrazení známá *kaple*, jež stojí nad pravým *Božím Hrobem*.

Kolik věřících, kolik svatých klečelo na tom místě! Všichni s úctou a zbožností naplnění modlili se zde, všichni věřili, že zde byl Pán náš pochován a že tu vstal z mrtvých. Zde ukončeno veliké ponížení Páně, zde zjevna však též veliká Jeho sláva; proto klekáme, jakmile jsme se jen přiblížili k té posvátné kapli. Stojí pod velikou rotundou, která má 20 m. v průměru a jest podepřena 18 silnými pilíři. Nad těmi pilíři jest dvojí gallerie, jejíž jednotlivé části náležejí různým vyznáním; nad galleriemi jest pěkná kopule. Tato jest mezinárodní, neboť ji r. 1869 vystavěly tři vlády: Rusko, Francie a Turecko. Francouzský

stavitel Mauss podal návrh k té kopuli a postaral se, aby nebyla uvnitř ozdobena žádným náboženským vyobrazením. Květiny, malované vásy jsou zajisté, ač pěkně provedeny, nepatřičnou ozdobou této kopule. Druhá kamenná kopule jest nad řeckým vnitřním chrámem, který býval dříve chorem kanovníků Božího Hrobu.

Pod rotundou, mezi řeckým chrámem a kaplí Hrobu Páně jest místo o dva stupně vyvýšené, které náleží Latiníkům. Tam stojí zpěváci, když je v Božím Hrobě slavná mše sv., tam jsou i věřící, poněvadž v Božím Hrobě nemůže kromě celebranta a assistujících pro nedostatek místa nikdo prodlévati.

Dle svatých Písem byl Pán Ježíš pochován v hrobě, který byl ve skále vytesán. Pro takové hroby bývala vytesána ve skále větší prostora, než bylo třeba k uložení mrtvoly; jakási komůrka, často i dvě komůrky tu bývaly a ve stěně té druhé komůrky neb i do hloubky byla vytesána místa pro mrtvá těla, někdy je kladli toliko ku stěně na kámen neb na kamennou desku. Hrob, kam byl i náš Pán položen, byl větší, protože i kámen, jenž jej uzavíral, byl veliký velmi, tam mohli dva andělé seděti. U tak zvaných královských hrobů blíže Damašské brány jest dosud při vstupu veliký kulatý kámen, který zakrýval otvor; chtěl-li kdo vejíti do vnitř, odvalil ten kámen jako kámen mlýnský do dutiny, která jest v levo proto připravena. Otvor hrobu Páně byl tak zařízen, že kdo chtěl nahlédnouti do hrobu a spatřiti tělo Páně, musil se shýbnouti. Skála, v níž byl hrob Josefa z Arimathie připraven, souvisela zajisté s okolím, nevynikala samotna nad okolní skálu; nyní vidíme však, že

jest skalní strop hrobních komůrek i skalní stěny jejich odtesány a půda hrobu i celého okolí vydlážděna hladkými mramorovými deskami.

Na Božím Hrobě jest postavena kaplička 8 m. dlouhá, 5 $\frac{1}{2}$ široká, směrem od východu k západu. Na západní straně jest na rovnou stěnu její neobratně přikloněno železné mřížoví koptické kaple.

Kapličku tu postavili po velikém ohni r. 1811 ruským nákladem nesjednocení Řekové, proto jsou vyryty po stranách jen jejich nápisy. Zvýší má šest metrů, plochá střecha jest ohrazena mramorovým zábradlím, věž koruně podobná stojí nad západní polovicí kaple. Celkový pohled na toto stavení neuspokojuje; točité a hladké sloupy, které zdobí zevnější stěny, a jiné okrasy jsou sice dosti ladné, avšak na tomto místě mohly a měly býti významnější okrasy! Vchod jest z východní strany. Nad vchodem visí tři obrazy vzkříšení Páně a četné svítilny Latiníků, Řeků a Arménů. V tomto pořadí uznalo Turecko a stvrdilo čestná práva těchto tří vyznání, jež jsou v tomto chrámě jaksi privilegovaná. Vedle vchodu jest šest obrovských svícňů a v nich malované, ozdobené svíčky.

Uvnitř jsou dvě komůrky. Úzkým a nízkým vchodem vchází poutník nejprve do tak zvané *andělské kaple*, která by odpovídala prvé hrobové komůrce. Uprostřed kaple jest v mramoru zadělaný červenavý kámen (35—45 centim.); jest to část kamene, který uzavíral hrob Páně. Zde objevili se po Vzkříšení andělé, odtud jméno této komůrky. Ve dvou stěnách jsou malá kulatá okénka či otvory, které jsou Řekům velmi důležitými. O jejich Velikonocích jest odpoledne v sobotu před Hodem Božím slavnost svatého

ohně. Tvrdí, že když patriarcha vstoupí k Božímu Hrobu, z tohoto vyrazí svatý oheň, od kterého si hledí každý Řek a Rus svou svíci rozsvítiti. Světlo nemůže arcib domů přinésti, avšak začerněný knot jest jim dostatečným, ten dává po novém rozžehnutí světlu svatost. Lid zaměňuje zde nebeské světlo (nûr) s pozemským ohněm viditelným (nâr).

Z andělské kaple projdeme nízkou brankou do *hrobové komůrky* Jest 2·7 m. dlouhá, 1·9 m. široká a na všech místech a stranách mramorovými deskami obložena. Tři osoby tam stěží mohou státi, neboť jest ten prostor zmenšen na severní straně skorem o polovici. Tam jest ve výši 78 ctm. nad dlažbou půdy dva metry zdělí a 90 ctm. zšíří v půli prasklá mramorová deska, která přikrývá skálu, na níž neb v níž leželo Tělo Páně. Ze skály samé vytesán byl pro Josefa z Arimathie při severní stěně sarkofág, který byl s ostatní skálou srostlým, tedy pevným; neleželo tělo na něm tak jako na nějaké desce neb na lavici, nýbrž místo pro tělo bylo neckovitě vyhloubeno, tak že se tam tělo mohlo vejíti. Toto místo bylo později odděleno od skály, v které bylo vytesáno, a pokryto mramorem. Sv. Helena chtěla Boží Hrob lépe ozdobiti, snad i přístupnějším učiniti, z její vůle odtesána veškerá hořejší i vedlejší skála, odstraněny tedy úplně skalní komůrky a na jejich místě postavena stklostná kaple. Alabastrovou deskou pokryly tehdy místo, kde Tělo Páně leželo, aby tam mohla býti sloužena sv. oběť. Bonifác z Dubrovníka opravoval Boží Hrob a píše, že patřil na původní skálu. Po ohni roku 1808 byl veškeren mramor posvátné kaple odstraněn a tehdy viděli též tu skálu, která jest pod mramorovou deskou, a popsali ji

tak, jako Bonifác. Od té doby, kdy ji Řekové v nově vystavěné kapli přikryli, žádný ji, bohužel, nespatriil, a přec by každému pohled ten byl milým! Byl by i možným, kdyby tam dali křišťálovou desku a chránili tak posvátný ostatek před zneuctěním.

D ska jest tuze nízká a proto kladou, když jest tu sloužiti mši sv., nad ni ještě jinou přiměřenou oltářní desku. Zvláštním vládním aktem stanoveno, že tam každé vyznání z oněch tří může zavěsiti po jednom obraze, že tam může míti šest svítilen; Řekové tam pálí ještě svíce, jež věřící obětují, proto jest tam umístěn i komín, aby jím odcházel kouř. Poněvadž jest Boží Hrob všem společným, stanovena úředně doba, kdy tam jednotlivá vyznání mohou svou bohoslužbu vykonávati, aby se vystříдалa a aby jedni druhé nerušili. Při tom dbáno i toho, aby mohli v době, kdy není bohoslužeb, věřící bez rozdílu navštívit aspoň na malou chvíli Boží Hrob a vyhověti tak svému přání. Jest sice škoda, že nezůstal Boží Hrob v původní podobě, ale kdo ví, kam by se byla ta skála poděla, kdyby ji byla sv. Helena za udaným chvályhodným účelem neodstranila.

Řekové a Arménové mohou u Božího Hrobu sloužiti denně jedinou bohoslužbu, která arcí trvá déle než naše. Latiníkům jest dovoleno sloužiti dvě tiché mše sv. a jednu zpívanou. Tiché mše sv. bývají zpravidla velmi časně z rána, když jest chrám ještě zavřen. Proto jsem prodlel tu noc, v které mně bylo připověděno, že budu moci sloužiti mši sv., v Božím Hrobě. Večer i v noci jsem mohl býti přítomen hodinkám Otců Františkánů, ostatní noc jsem věnoval tiché návštěvě svatých míst ve svatyni. Také mi byla

připravena komnata k odpočinku v malém klášteře Před půlnocí oznamovali Řekové svou bohoslužbu velkým lomozem, který způsobují tlčením na železné tyče. Zpěv Řeků byl hlučivý, ale jednotvárný. Vícekráte obchází jejich jáhen a okuřuje všechny oltáře a kaple Božího Hrobu. Tak činí i Arméni. Ke čtvrté hodině mohl jsem se připravovati ke mši sv. Že jest ten okamžik nad vše vzácným, když může kněz u hrobu Páně čísti evangelium o Vzkříšení, rozjímati, kterak Pán přemohl smrt — netřeba připomínati. Vždyť vidíme, s jak uctivou zbožností líbá každý poutník, katolík i nekatolík, místo Hrobu a Vzkříšení Páně; tím ohnivější, horoucnější bude ta zbožnost a úcta u poutníka kněze!

V době svatého týdnu jsem seznal, že býval chrám Božího Hrobu již po půlnoci otvírán, a již od té hodiny mohli latinští kněží sloužiti na Božím hrobě mše sv. až do 9. hodiny dopolední.

Pomalou a skorem neradi vycházíme z kaple Božího Hrobu; nyní můžeme prohlédnouti a uctiti ještě jiné památky, které chová svatyně Božího Hrobu. My ji jmenujeme svatyní „Božího Hrobu“, dříve kladli jaksi větší váhu na zázrak Vzkříšení Páně a již Konstantin postavil zde kulatý chrám Anastasis (*Vzkříšení*) jmenovaný. K tomu přidána byla později basilika, jmenovaná Martyrion (*Utrpení*), v níž byla uzavřena místa Ukřižování Páně a nalezení sv. Kříže. Peršané r. 614 tuto stavbu zničili, co bylo potom znovu postaveno, z části shořelo r. 969. Křižáci zbudovali velikou svatyni, jejíž základy jsou ještě ve spodních částech nynějšího chrámu; křižáci však použili základů, které postavil patriarcha Modestus po roce 629. Modestus postavil čtyři

chrámy, jež zdí vespolek spojil: Anastasi, chrám na Golgotě, nalezení sv. Kříže, chrám zasvěcený Panně Marii s kamenem Pomazání. Jsou zde tedy základy ze 7. století, velké části zdiva z 12. křížáckého století, ze 17. a z našeho století pocházejí hořejší opravy.

Chrám Řeků zřízen po roce 1808 na místě, kde stával chor křížáků. Jmenují tento chrám katholikon a jest jako u jiných chrámů oddělen obrazní stěnou, ikonostasí na dvě části. Že si sem postavili na podlahu kouli, která prý ukazuje „střed celého světa“, můžeme jim odpustiti.

Před Božím Hrobem nás zbolelo, když se k nám přiblížil dotěravý muž a žádaje almužny, stále dělal před námi latinské kříže; před chvílí stál před ruskými poutníky a dělal stejně horlivě řecké kříže (od pravého ramene k levému). Děláním kříže jest zde vyznáním víry a mnohdy prý neznají někteří ubozí z celého náboženství ničeho více, než jak jest jím na rozdíl od Latiníků dělati kříž a kde jest jejich církev (chrám). Ruští poutníci jeví všude velikou prostotu a příkladnou zbožnost; po kolenou blížili se někteří z nich ke vchodu kaple B. Hrobu, jiní tu kapli kolem do kola líbali. U porovnání s nimi jsme my západní poutníci u posvátných míst skorem jen turisty; někdy více prohlížíme než rozjímáme, než se modlíme.

Každodenně po čtvrté hodině odpolední konají Františkáné *společný průvod* se svícemi a za zpěvu po všech posvátných místech, jež se nalézají v chrámě B. Hrobu. Poněvadž se mnozí poutníci k tomuto průvodu rádi přidávají, navštívíme i my v témž pořádku ona místa.

Od kaple Božího Hrobu obrátíme se k se

veru, přejdeme dlažbu nacházející se pod rotundou a vstoupíme mezi dvěma pilíři na půdu, jež náleží strážcům Božího Hrobu, Františkánům. V levo spatříme vyvýšený chor a varhany, v pravo oltář s obrazem, představujícím, jak se Pán po Vzkříšení ukázal Maří Magdaléně. V tomto rohu jest *sakristie* kláštera, kde obdržíme svíci k průvodu, můžeme poptati se, v které hodině bychom mohli na Kalvarii neb jinde v chrámě sloužiti mši sv. a p. V sakristii uchovávají pozlacené veliké ostruhy a široký meč Bohumíra z Bouillonu, jerusalémského krále křižáckých dob (po r. 1099). Když jmenuje patriarcha někoho rytířem řádu Božího Hrobu, bývá tento zvláštním obřadem u B. Hrobu tím mečem na rytíře pasován.

Průvod vychází z latinské kaple, jež se zove *kaplí Zjevení* Tam chová se Nejsvětější Svátost, tam se modlí Františkáné denní hodinky, k nimž jest přidáno officium Marianum. Kaple jest hned vedle sakristie. Hlavní oltář jest zasvěcen Panně Marii; obraz jeho připomíná poutníku, jakou radost způsobilo P. Marii, když se jí ukázal Pán Ježíš po Svém vzkříšení. Evangelia o tom ničeho nepraví, avšak lze předpokládati, že Pán Ježíš potěšil tím způsobem bolestí naplněnou Matku Svou; ta vzpomínka dává křesťanu dobrou příležitost k rozjímání. Bolest Matky Páně obrátila se v radost, pokorné utrpení došlo přiměřeného potěšení, Božský Syn byl v oslavě pamětliv i Své Matky. Ač nám slova evangelií podávají k rozjímání dostatečné látky, zbožná horlivost hledá i ve zbožném podání a u sv. Otců zaznamenané vzpomínky na život Pána a Jeho sv. Matky. Pokud se tak děje rozumně a ve slušných mezích horlivosti, církev takové vzpomínky mimoevange-

lické schvaluje. Nelze přísně dokázati, že by se byl Pán ukázal právě tam, kde stojí hlavní oltář, že se právě tam uzdravila ona na smrt nemocná žena, když se jí dotkli pravým sv. Křížem (r. 326); to zbožnosti nepřekáží, nikoho, kdo je dobré vůle, nepohoršuje.

Při epištolní straně jest menší oltář; za mříží chovají tam část sloupu, při němž byl Spasitel při bičování uvázán. Jest z porfyru a má 75 ctm. zvýší.

V levo jest vchod do kláštera Strážců Božího Hrobu. Otcové mají tu velmi skrovné a tuze omezené místo; všude, jak v kapli, tak i v místnostech kláštera jest vlhko, málo oken, temno a dusno. Jediný východ jest do chrámu B. Hrobu a je-li ten zavřen, pak přinášívají Strážcům jídlo z hlavního kláštera a podávají jim je otvorem v hlavních chrámových dveřích připraveným. Po návštěvě Jeho Veličenstva, Císaře Pána Františka Josefa I. obdrželi r. 1869 terassu nad klášterem, již jim náš Císař Pán vymohl, a od té doby mohou aspoň vycházeti trochu na vzduch. Oltáře latinské kaple jsou postaveny z darů solnohradské arcidiecése.

Při komplétě hrál bratr varhaník rozličné veselejší přede hry. Některým se tento způsob hry nelíbí, že prý je tuze vytrhuje, ale tamním se líbí, a: Jiný kraj, jiný mrav! Po komplétě modlí se kněz obyčejnou modlitbu k Nejsvětější Svátosti a průvod pěje před vedlejším oltářem, kde jest sloup bičování, velebný hymnus: *Trophaea Crucis mystica* (O tajemné slávě kříže, pějte ústa, jazyk . . .) Po něm říká kněz antifonu, jež se nese k bičování Páně a modlitbu: *Respice, quaesumus* (Vzhlédni na církev, již jsi drahou krví vykoupil . . .) Všichni líbají pak zemi a vycházejí z latinské kaple za

zpěvu písně: *Iam crucem propter hominem* (Kříže tíž pro nás lidi ráčil vzíti . . .) Proti varhanám jest v podlaze hvězda a při východní zdi jest oltář, které uvádějí na pamět podání, že se zde zjevil Pán Marii Magdaléně, která Jej hned nepoznala, (Ev. sv. Jana 20) domnívajíc se, že před ní stojí zahradník. Hvězda byla místem, kde se našla Magdaléna.

Průvod zahne v levo lodí, která jest všem vyznáním společnou, do kaple, jež nese jméno *žaláře Páně*. Toto pojmenování není odůvodněno ani evangeliem, ani zvyky oné doby. Kaple náleží Řekům. Zde stáli Pán a dva lotři, kteří s ním ukřižování býti měli, pokud se děly na Golgotě přípravy k umístění jejich křížů. V druhé další temné místnosti prý byl Kristus Pán ku kameni přivázán. Dle evangelií byl Pán jako beránek, který se dal bez odporu vésti k zabití, nebylo třeba věznění, nebylo třeba pout. Kněz se tam modlí zase antifonu a modlitbu: *Absolve nostrorum vincula peccatorum . . .* (Rozvaž pouta našich hříchů). Následuje Otče náš a Zdravas a incensování. Zde jest velmi špatný vzduch a nepříjemný zápach, jsouť na blízku veřejná místa. Na cestě k řecké kapli sv. *Longina*, onoho vojína, který otevřel bok Páně a způsobil, že Jemu nebyly přelámány kosti, pěje průvod hymnus: *Ecce nunc Joseph mysticus . . .* (Z hluboké této jámy jest druhý Josef vytažen . . .) Zde prý Longinus činil v jeskyni pokání a obrátil se. Zastavení u této kaple není, nýbrž až na místě *rozdělení rouch Páně*, jež náleží zase Arménům. Tam se modlí veršik: „*Rozdělili sobě zde roucha má*“ a příslušnou modlitbu. Jsme na východním konci chrámu a sestupujeme po 29 schodech do podzemní kaple sv. *Heleny* a odtud ještě 13 schodů níže do kaple *nalezení sv. Kříže*

Bývalou cisternu zde upravili v kapličku, oltář darovaný mexickým císařem Maximilianem z Rakouska ji zdobí. Jest majetkem Latiníků a vzácným místem, neboť zde nalezeny byly dle starých zpráv v době sv. Heleny 3 kříže, z nichž jeden byl zázrakem seznán jako kříž Kristův; vedle toho nalezeny byly i hřeby i houba. Na cestě do této kaple pěli jsme známý, krásný hymnus: *Cruce fidelis* (Kříži drahý, dřevo mezi všemi nejvzácnější . . .), pak následovala modlitba: „Bože, jenž jsi zde v přeslavném nalezení spasitelného kříže divy svého Umučení obnovil . . . Vracíme se do kaple sv. Heleny při písni: *Fortem virili pectore* . . . (Mužnost svatou, prostou změny, statné velebme Heleny . . .) Před arménským oltářem, zasvěceným té nejzbožnější císařově matce, modlí se kněz za orodování té světice. Kaple sv. Heleny jest poněkud větší (13—20 m) a jest osvětlena okny malé kopule, která stojí na čtyřech silných sloupech. Jak ty sloupy, tak zvláště jejich různé byzantské hlavice jsou pozoruhodny. Kaple má starobylý ráz, možno že části její jsou ze 7. století, avšak v celku pochází z doby křížákův. Náležela Abysinským, nyní je majetkem Arménův. Bohužel, panuje zde veliká nečistota, vzduch je dusný, tak že každý odtud pospíchá. Četné kameny ve zdi jsou ozdobeny vrytými křížky.

Průvod vystupuje zase do chrámu, a obračeje se v levo (na západ), jde do řecké kaple, v níž prý mají sloup, na němž seděl Pán, když byl *trním korunován* a když mu byly činěny nejhorší pohany. Hymnus jest: *Coetus piorum exeat* . . . (Pojďte zbožné duše čisté, Davidova syna vizte . . .), modlitba: *Deus, qui in Filii tui humilitate jacentem mundum erexisti* . . . (Bože, jenž jsi pokorou svého Syna padlý svět pozdvihnouti ráčil . . .)

Nyní pějeme hymnus smrtelné neděle: „*Vexilla regis prodeunt* (Prapor [Krista] krále plaje), *O crux ave spes unica, Hic Christi tendens brachia* (Vítej kříži, čáko jistá...) neboť jest nám vystoupiti na posvátnou *Kalvarii*. V Evangeliiích není psáno, že by byla bývala Golgotha horou, jmenuje se pouze *locus Calvariae, místem*. Byla Kalvarie skaliskem, jež vynikalo několik (nyní 4·70 m) metrů nad blízkou zahradu Josefa z Arimathie. Jmenuvalo se Kalvarií (místo lebky) snad proto, že mělo podobu lebky. Tradice z tohoto jména vytvořila zvláštní legendu, že byl totiž Adam v jeskyni, která byla již tehdy pod Kalvarií, pochován, a že na jeho lebku skalní trhlinou kapala s kříže Kristova Krev.

Jest pravda, že jest dosud pod místem, kde byl vztyčen Kristův kříž, malá jeskyně, že ta jeskyně mohla tam býti i v době Ukřižování, avšak není žádného důkazu, že by byl Adam někde v Jerusalemě pochován býval. Někteří sv. Otcové té legendy vhodně užili k tomu, aby naznačili, jak Kristova krev smyla prvotní Adamovu vinu s něho a ovšem též se všech lidí, neboť vykoupeni jsme všichni. Hrob matky Evy uctívají Mohamedáné v městě Žedda.

Na rohu jižní zdi jest schodiště Řekův o 18 schodech, po němž vystupujeme na veleposvátné místo. Golgotha byla lidskou rukou rozšířena a urovnána, aby na ní mohla býti kaple. Již první křesťané si toho místa vážili; sv. Cyrill jer. je jmenuje „místem svědectví“. Basilika sv. Heleny pokrývala místo Kalvarie, byla však v 7. století zbořena. Po té byla na Kalvarii zvláštní, oddělená svatyně, křížáci ji ale zase pojali ve velkou basiliku. Po nějakou dobu náležela polovice hořejší kaple Iberům (Georgijcům), kteří ji pak za svůj

dluh přenechali nesjednoceným Řekům. Stěží jen a při veliké vytrvalosti mohli zachovati Františkáné Latiníkům jižní část této kaple. Celá tvoří čtverec as 15 metrů. Silné pilíře dělí majetek obou vyznání

Náš průvod šel nejprve v pravo k latinskému oltáři. Dle jednoho výkladu byl náš Spasitel nejprve na kříž, který ležel na zemi, přibit a pak teprve byl kříž i s tělem Páně vyzdvižen a do země zasazen. Tímto výkladem vedeni, pojmenovali tento jižní oltář oltářem *Křížování Páně*, severní řecký oltář, kde stály kříže, se zove oltářem *Smrti Páně*. Když jsme přistoupili k oltáři *Křížování*, políbili jsme zemi a kněz se u mosaikové hvězdy pod oltářem modlil modlitbu: *O Domine Jesu Christe . . . qui hora sexta pro redemptione mundi crucis patibulum in hoc Calvario ascendisti . . .* (Pane Ježíši Kriste, který jsi v šestou hodinu pro vykoupení světa na dřevo kříže na této Kalvarii vystoupil . . .) Jiná růže v dlažbě značiti má, kde byl Pán se šatu svlečen. V levo od latinského oltáře je vedlejší oltářík latinský, zasvěcený bolestné Panně Marii. Zde jest *13. zastavení křížové cesty*.

Průvod kráčí k řeckému oltáři na Golgothě, kde byl kříž zdvižen a postaven. Hymnus jest: *Lustris sex qui jam peractis . . .* (S třicátým když svatým rokem doplnil se Jeho věk . . .), modlitba známá: *Respice quaesumus Domine, super hanc familiam tuam . . .* (Vzhlédni, prosíme, Pane! na svou čeleď, za kterouž neodporoval se vydati . . .) Řecký oltář stojí na čtyřech malých sloupech; pod ním uprostřed jest v dlažbě otvor, stříbrem o ložený, tam stál Kristův kříž, tam zemřel náš Pán a Spasitel. Do otvoru lze vložit ruku, aby mohl sáhnouti na původní skálu Kalvarie. Po

obou stranách oltáře, poněkud v pozadí jsou otvory, naznačující místa křížů dvou lotrů. V pravo otvoru pro Kristův kříž jest v dlažbě delší otvor přikrytý kovovou destičkou. Když destičku odstrčí a sáhne do otvoru, má ruku na skále. Pod tímto otvorem jest totiž ve skále delší (1·60—0·15 m) trhlina, o které dí, že povstala při smrti Páně (Mat. 27, 52.) a bájí, že sahá až do středu země. V dolejší jeskyni lze tuto trhlinu též pozorovati.

Zamřížovaným oknem v jižní zdi kaple Latiníků lze nahlédnouti do jiné latinské kaple, která jest přistavena ku Kalvarii. Jest to kaple *sedmibolestné Panny* a sv. Jana, miláčka Páně; tam by byli stáli při ukřižování Páně. Do té kaple vede zvláštní schodiště z chrámového nádvoří. Tam přepadli nedávno řečtí mniši Františkány a zranili jich as 15.

Průvod sestupuje z Golgothy ku kameni pomazání a zpívá: *Pange lingua gloriosi* — obsahem o vítězství Páně nad smrtí; modlitba jest za zachování milosti, která olejem pomazání jest naznačena. Na to ubírá se průvod k *Božímu Hrobu*, zpívaje: *Aurora lucis rutilat...* (Zora vůkol červeně stele...) s modlitbou o Vzkříšení Páně. Odtud se vrací průvod k oltáři sv. *Maří Magdalény* proti varhanám. Zpívají hymnus: *Christus triumphum gloriae...* (Kristus všem svou slávu zjevit chtěl...) Po modlitbě k sv. Magdaléně vstupuje průvod zase do Františkánské kaple, zpívá píseň k Panně Marii, která zde Krista spatřila. Po té následuje zpívaná loretánská litanie s veršíkem: *Orodovnice všech na moři cestujících!*

Dojemný jest střídavý zpěv, který zpívá zde lid na paměť radosti Panny Marie: *Gaude virgo, Mater Christi: Condemnatum quem vidisti.* Refrain: *Resurrexit, sicut dixit.* Plesej Panno, Matko

Páně: Jež jsi zřela souzeného. Vstalť jest, jak pravil. Po písni: *O gloriosa virginum*, následují všeobecné modlitby za křesťanstvo, za panovníky. Podobný průvod konají i druhá dvě vyznání, ač nikoli každodenně. Veselou závěreční hudbou nás varhaník propouští.

Obejdeme ještě Boží Hrob, abychom poznali i západní část chrámu. V pravo jsou různé místnosti Řeků i společná cisterna. Proti koptické kapli přistavěné na západě k domku Božího Hrobu jest kaple *syrských Jakobitů*. Zdá se, že si jí Syrové tuze neváží, neboť jest velmi zanedbaná. Projdeme-li jí, nalezneme v levo skalní dutinu, v které se nalézají tři prázdné hroby toho způsobu, jaký býval u Israelitů v Palestině obvyklým. Zda si zde Nikodém a Josef z Arimathie své hroby připravili, nevíme. Ostatní místnosti jsou rozděleny mezi Kopty a mezi Řeky. Ochoz kolem B. Hrobu a kolem vnitřní řecké svatyně je všem společným.

Vrátíme se ku kameni pomazání proti chrámovému vchodu a pohlédneme ještě pod Kalvarskou kapli. Jak již zmíněno, jest tam tak zvaná *Adamova kaple*. U vchodu naznačují dva kameny hroby prvních křižáckých králů, Bohumíra a Balduina. Zde můžeme pozorovati klenby, na nichž spočívá dlažba Kalvarské kaple. O něco dále ukazují *Melchisedechův hrob*. Za mříží pak jest místo, kde prý ležela Adamova lebka; tam lze spatřiti skalní trhlinu a původní skálu místa Ukřižování.

Když jsme vyšli z chrámu, uvítal nás veliký hluk. Na nádvoří byl velký počet mnichů arménských i řeckých, kteří velmi živě hovořili; uprostřed byla skupina lidí kolem kupce, který zde silným hlasem různé věci ke koupi nabízel.

Nízkou brankou v levo umístěnou vyjdeme z posvátného toho místa a divíme se, že mohou křesťané nechat proti chrámu Božího Hrobu tak rozsáhlé zříceniny ležeti. V novější době daroval sultán tyto zbytky starého kláštera rytířů Johanitů pruskému králi Vilémovi I. a r. 1898 otevřel na tom místě německý císař Vilém II. nový protestantský chrám. Jsou tu též rozsáhlé spodní klenby z křižáckých dob, jež nynější obyvatelé nečistotou plní. Celé místo jmenují *Muristan* t. j. nemocnice, poněvadž zde dříve bývala.

Nemůžeme ani spočítati, kolik posvátných míst, chrámů, domů katolická církev v Palestině postupem času ztratila, a dostaly se v moc buď nevěrců aneb rozkolníků, protestantů. Tito vydržovali zde společně s Anglikány jednoho biskupa, aby měl proti křesťanským představeným přiměřený titul a vážnost. Nyní mají zde pouze Anglikáné svého biskupa, který Němce již nezastupuje. Zajisté by bylo v Jerusalemě dosti místa pro všechna křesťanská vyznání, jen kdyby jedno šetřilo práva ostatních vyznání a nepřekáželo jim; tak by mohli věřící všech vyznání volně a bez pohoršení uctívati posvátná místa jak jim to srdce káže. Zvláštním zjevem však i zde jest, že nám katolíkům zástupcové všech vyznání při různých příležitostech překážky kladli, že se, když mohli tím katolíkům ublížiti, ihned spojovali; od katolíků však žádají vždy největší snášlivosti! I strážcové Božího Hrobu musili někdy energičtěji hájiti práv katolíků; žádný jim nevyčítej bojovnost a nesnášlivost, neznáš-li předem těch úkladů a léček, jaké jim strojeny, protivenství, jakými stíhání byli! Každý katolický kněz a klášterní bratr hlásá mír a zachovati jej musí; jinak by se dopouštěl velikého hříchu. Je-li mír porušen, hle-

dejme viuu jinde a nejmenujme spravedlivé a oprávněné hájení se bojovností, nesnášlivostí neb podobně!

XIII.

Olivetská hora. Bethanie.

V Jerusalémě a v okolí jeho jest pro nás velmi mnoho památek. Chce-li poutník aspoň většinu jich s duševním prospěchem, bez přílišné námahy navštívit, jest především třeba, aby si stanovil denní pořádek. Dle počtu dní, jež miní v městě prodlíti, ať rozdělí sobě návštěvy památek a spojí v jedné cestě ony, jež jsou si na blízku, a ony, jež svým významem k sobě náležejí.

Jak vhodně a velevýznamně jsou místa Ukřižování Páně a Jeho Vzkříšení spojena v jedné budově, v jednom chrámě! Poutník na téměř Hrobě Páně může rozjímati o smrti Kristově, může zároveň uvažovati, kterak Spasitel smrt přemohl. Podobně se k sobě druží počátek Umučení Páně a zakončení Jeho pozemské pouti, Úzkost Páně v Gethsemanské zahradě a Jeho Nanebevstoupení. Místa těchto dvou památek jsou obě na hoře Olivetské, jedno arcíř na úpatí hory, druhé na její vrcholu. Tam jsme vyšli hned třetího dne našeho pobytu v Jerusalémě. Cesta není daleká; nejprve jdeme tou ulicí, kde jsou prvá dvě zastavení křížové cesty, a ulicí Panny Marie docházíme ke bráně josafatského údolí.

Zašli jsme do *kláštera P. Marie ze Sionu*. Založena konvertitou ze židovstva, P. Maria Ratisbonnem, působí kongregace těchto sester

de Sion velmi zdárně jak v Palestině, tak i ve svých evropských domech. Modlitbou hledí zadostučiniti za křivdy a za ukrutnou smrt, již Židé na Kristu Spasiteli zavinili, prací starají se o to, aby i Židé poznali pravého Messiáše, vychovávají děti, ošetřují nemocné a p. Pod zdejším klášterem byly objeveny veliké podzemní ve skále uměle vytesané prostory — nejspíše veliké nádržky vody pro potřebu především onoho vojska, jež na blízku posádkou leželo. Klášterní sestry prodávají též pěkně pracované upomínky ze Sv. Země, růžence, květinové obrázky a p.; výdělkem se podporují chudé děti, sirotci, jichž jest zde všude takový počet.

O něco dále jest *klášter bílých otců alžírských*, francouzský dům pro vzdělání syrských katolíků, tak zvaných Melkitů. *Melkity* (královskými) jmenovali se v Syrii dříve oni, kteří se nepřidali ani k Nestoriánům ani k Jakobitům, nýbrž zůstali věrnými víře krále či císaře v Byzanci, tehdy ještě pravé, katolické. Jsou katolíky, liturgii mohou sloužiti v arabském jazyku, ač jim původně zůstala povolena toliko v jazyku syrském. V chrámě sv. Anny mohli jsme sloužiti mši sv. o poutním dni. Chrám byl věřícími naplněn. I spodní kaple, které stojí dle tradice na místě příbytku sv. Anny, tedy na rodném místě Panny Marie, byly věřícími přeplněny. Četní žáci zdejšího domu vzorným chováním nás překvapili.

Za branou Panny Marie objeví se zrakům poutníka celá *Olivetská hora, údolí potoka Cedronu*. Představovali jsme si Olivetskou horu krásnější; těch několik oliv na její úpatí a na vrcholu neodůvodňuje dostatečně jméno Olivetské hory. Na jaře byla ovšem půvabnější! Největší

pozornost budí dvě nové stavby Rusů: chrám nad Gethsemanskou zahradou v čistém ruském slohu vystavěný a vysoká věž na vrcholu Olivetské hory. Ostatní domky na hoře nečiní žádného příjemného dojmu. Avšak nás tam nevede a netáhne krása, nýbrž památky a dějinná místa nás tam vábí.

Za branou stála tlupa beduinů, kteří přinesli od Jericha a odjinud obilí na prodej do Jerusalema. V malém domku vybíral od nich Turek předepsanou daň; ustanovuje její výši, jak se zdá, dle svého uznání. Z toho ovšem povstalo nedorozumění a veliký křik. Beduiné často vůbec žádných mincí nemají a tu zanechá výběrači svou dlouhou pušku v zástavě; když prodá obilí a vrací se, tu ji vyplatí. Nejprísnějšími jsou strážcové v příčině olivového dříví a uhlí. Arabové káceli bez ohledu i dříví těchto nejužitečnějších stromů a přinášeli je na prodej. Vláda zapověděla prodej olivového dříví a uhlí z něho páleného. V noční době však prý přehazují svazky tohoto dříví bez daně přes městské zdi a prodávají je přece.

Po obou stranách cesty leží na zemi čtverhranné, bílé neb obílené kameny. Jsou to mohamedánské *hroby*. Aby bylo znáti, kdo je v hrobě uložen a jakou důstojnost v mohamedánském světě míval, k tomu slouží netoliko nápis, avšak též rovný kámen, při hlavách postavený. Ten mívá vytesaný buď fez neb turban, bílý, zelený; dle toho, byli zemřelý učitelem neb mekkánským poutníkem. Jsme v údolí hrobů, v údolí Josafat; na svahu Olivetské hory, tedy na druhé straně údolí, jsou hroby Židů. Tam přejí si býti pochováni, poněvadž tam uctívají hroby svých proroků, a poněvadž je u nich to mínění, že zde tělo není

vydáno červům, a až bude Hospodin souditi v údolí Josafat (Josafat znamená: Bůh soudí neb soudil), pak ti, kteří jsou na blízku, nejdříve uslyší hlas trouby a budou první přítomni. Sv. Písmo, prorok Joel totiž, nepředpovídá však, že bude všeobecný soud v Josafat, on mluví o soudě Boha Jahve nad nepřáteli Israelitů; ti budou souzeni a ztrstáni v Josafat, tam, kde Bůh souditi bude.

V malé chvíli jsme u mostu, kterým je překlenut potok *Cedron*. Vody nemá než v době dešťů. Odtud přehlédneme velikou část údolí. Zde prý děkoval Sodomský král Abrahamovi za pomoc, a Melchisedech prý tu obětoval chléb a víno a žehnal Abrahamovi. Toutéž cestou utíkal v žalostivé kajicnosti David před vzpourou svého nezdrárního Absolona. Hlavní cesty zůstávají na Východě na témž místě, v témže směru, a proto můžeme se s bezpečností domnívati, že toutéž cestou i náš Spasitel častěji kráčival, když přicházel od Jericha, z Bethanie, když šel do Gethsemanské zahrady. Zde dlužno čísti dojemné popsaní počátku umučení Páně, jak je vypisují zejména sv. Jan a sv. Lukáš.

Z tichého rozjímání, jemuž jsme se při pohledu na údolí Cedronu poddali, vytrhl nás pronikavý křik celého sboru žebráků, kteří nás obkličovali. Chawâža bachšíš! (Pane, bachšíš!) tak volají jeden dotěrněji než druhý. Jsou mezi nimi i chromí, lidé bez jedné neb bez obou rukou, ženy i mužové jen hadry pokryti, ale plni jakéhosi svrabu a vředů. Obličej těchto *malomocných* lidí jest nejohyznějším. Nemívali dříve žádných pravidelných příbytků. Veřejná dobročinnost se v pozdější době o ně dobře starala; byly jim vystaveny příbytky u Davidovy brány a ve větších rozměrech u vesnice Silwân (Siloa). Tam zaveden

jakýsi kommunismus; co kdo z nich vyžebřá, má odváděti do společné pokladny a všichni obdrží pak byt a stravu. Tvrdí, že se to u Mohamedánů osvědčuje. Někdy prý však chtějí zůstat všichni jako tuze neduživí doma a nechtějí žebrati, a když žebrali, nenamáhají se při tom tak, jako když žebrají na svůj vrub. Podobné zařízení stalo se prý ex offio mezi žebráky v Orenburku. Nyní mají aspoň lepší, zdravější příbytky.

Když jsme jednomu něco dali, druzí naléhali ještě více; vytrvalost (my říkáme dotěrnost) jejich nezná mezí. I v evang. něco podobného jest poznamenáno. Kattar chêrak, tawwil úmrak (rozumnož tvé dobro (statek), prodluž tvůj věk! totiž Bůh), obyčejné poděkování

Nezastavili jsme se u dolejších památek, nýbrž vystupovali jsme prostřední ze tří cest, jež před námi byly, hned na vrchol Olivetské hory. Chtěli jsme se totiž vyhnouti tomu, aby nám nebylo vystupovati za velkého horka. Minuli jsme chrám hrobu Panny Marie, jeskyni úzkosti Páně a gethsemanskou zabradu. Tam, kde se dvě cesty rozdělují, ukázána nám v pravo skála, u níž prý sv. Tomáš našel pás Panny Marie. Epifanius tu tradici poznamenal; pás, na nějž toto podání vztahují, jest v toskánském místě Prato. Nedaleko vystavěli Rusové na pamět matky bývalého cara Alexandra stkvostný chrám o sedmi cibulovitých věžích. Pravilo se, když byl chrám dostavován, že sem převezou mrtvolu této carevny, ano mínili, že se Rusové při té příležitosti jednoduchým způsobem zmocní svatého města, a učiní, jak se říká, nové fait accompli. To se nestalo. Jest zajisté první otázkou jestli by při nějaké změně svatá místa Palestiny tím získala, že by byla lépe zachovávána, ve větší úctě držena a že by

každý křesťan pak mohl říci: Tato místa jsou naše! Tobe bychom musili žádati, ať již by se zmocnili Palestiny Rusové neb Zionisté (kterým ostatně žádné opravdivosti dosud přičítati nelze) neb někdo jiný. Rusové jsou zajisté hčrlivými křesťany; avšak dokud se s Latínky nedomluví, dokud budou jejich kněží na ruském venkově mezi prostým lidem hlásati takové křivé pomluvy proti katolické církvi, které jen působí nenávist a rozmnožují nevědomost — nelze si přát, aby se ruská mčc v Palestině rozšířila.

Tam, kde se zahýbá naše cesta k severu, jsou tak zvané *hroby proroků*. Z temné skalní dutiny jdou chodby do vnitř vrchu, kde jsou četné hrobní komůrky. Zda byli sem pochováni někteří proroci, není jisto; zařízení jest staro-*bylé*, používalo se ho však též v řeckých dobách. Pán Ježíš vyčítal fariseům, že stavějí prorokům hroby, kdežto je jejich předkové zabíjeli (Sv. Luk. 11, 47). Na blízku jest kaplička, která upomíná, že zde jednou náš Pán, když pohlížel na Jerusaleém, proléval slzy; *Dominus flevit* — jmenují to místo. Předpověděl při tom zkázu města.

Ještě před vesnicí Kefr-et-Túr vešli jsme zahradou do nového *kláštera Karmelitek*. Jmenují ten klášter: *Paternoster* po mínění, že zde Pán k apoštolům tuto modlitbu promluvil a jim ji nařídil, když prosili: Pane, nauč nás modliti se! Na místě, kde již stávala svatyně křížáků, vystavěla francouzská zbožná kněžna Aurelie de Latour d'Auvergne tento klášter. Vedle něho jest otevřený dvůr a kolem něho gotické sloupořadí; na stěnách tohoto umístěn jest text Modlitby Páně v 32 jazycích na porculánových deskách malovaný. Zvoleny jazyky nejrozšířenější a i ony

připuštěny, jichž text byl někým obstarán a darován. Jeho Jasnost, náš princ Karel ze Švarcenberka daroval a postavil tam po některých překážkách a za značného nákladu i desky s českým textem. Kněžna d'Auvergne si v chrámě za živa postavila pomník, pod nímž od r. 1889 slavného vzkříšení očekává. Klášterní sestra, černoška, vedla nás zahradou ještě k jiné svatyni, již mají v ochraně a v uctivosti. Jest to kaple, již jmenují *Credo*, jakoby tam byli sv. apoštolové skládali známé apoštolské „Věřím v Boha“. Býval zde chrámeček sv. Marka, před tím bylo to místo cisternou. Vyznání víry nepovstalo hned v prvních dobách apoštolských, dokud byli všichni apoštolé v Jerusalemě, proto nemůže takového místa býti. Idea, pro kterou jest tato památka zasvěcena, jest nicméně dobrou.

Ve vesnici *Kefr-et Tûr* (Et-Tûr neb et-Tôr jest nynější název Olivetské hory) stojí osmi hranné stavení s kopulí; vedle stojící minaret nám praví, že jest tu *mešita*. Jest to sice stavení ze 13. století, avšak stojí na místě krásného kulatého chrámu Modestova a na místě svatyně *Nanebevstoupení Páně*. Sv. Jarolím ve 4. století velebí tuto svatyni, která byla ve způsobu oné svatyně, již postavila sv. Helena nad Božím Hrobem. Strop její ponechán prý otevřeným. Sv. Jarolím činí zmínku o stopách či šlépějích, jež pozůstaly v kameni po nohou našeho Spasitele. Nyní lze spatřiti kus vápenné skály mramorem obložené, v jehož středu lze rozeznati šlépěj jakoby levé nohy; stopa druhé šlépěje časem zanikla; někteří praví, že jest v mešitě el-Aksa uchována. Šlépěj jest obrácena k východu.

Podání, že odtud vystoupil Pán na nebesa,

bylo již v dobách sv. Jarolíma a sv. Pavla starobylým a jest úplně věrohodné. Dle sv. Lukáše stalo se to na Olivetské hoře, když byl Pán Ježíš s apoštoly na cestě směrem k Bethanii neb před Bethanií. Katoličtí kněží mohou zde sloužiti mši sv. v den Nanebevstoupení Páně, někdy i v jiné dny, když jim tak dovolí za nějaký bachšíš strážce mešity, zdejší derviš. Derviš vybízel nás, abychom vystoupili na minaret, odkud jest krásná vyhlídka; my však chtěli vystoupiti na ruskou věž a proto jsme tohoto pominuli.

Kdysi byl zde klášter Augustiniánů, v levo jest dosud část bývalého kláštera. Jihozápadně od toho můžeme vejíti po 15 schodech do spodní *jeskyně sv. Pelagie*. Jeskyně jest mešitou, v níž nevidíme než jakýsi sarkofág, který jmenují Mohamedáné hrobem veliké paní, Židé hrobem své prorokyně Huldy. V pátém století sem přišel mladý poutník, jehož nikdo neznal. Žil jako mnich v této jeskyni, stal se známým svou svatostí i některými divy a dostal od lidu jméno Pelagius. V téže době zmizela z Edessy mladá hříšnice Markéta, která byla náhle kázáním biskupa Nonna obrácena v kajícnici. Ta oblékla mužské roucho a žila nepoznaně na Olivetské hoře a když zemřela, prohlášena její svatost a jméno změněno: sv. Pelagie. Když jednou hříšná ona Markéta jsouc v celé své nádheře, provázena muži otroky, přerušila schválně kázání sv. Nonna na náměstí sv. Juliana v Edesse, pravil tento ona památná slova: „Bratři, budiž nám tato žena poučením. Hleďte, co učinila, aby se zalíbila lidem, patřte, jak málo toho, co my činíme, abychom se zalíbili Bohu!“

Za vesnicí Kefr-et-Tûr byli jsme na výši vrcholu 828 m. nad hladinou Středozemního moře.

Vystoupili jsme tu na ruskou zvonici a rozhlednu, a skorem by nás jímala závrať, když se s ní díváme na okolí, aneb když s točitých, úzkých železných schůdků patříme do hloubky věže. Nahoře jest více zvonů, aby tvořily zvonovou hru. Škoda, že se jimi nezvoní tak, jako u nás; hlahol jejich by zazníval velebně do veliké dálky. Nad zvonicí máme ještě 75 stupňů, a pak se nám objeví tmavomodrá hladina Mrtvého moře, jakoby byla pod námi; jest však více než 1200 m. níže než my a více než den cesty vzdáleno. Krásně vidíme především město Jerusalém. V blízkém ruském chrámě byla právě bohoslužba, nahlédli jsme do vnitř a byli jsme naplněni podivením, odkud se zde v obyčejný den tolik Rusů vzalo: chrám byl plný.

My jsme navštívili Bethanii jiného dne, neb není radno chtít na jediné cestě příliš mnohá místa navštívit; tím nastala by veliká únava a užitek — pobožnost, rozjímání — by též byl slaběn. Poněvadž však lze s vrcholu Olivetské hory snadno za půl hodiny do Bethanie dojít, proto se zde zmíníme hned o její památkách.

Skorem všude na Olivetské hoře zříme zříceniny. Více jest jich okolo toho místa, kde určují Františkáné *Bethfage* (místo, dům fiků). R. 1880 teprve byl zde nalezen kámen, na němž byl vypodobněn Ježíš sedící na oslici, patrně se zřetelem na Jeho slavný vjezd z Bethfage do Jerusaléma, jak si naň vzpomínáme o květné neděli. Když byly nalezeny základy a zdi starého chrámu, postavili zde Františkáné kapli; onen kámen je v ní uchován, avšak obraz i nápisy na něm jsou nyní málo znatelný. Sloužil-li kámen k tomu, aby s něho mohl Spasitel snáze vystoupiti na oslici,

toho nelze dokázat. Bethfage by zde sice mohlo býti, avšak sv. Marek i sv. Lukáš jmenují Bethfage na cestě z Jericha před Bethanií; nyní jest toto Bethfage za Bethanií. Pak jel asi Pán po obyčejné, četně navštěvované cestě, která šla v římských dobách po západním svahu Olivetské hory a nikoli na její vrchol. To by bylo lze namítati. Takové myšlenky by však poutníka jen rušily a proto jsme o tom nepřemýšleli a spěchali dále do Bethanie.

Bethania místo, které Pán tak rád a častěji navštěvoval, kde bydlil přítel Lazar, kterého Pán tak miloval — jest sice bídňá vesnice asi o třiceti domech, avšak činí velmi příjemný dojem. Žádná z vùkolních vesnic není tak mile obklopena zelení olivových a fíkových stromů, mandlovníků; i zbořené zdi jsou zde z části zelení přikryty. Jméno *Bethania* znamená asi „místo datli“, sotva „dům bídňého, dům milosti“; nyní je jmenují el-Azarîjje z latinského *Lazarium*.

Když jsme vešli k domům toho místa, zdálo se býti neobydleno; v okamžiku však byl kolem nás značný počet Arabů. Děti nabízely nám vodu neb kaménky ze středověké jakési mosaiky, aneb nás bavily svým jemným: *Bachšíš!* Z Arabů vyšel jeden, který snad jest k tomu oprávněn, a vedl nás nejprve k starému stavení, o němž pravil, že zde jest hrob Lazarův.

Již poutník *Bordeauxský* z roku 333 navštívil tento hrob a zdá se, že záhy byl přeměněn ve zvláštní svatyni. Mohamedáné si nad hrobem Lazara postavili mešitu a jen stěží dosáhli křesťané ve 14. století toho, že mohli pod mešitou vytesati schody k Lazarovu hrobu. Těmi 26 schody sestoupili jsme do jakési předsíně a odtud zase třemi schody k samému hrobu. Zde

leželo tělo Lazara ve skalním hrobě, kámen byl odhalen a Spasitel vzkřísil svého přítele jednoduchým : Lazare, vyjdi ven ! k životu. Skála postupem času se stala zemitou, nemohla unésti hořejší stavby, hrob jest proto vyzděn a liší se od jiných israelských hrobů. Kde by byl stál Ježíš, nelze v nynějším stavu, když bylo okolí hrobu tolikrát přestavěno, určití

V domě malomocného Šimona přistoupila Maria Magdalena poprvé k Pánu Ježíši a pro kajicnost a lásku, jakou projevila, byly jí její hříchy odpuštěny: quia dilexit multum. Ukazují nám místo, kde by byl stál *dům malomocného Šimona*. O něco dále jsou před věží, která zbyla z někdejšího benediktinského kláštera, zříceniny chrámu, který stál na místě Lazarova domu. Zříceniny byly zakoupeny dámou Nicolai a darovány Františkánům. Vypravování evangelií jsou někdy tuze stručná a tím se stalo, že nám leccos není jasným. Někteří si srovnávají ta jména Šimon a Lazar tak, že praví: Lazar býval z mládí farizejem, Kristus Pán ho zbavil malomocenství, a Lazar, který se dříve nazýval Šimon, zůstal pak Pánu věren. Pak ovšem by nebyly dva různé příbytky, když by Šimon a Lazar byla jedna osoba. Charakter jeho sester jest v evangeliích dostatečně a výborně popsán. Maria zvláště nám podává tklivý a potěšitelný obraz. Někdejší hříšnice, nyní světice tuší, snad ví, že Pán brzy zemře, přichází pomazat Jeho tělo ještě před smrtí; ona je při Jeho umírání a spěchá za svítání ke hrobu, aby znovu pravou, vonnou mastí uctívost svou prokázala; ona spatří Krista po Jeho Vzkříšení a zůstává věrnou jeho víře!

Chtěli jsme se rozhlédnouti s věže po okolí, avšak zdejší lid se nám stálými nabídkami a

ustavičným provázením a pozorováním stal skorem nepřijemným a hleděli jsme vyjít z jeho přátelství. Zde schází věru svatyně!

Jinou cestou vraceli jsme se k Jerusalému. Jedeme kolem třetího vrcholu Olivetské hory, jenž nese nepěkné jméno: *Hora pohoršení* (Mons scandali vel offensionis). Šalomoun sveden ženami, jež svými manželkami učinil, postavil na tomto vrchu oltáře Molochovi a jiným bohům a dal tak pohoršení všemu svému lidu; odtud pojmenování této hory. Když nás upozorňují na místo, kde stál fíkový strom, kterému Pán dle Mat. 21, 17—19 zlořečil a který pak ihned uschl — a když nám hned potom ukazují místo, kde stál strom, na němž se Jidáš oběsil — měl dle místního podání blížence v údolí Hinnom — jsme tím proti vůli málo povzbuzeni a skorem si toho nevšímáme. Myslíme na onu poslední cestu Kristovu do Jerusaléma. Pán Ježíš věděl ovšem vždycky, kdy nastane Jeho umučení, Jemu to nebylo novinkou; avšak apoštolům to na poslední cestě do Jerusaléma předpověděl, předpověděl jim i zradu: „Syn člověka bude vydán, aby byl dán na kříž“. Apoštolové mlčeli, Jidáš již kul zradu. S jakými city dívali se apoštolové s této cesty na Jerusalém, o němž jim Spasitel pravil, že nezůstane tam kámen na kameni, o němž jim zvěstoval, že tam bude vydán, mučen, bičován . . . ale že tam vstane z mrtvých? S jakými city sledovali tu oslavu, kterou lid Pánu na cestě připravoval, kterak dovedli srovnati s truchlivými slovy Páně volání: Hosanna, synu Davidovu?

Zahnuli jsme poněkud k severu a hned objevil se nám Jerusalém „quasi regina sedens“ s této strany v nejvýhodnější poloze. Ve vsi Silwân pod horou pohoršení jsme nemohli spa-

třiti. Židovským hřbitovem jsme se blížili k potoku Cedronu a gethsemanské zahradě. Jest uzavřena zdi a protože jest vchod až na východním konci, bylo nám obejítí celou zeď.

Gethsemani znamená „olejový lis“; dle sv. Jana byl tam háj, snad i nějaký dům. Komu náležel ten háj neb zahrada, není poznamenáno; hádati můžeme, že snad matce sv. Marka neb některému z přátel Kristových. Zde snad býval Kristus častěji se svými apoštoly; Jidáš o tom věděl, že zde najde Pána. Gethsemani bylo na úpatí Olivetské hory, za potokem Cedronem. To udání evang. hodí se na zahradu, která se dosud gethsemanskou zahradou zove a do ní vejítí chceme.

Před vchodem jest plochá skála, kde prodlévali tři apoštolové, Petr, Jakub a Jan zatím, když odešel Pán, aby se modlil. Zde usnuli, ač byli napomenuti, aby bděli a modlili se. Ohrazení gethsemanské zahrady je novější (1848), místo Františkány zachovávané je tuze omezené, dříve bylo i tam, kde je tato skála i tam, kde je jeskyně úzkosti Páně, gethsemanská zahrada. V rohu, v levo od dveří, jest zasazen sloup; tam políbil Jidáš zrádně Páně Ježíše a rota na to znamení přistoupila a chtěla svázat Ježíše.

Ve zdi jest velmi nízká branka, kterou vchází poutník do pečlivě pěstované zahrady. Františkáné v Palestině mívají vchody ku klášterům obyčejně nízké a menší, jinak by jim v nepříznivé době Mohamedáné vjížděli do domů aneb by se tam mohli houfuě vhrnouti. V zahradě jest osm starých olivových stromů, které jsou bedlivě střeženy a různými květinami, karafiaty, tulipány, rozmarinou, mučenkou a j. obklopeny. Ty stromy jsou velmi staré a mohou býti

výhonky z oněch stromů, pod nimiž náš Spasitel prodlával. Josef Fl. tvrdí že poručil Titus při obléhání Jerusaléma pokáceti stromy v okolí města. Tehdy by ony stromy z doby Pána Ježíše vzaly za své. Proti tomu lze namítati, že nemohli se Titovi vojínové odvážiti do gethsemanské zahrady, která ležela tak blízko pod městem, a že snad ty olivy ještě byly mladé, a když nemohly poskytnouti dostatečně silného dříví, že jich bylo ušetřeno. Dle toho by mohly býti ještě z Kristových dob. Arabové ukládají majetníkům daň i z olivových stromů; tyto stromy byly vždy daně prosty. Ze sušených zrn těch olivek dělají růžence, malé větvičky se svazečkem květin dává milý bratr zahradník poutníkům na památku. Udržování zahrady vyžaduje mnoho péče i výloh, proto poutník rád zahradníkovi dá nějaký dar. Zdá se některým, že se na toto vážné místo, kde počalo utrpení Páně, moderní zahrada, květiny veselých barev nehodí, že by odpovídala výzuamu místa spíše prázdnota s těmi šedými olivami. A přece jest každý rád, když může několik květinek odtud svým známým přinést. A věru, ty veselé květiny nebránily nám nikterak, když jsme se zadumali a myslili na ten květ umučení Páně. Zde nejlepší z lidí, zde můj Spasitel, Syn Boží a Bůh pro mne se vydal katanům, zde i On byl zarmoucen a smutná byla Jeho duše až k smrti! Podél zdi jsou obrazy křížové cesty. Rádi jsme se sem jiného ještě dne uchýlili a v tichosti bylo nám lze rozjímati při její zastaveních jednotlivé stupně utrpení Páně.

„I odešel Ježíš, co by kamenem dohodil,“ praví sv. evangelium. Podél zahradní zdi přijdeme k 16 stupňům. po nichž sestoupíme, a sešedše v pravo, po jiných 4 stupních vejdem na dláždě-

děni před podzemním chrámem Nanebevzetí Panny Marie. V pravo malou chodbou dostaneme se do *jeskyně smrtelné úzkosti Páně* (Agonie). Vzdálenost obnáší asi sto kroků. Hořejší udání vzdálenosti jest arcíť neurčité; tato jeskyně mohla však býti oním místem, kde se Pán Ježíš krví potil, kde sám Syn Boží jako člověk žádal jaksi úřechy a potěšení. Evangelia nepraví, že se Pán Ježíš modlil v jeskyni, avšak to nám nepřekáží. Památka, již jest tato kaple věnována, jest nejposvátnější. Kristus Pán se modlil třikrát, snad na témž místě, snad na různých místech; křesťané zde již velmi záhy postavili chrám Spasitele a ctili toto místo. I my je ctíme a těší nás, že zde ponecháno vše v původním rouše. Kolem do kola přirozená skála, nahoře otvor, který by ukazoval, že zde bývala cisterna; pod hlavním oltářem známka onoho místa, kde se Pán modlil. Stále hoří tam svítilny; každý kněz je rád, když zde může v tiché zbožnosti obětovati Nejsvětější oběť. *Hic factus est sudor ejus, sicut guttae sanguinis decurrentis in terram* (Zde byl Jeho pot jako kapky krve stékající k zemi); tento nápis nabádá každého k vážnému rozjímání.

Řadou žebráků prošli jsme k řeckému chrámu *Hrobu Panny Marie*. Brána má gotický oblouk; správně řečeno, lze spatřiti tři oblouky nad sebou. Stavba byla provedena péčí Melisendy, manželky Fulkona z Anjou, čtvrtého jerusalemského krále (1131—1141), na místě starého chrámu, který zde stával již v pátém století. Po čase byla brána dvakrát snížena a zúžena, proto ony tři oblouky. Širokým mramorovým schodištěm o 48 stupních jest nám sestoupiti do staré svatyně. Uprostřed schodiště nás upozornili na postranní kaple; v pravo ukazují hrob sv. Jáchyma a sv. Anny, v levo

hrob sv. Josefa. Odtud až dolů se zdá býti spodek chrámu starším dvanáctého století. Spodní svatyně jest ve způsobu kříže, ve východní části jest hrobová kaple, stavěná na způsob kaple Božího Hrobu. Vytesána ze živé skály, chová uvnitř na východní straně, asi jeden metr nad dlažbou, skalní hrob Panny Marie. Na dvou stranách souvisí toto skalní lůžko se stěnami, předeck a hořejšek jsou pokryty mramorovými deskami.

Naproti východu mají nesjednocení Syrové svůj oltář, v pravo jest oltář nesjednocených Řeků, vedle oltář Arménů, na jižní straně jest modlitební místo mohamedánů. Na severní straně lze ještě po 18 schodech sestoupiti níže, kde blíže cisterny stojí oltář nesjednocených Koptů. Latinští Katolíci, kterým chrám až do r. 1757 náležel, jediní nemají zde žádného posvátného místa, jsou odtud neprávem vyho tění.

Arménský duchovní ochotně postříkne každého poutníka, který může poskytnouti bachšíš, růžovou vodou. Katolík může zde vykonati svou pobožnost, a může i zde, ač jest to místo v moci nekatolíků, získati odpustků jako na jiném posvátném místě Palestiny.

Jest dvojí podání o hrobu P. Marie. Efesský sněm klade v synodálním listě (431 r.) hrob P. Marie a sv. Jana do Efesu. Proto ukazují nyní v Panagios Kapuli její hrob. Druhé podání, které klade hrob Marie Panny do Jerusaléma, a sice na blízko Gethsemani, lze sledovati k jerusalémskému biskupu Juvenalovi (v 5. století). Pěkné vypravování o smrti Panny Marie jest známo. Když zemřela, pochovali ji sv. apoštolové u Gethsemani. Sv. Tomáš nebyl přítomen, přibyl o dva dny později. Poněvadž naříkal a litoval, že již

nemohl spatřiti obličej Matky Páně, šli apoštolové do josafatského údolí, aby mu ukázali hrob. A hle! Těla Marie Panny zde nebylo, a všeobecně rozšířena víra, že byla vzata Svým Božským Synem na nebesa. Proto tam vystavěn záhy chrám na počest Nanebevzetí P. M. a tradice jerusalémská nabyla větší víry než efesinská.

Poutník, ať navštívil toliko památky Olivetské hory, aneb toliko Bethfage a Bethanii, bude tou návštěvou zvláště v horkých dnech unaven; duše zbožného bude naplněna velebnými, potěšujícími dojmy. I když vzpomínáme nejtruchlivějších událostí ze života Páně. Jeho umučení a Jeho smrti, jsou nám tyto vzpomínky přec útěchou; bylyť ty události k našemu spasení! Nezarmoutí nás úplně, neboť hned při nich vzpomínáme i slavných událostí, jako nanebevzetí Páně a pod., které nás naplňují radostí.

Branou Panny Marie vrátili jsme se do rakousko-uherského domu.

XIV.

Betlém. Hebron.

Betlém! Jest jako kouzelné slovo, které dovede po dlouhý čas zaujati a rozveseliti dětskou mysl. S tím jménem souvisí Vánoce a vánoční radosti, kterých jest v našich rodinách v studené zimní době k rozveselení ducha, k utužení rodinného svazku, k sesílení lásky k Pánu Ježíši tak velice třeba. Mysl zbožného poutníka jest též takřka dětinnou, a proto se i poutník rozveselí, když mu praví: Půjdeš do Betléma! Jakoby byl dítětem, tak těší se na pouť do Betléma.

Když poutník jest již v Jerusalémě, není žádné obtíže, která by mohla zrazovat od této milé, snadné a záslužné pouti. Do Betléma vede od jaffské brány dobrá silnice se silnou vrstvou prachu; pěší může tam dojíti za půl druhé hodiny. Vozem jest tam ovšem dříve. Kdo chce býti přijat v hostinném domě Františkánů v Betlémě neb v Ain Kârim, má si vyžádati u jerusalémského představeného doporučení. Poutníci budou však též bez tohoto lístku mile přijati. S cestou do Betléma může spojit i návštěvu Hebronu, kterou povozem po dobré silnici může vykonati o sobě za jeden den. Plat za vůz není přílišným a dlužno smlouvat. Za jaffskou branou bývají v některých hodinách vozy, které sbírají cestující do Betléma neb do Hebronu jako naše omnibusy. Plat je pak nepatrný, avšak cestující vězí mnohdy mezi bednami a nemá žádného pohodlí. Kdo chtěl z Betléma do řeckého kláštera Mar Sâby, ten si opatří konsulátem neb jinak doporučení řeckého jerusalémského patriarchy, bez něhož by do kláštera vpuštěn nebyl. Všechny tyto cesty jsou bezpečny. Kdo by však chtěl z Betléma přímo k Mrtvému Moři, ten musí se zaopatřiti jídlem a vzíti sebou pro ochranu a bezpečnost jednoho neb dva bašibozuky z vesnice Abu Dis, kde má tamní šejch najato od tureckého místodržitele právo, že může provázeti cestující k Jordanu a k Mrtvému moři. Bašibozuk má denně pět franků.

Silnice do Betléma vedoucí jest po celý den velmi oživená. Potkáváme mnoho betlémských žen, které poznáme po ústroji na hlavě, kde mají celé věnce a koruny mincí a zvučících ozdob pokrytých bílým šátkem; šaty jejich mají veselejší barvu, než jiných žen. Setkáváme se s beduiny,

kteří s dlouhým kopím, aneb s dlouhou puškou mají hrozivé vzezření. Velbloudů celé řady, pastýřové se stády. Kupci, žebráci se nám každou chvílí naskytají. A k tomu na tolika místech pravé i nepravé biblické upomínky. Těch nepravých by věru potřebí nebylo, protože jest těch skutečných, vědou a spolehlivým podáním zaručených památek s dostatek. Avšak kdo může proti lehkovérnosti, kdo vždy proti lehkomyšlnosti zdárně bojovati?

Sestupujeme podél západní jerusalemské zdi do hořejšího údolí Hinnom. V levo jest v údolí silnou hrází ohrazena bývalá vodní nádržka, *birket-es-Sultan* nazývaná. Snad pochází z israelských dob, snad zde byla v bibli jmenovaná *spodní nádržka*. Sultán Soliman (1520 - 66) ji opravil, po něm má nyní jméno. Vody v ní však není žádné. Za ní jest v pravo větší, židovský chudobinec známého Montefiore, v levo na svahu hory prý stál strom, na němž se Jidáš oběsil. Tam začíná vrch *Zlé rady*, kde stával letní dům velekněze Kaifáše. Tam sešla se knížata kněžská, aby se radila, kterak by Ježíše bylo možno polapiti. V pravo zůstalo nám nádraží a osada německých Templářů. Hned o něco dále v levo, kde jsme ještě viděli starý strom, který nedlouho potom byl spálen, prý se zastavila sv. Rodina. V Katanun zesnul a byl pochován zbožný stařec Simeon. Za horou *Zlé rady* přijeli jsme na pláň *Kefaim* (obrů), kde v Baal-Farasim přemohl David, když se stal králem, Filištínské a zahnal je až ku Gazer. V levo je cisterna, kde se hvězda třem Králům od východu přišedším, zase objevila. Když vešli do Jerusaléma, aby se tázali, kde se nový král narodil, tak se jim, jak známo, ztratila.

Nedaleko jsou zříceniny chrámu, zde prý vzat byl Habakuk za vlasy a nesen ku lvové jámě do

Babylona, aby Danielovi podal oběd, jenž byl připraven žencům. V prohloubenině jedné skály vidí otisk hlavy Eliáše, který prý zde ležel, když utíkal před hněvem Jczabel (3. Kr. 19.) Na blízku působil před pěti sty lety biskup Eliáš, který jest v klášteře (v levo při cestě) Mar Eliâs pochován, jeho jméno snad da'o podnět k této legendě. Klášter zde stál již v 7. století. Před výšinou *Tantûr* jest pole, na kterém byly a dosud jsou četné, drobné, kulaté kaménky. Jedna pověst pravila, že odtud byla ona čočka, za kterou dal Esau svému bratru prvorozenství; druhá legenda dí, že tudy šel Pán Ježíš a tázal se muže, jenž zaséval hrách, co to seje? On odpověděl posměšně: Kamení. Dobrá, budeš kliditi kamení, řekl prý Ježíš, a proto od té doby na poli takové kaménky.

V pravo od silnice jest na výšině *Tantûr* pěkný ohražený dům, který byl zřízen rytíři řádu Johannitů neb Maltézskými v nemocnici. Nedávno odevzdán správě Milosrdných Bratří ze Štýrska. Zde rozbil Jakob na cestě z Bethel své stany a jeho manželka Rachel porodila Benjamina. Poněvadž při tom mnoho trpěla, chtěla, aby se ten syn jmenoval Ben Oni, syn bolesti Jakob jej však jmenoval Benjaminem, synem pravice, podporou svou. „A zemřela Rachel a byla pochována v Efrata, což jest Betlém.“ Nedaleko odtud, tam, kde se odděluje cesta do Betléma od Hebronské silnice, stojí malé stavení s kopulí, jako jsou mohamedánské hrobní domky, *weli*. Tam jest Rachelin hrob *Kubbet-Rachîl*. Již patriarcha Jakob postavil pomník na její hrobě (1. Mojž. 35, 20) „a jest to hrob Rachelin až do tohoto dne“, přidává Mojžíš. Uvnitř jest jako na jiných takových místech jakýsi způsob náhrobku arabeskami ozdo-

bený. I Mohamedáné mají ten pomník v úctě, Židům jej nedávno opravil Montefiore.

Levá cesta vede odtud k *Betlému*. Jak milý jest tu pohled! Všude dosti zeleně fikových, olivových stromů i révy a na svahu dvou pahorků čisté obloukovitě rozložené domy Betléma. Úzkou branou jsme vjeli do místa, v každém domě pozorujeme pracovitý lid; ti kdož stojí na ulici, pozdravují, aneb na nás aspoň vlídně pohlížejí. Již cítíme rozdíl mezi tímto městem a mezi mohamedánskými místy. Jsme v křesťanské obci, přibližně čítáno 6 647 obyvatel, z nichž bylo 3.880 katolíků, 1910 nesjednocených Řeků, 810 Arménů, něco protestantů (27) a Mohamedánů (20). Jeli jsme až na jakési náměstí a pak jsme šli hřbitovem ku *chrámu Panny Marie* (*Sancta Maria a prae-sepio*.)

Malým, nízkým vchodem vejdemo nejprve do předsíně; ta jest přeměněna v dočasně obydlí tureckých vojínů, z nichž jeden ve dne i v noci v jeskyni Narození Páně stojí na stráži. V pravo jest vchod z arménského kláštera do chrámu. Z předsíně vcházíme do basiliky Narození Páně, která nás velikostí a velebným stářím překvapuje. Jest ještě z doby sv. Heleny a Konstantina a vidíme v ní důstojný způsob chrámové stavby tehdejších dob. Císař Hadrian znesvětil toto místo křesťanům přěsvaté tím, že zde zřídil háj bohu Adonisi; sv. Helena háj odstranila a vystavěla kostel Panny Marie. Chrám jest stavěn v podobě kříže, jak podélná loď, tak i příční lodi končí v zaokrouhlenou absidu. Chrám má patero lodí, prostřední loď jest o něco vyšší a širší. Délka lodi obnáší 57 m, šířka chrámu 26 m. Vedlejší lodi jsou po obou stranách utvořeny dvojí řadou jedenácti sloupů (6 m. výšky), z nichž každý jest z jednoho

kusu vápence vytesán. Manuel Comnenus ozdobil celý chrám pěknými mosaiky, jichž lepší zbytky jsou ještě v příčných absidách. V levo mají Františkáni vchod do basiliky, v pravo Řekové; tam stojí starší křtitelnice. Presbyterium jest, od příční lodi počínajíc, zdí od hlavního prostoru odděleno, a protože se tam v presbytáři a v jeskyni pod ním se nalézající všechny obřady a bohoslužby vykonávají, bývají velké lodi chrámu prázdný a pozorovali jsme, že lehkomyšlná mládež toho místa k svým rejdům používá.

Presbyterium náleží Řekům, Arménům pouze jeho levé křídlo. V levo jest též vchod z Františkánského farního a hlavního chrámu sv. Kateřiny. Po obou stranách zvýšeného řeckého oltáře nalézá se schodiště vedoucí k jeskyni *Narození Páně*. Po 15 stupních sestoupíme k tomu velepamátnému místu, které jest asi 4 m pod řeckým hořejším oltářem. V levo jest v jeskyni řecký oltář, pod ním mnoho svítilen a na zemi stříbrná hvězda s nápisem: „*Hic de virgine Maria Jesus Christus natus est*“ (Zde narodil se Ježíš Kristus z Panny Marie) 1717. Klesá na kolena poutník a přemítá o lásce Pána Ježíše, který chtěl přebývati mezi námi. Již při narození bylo mu pocítiti lidskou bídu. Sv. Josef a Panna Maria přišli do Betléma a poněvadž nebylo v chánu, jenž byl v místech četněji navštěvovaných určen pro příchozí, žádného místa pro ně (Luk. 2, 7) šli a ubytovali se v blízké jeskyni, která mohla někdy sloužiti za chlév. Při velkých chánech bývají dosud ještě přiléhající skalní dutiny určeny k tomu, aby tam, když toho bude třeba, a když se nedostává v chánu místa, postavena byla zvířata v sucho a v bezpečí. Tehdy nemohla býti tato skalní dutina tak pod zemí jako jest nyní, nýbrž byla nejspíše na jedné straně

otevřena, aby tam mohla zvířata volně vcházeti. Takového otvoru nemůžeme nyní pozorovati, neboť jsou stěny i hořejšek (klenba) jeskyně zakryty červeným kobercem a pod tím jsou zase mramorové desky, které přikrývají původní skálu.

Oltář, pod kterým jest ona stříbrná hvězda s latinským nápisem, náleží nyní nesjednoceným Řekům. Již to jest trochu podivné; ona hvězda byla a jest zvláštní důležitosti. Celý chrám, tedy i jeskyně náležela dříve katolíkům, či Františkánům. Ti tam vsadili roku 1717 onu hvězdu s lat. nápisem. Roku 1757 se Řekové toho místa zmocnili a nechali tam onu hvězdu do roku 1847, kdy se najednou ztratila. Diplomatické vyjednávání nevedlo k cíli, ano napjetí mocí, které chránili z jedné strany Řeky (Rusko), z druhé strany katolíky (Francie) vzrostlo, až povstala krímská válka. Sultán poručil udělati stejnou hvězdu s týmž nápisem, jako měla ta první a byla tam vsazena. A k tomu ještě roku 1873 určeno, aby byla v betlémské jeskyni, tak jako před Božím Hrobem, stála vojenská stráž. Ten vojín, kterého jsme si teprve povšimli, když jsme vstali od oltáře, jest tam, jakoby ku potupě křesťanů: mohamedán chrání toto křesťanské místo, aby je křesťané nezneuctili, jak se to již, bohužel, hádkou a šarvátkami stalo. Sultán sem může lehce stráž díti, vždyť je křesťané vydržují a platí. Nahoře u schodiště stojí taktéž jeden voják.

V pravo od řeckého oltáře jest místo jeslí, které náleží katolíkům. Vytesáno ve skále jest jen 3½ metru dlouhé, avšak chová přec dva oltáře. Druhý, vzdálenější oltář se zove *jeslemi*, a připomíná, kterak pastýři přišli a klaněli se Božskému dítěti. Protiležící oltář se zove *oltářem magů*; zde se tři magové od Východu, neb jak

je obyčejně jmenujeme Králové, klaněli Pánu Ježíši. Zdá se pravděpodobným, že nezůstala svatá Rodina dlouho v jeskyni, nýbrž že si pak přec našli místa v nějakém betlémském domě; důkaz toho je však nesnadným, ačkoliv sv. Mat. dí, že magové vešli do (toho) *domu*.

Bylo nám popřáno sloužiti u oltáře jesliček časlě z rána mši sv. Katolíkům jest v jeskyni povolena toliko jedna tichá a jedna zpívaná mše sv. (nikoli u řeckého oltáře), ač jim celá jeskyně dle jména byla přiznána. Když je tam bohoslužba jiných vyznání, nemají katolíci vůbec žádného přístupu. A stalo se též, že si Arméni schody do jeskyně vedoucí výhradně přisvojovali, a Františkánům vůbec dolů sestupovati dovoliti nechtěli! Takové maličkosti jsou na posvátném místě smrtelnými hříchy, a jsou tím horší, poněvadž mívají někdy v zápětí neblahé diplomatické a politické následky. Francie jest nyní slabá, že nemůže zájmy katolíků tak důrazně zastávati, jak by toho bylo třeba. Ani zde neberou si k srdci slova: „Pokoj lidem dobré vůle!“

Když jsme si u třech oltářů vykonali pobožnost, ujal se nás přítomný bratr Františkán a vedl nás zadním východem do jiných ještě jeskyň, jež jsou ve spojení s místem Narození Páně. Na konci jeskyně jest v rohu otvor, kterým prý vyprýštil při Narození Páně pramen vody. Vedle toho otvoru jest malá branka; bratr ji otevřel, neboť tento východ náleží výhradně klášterním Otcům a uvedl nás do tmavě místnosti. Obraz na oltáři nám praví, že zde pravil anděl sv. Josefu: „Vstaň, vezmi dítě a jeho matku, a utec do Egypta!“ Dříve spojovali s touto jeskyní jiné vypravování, a tím se stal tento význam místa pochybným. Dále jest *kaple Neviňátek*, skalní klenba silným

sloupem podepřená. Sem prý se utekly betlémské matky s dětmi, zde za Heroda nejvíce dítek bylo povražděno a pohřbeno. Ostatní památky jsou již bezpečnější; západně jest oltář přítele a žáka Jarolíma, totiž sv. opata *Eusebia z Kremony*, v jiné skalní kapli jest oltář a hrob vznesených Římanek, svatých žen *Pavly* a *Eustochium*, které zanechaly poučením sv. Jarolíma nádhery a zvolily si kající odloučený život v betlémských jeskyních. Proti nim jest oltář sv. *Jarolíma*; hrob jeho jest v římském chrámě *Maria Maggiore*. Dále k severu jest veliká síň, kde v letní době sv. Jarolím pracoval na známém a nedostihlém latinském překladu (*Vulgata* se zove) sv. Písma z hebrejštiny a z řečtiny. Jak si vážili v prvních křesťanských dobách sv. Písma, jakou píli věnovali mu ve středověku svatí a učení mniši! Z něho poznáváme slova života a nebude větší potřebné náboženské horlivosti dříve, dokud nebude mezi námi větší úcty k sv. Písmu! Přílišná filosofie připravila i u nás sv. Písmo o veškeru vážnost, a každý ví, zda pouhé lidské dokazování a mudrování k mravnému životu a ku svatosti vésti může? Dílo sv. Jarolíma bylo veliké; bylo sice jen lidským dílem, avšak všeobecný Tridentický sněm je uznal správným a předepsal je jako uznaný překlad celé církvi.

Z kaple *Nevíňátek*, do níž jsme se vrátili, vystoupili jsme do nového chrámu sv. *Kateřiny*. Chrám ten postaven jest z veliké části štědrou pomocí Jeho Veličenstva, našeho Nejmilostivějšího císaře a krále. Zde prý se zjevil Kristus Pán sv. *Kateřině* z *Alexandrie* a předpověděl jí mučnickou smrt (307 po Kr.). Odtud konají *Františkáné* ve 4 hodiny po polednách průvod k jeskyni *Narození Páně* a k ostatním památným

místům za zpěvu písní a s modlitbami. Činí tak denně, vyjímajíc svátky a čtvrtky.

V klášteře dostalo se nám přátelského přijetí a pohostění. Tam ukázali nám zahrádku, v níž prý sv. Jarolím se modlíval; veliký pomerančový strom, který tam stojí, byl prý jím vsazen. Nás zajímá ten světec nejen proto, že nám taková vzácná biblická díla zanechal, nýbrž i proto, že pocházel ze Stridonu v Dalmacii. Bylo by však nesnadno dokázat, že byl slovanského původu. V klášteře byli návštěvou též otcové kněží z Tovaryšstva Ježíšova. V Palestině jest třeba, aby dostala země více katolický ráz, by všechny řády pokud možno o to závodily a památná místa součinně chránily; proto se nám zdálo, že jest tu jakýsi nedostatek, že řád Tovaryšstva Ježíšova ještě žádného domu ve Svaté Zemi si nezaložil

I v Betlémě jest kromě místa Narození Páně více památných míst a proto nutno použití dobře vyměřeného času. Vyšli jsme z kláštera U brány seděl veliký počet neduživých, kteří čekali na ordinaci bratra Františkána aneb na léky, které zde zdarma dostávají. Orientál jest k cizinci více méně uzavřeným; vyučování jeho dítek v klášterní škole, a léčení přijímá s povděkem, a to nejsnáze otvírá jeho srdce a má v missiích zdárného účinku. Na místě při hřbitově byli jsme obklopeni zdejšími obchodníky. Každý nás chtěl dostati do svého krámu, každý nám dokazoval, že mluví všemi jazyky, že je pravým křesťanem, katolíkem, že prodává podle svědomí, že by nespravedlivých cen žádati ani nemohl a pod. Betlémští se zaměstnávají velmi mnoho výrobou růženců, křížků, medailonů z perletě, ze slonové kosti, z fíkového dříví. Někteří z mužů roznášejí tyto památky po světě; při té příležitosti se přiučí více jazykům.

Jsou přičinliví, úslužní, v obchodu, jak se zdá, poctivější jiných Orientálů v Jerusalémě a jinde. I zde třeba smlouvatí. Abychom se jich zbavili, slíbili jsme jednomu z nich, že navštívíme jeho krám, a ku podivu, ten dobrý muž nás dovedl v každé době naléztí!

Provázeni řeholním bratrem, šli jsme do tak zvané *mléčné jeskyně*. Legenda dí, že Panna Maria z bázně před tím, že by byl Ježíšek Herodem usmrcen, ztratila mléko, kterého zde v jeskyni zase nabyla. Některé kapky padly na zemi, a odtud byla by země, v níž jeskyně vyhloubena, tak bílou. Slabé ženy prý sem přicházejí, polykají něco té země, aby je Panna Maria posílila. Jiná legenda dí, že Panna Maria, opouštějíc Betlém, vyprosila ženám toho místa krásy. A podobají se Betlemitky v té příčině toliko ženám v Nazaretě a v Nablus; jsou však těchto krásnější. V jeskyni jest pěkný oltář P. Marie a Františkáné stráží toto místo nepřetržitě od r. 1375.

Když jsme odcházeli, podávala nám dívka hlídače této jeskyně a hořejší zahrady něco květin a uhnětené kousky z oné bílé země na památku. Na svahu pahorku ukazovali nám absidu staré kaple. Kaple prý byla na místě, kde míval *svatý Josef svůj dům*. Měl-li zde svůj dům, pak bychom se divili, proč hledal noclehu v chánu a nešel do svého vlastního? V sousední zahradě jsme spatřili všechny mladé fíkové stromy, které měly hojně nezralého ovoce, přeřezané aneb přesekané. Bratr nás poučil, že tímto způsobem vykonávají zdejší a okolní lidé nejhorší osobní mstu. Zahrada jest na mnoho let zničena a byla snad jediným pramenem výživy! Proto náleží tento případ in confessionali k tak zvaným „casus reservati“.

Příkrou, neschůdnou cestou jsme došli k *Bet-Sahûr*, kde bývalo obydlí oněch pastýřů, kteří vybídnuti andělem šli se klanět Božskému dítěti. Sestoupili jsme k východu do údolí, kde bylo dle podání Boozovo pole, na němž sbírala Moabitka Ruth klasy. Jak známo, pojal ji pak Booz za manželku a Ruth jest tak v Davidově rodokmeni i v rodokmeni Krista Pána. V tom údolí jest též *místo pastýřů* (er-Rawât), kde se jim zjevil anděl a kde slyšeli ono: „Sláva na výsostech Bohu!“ které se nyní ozývá denně po celém světě. Zde býval kdysi i chrám v tak zvané „*jeskyni pastýřů*“. Řecký mnich, její strážce nám ji ochotně otevřel. Sestoupili jsme po několika schodech do kaple; na zemi jsou ještě zbytky mosaikové půdy, po stěnách hrubé malby. Na jedné straně byly pytle obilí a obroku, na druhé straně řecký oltář. Mnich ukázal nám i bohoslužebné roucho, kalich, v němž byla hubka ještě mokrá; s citem, jak se říká, neurčeným, jsme odtud vyšli.

Za večera vystoupili jsme na střechu kláštera, odkud lze přehlédnouti krásně celé okolí. V nočním tichu mohli jsme se pak modliti v jeskyni Narození Páně radostný růženec. Místo má velký vliv na naši pobožnost.

Druhého dne vypravoval nám zdejší guardian velmi zajímavé případy ze své zkušenosti. Zvláštním ustanovením zůstávají guardianové klášterů Jerusalemského, Betlémského a Nazaretského toliko rok ve svém zodpovědném úřadě. Ve třech letech vystřídají se guardianové tří hlavních národností; jeden rok jest ustanoven Vlach, druhý rok Francouz, třetí rok Španěl. Seznal jsem, že osobní přátelství s představenými Řeků i Arménů mnoho nedorozumění dovede odstraniti.

Vedli nás k *cisterně Davidově*, která se nalézá na konci města. Tam prý stával příbytek Isai, Davidova otce, zde z této cisterny prý si přál míti David vody, když u jeskyně Odollam žíznil (1 Par. 11, 17). Tři vojínové pronikli s nebezpečím života táborem Filištínů a přinesli vody. David ji jmenoval „krví těch lidí“ a nepil. Právě naplňoval jeden muž několik měchů vodou; prý pro parní mlýn, který jest v Betlémě. Po té jsme navštívili ústav D. ma Belloni, který byl nádherně na vrchu, v nejlepší poloze postaven; chrám, který počali stavět při ústavu, nebyl dostaven — non potuit consummare — a odevzdal prý v novější době vše Salesiánům. Vedle toho jsou zde ještě kláštery Karmelitánek, sester sv. Josefa a školních bratří.

Z Betléma vyjeli jsme při jedné návštěvě judskou pouští do řeckého kláštera *Mar Saba*, svatého Saby, (nar. 439, zemřel 530), který zde byl opatem; pochován jest v Benátkách. Po jízdě půl třetí hodiny trvajících došli jsme ku klášteru, který jest přilepen na svahu hory nad ohnivým údolím (en-nâr) Cedronu jako skalní pevnost. Klepáním bychom se byli nikoho nedovolali, zvonku zde není, avšak děti Beduinů bez bázně dosti velkými kameny počali házetí na železnou branku. Rány byly velmi silné a hučely v té tiché poušti neobyčejně; po chvíli objevila se nahoře ve věži hlava vrátného. Vytáhl k sobě náš doporučovací list řeckého patriarchy, pak teprve otevřel. Některé klášterní celly jsou zde úplně ve skále; sv. Sabas ve své jeskyni hostil po nějakou dobu i lva. Mnichů jest asi 55; někteří žijí pouze modlitbě, zachovávají púst neobyčejný, tak že se podobají někdejším anachoretům. Někteří jsou zde ovšem zase velmi neradi, bývajíť

sem posílání i z trestu; pobled a vzezření těchto nespokojenců naplnilo nás skoro hrůzou.

Jiného roku vyjeli jsme spolu s bratrem lékárníkem, krajanem, z Betléma do *Hebronu*. Jest to velmi zajímavý, pohodlný výlet.

V pravo od silnice zůstal řecký klášter sv. Jiří; i Mohamed né ctí tohoto světce pod jménem el-Chadr a připisují mu veliká díla, podobná výkonům Alexandra Vel. Přijeli jsme k budově, podobné pevnosti (Kalat-el-Burâq). Bydlí v ní starší vojínové, bašibozuci, kterým ponecháno právo voditi cestující k blízkým Šalomounovým rybníkům neb nádržkám jako nepravidelný příjem. Jeden voják hned spěchal s klíčem za námi k hlavnímu prameni *Ras-el-ain* (hlava pramene), aby nám stavení nad pramenem otevřel. Po schodišti sestoupili jsme dolů, kde se shromažďuje voda pramene, který vychází ze skály vedlejší místnosti. Voda jest dobrá a vedou ji odtud ve skále vytesaným vodovodem podél tří velikých nádržek, do nichž něco málo té vody se ztrácí, ostatní voda jde v kamenných rourách do Betléma, a podél silnice do Jerusáléma do studně el-Kâs, která jest na hoře Moria mezi mešitami Omarovou a mešitou el-Aksa.

Šalomoun přirovnává v „Písni písní“ svou nevěstu se „zapečetěným pramenem“; pramen Ras-el-Ain jest zavřen, jest blízko rybníků, a Šalomoun dí v knize Kaz. 2, 6: „Já jsem si zřídil rybníky, bych z nich zavlažoval les zelenavých stromů“ — proto míní, že *zapečetěný pramen Šalomounovy písně jest Ras-el-Ain*. Vodovod připisují též Šalomounovi, a jest pravděpodobno, že on nějaký vodovod zařídil. Tento vodovod asi z jeho doby nepochází; Herodes jej opravoval i Arabové. Ony veliké nádržky jsou rozměry

svými podivuhodné. Údolí Wadi Urtás jest tu třikráte velikou brází uzavřeno a strany údolí vykopány pravidelně do značné hloubky, dobře vyzděny (nyní jsou i cementované) a tak zřízeny tři velké, nad sebou ležící nádržky. Prvá měří 116 m délky při 70 m šířky, třetí 177 m délky a 15 m hloubky. Zdivo nepodobá se zdivu, jaké asi bylo v době Šalamounově, avšak dlužno uvážit, že i tyto nádržky v takové době potřebovaly oprav. Nyní jsou uvnitř zarostlé vysokými travinami, na dně jest jen kaluž, v které jest ukrutné množství žab, všude pak rychlonozí ještěři oživují tu spoušť. Sváděli odtud vodu k dolejším zahradám; tam snad byla ona „zavřená zahrada“ Písňe písni. Nyní náleží židu, který přešel k protestantismu. Tato zahrada vydává na některém místě i pětkrát do roka nové plodiny; arciť lze jen takové rostliny tolikrát sázeti, které rychle rostou, hlavně zeleninu. „Krásnou“ tu zahradu nyní jmenovati nemůžeme.

Cesta vede nyní pravou pouští v biblickém smyslu; „midbar“ (poušť) znamenalo krajinu, která nebyla pravidelně obdělávána. Tu a tam stojí nějaký strom, potkáváme časem stáda koz a ovcí; kde jest pramen neb voda, tam jest stálá vegetace, jinde slunce jarní zeleň rychle spálí. Zde jest otčina proroka Amose, který byl z Thekoa; zříceniny Bêt-Sûr připomínají boje Makkabejských. V Ain-Dirue jest prý onen pramen neb ono místo, kde pokřtil jáhen Filipp komořího královny Kandaces. Místo to jest pochybné. Když jsme vyjeli na nejvyšší bod silnice, mohli jsme prý spatřiti zároveň obě moře, středozemní na západě a mrtvé moře na východě. My zřeli toliko mrtvé moře. V levo při vesnici Halbul jest prý hrob proroka Jonáše.

Když jsme se blížili Hebronu, byla krajina veselejší, neboť kolem do kola jsou četné vinice, olivové háje; všude strážné věže, o nichž svaté Písmo často zmínku činí. Zde snad jest to údolí *Eško'*, z něhož vyzvědači Mojžíšovi tak veliký brozen na ukázkou přinesli. Pramen Ain-Eskali nám je připomíná.

Před městem jest hostinec „u Abrahamova stromu“ (terebintu); israelita Kaminitz nám vyšel vstříc a pozval nás do svého domu, čemuž bylo nutno vyhověti. Před obědem šli jsme do města *Hebron*, které se jmenovalo v nejstarších dobách Kirjath Arbe. Člověk v stavení nynější velké mešity dřívějšího to chrámu, pohřebiště Abrahamovo, jeskyni Makpela Šejch Hamza nás tam vedl, avšak nikoli do vnitř (toho nedovolují), nýbrž vedle mešity na jeden vyšší dvůr, odkud jsme nemohli nic jiného spatřiti než střechy budov mešity el-Chalîl. Lze pozorovati starobylou zeď z pravidelných, velikých kvadrů stavěnou; zda pochází z dob Davida krále? Tam jsou prý hroby Abrahama a Sary, Isaka a Rebeky, Jakoba a Lií. Hrob sv. Jiří nám náš nespolehlivý vůdce také ukazoval. V městě jsme ještě viděli větší rybník, kde asi byly pověšeny ruce a nohy synů Rimmona, kteří zabili úkladně Isboseta, Davidova protivníka. Voda toho rybníka byla zelenošedá, přece tam všichni nabírali vody. Lid nás tuze zvědavě pozoroval, jmenovitě nemohli očí spustiti z kroje kavasse rakousko-uherského domu, který nás vedl. Zašli jsme ještě do ruské zahrady, v níž jest Abrahamův dub. Jest starobylý, avšak nelze tvrditi, že by byl více než 3600 let starým. Jest z druhu *quercus ilex pseudococcifera*. Spadlé listy a duběnky vzali jsme si na památku. Hrozny v hebronských vinicích toho roku něčím trpěly; viděli jsme většinu

zčernalých, zcvrklých hroznů, zda suchem, neb peronosperou nevíme. Zde jsme spatřili ponejprv jakési humanitní turecké zařízení pro menší město, totiž dům pro slepce. Jest zde slepců skutečně značný počet. Po třech hodinách jsme se vrátili k hostiteli v naději, že nám připravil oběda. Sdělil však s námi, že ničeho nepřipravil, protože jsme ničeho nenakázali, že však nám dá oběd, který sobě a rodině byl připravil. Nevím, zda měl pro sebe na jídelním lístku toho dne slepici — ale přijali jsme rádi nabídku a byli jsme spokojeni. Víno ze židovské školy bylo výborné. Na stole salonu k ukrácení dlouhé chvíle předkládá pan Kaminitz svým hostům bible ve všech jazycích, též nové Zákony — jako agent biblické společnosti.

Odpoledne po třetí hodině jsme zase opustili Hebron a jeli stejnou cestou do Jerusaléma, kam jsme po více než čtyřhodinné jízdě dojeli.

Již druhého dne svého pobytu v Jerusalémě zašel jsem do domu rakouského konsulátu před branou Jaffskou, abych požádal o potřebné visum průvodního listu. Zároveň však jsem se postaral, aby nám byl vyžádán jeden vojín, by nás provázela při návštěvě Hárám-eš-šeríf, mešit, stojících na místě Šalomounova chrámu a na hoře Moria. Když jsme se vrátili z Hebronu, bylo nám oznámeno, že můžeme již na zejtrí navštívit Hárám-eš-šeríf.

XV.

Hora Moria. Hárám-eš-šeríf.

Po čtyřměsíčním obléhání roku 636 nemohl se křesťanský Jerusalém déle udržeti proti sverpým Arabům, vedeným vůdci chalify Omara,

Chaledem a Abu-Ubaidou. Patriarcha poznával s velikou bolestí, že se město musí nepříteli vzdáti, avšak přál si vyjednávat s chalifou osobně. Omar přibyl z Mediny a projevil jakousi šlechtnost a velikomyslnost tím, že dovolil křesťanům i na dále, aby vykonávali ve svých chrámech svobodně své bohoslužby. Pak si přál, aby jej vedli tam, kde stával starý chrám. Když přišel ku skále es-Sachrâ, našel ji naplněnu nečistotou, kterou tam křesťané na potupu židů nahromadili. To lze však též vysvětliti nepořádkem, který následkem delšího obléhání na všech místech města panoval. Omar položil svůj plášť na skálu a začal ji sám čistiti; všechno jeho mohamedánský průvod následoval jeho příkladu. Tím prokázáno, že byla tato skála svatým místem Mohamedánův. Po té šel se Omar modliti do chrámu Panny Marie, který vystavěl Justinian. Místo Šalomounova chrámu a svatyně Panny Marie neb Obětování Páně staly se tak mešitami, mohamedánskému světu velmi vzácnými. Po té odešel Omar do své pouště.

Celá plocha hory Moria s mešitami obdržela tehdy na rozdíl od mekkánské mešity jméno *Mesžed-el-Aqsa* (nejvzdálenější m.) aneb ji jmenovali Haram-eš-šerîf (vznešená posvátnost, vznešený svatý kraj). Později dáno jméno el-Aqsa bývalému chrámu Panny Marie a Omarova mešita se zvala mesžed-el-Haram neb qubbet-es-Sachrâ (skalní kopule).

Stavba nynější Omarovy mešity jest, vyjímajíc kopuli a některé ozdobné částky, snad ještě dílem císaře Justiniana. Desátý chalifa Abd-el-Melik-ibn-Merwân ji úplně zarabisoval a opravil (688—692). Abd-el-Melik prý chtěl odvésti aspoň část poutníků od Mekky a učiniti jerusalemskou mešitu poutním místem, což se mu jen z malé

části podařilo. Chalifa Mamûn (813—833) mešitu opravil; nadpisy z doby Abd-el-Melika jsou ještě dosud nad čtyřmi vchody. Sluší však připomenouti, že Mamûn ve starších těch nadpisech odstranil jméno Melik-ibn-Merwân a napsal tam své jméno, zapomněl však přeměnit rok 72. ve svá léta.

Dle jiné verse postavil zde Omar prozatímní modlitebnu, kterou Abd-el-Melik nahradil novou stavbou, která se v nynější podobě zachovala. Křižáci se jí zmocnili, když v ní, jak se praví, veliký počet mohamedánů usmrtili, a učinili ji křesťanským chrámem „*Templum Domini*“. Odtud měli i Templáři své jméno. Saladdin jej pak zase učinil mešitou. Křesťanům dovoleno navštěvovati posvátný ten mohamedánský kraj teprve po krimské válce. Židé sem vůbec nechodí z obavy, aby snad nevkročili na ono místo, kde dříve stávalo v israelském chrámě „Nejsvětější“. Vším právem žádají od návštěvníků, aby se na jejich posvátném místě všude slušně chovali; upozorňují nás, že není tam radno smáti se neb tuze hlasitě mluvíti, plivati a zapověděno též kouřiti a jísti na těch místech. Ústního napomenutí k cizincům derviš a horlivý mohamedán nepoužívá, hned zvedá kámen neb svůj střevíc, a aspoň tím brozí. Menším právem požadují bachšíš; šejch dostává za osobu dva franky. Do mešity jest křesťanu vstoupiti buď bosou nohou, když byl na ulici obut, aneb si přinese s sebou neb najme střevíce, které u vchodu na obuv vtáhne.

Ulicí el-Wâdi (údolí) došli jsme až k soudnímu domu (Mehkeme) a odtud v levo ku bráně bab es-Silsele (řetězová brána), kterou bývají cizinci obyčejně uváděni. Dvojitá brána tato jest po stranách ozdobena točitými sloupy.

Jsme překvapeni rozsáhlostí chrámové plochy, avšak ihned vidíme, že není rovnou; před námi, asi v polovici celé plochy jest vyvýšenina, k níž vede se čtyř stran osmero schodišť. Tato jsou nahoře opatřena elegantním sloupovím, které i z dálky oku se líbí. Hořejší plocha jest pěkně dlážděna, na východní a západní straně 170 a 160 m., na ostatních 160 (s.) a 130 m. dlouhá a vyniká nad dolejší úroveň o 2—5 metrů. Zde byla na jisto nejstarší israelská svatyně, ač nemůžeme nyní s bezpečností určit, až kam sáhala nádvoří, kde byl oltář, kde předsíň, svatyně, a kde Největější.

Israelité mluví o dvojím chrámu, který stál po sobě na témž místě. Prvý byl Šalomounův chrám, druhý pak Zorobabelův chrám, který byl rozšířen a opraven králem Herodem krátce před zbořením Jerusaléma. Šalomounův chrám byl roku 586 zbořen, a jestli lze z něho do dneška něco zřít, pak by to byly jen spodní vrstvy zdí, na kterých stojí rozšířená chrámová plocha. Spisovatel 12. století, Abdalla-Jaqût-el Hamâmi píše sice: „Zevnější podklady Mešity-el-Aqsa jsou z doby krále Davida (jemu buď pokoj!); jsou stavěny z kamenů desítiloketných a menších, dobře srovnaných na zevnějšek a pěkně otesaných. Abd-el-Melik-ibn-Merwân postavil na těch základech zeď ohradní z menších kamenů, jež byly však přec větší než ony Haramu v Damašku.“ Davidovi ovšem jen omylem připisuje stavbu základů, avšak ze Šalomounovy doby mohou pocházeti. Herodes rozšířil chrámovou plochu, postavil kolem čtyři nádherná podloubí; trojí řada korintských bílých sloupů udržovala cedrovou střechu ve výši 12 m. Tam procházel se, tam učil náš Spasitel, odtud asi jednou též vyhnal prodavače a penězoměnce.

•

Kde začíná nyní vyšší terassa, tam asi byla za Heroda ona kamenná ohrada, do níž neměl vejít žádný pohan ani nečistý neb znečištěný muž (po zákoně nečistými byli hlavně, kdo se dotkli mrtvoly a malorocní). U vchodů té ohrady byly sloupy, na nichž byla záповěď latinsky i řecky napsaná. Pak následovalo ohrazené nádvoří, kde stávaly ženy, jiné nádvoří bylo pro muže, jiné zase pro kněze; v tomto byl postaven též oltář. Nyní jest nahoře několik vyšších míst, čtverhranné neb kulaté i osmihranné stánky s kopulemi, ta místa však nemají žádného vztahu k někdejším stavbám israelského chrámu. Jsou to mohamedánská modlitební místa, ač jim dávají podivná jména: kopule duchů, kopule nanebevstoupení, kopule řetězu. Tato *řetězová kopule* nalézá se východně od Omarovy mešity a zalíbí se každému lehkostí stavby a souměrností. Jest jako desítihranný kiosk na 17 sloupech a pochází z dob Abd-el-Melika, tedy ze 7. století. Bájí o tomto místě, že zde míval David svou soudní stolicí. Bůh mu chtěl tento úřad ulehčiti a učinil, že sem dosahoval s nebe zvláštní řetěz, jehož se svědkové dotýkali. Při křivém svědectví utřhl se vždy jeden článek a lež byla prozrazena. Jiní tvrdí, že se tak dělo toliko při přísahách. Zde prý budou o soudném dni zavěšeny váhy. Mylně se někteří domnívají, že na místě této kopule stával za Israelitů veliký oltář krvavých obětí. Tento se spíše nalézal na neb nad posvátnou skalou, která jest uzavřena v *Omarově mešitě*.

Stojíme před mešitou a nemůžeme se dosti obdivovati té ladné souměrnosti, jakou na ní na všech stranách pozorujeme. Ta souměrnost snad působí, že se zdá býti mešita poněkud malou, ve skutečnosti však vykazuje značné rozměry. Budova

mešity jest pravidelný osmihran, který vychází ve střeše v krásnou kopuli. Každá strana měří 24 metrů, uvnitř jest průměr mešity asi 55 metrů. Dolejší části zdiva jsou pokryty mramorem a vzácnými mosaikovými ozdobami, hořejší modrými hliněnými deskami se skelným povrchem, z něhož vynikají velmi ladně arabské písmeny. Kopule má 20 m. průměru a 30 m. výšky, pochází v nynější podobě z 11. století, poněvadž při jednom země-třesení starší kopule se zřítla (1016).

Východní Davidovou branou nás uvedli do vnitř a i vnitřek se nám velice líbil. Uprostřed vyniká ze země přirozená skála, kolem ní jsou ve dvou kruzích pilíře a sloupy, které dělí vnitřek na tři lodi; po stěnách, na stropě a v rotundě pod kopulí jsou stkvostné ozdoby a k tomu malebné osvětlení, jakého jsme nikde v takové jemnosti nepostřehli! Okna sestávají totiž z kamených žeber, do nichž jsou vložena barevná skla tak, aby tvořila dohromady různé arabesky a písmeny. Světlo, které barevným sklem vniká, osvětluje i ten kámen, v němž jest sklo zasazeno, tak že toutéž barvou svítí i sklo i okenní kámen. Kolem té posvátné skály es-Sachrâ (ta jest asi 17 m. zdělí, 13 zšíří, ne více než 1 m. zvýší) jde umělecky provedená mříž, aby se nemohl nikdo ani rukou ku skále přiblížiti. Tam jest první, prostřední loď ohraničena čtyřmi pilíř. Mezi těmi a mezi zdí jest osm pilířů, mezi kterými je 16 sloupů rozestaveno (po dvou); tyto tvoří dvě ostatní soustředivé lodi. Sloupy jsou vzaty ze starších staveb, proto jsou hlavice velmi různě vytesány a ozdobeny. Rotunda pod kopulí a hořejší část zdi jest pokryta mosaikou, v níž jsou zobrazeny květy, hrozny, listí, ovoce a pod. O něco níže jsou na modré půdě výroky Mohameda a věty koranu.

Častěji jest psáno: „Není boha kromě Boha!“ a zde vypsána i s výkladem 112. sura o tom, že Bůh nemá ani otce ani syna. Kopule má při začátku 20 m. průměru, avšak neúží se hned, nýbrž se zprvu o málo rozšiřuje. To jí dodává zvláštní, vzletný, příjemný ráz. Ve výši 30 metrů nese veliký pozlacený půlměsíc.

Skála uprostřed mešity zasluhuje naší plné pozornosti, neboť jest s ní spojeno mnoho židovských a mohamedánských pověstí. Jestli zde Abraham Isáka obětoval, to nevíme. Věrohodnějším již jest, že buď na té skále aneb na blízku byl mlat Jebusity Ornana (Arauna), na němž David obětoval, aby odvrátil mor od Jerusaléma. Šalomoun neodsekal při stavbě chrámu tuto posvátnou skálu, nýbrž pojal ji do plánu chrámu. Pod skalou, která jest z jedné strany otevřena, jest jeskyně, pod tou jest bušením na dno znáti dutinu; z toho soudíme, že byl na skále oltář krvavých neb celotných obětí (holocaustorum), který byl pod širým nebem mimo budovy chrámu a měl pod sebou dutinu, kterou odtékala krev a j. ku Cedronu. Zvláštním ovšem zůstává, že se svaté Písmo o této skále v chrámě nikde nezmiňuje. Míni též někteří, že na ní zabíjeli ona zvířata, jichž části se na oltáři obětovaly. Krev obětních zvířat byla však většinou vylévána ku spodu oltáře, bylo třeba odtoku a zde takový odtok asi byl, proto jest prvé mínění pravděpodobnější.

Rabbinové pravili, že se tato skála vznáší nad vodami propasti. Jiná pověst dí, že pod ní schoval Jeremiáš archu úmluvy, na níž napsal Šem (jméno Boží). To jméno dovedl prý P. Ježíš přečísti, proto mohl mocí toho jména zázraky konati.

I Mohamedáné míni, že tato skála vznáší se

ve vzduchu, ač vidí, že souvisí s ostatní skalou, že jest i zdivem podepřena.

Vypravují si, že se pod jeskyní shromažďují dvakráte v týdnu duše zemřelých proto, aby se tam modlily; proto dali tomu místu jméno *studně duchů* či duší (Bir-el-Arwâ). Hořejší, vyčnívající skála má uprostřed otvor, jako bývá nad cister-nami. K tomuto kameni chodívali za prvních dob křesťanských židé každoročně jednou a mazali jej olejem, naříkali, své šaty tam roztrhávali, vzpo-mínajíce bývalého chrámu. Hadrian sem postavil sochu Joviše a zapověděl židům vůbec vstup; tehdy se mohli pouze za peníze ku skále dostat. Mohamed sem byl dle pověsti přenesen, zde se modlil; při tom se zvedl od země a narazil na strop jeskyně, který v té chvíli byl jako vosk a zachoval si otisk prorokovy hlavy. Odtud si vyjel Mohamed na prorockém zvířeti Burâku do nebe; skála chtěla se vznésti za ním, a již se i zvedla, avšak Gabriel ji zadržel. Proto prý se ve vzduchu vznáší, nedopadla až k zemi, a odtud ty jamky, stopy Gabrielovy ruky. Dle jistého výroku Moha-meda vyváží jedna modlitba u této svaté skály tisíc modliteb jinde pronesených. Za Omara prý konec té skály, jemuž dali jméno jazyk (lisân), chalifa slušně pozdravil.

Nahoře ukazují ještě stopu Mohamedovy nohy; ve stříbrné skříni chovají pouzdro se dvěma vlasy z prorokova vousu. Těch jsme nespatriili. Proti severnímu vchodu, který jmenují rajským, jest jaspisová deska se zlatými hřeby. Mohamed prý sem zarazil 19 hřebů a těmi naznačil trvání tohoto světa. Na konci každého století zmizí jeden hřeb, neboť se zarazí do Božího trůnu. Jednou se sem dostal zlý duch a vytrhával spěšně ony hřeby, aby tak urychlil konec světa. Archanděl Gabriel

ještě v čas přišel a zahnal zlého ducha na vždy. Nyní však tam vidíme pouze tři hřeby a úlomek čtvrtého hřebu.

Severní branou jsme vyšli a ještě jednou jsme obcházeli celou budovu. Na jižní straně jest ve zdi zasazena mramorová deska s obrazem Šalomounova ptáka. Dle báje dovedl Šalomoun proměnití neposlušné ptáky v kámen.

U mohamedánských mešit nalézají se obyčejně studnice a nádržky vody, neboť jest jim před každou modlitbou přikázáno omývání. Dobročinní lidé odkazují někdy značné sumy ku zřízení studnice u mešity Nejkrásnější ze zdejších studnic jest sebíl Kait-Beje, mameluckého sultána, který ji založil. Nádržka el-Kâs, která vydává vodu betlémského vodovodu, nemá takových ozdob. Ony rozličné pověsti a báje, biblické, židovské neb mohamedánské, povstaly asi z největší části v době, když chtěl Abd el-Melik, aby byla jerusalémská mešita slavnější a památnější než mekkánská. Nyní jest celé místo haram-eš-šeríf s mešitami ve správě velikého jerusalemského imâma, kterého lze jen v řídkých případech zříti. Spatřil jsem ho jednou při průvodu, který konají Arabové na jaře k Mojžíšovu hrobu. Chová zde některé krásné korany, i veliký Omarův koran, který nás velice zajímal.

Jdeme ještě za jinou křesťanskou památkou. Jižně od Omarovy mešity jest mešita *el-Aqsa*. Justinian zde vystavěl chrám Panny Marie (Theotokos) k uctění památky obětování Panny Marie. K této památce přidružilo se pak mínění, že zde Panna Maria za příležitosti obětování Páně prodlela; jihovýchodně od mešity si utvořila pověst též Kristovu kolébku, Simeonův příbytek a pod. Nástupce chalify Omara proměnil tento chrám v mešitu; časem byla vícekráte opravována, ale

po novém zemětřesení v osmém století nezbyla z ní takměř než zřícenina. Chalifa el-Mahdi ji znovu postavil, zkrátil původní délku její, ale rozšířil ji tak, že poněkud zkazil původní velebnost této basiliky. Za křižáckých dob byl ten chrám královským palácem a z části i příbytkem Templářů. Saladin zase zde učinil mešitu. Předsíň pochází ze 13. století a nehodí se tuze k celé stavbě. Chrám el-Aqsa jest 90 m. dlouhý, 60 m. široký a má sedmero lodí. I zde jsou pod střední kupolí krásné mosaiky na zlaté půdě, jež sem Saladin zasadil. On sem též postavil nádhernou kazatelnu, která byla ze dřeva vyřezávána v Aleppu. Krásným jest i mibrab (určuje směr, kde Mekka leží), k němuž se mohamedáné při modlitbě tváří obrací. Ukazovali nám jako znamenitou zvláštnost dva tak těsně vedle sebe stojící sloupy, že jimi pouze hubený člověk může prolézt. Byla mezi lidem pověst, že kdo jimi proleze, vejde po smrti do ráje. Roku 1881 jistý zbožný věřící chtěl se též zkoušce podrobiti, ačkoliv byl příliš silného těla. Když se dostal mezi oba sloupy, nemohl ani sem, ani tam a zemřel následkem velikého stlačení těla. Od té doby sloupy zamřížovali. Takové zkoušky mají mohamedáné i na jiných místech. Templáři si západní příční loď prodloužili a vystavěli tam velikou síň pro zbraně. Nyní jest tam mešita pro ženské.

Pod mešitou el-Aqsa i pod dlažbou jihovýchodní části chrámové plochy jsou rozsáhlé a vysoké podzemní místnosti. Jsou z Herodesovy doby neb starší? Po 32 schodech sestoupili jsme nejprvé do *mešity Pána Ježíše* (Sajjidna Issa), kde ukazují onu kolébku Pána Ježíše. Odtud lze sestoupiti o něco níže do podzemních prostor, kterým dali jméno „*Šalomounovy stáje*“. Četné

silné pilíře z pravidelně otesaných kvádrů drží kulaté klenby, na nichž spočívá hořejší plocha a některé stavby. Zajisté, že nezbořili Babyloňané a Římané všechny staré stavby až do základů; vždyť by rozboření jižní části Haramu bylo vyžadovalo nesmírně mnoho času a námahy. Tyto podzemní stavby jsou velmi důkladné a mohly státi aspoň z části již za Šalomouna.

Herodes by je byl opravil a po něm zase Arabové Sv. Písmo jmenuje jednu bránu „branou koní“, kudy Athalie před králem Joasem z chrámu utíkala; měl snad Šalomoun nebo i pozdější králové na blízku této brány, blízko chrámu, tedy v těchto podzemních prostorách koně? Neb je sem teprve dávali Templáři? V některých kamelech jsou otvory, které sloužily k zavěšení neb k uvázání provazů neb řetězů. Zde jsou též zazděny dvě brány, jimiž se vycházelo na Ofel.

Kdo chce odtud vystoupiti na výši zdi, jest dle podání na místě, kam zlý duch našeho Pána uvedl, když od něho žádal, aby se spustil dolů, „neboť psáno jest: Andělům svým přikázal o tobě...“ Avšak Pán toho neučinil a ukázal, že se nemáme vrhati schválně do nebezpečí, a že nemáme tak pokoušeti Boha. Ze zdi vyčnívá na jednom místě část sloupu; i na ten kus navázali báchorku. V den, kdy mekkánská Kába přijde ku skále do Jerusaléma, a kdy počne všeobecný soud, seděti bude Mohamed tam, kde ten kus sloupu vyčnívá. Na Olivetské hoře proti Mohamedovi bude Kristův trůn. Mezi oběma soudci přes údolí Josafat půjde tenký most jako vlas (jiní praví: ostrý nahoře jako nůž) a ten bude přejíti lidem. Zbožné budou z obou stran podpírati strážní andělé; bezbožní spadnou do údolí.

() něco dále jest *zlatá brána*, kterou jmenují

Skutk. apošt. 3, 2 „krásnou“; tam asi uzdravil Petr ve jménu Pána Ježíše chromého muže. Při zdi jest malé stavení, jež zovou *Šalomounovým trůnem*. Není tam než jakýsi sarkofág pokrytý zeleným kobercem. Arabové dí, že zde stával Šalomounův trůn, na němž on ještě po své smrti seděl. Zlí duchové čekali na duši toho krále, jehož moudrost byla větší nežli svatost, a chtěli se jí při smrti hned zmocniti. Král měl kouzelné žezlo, které ho činilo neviditelným; v okamžení smrti měl žezlo v rukou, a duchové ho neviděli. Teprve když bylo žezlo červy provrtáno a rozpadlo se v prach, spatřili krále na trůně, a viděli, že je mrtev. Milosrdenství Boží však již dávno povolalo jeho duši do ráje. O Karlu Vel. v Cáchách cos podobného vypravují.

Na severním konci chrámové plochy jest zaházená vodní nádržka *birket-Israil*, o níž však nelze dokázati, že by to byla někdejší Bethesda. Na severozápadním konci vidíme na místě dlažby odsekanou skálu hory Moria. Zde stála věž Antonia, zde sídlil nejspíše též Pontský Pilát; na blízku byl pak radní neb soudní dům.

Když ještě jednou přehlízíme tu posvátnou chrámovou plošinu hory Moria, musíme přiznati: Toliko zde mohl státi ten velebný chrám Šalomounův, proto zůstalo to místo nevěrcům i pohanům posvátným. Jak dlouho zůstane ještě v rukou Mohamedánů, kteří, ač si tolikrát opakují, že jest jen jeden Bůh, přec jsou jen pohany? Ten Bůh, jehož oni si představují, či jakého jim představil a popsal Mohamed, není nikterak pravý Bůh, není ten, kterého prorokové poslouchali a hlásali, kterého Pán Ježíš Svým Otcem jmenoval, proto je čítáme k pohanům.

Litujeme jich, když odcházíme z Haramu,

neboť vidíme, že prosté bajky činí celou svatost jejich nejslavnější mešity, vymyšlená vypravování podporují jejich věrouku.

XVI.

Jericho. Mrtvé moře. Jordán.

Putoval jsem do Svaté Země v létě. Pro veliké vedro nemohl jsem se při první své pouti odvážiti cesty k Mrtvému moři. Tam panují ovšem ještě větší vedra, protože leží Mrtvé moře 400 metrů níže, než jest hladina Středozemního moře. Při druhé pouti, která zase připadla v letní měsíce, byla má touha vykonati též tuto cestu, tuze silnou. Ředitel rakousko-uherského domu, P. Costa-Major, mně v přátelské laskavosti představoval obtíže této cesty v letní době, uváděl mi příklady, dle nichž tam někteří poutníci i zabynuli, jiní si odtamtud slabost a dlouhé nemoci přinesli. I jiní mne zráželi. Když jsem však spatřil ruské poutníky, kteří tu cestu vykonali pěšky a vrátili se bez pohromy, tu jsem se odhodlal se vší opatrností tam přec jeti. Nyní jest to ještě snazším, protože lze do Jericha v několika hodinách v pohodlném povoze se dostat. Tenkrát byla silnice sice hotova, ale nebylo na ní ještě žádných mostů. Silnici vystavěli beduiné, kteří na blízku bydlili; mosty musily býti placeny, proto se s jejich stavbou odkládalo. Náklad na stavbu silnice vedla jakási francouzská dáma; později na její opravu dala jakás ruská dáma 50.000 franků. Z Jericha lze k Mrtvému moři a k Jordánu jeti, aneb, kdo by chtěl, může tam býti i v nosítkách, která jsou na dvou mezcích zavěšena, donesen.

Když mi byl zjednaný průvodčí obstaral od šejcha z Abû-Dîs v tehdejší době nevyhnutelně potřebného vojenského muže, vyjel jsem, provázen starostlivým okem milého řiditele, z domu a z Jerusaléma. Branou Panny Marie vyjeli jsme k potoku Cedronu a po svahu Olivetské hory ku Bethanii. Když jsem se stále ohlížel, abych opět a opět se díval na město a do údolí Ben-Hinnom, stal se můj oř nepokojným, dal se do běhu a mne co nejdříve svrhl. Cítil jsem po pádu větší bolest, pozoroval jsem, že mi nohy zeslábly, takže se mi chůze stala velmi obtížnou, a nyní jsem přemítal, zda se mám vrátiti, či nedbati bolestí a jeti šestihodinnou cestu do Jericha dále? Kůň byl zase přiveden a moje touha zvítězila ihned. Průvodčí sliboval, že oř bude dále velmi pokojným, a s tou nadějí jsme jeli k Bethanii. Tam připojil se k nám řecký zámečník z Jerusaléma, kterého z Jericha povolali, aby jim spravil zámek. Beduinští kováři dovedou vykonati toliko hrubší práce, a jest jich poměrně velmi málo. Tak dí i svaté Písmo, že jednou v době filištínských bojů nebylo kováře v Israeli — tehdy, kdy bylo jeho práce tak potřebí! Jak drahou jest taková oprava, když jest řemeslníkovi zaplatiti dvojí cestu z Jerusaléma do Jericha a zpět! Bylo nás nyní pět, když se k nám za Bethanií přidal objednaný vojín z Abû-Dîs. S jednoduchým pozdravem se přiblížil a jel s námi a neřekl ani slova na vysvětlenou. Že jest vojínem, to dokazoval jen starý, vojenský, na několika stranách roztrhaný kabát a dlouhá puška. Před tím míjeli nás Beduiné po většině mlčky, nyní nás, vlastně našeho zaptije, každý Beduin zdálky pozdravoval. Jemu svěřena naše ochrana a on to vykonával bez vší námahy a s velikým sebevědomím za mírný bachšíš.

Za Bethanií mají Řekové svatyni na místě, kde Marta po Lazarově smrti Pánu Ježíši přišla vstříc, a jakoby mu výčitky činila, pravila: Pane, kdyby jsi zde byl býval, můj bratr by byl nezemřel! Veliký kámen o sobě stojící prý to místo určitě naznačuje; Řekové postavili podobný kámen asi 90 metrů od tohoto ve své kapli a tvrdí, že se to setkání stalo u tohoto kamene! Takovým způsobem škodi se zde i jinde pravým tradicím! Silnice má nyní příkrý svah a na konci vidíme zbytky starší stavby, při níž jest t. zv. „pramen apoštolův“. Jmenují jej tak, poněvadž jest pravděpodobno, že zde i Pán Ježíš se svými apoštoly, když vystupoval do Jerusaléma, jako jiní lidé odpočíval. Není odtud až do Jericha žádného pramene, proto jest zde obvyklá zastávka. Ve vodě bývají sice hojné pijavky, avšak zdejší kahvečij (kavárník) ji podává procezenou. V Orientě jsou dobré chány, hospody v pravém smyslu slova, při cestách a na venkově vždy jen tam umístěny, kde se nalézá pitná voda. Bez vody nemůže taková dobrá hospoda neb kavárna ani býti.

Pramen apoštolů se snad dříve nazýval *Ain-Šemeš*, pramen slunce; dle sv. Písma bylo *Ain-Šemeš* na hranicích mezi Judou a Benjaminem. Šemeš, slunce, bylo též zvláštní božstvo, jemuž palestiniští pohané se klaněli. Snad zde byl někde i oltář tohoto božstva. Lid jmenuje ten pramen *bîr-el-Hôd* „studně napájení“.

Údolím *el Hôd* vcházíme do pusté, neplodné krajiny, do pravé pouště. Divíme se, kde naleznou ta ubohá stáda, která ještě tu a tam vidíme, s dostatek pastvy. Zdá se, že jsou zde i ta zvířata v tom ohledu skromnější; spokojí se uschlými větvičkami a zaschlými stonky rostlin. Do této pustiny spadá děj podobenství o milosrdném Sa-

maritánu. Na polovici cesty jest tak zvaný *červený chán* (chán el-Ahmar), který by mohl představovati onu hospodu, do níž Samaritán ubohého odnesl a kde o něho měl péči. Chán jest nyní obydlen, a tamní hostinský nabízí všeliká občerstvení, evropská i arabská.

Abychom mohli lépe porozjímati to krásné podobenství, sestoupili jsme u chánu. Náleží veřejné správě a byl proto dlouhý čas zanedbán a opuštěn. Civilní správa v Turecku vybírá daně, zasílá jakousi sumu ročně do Cařihradu, o potřeby kraje se nestará. Chce-li míti město školy, humanitní ústavy, silnice, tu jest mu samému nésti náklad. Proto jest věru štěstím, že Evropané v Palestině a v Syrii horlivě svým nákladem tak mnoho škol zakládají. Bez jejich přičinění by zde skorem žádných škol, žádného vzdělávání nebylo. Jest ovšem želeť, že — jmenovitě protestanté a Rusové — těch škol k náboženské propagandě používají a Araby tak od pravé katolické víry odvádějí. Zajímavým jest, že jest Evropanům ještě za to platiti, když chtějí dosáhnouti práva ku zřízení školy, která jim jen výlohy působí.

Den byl velmi horký: slunce nás pálilo s výše, avšak i ze spodu; i ze silničního prachu i z těch skal po pravé straně, sluncem vyhřátých, vyráželo na nás vedro, které se zdálo býti stále prudším. Potkávali jsme tu a tam skupiny ruských poutníků, šli pěšky z Jerusaléma na Jordán a zpět. Bez vůdce, s ranečkem, s bílou vodní nádobou a s holí vykonávají za stálé modlitby tak obtížnou cestu! Někteří z nich vzdychají, usedávají, vždyť jsou horkem zmořeni, prachem celí zakryti.

Od chánu jedeme vedle hluboké propasti; jest to údolí říčky *el-Kelt*. Je-li zde potok Karith, při němž se Eliáš skrýval a kde havranem byl

živen, zůstává nerozhodným. Všude pusto, před námi několik pahorků, po levé straně kolmá propast, za ní stejně pustá skaliska. Avšak i tato poušť má do sebe něco malebného, ovládajícího.

Na druhé straně říčky el Kelt je starý, malebně při skále položený řecký klášter *Deir-el-Kelt* zvaný. V jeskyních toho kláštera a v okolí bydlívali asi kdysi Essejští. Řekové tvrdí, že tam po nějaký čas i sv. Jáchym bydlil. Ve 4. století tam byl samostan pod jménem Koziba; to jméno jest snad odtud, že se celé údolí pod ním nazývalo Emek-Keziz (údolí vříznuté). Místa, které by mělo tak divoké a pusté okolí, jako tento klášter, snad ani není na světě.

Doufali jsme, že vedro večerem pomine; avšak poněvadž jsme stále sestupovali níže, nepřestávalo horko ani tehdy, když již slunce zacházelo. Již jsme spatřili Jordán, rovinu u Jericha a zraky naše postřehly Mrtvé moře, a přec jsme byli ještě půl druhé hodiny od Jericha vzdáleni. Po levé straně za údolím el-Kelt jest opuštěná hora, kolem do kola jeskyněmi takřka provrtaná, kde bydlívali poustevníci, aby přemáhali zlého ducha tak, jak jej zde aneb na blízku přemohl Kristus Pán. Hora ta má jméno Žebel Karantel neb *Karantania* od té okolnosti, že zde dle podání Pán Ježíš v jedné jeskyni o postu čtyřicet dní na modlitbách dlel. Pak přistoupil k Němu zlý duch, aby Ho pokoušel. V oné jeskyni jest řecká kaple, od roku 1874 slušněji zařízená. Postaven před ní ze starého zdiva i menší klášter.

Odtud může poutník vystoupiti asi v půl hodině na vrchol hory Karantanie, kde jest zřícenina bývalého chrámu, postaveného na místě, odkud ukazoval dle podání zlý duch Pánu Ježíši krá-

lovství světa. Dle jiné tradice postil se Pán na tomto vrchu a byl pokoušen na jiném místě, které leželo severněji odtud, dále k místu Bethel.

V těch četných jeskyních, jež se na hoře nalézají, žily dle sv. Antonína též svaté panny, které sem od dětství byly přiváděny a zde kající život vedly. Po smrti pochovali každou v její jeskyni. V sedmém století byli všichni zdejší mniši pobiti perským králem Chosroem. Ve středověku, či spíše v křižáckých dobách žili zde mniši pod jménem „bratři Karantanie“.

Již se setmělo, když jsme se po příkré silnici blížili k údolí, v kterém stávalo Jericho. Ve tmě jedeme v řečišti potoka el-Kelt, na některých místech jest nám se vyhýbati pichlavým křovinám, jež nám ve tmě ruce i obličej zranily; cesta zdá se nám býti stále delší neboť nevidíme žádného světla, žádného příbytku. Koně jdou bezpečně, jakoby jim ta cesta byla obvyklou a netřeba jich řídit. Konečně po deváté hodině vítá nás psí štěkot a stanuli jsme u domu, který, jak jsem druhého dne viděl, nesl nápis (tuším): „Hôtel des voyageurs“. Dvě Rusky, které ten dům spravují, nás zcela přátelsky a upřímně přijaly a byly ke mně ještě pozornější, když jsem s nimi sdělil, že jsem před měsícem byl v Kazani. Jedna z nich měla sestru v tamním dívčím monastýru a těšila se tomu, že jsem viděl obraz Kazanské Panny. Nyní jest tu asi pět hostinců, ruský pohostinný dům. Františkáné mají zde zahradu a pěknou kapli.

Po dlouhé jízdě bylo zajisté třeba dobrého odpočinku. Ubytoval jsem se v přízemní komnatě a ačkoliv jeden z průvodčích ležel u dveří, přec jsem se necítil v tom nočním tichu úplně bezpečným. Jak snadno mohl Beduin vraziti jedno-

duchým oknem do příbytku! Však i bolest pádem způsobená přetrhávala spánek. O jedenácté hodině jsme snad ulehli, o druhé hodině ranní budil nás průvodčí, neboť jsme chtěli dojetí za ranního chladu k Mrtvému moři. K čemu takový spěch? K tomu nutil mne jednak nedostatek času, jenž byl povinnostmi omezen, však hlavně též ta okolnost, že mně bylo platiti tři jezdce a čtyři koně, a prodloužení cesty mi nebylo tehdy lhostejno.

Za jasného svitu lunny, která byla již po úplňku, jeli jsme řečištěm el-Kelt a rovinou mezi trnitým křovím sidru a zakkamu. *Sidr* neb dům jest trní, jehož plod jest jako bělavá neb žlutá třešně a hořké chuti; zovou je *Rhamnus nabeca*. *Zakkum* jest *Eleagnus angustifolia*, oleastr neb hlošina, jejíž plody dávají jakýsi léčivý olej. Není to onen keř, který vydával známý balsám z Jericha neb Zacheův olej. Keř balsámu zde neroste a tento olej vyrábějí zdejší lidé z keře *Balanites aegyptiaca*. Trní tedy jest hlavní zelení této nížiny, která slyňula dříve úrodností a krásou. Bylo li právě zde údolí Siddim, údolí nešťastných pěti měst, to není dokázáno; spíše je můžeme hledati na jižní části Mrtvého moře. Jest nám známo, že v rovině města Jericha rostly palmy; židé jmenovali Jericho „městem palem“. Zde pěstovali len, neboť schovala Rahab, žena z Jericha, pod koudelí neb pod lnem ony dva israelské hlídače, když byli hledáni a pronásledováni obyvateli města. Zde bývaly morušové stromy; na moruši neb na smokvoň vystoupil Zacheus, aby spatřil Pána Ježíše. Zde pěstovali balsamový keř, ve středověku i cukrovou třtinu. Josef Fl. jmenuje nížinu u Jericha „nejtučnějším krajem Judska“. Palem zde nyní není, len nepěstují, ani balsamový keř ani cukrovou třtinu. Zanikl tento kraj, ač má na některých

místech hojnost zavlažovacích vod, a trní pokrylo z veliké části krajinu mezi Jerichem a Mrtvým mořem. Blíže hôtelů jest vesnice Beduinů, kterým se pěstování zeleniny velmi dobře daří a vyplácí.

Když jsme se dostali k řeckému klášteru *deir-el-Hažla*, bylo slyšeti vytí a štěkot šakalů z blízkých roklí a od hor. Tato zvířena spíše poušť umrtvuje a činí ji hroznou. Pravili nám, že zde není velikého nebezpečí od Beduinů, náš strážce však přec — aspoň se tak zdálo — bedlivě prohlížel každou dolinu, kolem níž jsme jeli. Již záhy za Jerichem jsme tu a tam pozorovali bělavý povrch země; jest to písečnatá sůl, kterou zde vody Mrtvého moře zanechaly. Na jaře, když jest Jordán rozvodněn, vystoupí slané vody moře z obyčejných břehů, tak že dosahují v nížinách údolí dosti daleko na sever. Tato země obsahuje již ode dávna, snad od té doby, kdy Mrtvé moře dosahovalo větší výše a přikrývalo tedy i část údolí el-Ghôr, solné částky; ty části a sádrová hmota působí bělost některých míst. Čím dále tím méně bylo křovin, bezlisté trní a některé solní byliny tvoří zde jakýsi přechod; až teprve v bezprostřední blízkosti moře přestává veškera vegetace. Břeh moře jest kamenitý; mezi bílými kameny jsou nápadnými kusy černého měkkého kamene. Z toho dělávají některé předměty na památku, jako svícny, těžítka a pod. Na pokraji jest vrstva suchého dříví, větví, které Jordán aneb Arnon, přítok z východní strany, do moře přinesly. Mořské vlny je pokryly solí a napustily tak, že jsou skorem nespalitelné.

První zábřesk rána ubíral jasné luně světla, oslaboval ji, když jsme stáli u moře. Z dálky se nám vždy líbila čistá, modrá barva jeho hladiny, nyní byla ještě šedou. Jméno toho moře praví,

jakým jest. *Mrtvou* jest jeho voda, poněvadž nestrpí v sobě života. Tam, kde se říční voda mísí se slanou vodou jezera, mohou ještě býti ryby, raci, měkkýši a podobná vodní zvířata. U vtoku bystrin nalezeny v bahně zbytky sladkovodních zvířat. Ve vodě jezera, která jest solí a minerálními látkami poměrně příliš nasycena, nemohou ona zvířata žíti. Voda jezera je velmi čistá, avšak obsahuje sodu, chlor, magnesium, chlornatrium (sůl) v nestejném poměru. Na povrchu shledáno na příklad na jednom místě v jednom kilogramu vody 27·078 gramu pevných látek; v hloubce tří set metrů, odkud byla voda vytažena, vykazoval jeden kilogram již 278·735 gr. pevných látek. Nahoře bylo tedy ještě 972·922 gr. částek vody, dole toliko 721·265 gr.

Jezero jest podlouhlé, k jihu 76 kilometrů dlouhé. Po jeho březích, na východě a na západě vystupují příkře holé vrchy. Při ranních červánkách mění se zabarvení vrcholů i svahů hor. Někde usedl na vrcholu hory malý červený mráček, míníme, že jest to část hory, která jest právě tak zářivě osvětlena. Jinde jde ta barva do žluta, u spodu jest nahnědlou. K jihu ztrácejí se i hory i hladina v šedé a v modravé páře. Nevidíme žádného stavení, ani stanů, hladinu neprorývá žádná loďka — jest tu mrtvo. Ale jako má poušť zvláštní půvab, tak nás i pobled na toto mrtvé místo zvláštním způsobem vábí — jest to, jak jsme jednou četli — půvab krásného obličej mrtvoly, na němž jest úsměv pokoje. Nyní postavují v zimních měsících na břehu Mrtvého moře dřevěný domek, kavárnu; při poslední návštěvě jsme tu našli loďku i parníček.

Moře to jest, jak známo, též *hrobem*. Jím pokryto bylo ono úrodné, krásné místo, kde stá-

vala čtyři města: Sodoma, Gomorrha, Zeboim a Adama, která ohněm a sirou v dobu Bohem určenou pro nepravosti obyvatel byla zničena. Údolí těch měst bylo dle sv. Písma úrodnější než Zoan (Tanis), úrodný kraj v egyptském Gesenu; bylo krásným, neboť jemu dal Lot přednost před oním místem, kde s Abrahamem prodléval. Štěstí a blahobyť přivedly ony obyvatele k pýše a nepravostem; chtěli se i na andělích, které Bůh do Lotova domu poslal, probřešiti. V určený den byl Lot vyveden. V údolí Siddim, kde města stála, byly studnice zemní smoly (bitumen, asphaltes); jestli povstalo po vůli Boží zemětřesení, jestli v téže době byla hořlavá látka, kterou Siddim oplývalo, ohněm s nebe, bleskem neb ohněm ze země vyšlým zapálena, jestli se již tehdy zničené údolí snížilo tak, že se do něho mohly vyliti vody řeky Jordánu aneb jezera těch vod — lze nyní těžko bezpečně objasniti. Ať onu zkázu vysvětlujeme jakkoliv, zůstává vždy dle sv. Písma velikým zázrakem, divem Boží spravedlnosti, která přirozených, stvořených věcí a sil, jako blesku a ohně v době, kdy je naplněna míra hříchů, užívá ku potrestání vinníků a dává výstrahu všem ostatním. Sv. Písmo nepraví, že byla ta zničená místa hned pokryta mořem, tam jest toliko poznamenáno, že údolí Siddim jest to, které jest solné moře (Gen. 14.). Solným mořem, jam-hammelach je nazývá bible, asfaltickým je jmenovali Řekové a Římané, Lotovým (Bahr-el-Lût) je jmenují Arabové.

Bylo zde již dříve nějaké jezero, a až kam sahalo? Kam vtékaly vody řeky Jordánu? Ty a mnohé jiné podobné otázky se nám vtírají, když porovnáváme polohu nynějšího Mrtvého moře se zprávami sv. Písma. Nynější Mrtvé moře jest polo

ostrovem Mezraa neb el-Lisân rozděleno na dvě nestejně části. Severní delší a větší část jest hlubší, měřená hloubka dokázána až ku 399 m ; jižní část je mělká, tak že mohou se někdy Beduiné na jistých místech na druhou stranu přebrodit. Na pobřežních skalách byly až ve výši 100 m. nad nynější hladinou nalezeny stopy, které značí, že vody sahaly kdysi až do té značné výše. Moře sahalo dále na sever, bylo snad i výše položeno; i Jordán prohloubil postupem času své řečiště, půda Mrtvého moře se mohla zemní katastrofou snížit tak, že jest jeho hladina nyní 392 m. pod hladinou Středozemního moře. Vody toho jezera mohly se i dříve vypařováním ztráceti aneb se ztrácely v těch trhlinách, které spatřujeme na východním břehu Jordánu. I v Africe a jinde ztrácejí se někdy silné vody a řeky v poušti, a nepotřebují odtoku do moře. Ačkoliv se nalézají na jihu Mrtvého moře údolí, které se táhne až k zálivu Červeného moře, přece nemohly vody Jordánu nikdy tímto údolím protékat, poněvadž by jim bylo v toku vystupovati do výše více než 100 m. (500 m.), která přerušuje nyní to údolí. V tomto údolí nebyly nalezeny žádné stopy po vodních zvířatech z Jordánu.

Po delší chvíli, v níž jsem pozoroval okolí Mrtvého moře, vešel jsem opatrně do vody. Na tom místě přibývalo rychle hloubky a proto bylo opatrnosti třeba. Jest sice pravda, že voda, která je těžkou, nese tělo snáze než naše sladké vody a že je takřka i do výše zdvihá, avšak plování je poněkud nesnadné, a bylo by velice nepříjemno, kdyby vešlo proti vůli více vody do úst aneb do nozder. Voda na jazyku je velmi odpornou, pálí na jazyku silněji než louh. Ostatně tato lázeň v čisté vodě nikterak neškodí; pod rameny, kde

se kůže potila a na místě, kde se mi pádem kůže odřela, i v očích pálily solné vodní částky až příliš. Voda byla tak čistá, že bylo lze kaménky dna i ve větší hloubi dobře pozorovati. Na ručníku zbylo po lázni mnoho solních krystalů; tyto se však usazovaly též na šatě a všude, poněvadž byl okolní vzduch ranní dobou parami Mrtvého moře naplněn. Výpary nevydávají zápachu, neboť zde není žádných sirných pramenů. Ty nalézají se na severovýchodní části tam, kde bývaly kdysi i lázně (Calirrhoë jmenovali tu říčku, nyní Zerka-Main).

Tak zvané sodomské jablko, *Solanum sodomaeum*, snad plod z *Asclepias gigantea*, jsme nespatriili. Beduiné mohou z vod Mrtvého moře na jihu vypařováním nabývati soli, která se mletím čistí a pak do Jerusalema donáší. V jižní části jest na břehu i kamenná sůl; Žebel-Usdüm (Sodomská hora), v němž jméno Sodomy zachováno, jest z čisté kamenné soli. Na blízku býval kdysi snad deštěm způsobený solní jehlanec, o němž pravili, že jest v něm zkamenělá neb solí pokrytá Lotova manželka. Kdo by chtěl jeti po vlnách Mrtvého moře, může tak učiniti i parníčkem, který odváží vojenské posádce v kraji Moab, v Keraku, potřebné věci z Jerusalema a vyváží z jihu sůl. Dlužno však dobře vyzvěděti dobu odjezdu. Parníček, který jsme našli při ústí Jordánu, náležel řeckému patriarchátu.

Když jsme si vybrali několik kamenů na památku a vzali té slané vody, odejeli jsme za ranního slunce k řece *Jordánu*. Nešli jsme tenkrát k jeho ústí, ale k onomu místu, které jest stálou tradicí nej památnějším učiněno. Nalézá se asi půl druhé hodiny od severního břehu Mrtvého moře vzdáleno tam, kde mají na blízku nesjedno-

cení Řekové klášter sv. Jana Křtitele (Kasr-el-Jahûd, asi kilometr od řeky).

Sotva jsme poodjeli na rovině, přiblížili se k nám Beduiné a po slušném pozdravu jeli s námi. Když jsme jim vyjádřili, že si jejich průvodu nežádáme, pravili, že z dobré vůle, aby nám prokázali čest, s námi jeti chtějí. A jeli. Na rovině počali pak i s naším vojínem jeti tryskem, jednou vystřelili do větru, po druhé na polekaného supa a tím nás chtěli pobaviti. Byla to jejich fantasia; mohli pak žádati bachšiš nikoli za čestný průvod, ale za ono představení.

Těšili jsme se, že nalezneme u řeky Jordánu krásné, zelené pobřeží, trávník, stín, ptactvo. Když jsme se blížili jeho vodám, byla zde zeleň, avšak zase pouze trnité akacie, vrbiny většinou jen jako křoví vzrostlé. Lepší, vyšší stromy budou na místech, která nejsou tak četně navštěvována, jako toto.

Přijeli jsme na zdupané, poněkud znečištěné pobřežní místo, jemuž Arabové říkají *el-helu*. Sem klade tradice skorem všechny památné události, jež se u Jordánu sběhly. Zde prý přecházeli Israelité vedeni Josuem řeku Jordán suchou nohou; v řečišti a v blízkém Tell-želžûl postavil Josue na pamět toho zázraku dvanáct kamenů. Zde by byl i David se svými věrnými přešel Jordán, když prchal před Absolonem. Eliáš a Eliseus přešli zde řeku suchou nohou. Naaman, vůdce syrského krále, se tu po rozkazu Elisea sedmkrát umyl a byl zbaven malomocenství. Na tomto místě kázal sv. Jan pokání a křtil. Jednou spatřil Pána Ježíše a zvolal: „Ejhle, beránek Boží! Když žádal Pán Ježíš křtu, poslechl sv. Jan pokřtil Jej, a ukázal se tehdy sv. Duch a slyšán byl hlas a poznán byl Ježíš a prohlášeno, že jest Božím

Synem. V šestém století jmenovali to místo *Zjevení Boží* (Theophania) a postavili uprostřed řeky dřevěný kříž, u něho bývali uěkterí křtění jordanřkou vodou. U Mrtvého moře jsou zříceniny staré herodianské pevnosti Machaerus, kde byl v podzemním žaláři kazatel a předchůdce Páně, hlas volajícího na pouřti uvězněn a řtat. Kdo si chce zachovati lidskou přízeň, ten nesmí kázati pokání; sv. Janu to zjednalo smrt!

Jeřtě jiné legendy jsou vázány ku brodu Jordánu. Na druhé straně řeky zemřela r. 421 v kajícím životě Egypřská Maria jejíž kaple jest u brány chrámu Božího Hrobu v Jerusalémě. Sv. Zosimus ji v pouřti pochoval. Zde prý prokazoval *sv. Kristofor* lidem zdarma to láskyplné dílo, že jřa dobře zrostlého a vysokého řtěla přenářel poutníky a cestující na druhou stranu. Jednou přenářel dítě na ramenou, které se mu stalo na nejhlubřím místě řeky tak těžkým, že nemohl ani kroku učiniti. „Křiřtofe,“ vysvětlilo mu dítě tu příhodu, „ty neseř nyní Toho, který nese řvět!“

Řeka Jordán nemá nic zvlářtního: teče prudce mezi vyvýřenými břehy. Na východní straně jest holá, zemitá výřina, tu a tam písčité břeh; na západní straně jest milá zeleň. Řečiřtě jest velmi kamenité, nerovné, místy jsou víry a hlubřší jámy, které řiní přechod i koupání nebezpečným. Řeka jest na tom místě asi třicet metrů řiroká; není tedy velikou řekou.

Ruřtí a řeřtí poutníci zde jordanřkou koupelí ukončují velikonoční pouř. I já jsem veřel do řeky, již proto, abych si mohl vzpomínati, že jsem byl v jordanřských vodách, avřak také proto, abych se sebe smyl řul Mrtvého moře, která řtále pářila,

prsty i kůži lepkavou činila. Koupel nebyla příjemnou, neboť lze jíti jen na velmi mělká místa a pro hladkost kamenů dlužno se i rukama držeti. Voda jest stále nečistou, zemí, kterou v prudkosti sebou béře, naplněna. Naplnil jsem i láhev touto vodou, abych ji s sebou přinesl na památku. V Jerusalémě ji vyvařili, aby se udržela.

Ve stínu akaciového stromu jsme snídali. Průvodčí vzal sebou vedle jiných věcí i pečená kuřata; ta však již při této snídání zapáchala tak, že jsem mu řekl, aby hleděl v Jerichu něco domácího k obědu připravit. Stín nás ještě chránil; avšak když jsme vyjeli na rovinu, cítili jsme ukrutný žár zdejšího slunce. Jeli jsme kolem kláštera Kasr-el Jehud; kde také tvrdí, že mají jeskyni, v níž sv. Jan za své kazatelské doby bydlil. Četní supové a podobní draví ptáci vyletovali z porostlé roviny. Brzy dojeli jsme k polím, která mohou býti prameny od Jericha tekoucími zavodňována. Vegetace, čím blíže k Jerichu, jest na této straně tím bujnější. Mnohokrát jsme se obraceli, abychom se potěšili pohledem na Jordán. Při tom viděli jsme mezi východními vrchy i horu Nebo — aspoň onu tradicionelní horu — na niž Mojžíš před svou smrtí vystoupil, aby pohleděl na zaslíbenou zemi a — zemřel, a nikdo nenalezl jeho hrobu! Nedaleko odtud na sever byl Eliáš vzat do nebe. V době Pána Ježíše oba objevili se při proměnění Páně. Jak veliká tajemství udála se na těchto místech!

Byli jsme velice rádi, že jsme bez pohromy dojeli do Jericha; v tom vedru byli bychom nemohli vůbec dále jeti. Otevřeli jsme v zahradním domku všechna hořejší okna a provívajícím větříkem byl tam pobyt aspoň trochu snesitelnějším.

Odpoledne jsme šli hledat *Jericho* Těch ně-

kolik hostinných domů, které stojí při zřícené věži z křižáckých dob, netvoří žádného města a nestojí na místě starého důležitého Jericha. Jericho bývalo sídlem kananejského krále. Israelité se ho zmocnili, jak známo, bez boje: Hospodin vydal jim město, když učinil, že se zřítily jeho hradby a domy zázrakem. Herodes I. okrášlil Jericho velkolepými stavbami; bylo tam divadlo, hippodrom, byl tam Archelaův palác. Podivno, že po těchto velkolepých stavbách nezbylo žádné památky. Ona věž z křižáckých dob mohla býti stavěna z kamenů starých zbořeníšť. Tam, kde jest nyní beduinská vesnice er-Rihâ, nebylo asi silných staveb, poněvadž by si z nich byli Beduiné udělali ohradu a příbytky. Jejich ohradou jest však toliko trní, jejich příbytky jsou prabídné stany, aneb jsou zpola v zemi vykopány. Kolem do kola bují v zahradách úrodnost, o které podává zprávu již Josef Flavius.

Nejprve jsme jeli mezi bujným křovím vodou oněch potoků, které zavlažují zahrady Beduinů, a které by mohly přispěti, aby zde povstalo zase větší město, Asi v půl hodině jsme dojeli k *prameni proroka Elisea*, který nyní jmenují sultánovým (hlavním) pramenem (ain-es-sultân). Na několika místech vyrazí ze skály čistá, dosti dobrá voda, která se shromažďuje v nádržku, odkud spěje pak do roviny Jericha. Dle 4. knihy Králů byl tento pramen dříve hořkým a Eliseus vodu jeho na prosby obyvatelů učinil dobrou tím, že do ní vhodil něco soli. Tehdejší lidé stěžovali si, že jest jejich půda neplodnou a mrtvou. Eliseus předpověděl, že z těch vod nebude vycházeti více ani smrt, ani neplodnost (4. Kr. 2, 19.). Zdá se, že Herodes vyzděl nádržku Eliseova pramene. Jednou chtěl svého příbuzného, vele-

kněze Aristobula usmrtiti a poslal své věrné s Aristobulem k vodám. Když se koupali, padli lidé Herodovi na Aristobula a drželi jej tak dlouho pod vodou, až umřel. Na blízku pramene jsou zříceniny a pahorky ze zřícenin; zde stálo asi *prvotní Jericho*.

Západně od pramene ukazují místo, kde stával dům oné Rahab, která zachránila dva israel-ské vyzvědače a byla pak při zboření Jericha zachována. Jméno její jest též v rodokmeni Pána Ježíše.

Nad tím jsou zbytky starého vodovodu, který přiváděl asi vody dvou silných pramenů Ain-en-Nu-Aime a Ain-ed-Dûk k Jerichu. V Ain-en-Nu-Aime by byl též Achan s tím, co si chtěl z Jericha ponechat, i s celou rodinou a se vším majetkem upálen a pak kamením zaházen, poněvadž věci Bohu zasvěcené si přivlastnil. Odtud jest krásný pohled na celou rovinu a na vrchy Moabitské i na Mrtvé moře.

U zbořených *cukerních mlýnů* (Tawahîn-es Sukkâr) jest zbytek jakési pevnosti, kterou označují jako bývalý *příbytek Zacheův*, který byl návštěvou Pána Ježíše a polepšením Zachea posvěcen. Jak milá byla slova Páně: „Dnes stalo se spasení tomuto domu, neboť i ten jest Abrahmovým synem.“ Z bývalého hřištníka, ano můžeme říci podvodníka Zachea stal se světec.

Odtud lze vystoupiti na horu Karantanii. My jsme se za večera vraceli do našeho hotelu. Na cestě jsme hledali *jerišskou růží*, aspoň jsme si na ni vzpomněli. Co se obyčejně růží z Jericha nazývá, není růží, neroste v Jerichu, nýbrž vyráží v písčitých pouštích Syrie, Arabie a Egypta jako krátký, dřevnatý chumáček květů, které se ku konci léta schoulí. Když ji pak položí do

teplejší vody, otvírají se znenáhla stonky květů a proto se zove Anastasis (hierochuntina). Jest tím obrazem nového života, vzkříšení a pod. Průvodčí upozornil mne ještě na trnité křoví, z něhož dle obecného mínění byla upletena trnová koruna Krista Pána. Jest to keř zisypus spina Christi zvaný; roste i u Jerusaléma, a jest možno, že toho k utrpení Páně bylo užito. Některé zdejší akacie mají ještě tvrdší a delší trny, ale netřeba se domnívati, že byla trnová koruna spletena z největších a nejhorších trnů, ale z toho trní, které bylo při ruce. Podle některých ostatků z Kristovy koruny byla by bývala upletena ze třtiny, nikoli z trní.

Ještě jednu noc jsme prodleli v Jerichu a časně z rána vydali jsme se na cestu, abychom zase vyšli z té pánve slunečního varu. Když jsme byli nad údolím el-Kelt, viděli jsme tu a tam při silnici ležící Beduiny. K čemu zde jsou? Hlídači je nikdo neučinil; zajisté že by užili příležitosti, která by se jim naskytla, a přepadli by bezbranného poutníka neb cestujícího. Připomenouti však dlužno, že nyní není slyšeti, že by byla silnice k Jerichu ještě tak nebezpečnou, jako bývala dříve.

Když jsme byli za červeným chánem, vyskytlo se pojednou asi 30 Beduinů, kteří z různých stran, jakoby ze země vylezli, se k nám blížili. Pozdravili nás a přednášeli naší vojenské strážci stížnost, že se jim včerejšího dne ztratilo stádo ovcí a několik oslů. Náš vojín cítil, že jest nyní v očích Beduinů velikou autoritou, vyslychal pozorně a zvolna jejich stížnost a tázal se po bližších okolnostech. Beduiné hleděli si získati jeho přízně nejen dobrými slovy, ale i tabákem, který mu pilně podávali. U pramene apoštolů si všichni

usedli, a radili se, co činiti. Zde nás náš strážce opustil, a my jsme, rozmnoživše poděkování bachšíšem, spokojeně jeli k svatému městu.

XVII.

Údolí Josafat. Zeď stesků.

Když jsme již několikráte jen mimochodem viděli Josafatské údolí a neprohlédli je, chtěli jsme použiti odpolední doby k vyjíždce do toho údolí mrtvých.

Vyjeli jsme na nepokojném Bileamovu oři zase z Marianské brány k potoku Cedronu. Poutník může sestoupiti až ku Gethsemanské zahradě a jíti v levo vedle této cestou po údolí Cedronu, aneb, jak jsme my jeli, zůstane od Marianské brány při východní chrámové zdi, podle níž jde až ku zlaté bráně, a odtud sejde nepěknou stezkou ku hlavním pomníkům josafatského údolí. Od chrámové zdi jest pohled na toto údolí prazvláštní. Hora Nanebevstoupení Páně v nás budí radostné vzpomínky, pohled na ni jest nám proto dosti příjemným, avšak zde vidíme pouze náhrobky, potok bez vody, holé skály bez svěží zeleně, vzpomínáme mučeníctví proroků, úzkosti Páně, ano i soudného dne; a duše podléhá těm smutným dojmům truchlivosti a jest sevřena jakousi úzkostí.

První skalní pomník, který se nám na cestě v údolí naskýtá, jmenují *Absolonovým hrobem*. Jeho provedení jest zvláštního rázu. Vytesán cele ze skály na místě stojící, jeví se jako čtyřhranná hrobka, ozdobená po stranách dvěma sloupy a na vrchu kuželovým svrškem. Tento končí, jak se zdá, ve svazek palem a pro toto zakončení

zovou Arabové ten pomník tautur-Firaun (Faraonův turban neb čepice). Některé ozdoby jsou do- rického, některé egyptského rázu; tyto mohly býti i později na starší pomník přičiněny a nerozho- dují o stáří toho pomníku. Severním otvorem bylo lze do vnitř se dívati; nyní jest ten otvor zanesen. Jmenují jej Absolonovým hrobem, ač zde Absolon pochován nebyl. Jeho hrob byl v onom lese, kde jej Joab na stromě zabil, kamením za- házen. I zde házejí kolemjdoucí někdy kamení do pomníku, plivají naň, aby ukázali své opovržení nad nezdárností Absolona. Tento si dle sv. Písma (2. Kr. 18, 18.) již za živa postavil v královském údolí pomník, rka: „Nemám žádného syna. Bude zde aspoň něco, co ponese mé jméno.“ Dle Jo- sefa Fl. stál jeho pomník jako mramorový sloup dvě stadia vzdálen od Jerusaléma.

Naproti jest přechod přes potok Cedron. Tou cestou vedli snad našeho Pána po zradě ze za- hrady do Annášova domu, který byl u Davidovy brány. Vedení příliš hmotným výkladem slov žalmu 109: „Z potoka na cestě píti bude,“ vypravovali staří, že byl Pán Ježíš na cestě svržen do potoka, a že na tomto místě mu přišla voda Cedronu do úst. Ukazují zde znamení ve skále, která by ne- jasně označovala stopy rukou a nohou potupe- ného Pána.

Vedle pomníku Absolonova budí zvláštní po- zornost *Josafatův hrob*. Dle sv. Písma byl zbožný král Josafat pochován s ostatními králi v Davi- dově městě. Tento pěkný pomník byl dle toho spíše náhrobkem nějakého slavnějšího rabbína, který měl totéž jméno Josafat. Naházený rum za- krývá pomník z veliké části. Dále na jih jest ve skále těžko přístupný hrob, který křesťanská tradice zove *hrobem sv. Jakoba Menšího*, židov-

ská však po nápise na průčelí „hroby synů Hezir“ (Bene-Hezir). Sv. Jakob, jerusalemský biskup, stal se mučéníkem, byv svržen s chrámové zdi a od křesťanů zde pochován. Dle jiného podání byl kamenován. Průčelí může býti z dob Heroda. Uvnitř jest asi 16 míst pro mrtvoly ve čtyřech komůrkách. V zimě tam schovávají jehňátka. Naproti vchodu jest *Zachariášův hrob* ze skály v celosti vytesaný a uvnitř vyhloubený, nahoře v pyramidu vycházející. Vchod jest zakryt mnohými kameny. Arabové jej jmenují hrobem Faraonovy ženy a Josafatův hrob divanem Faraona. Byl-li zde pomník Zachariáše, kterého Joas kamenoval, aneb onoho Zachariáše, Baruchova syna, kterého dle Josefa Fl. horlivci zabili v chrámě a hodili do Cedronu, na jisto určiti nelze. O něco výše, před vesnicí Siloam neb Silwan, jest ještě jiný pomník z jednoho kusu vytesaný, který byl snad též nějakým náhrobkem. Chrámkem egyptského boha ze Šalomounovy doby sotva býti mohl. Nyní náleží Rusům. Hrobové jeskyně u Silwan slouží za chlévy, spižírny, aneb i za obydlí.

Přešli jsme na pravou stranu Cedronu, kde jest pod Ofelem *pramen Panny Marie* (Ain-Sitti-Marjam; snad pramen Gihon). Po 17 stupních jsme sestoupili dolů do klenutého prostoru a odtud 15 stupni ke prameni. Ten vychází pod posledními stupni, ale prýští nepravidelně vodu, která jest nahořklou. Arabové i jiní se v nádržce, kde se voda sbromažďuje, rádi koupají. Odtud odtéká tato voda, když je jí s dostatek, podzemním průlomem k *rybníku Siloah*, který jest dále na jihozápadě.

Nad tím rybníkem či nádržkou býval již ve 6. století chrám, jehož zbytky dosud lze viděti. Starou klenbou lze sestoupiti tam, kde vychází

voda z onoho průlomu od pramene Panny Marie. V tomto průlomu byl nalezen nedávno hebrejským písmem psaný nápis o dokončení práce průlomu. Ten nápis může pocházeti z Ezechiášovy doby. Ve vodách Siloah (Šalûach znamená „poslaný“ snad proto, že voda přichází odjinud) umyl se po slovu Páně onen od narození slepý muž a prohlédl (sv. Jan 9.). Za našeho letního pobytu byla nádržka prázdnou; na jaře jsme tam viděli dosti vody. Ženy chodívají sem prát prádlo. Vedle nádržky jest mešita.

Tu končí na blízku rybníku Siloah údolí, jež jmenuje Flavius *Tyropeion* (ú. sýrečkářů), které však jest nyní naneseno do značné výše rumem. Na blízku byly asi královské zahrady; nyní jest západně a jižně od Siloah země po zahradnicku vzdělávána. Na blízku by bylo místo, kde byl prorok Isaiáš z rozkazu krále Manassa ve stromě, v němž se uschoval, pilou rozřezán.

Ještě jeden pramen nalézá se tam, kde začínají nazývati údolí Cedronu wadi-en-nâr. Kterak obdržel ten pramen jméno Jobovo, *bîr-Ejjûb*, není známo.

Snad to povstalo ze jména Davidova vůdce Joaba, který zde proti vůli Davidově Adoniáše podporoval, aby byl králem. Pramen či spíše dvojí studně je třicet metrů hloubky a mívá v době dešťů hojnost vody. Vystoupí-li ta voda až k otvoru studně, oslavují tu událost zvláštní slavností, neboť jest jim znamením veliké úrody. Studnice ta nese též jméno *Nehemiášovo*, neboť zde by byla dle středověkého podání ona jáma, v níž Nehemiáš, hledaje posvátný oheň, našel hustou vodu, z níž na oltáři vyšel oheň (2. Mak. 1, 19). Je to stará studně *Rogel* (valchářův, tkalcův pramen), která byla na hranicích Judy a Benja-

mina. Za studnicí jest dům mohamedánských malomocných, o něco dále osada chudých židů z jižní Arabie (z Jemenu).

Vrátili jsme se zpět, a tam, kde začíná údolí Ben-Hinnom (Wadi-er-Rabâbi), ukázali nám místo *Tofet* (ošklivost). V dobách králů Achaba, Manassa a Amona obětovali zde Israelité pohan-skému bohu Baal-Molochovi i své děti; kladli je na ruce té modly a odtud vylouzla těla dítek do rozžhaveného kovového těla modly a byla upálena. Ben-Hinnom může znamenati „údolí synů jakéhosi Hinnoma“, avšak též „údolí synů sté nání“. Pro onu modloslužbu dali tomu též jméno Geenna = *peklo*, poněvadž údolí Hinnom hebrejsky zní podobně: Ge-hinnom.

Levá strana toho údolí je skálnatá a vykazuje všude skalní hroby. Před těmi hroby jest pěkným průčelím obdařený „pomník apoštolů“ neb jinak zvaný „hrob Anana“. Snad je zde hrob velekněze Annáše neb jiného neznámého kněze Anana. Sem prý se utekli a schovali apoštolové, když byl Pán Ježíš zrazen a jat. Na blízku, stále v levo, stojí z pravidelných kamenů postavená budova, která jest předsíní četných hrobů. Je to známé *Haqel dama* (pole krve, pole hrncířovo), jež stojí na poli, které bylo koupeno za Jidášových třicet stříbrných (Mat. 27, 7). Mínili, že mrtvoly v zemi *Haqeldama* dříve jsou stráveny (v prach obráceny) než jinde, a proto si Pisánští odtud na počátku 13. století odnesli všechnu svrchní prst a dali ji na své krásné Campo santo. Sem pochovávali poutníky, kteří zemřeli na pouti v Jerusalémě. Nad *Hakeldama* jest hora Zlé rady, o níž jsme se již zmínili.

Byl právě pátek, sváteční den mohamedánův, předvečer židovské soboty. Israelité navštěvují v tu

dobu, jako v sobotní a sváteční dny, místo před plačtivou zdí u chrámu. Proto jsme se vrátili k Tofet a vyjeli vedle potoka Siloah k Maghrebinské bráně. Odtud jsme se dostali křovím a jednou ulicí k Robinsonovu oblouku, kde byl přechod z chrámu přes údolí, pak úzkými uličkami k tureckému soudnímu domu (Mehkeme), před nímž jest úzká ulička, kterou lze sestoupiti *k místu stesků židův.*

Židé nenavštěvují místo Šalomounova chrámu, neboť jest žal zbožných Israelitů nad zbořením chrámu a nad ohavností na svatém místě ještě příliš mocným. Chodí za to ke staré zdi, která sestává z velikých kamenů, snad (ze Šalomounovy?) z Herodovy doby, aby tam vzpomínali svého jediného, ztraceného chrámu.

Po straně sedělo několik bídných žebráků, přede zdí stálo buď o sobě nebo ve skupinách několik osob, které se z knihy modlily; někteří odříkávali z paměti ony věty, jimiž Israelité na tomto místě svou žalost projevují. Jsouť to verše 78. (79.) žalmu: Hospodine, národové (pohané) vnikli do Tvé svatyně, znečistili Tvůj svatý chrám, učinili Jerusalém hromadou kamení atd. Aneb se modlí střídavě s předříkávajícím a volají: „Pro chrám, který jest zbořen: my tu sedíme o samotě a pláčeme. Pro zdi, které jsou poraženy; pro naše velké muže, kteří zahynuli . . .“ Aneb volá zpěvák: „Prosíme Tě, smiluj se nad Sionem!“ Lid odpovídá: „Shromáždí syny Jerusaléma!“ Zpěvák: „Ať pokoj a štěstí vejdou do Sionu!“ Lid: „A berla moci ať se pozvedne v Jerusalémě!“ Někteří odříkávají tyto litanie horlivě; postupují ke zdi, kladou na ni hlavu, někdy tak prudce, jakoby chtěli hlavou o zeď bít, pak zase ustupují. Jsou tu však jiní, jmenovitě ti, kdož jsou hed-

vábím oděni, ti zde rozmlouvají se svými přáteli jako na trhu.

Zed' ta jest 18 m. vysoká a kamenné vrstvy čím výše tím více ustupují do zadu. Některé kameny jsou 2—3 m. zdělí; hořejší jsou menší. Poněvadž jsou pěkně vytesanou obrubou opatřeny, jako jiné kameny ze Šalomounovy neb z nejstarší doby, hádají někteří na tuto dobu; Herodes to mohl též nápodobiti.

Litujeme Israelitů, když zde vzpomínají, že nemají žádného chrámu, žádné oběti, žádných kněží. A mají Boha? To náboženství, k němuž se blásí, není více pravým od té doby, kdy nastoupil Nový Zákon, kdy nám Pán Ježíš přinesl doplněný a dokonalý zákon. Již Titus zapověděl Israelitům Jerusale'm; Hadrian je též odtud vyháněl. Nyní tvoří v Jerusale'mě velikou polovici obyvatelstva, avšak sultán zapovídá, že nemohou dále kupovati v Palestině pozemků, že se nemohou evropští židé dále v Judsku usazovati. Ptáme se, proč jim sultán zapovídá vraceti se do země svých otců? Snad proto, že tam přichází většina chudých židů? Oni však si proti tomu zákazu dosti lehce pomáhají. Vystoupí-li v Jaffé na zem, předstírá pouť do Safed v Galileji. Jakmile jest tam, již se odtud nevrátí, nýbrž jde do Jericha, a odtud se při dobré příležitosti přece dostane do Jerusale'ma; kterak může stráž u bran rozeznati domácího Israelitu od cizího, přistěhovalého, když se nosí stejně?

Do chrámu Božího Hrobu je dovoleno každému vůbec vejíti; Israelitu, kterého jako takového poznají, do toho chrámu nevpuštějí nikdy. Myslím však, že netouží Israelita, aby spatřil místo ukřižování Páně, kde jeho předkové na sebe největší vinu uvalili, že nechce vejíti na

místo, kde byl mrtvý Spasitel vzkříšením tak oslaven.

Jiného dne vešli jsme do synagogy Sefardů. Zde, zdá se nám, byl zachován starý způsob vykonávání modliteb, recitování sv. Písma věrněji než u Aškenazů. Před schránkou zákona mají věčné světlo, které značí jejich víru. Na znamení staršího muže, snad jest hlavou synagogy, počíná zpěv požehnání, který jest modulovaným recitováním. Zpěváci nepostupují stejně, z čehož povstává zvláštní hluk a nelad. Avšak podobným způsobem uvykli i východní křesťané, pokud nejsou pod vlivem západní reformy, zpívají žalmy a hymny. I u Syrů a jiných jest zpěv našemu sluchu v první chvíli jen hlukem; pozorujeme-li jej vícekrát, pak rozeznáváme, jak text, tak i způsob zpěvu. Šeliach vyvolal čtenáře z přítomných, a jako byl podán závitek Pánu Ježíši v nazaretské synagoze, tak mu předkládá i zde závitek, z něhož on četl částku. Po výkladu následuje žalm a zpěvy. Při tom se všichni sem tam klátí, v některých synagogách prý skorem tančí.

Uličky jejich čtvrti nejsou tuze čisté. Tomu se nebudeme diviti, když uvážíme, že již slavný Rabbi Meir tvrdí: „Každá slina v celém Jerusalémě, vyjmajíc hořejší tržiště, jest čistou.“

XVIII.

Ain Karim.

„A vstavši Maria odešla s chvátáním na hory, do města Judy.“ Těmi slovy jest nám oznámena dle sv. Lukáše návštěva Panny Marie u sv. Alžběty. Sv. Lukáš nejmenuje to město, které stálo v jud-

ských horách, kde Alžběta a Zachariáš bydlili; proto určováno bydlení kněze Zachariáše na různých místech. Kdyby bylo jméno „Juda“ vlastním jménem toho místa, bylo nám je hledati tam, kde bylo kněžské město Jutta jmenované. Toto místo leželo sice v Judsku, bylo však v těch dobách v moci Edomitů; tam nemohl židovský kněz bydliti. Hlavním místem judských hor byl Hebron; i tam můžeme hledati toho místa. Stejným právem mohli bychom pak označiti každé z ostatních kněžských měst v Judsku. Sv. Lukáš snad neznal jména toho města, proto je neudal.

Podání z křižáckých dob, a stejně stará zpráva ruského igumena Daniele klade místo to do nynějšího Ain-Kârim, které jest asi dvě hodiny cesty od Jerusaléma. K večeru toho dne, když jsem se návštěvami israelských památek velice unavil, odejel jsem na jihozápad do tichého *Ain-Karim*, abych si tam poněkud odpočinul.

Od jaffské brány jsme šli kolem birket Mamilla, kterýžto rybník jmenuje Flavius „hadím rybníkem“; u toho byl Šalomoun ustanoven králem. Docházíme pak na výšinu, kde mají Řekové velký větrný mlýn. Mamilla bylo jméno křesťanky, která zde roku 614 při pronásledování přemnoho sv. mučovníků pochovala.

Po půl hodině jsme v údolí *Musallabe* (údolí křížové, sv. Kříže). Jako pevnost stojí po levé straně klášter a seminář nesj. Řeků, kteří tvrdí, že tam, kde jest nyní jejich hlavní oltář, stál kdysi onen strom, z něhož vzato dřevo ku kříži Páně. Poutník Antonín se domníval, že to byl ořechový strom, po mnohém zkoumání dřeva pravého sv. Kříže poznáno ale, že to bylo dřevo jehličnatého stromu, snad cedru. Že zde vyrostlo, to praví toliko legenda.

Středověké vypravování rozšiřovalo, že se strom, s něhož první rodičové neměli jísti a přece jedli, znovu objevil v onom dřevě, na které zavěsil Mojžíš měděného hada, a že bylo téhož dřeva užito ku sv. Kříži. Jiné vypravování zase dí, že bylo Lotovi uloženo zasázeti tři cypřiše a zalévati je jordánskou vodou. Kdysi mu zlý duch jordánskou vodu vypil, ale cypřiše byly již dosti vzrostlé, že jim nebylo třeba zalévání. Z nich by byl býval uroben sv. Kříž.

Řecký chrám chová jen starou mosaikovou půdu a vykazuje primitivní obrazy o zmíněných legendách.

Za soumraku vystoupili jsme na nový pahorek; všude ozývaly se táhlé a smutné zpěvy hlídačů při vinicích a zahradách. Velmi špatnou, kamenitou stezkou jsme konečně za tmy dojeli k františkánskému klášteru, kde nás milý bratr přátelsky přijal.

Vešli jsme ihned do krásného *chrámu sv. Jana na horách*. Chrám ten jest velmi čistý a stkvostný. Mosaika, nalezená pod tímto chrámem, zdála se ukazovati, že zde stával chrám ku cti sv. mučovníkův; staré podání sem klade dům Zachariáše a Alžběty. V severní postranní lodi sestoupíme po sedmi schodech do osvětlené jeskyně, kde pod oltářem stojí slova: „*Hic Praecursor Domini Joannes natus est*“ (Zde narodil se Předchůdce Páně, Jan.). Zbožně jsme uctili toho, ježž Pán nazval „největším mezi těmi, kdo se ze ženy narodili,“ a modlili jsme se Zachariášův zpěv: *Benedictus* (Požehnán buď Hospodin, Bůh Israele, neboť navštívil a spasení učinil svému lidu).

Druhého dne mohli jsme tu obětovati ve větším klidu, než jest to možno u Božího Hrobu a v Betlémě, svatou oběť. Po té jsme vyšli do

vesnice Ain-Kârim. Místo jest rozkošné; se všech stran chráněno vyššími vrchy, obklopeno zelení, hodí se nejlépe k letnímu pobytu. Sionské klášterní dámy postavily zde překrásný klášterní dům, v němž (v zahradě) jest též jejich zakladatel P. A. Maria Ratisbonne pochován. V místě jest asi 1200 Arabů, většinou potomků španělských Maurů. U pramene, který jmenují pramenem Panny Marie, který dal i místu název Ain Kârim, jest modlitební místo Mohamedánů a malý minaret.

Uprostřed ruské usedlosti jest malá svatyně Františkánů, k níž jsme zaměřili. Zde se dle podání setkala Panna Maria se sv. Alžbětou, zde posvěcen byl sv. Jan v lůně své matky a velebila Rodička Svého Boha nesmrtelnými slovy: *Magnificat* (Velebí duše má Hospodina a zplesal duch můj v Bohu, mém Spasiteli!). Malými dvířkami vejdemo k *Mar Zakarja*, jak Arabové tu svatyni nazývají. Dle onoho podání měl zde Zachariáš letní příbytek. Dva oltáře jsou památce Navštívení Panny Marie a sv. Zachariášovi zasvěceny. V pravo od vchodu jest ve zdi prohloubený kámen, v němž prý sv. Alžběta své dítě v době, když byly z Herodova rozkazu dívky v Betlémě a v okolí zabíjeny, ukryla. Ještě jest zde pramen P. Marie, jenž dává dobrou vodu; odtud teče pod zemí k onomu Ain-Kârim. Na kameni, který jest ve výklenku, prý sv. Jan po prvé kázal pokání; celá ta skála jest však něco dále na cestě k jeskyni sv. Jana.

Jak známo, zdržoval se sv. Jan na *poušti*, kde stal se k němu hlas, aby kázal pokání. Pouští tato krajina blíže Ain-Kârim nikterak se jmenovati nemůže, avšak přece ukazují ve vzdálenosti tři čtvrti hodiny od vesnice jeskyni, v níž by se byl

sv. Jan k svému povolání připravoval. Tam se též sv. tři králové na cestě z Betléma zastavili. Poušť, do níž se sv. Jan odebral, ve sv. Písmě jmenována není, proto jí nelze určit. Zde nalézá se pod pramenem Ain-Habîs příjemná jeskyně. Na kamenné lavici v jeskyni slouží Františkáni někdy mši sv. Pohled s jeskyně na Terebintské údolí, jest dosti příjemným.

Když jsem se vrátil do hostinného domu, pocítil jsem jakousi slabost. Proto jsem zůstal v Ain-Kârim ještě o dva dny déle; ten pobyt a snad ještě více onen lék, který zdejší zkušený bratr z okolních bylin vyvaňuje, mne zase posílily.

XIX.

S i o n.

V Jerusalémě jsme vícekrát byli v hlavním chrámě otců Františkánů, který se zove *u sv. Salvatora* (Spasitele). Chrám ten vystavěn znova dobročinností Jeho Veličenstva, našeho císaře pána, opatřen mramorovými oltáři a vysokou zvonící. Sem přeneseny jsou se svolením Svaté Stolice ony odpustky, které byly uděleny na pobožnost při svatých místech Sionského kláštera (Večeře Páně a Soslání sv. Ducha)

V zdejším klášteře jest tak zvaná *kustodie* (stráž) *Svaté Země* t. j. představenstvo východní Františkánské provincie, které bylo již roku 1342 papežem Klementem VI. svěřeno střežení svatých míst. K té provincii náleží Palestina, Egypt, Cypr a Syrie. Provinciálem neb kustodem Svaté Země jest vždy Vlach, jeho zástupcem Francouz, prokurátorem Španěl. V klášteře sv. Salvatora jsme

poznali, jak rozmanitou a rozsáhlou jest činnost těchto podivuhodných otců. Mají zde vedle kláštera sirotčinec, obecní školu, knihtiskárnu se všim příslušenstvím pro východní i západní tisk, parní mlýn, pekárnu a dílny, v nichž se sirotci řemeslu vyučují. Hostinný dům Casa nova u kláštera jest znám.

Františkánští kněží znají více řečí, jsou vždy velmi ochotni, a mohou proto každému poutníku nejlepší rady dáti a nejvýhodněji přispěti.

V Jerusalémě bylo vždy sídlo biskupa, nástupce sv. apoštola Jakuba. Chalcedonským sněmem obdržel jerusalemský biskup důstojnost a název „*patriarchy*“. V některých těžkých dobách nemohl patriarcha ve Svatém městě býti a nebyl též nikdo patriarchou Jerusaléma jmenován. Papež Pius IX. jmenoval 1847 po dlouhé době Valergu novým patriarchou, který ve svém úřadě velmi mnoho vykonal. V Jerusalémě stavěl chrám, patriarchální sídlo, v Beit-Žalla postavil seminář, zřídil nové fary v mnohých místech Palestiny. Patriarchální chrám stojí nedaleko od Františkánů a jest zasvěcen „Jménu Ježíš“. I zde jest hlavní oltář darem našeho císaře pána. Patriarcha Bracco, který od té doby již v Pánu zesnul a Msgr. Ludvíkem Piavi nahrazen jest, mne mile přijal, zevrubně se po celé mé pouti vyptával a udělil mi též rád Božího Hrobu, jehož velmistrem jest.

Abychom prohlédli též památky hory *Sionu*, vyšli jsme od patriarchátu k jaffské bráně a vedle tvrze a kasáren k *arménskému klášteru svatého Jakuba*.

Arménský mnich s třírohou kapucí nás vedl ze dvora do chrámu. Do roku 1871 mohli zde Františkáné v den svatého Jakuba sloužiti mši svatou. Chrám jest mnohými obrazy, koberci

ozdoben a má dvě lodi. V severní kapli byl svatý Jakub starší sťat, pod oltářem prý ležela jeho hlava. I jeho trůn zde ukazují, u něhož sedává arm. patriarcha se svými biskupy. Tři kameny, na které upozorňují, jsou jen proto zvláštními, že je sem přinesli z posvátných míst: ze Šinaje, od Tábora a z Jordánu. Když nás mnich řádně růžovou vodou pokropil a bachšíš přijal, přivětivě se s námi rozloučil.

O něco dále, blízko u Davidovy brány, jest klášter arménských jeptišek, *Deir-ez-Zeitûn* (Olivový klášter) nazývaný. Chrámek jejich jest prý na místě *Annášova domu*; tam nám ukazují žalář Páně a místo, kde byl Pán políčkován. Olivový strom jest prý od onoho starého stromu, k němuž byl Pán Ježíš u Annáše přivázán.

Za Sionskou branou jsou *křesťanské hřbitovy*: latinský, na západ arménský, ve středu americký a řecký, na jihu protestantský. Mezi těmi jest ono místo „*usnutí Panny Marie*“. jež bylo nyní darováno sultánem německému císaři Vilémovi a které se dostalo německým katolíkům. Nynější vykopávání na tom místě prokázalo, že tam žádné zvláštní svatyně dříve nebyvalo; souviselo se svatyní Sionu. Domek, který prý náležel sv. Janu, kde Panna Maria se sv. Janem po Vzkříšení Páně bydlila, kde i zesnula, byl při zdi amerického hřbitova, blízko u skupiny domů, nad nimiž se zvedá nepěkný minaret. V této skupině jest ono známé *Coenaculum*, místo večeře Páně, kde dle dobrého podání ustanovil Pán Nejsvětější Svátost Oltářní.

Již za císaře Hadriana byla tato část Sionu ponechána za městskými hradbami. Soliman prý ji chtěl roku 1536 pojmouti do vnitřku městských zdí, avšak stavitel se neřídil dle té vůle a nechal

tu část za městem. Byl za to též sřat, ře neposlechl sultána.

Stavba té skupiny domů jest velmi nepravidelnou; zdá se, ře jednotlivé části byly řasem přistavovány. Zde byl asi dům některého z Ježířových přátel, tam připravovali poslaní dva apořtolové, řeho bylo třeba k poslední večeři Páně. Bývalo obyčejem, ře pronajímali jerusalemsřtí obyvatelé israelským poutníkům místnosti k velikonoční večeři; za to dostával majetník kůži velikonočního beránka a nádobí, jehoř bylo při tom uřito. Tam, kde byla poslední večeře, scházeli se sv. apořtolové bezpochyby i po Vzkříření Páně, tam byla první svatyně nové církve, posvěcená sv. Duchem v den letnic. Tím zůstalo to místo v stálé paměti křesřanův. Zdá se, ře zůstal ten dům večeřadla Páně i v době zboření Jerusalema Titem státi, aspoň máme zprávy, ře za Hadriana stál.

Zde postavila sv. Helena *chrám apořtolův*, který byl první svatyní křesřanův. Křížáci tu ne nalezli než ssutiny, avřak postavili brzy v paměti evangelia chrám o dvojím poschodí: dole zasvěcený zesnutí Panny Marie, nahoře nejsv. Svátosti a seslání sv. Ducha. Sion odevzdán řeholníkům sv. Augustina. Mohamedáné ty stavby zničili, tak ře musili po r. 1333 Frantiřkáné jak svatyni tak i klášter znovu vystavěti. V polovici 16. století byl jim Sion odňat, chrám proměněn v meřitu. Mohamedáné jmenují celou tu skupinu staveb *Nebi-Dauid* (prorok David) a tvrdí, ře se tam nalézá Davidův hrob. Poněvadř jest u nich David téř v úctě a v dobré paměti, proto se toho místa hleděli zmocniti.

Za bachřiř můřeme vystoupiti po schodech nahoru, a tam nám otvřrá meřitu, která povstala asi z části bývalého hořejřiřho chrámu. Jak nás

to bolí, že toto místo, kterého si mohamedáné ani tak tuze neváží — mají dole stáje a harem vedle tak zvaného Davidova hrobu — jest v rukou nevěřících. Ani mši svatou tam nelze sloužiti, ano, někdy nechce provázející mohamedán ani modlitbu připustiti.

V jednom koutě spodní síně jest pod bídným kobercem veliký sarkofág, tuším, že toliko dřevěný, který prý zobrazuje pravý hrob Davidův, ve sklepní místnosti se nalézající. Tam nechtějí nikoho vpustiti, avšak nejspíše jen mylně a marně bychom tam Davidův hrob hledali. Když jsem nahlížel otvorem do jedné spodní síně, viděl jsem ji naplněnu všelijakými dřevy a domácími potřebami. Za starých dob zde o Davidově hrobě nemluvili. David byl pochován v Davidově městě, jako později i Šalomoun a dvanáct jeho nástupců. Herodes prý ty hroby zneuctil, když v nich hledal poklady; za to je pak pokryl krásným, bílým náhrobkem. Dle vypsání Jos. Flavia byly by ty hroby blíže k potoku Siloa.

Arménové mají mezi touto stavbou Sionu a mezi městskou branou *Sionský klášter*, kde prý stával *Kaifášův dům*. Zde ovšem nám ukazují zase žalář Páně, místo, kde Petr Krista Pána zapřel, ano i to místečko, kde ten pějící kohout ráno stál! Ve dvoře jsou hroby arménských, nesjednocených patriarchů.

XX.

Jeskyně a hroby u Jerusaléma. Emausy.

Severní strana města bývala v jerusalémském opevnění nejslabší. Odtud podnikali nepřátelé útoky na Jerusalém, zde obyčejně také počali do

města vnikati. Jinde chránily vysoké zdi a skály město, nepřátelé nemohli z hlubokých údolí útočiti na obležené, zde však zaujímali obléhající někde i [vyšší] místo naproti městským zdem, a tím se jim naskytala výhodná poloha. Nyní jsou za Damašskou branou již nová stavení, osady Israelitů, klášter a chrám Dominikánů, německá škola a jiné domy. Jdeme-li z Damašské brány podél zdi v pravo, přijdeme k rozsáhlým dutinám, které zde zůstaly po kamenných lomech. I kameny ku stavbě Šalomounova chrámu byly na severní straně města lámány. Nyní to jmenují bavlněnou jeskyní (Meghâret-el-Kettân). Vchod jest v příkopu u zdi.

O něco dále v levo jest hlubší cestička, vedoucí k *jeskyni proroka Jeremiáše* (el-Hedamîjje).

Za 1 nebo 1½ franku otevrou mohamedáné, kteří tam bydlí, dveře v ohradní zdi a ukazují nám za první komůrkou dvě jeskyně; druhá jest podepřena pilířem a chová hrob sultána Ibrahîma a v zadu i hrob proroka Jeremiáše. V cisterně prý byl jeho žalář, ve výklenku jeskyně jeho lůžko. Na tomto místě skládal žalostné písně, jež jsou známy pod jménem „Jeremiášův pláč“, když byl Jerusalém Babylonskými zbořen. Sem kladl Gordon i Hrob Pána Ježíše a v pahorku nad jeskyní viděl Golgotu. Naše tradice o Kalvarii jest založena na Eusebiovi, jemuž nelze arcíť vše věřiti.

Chtěli jsme viděti tak zvané *královské hroby* (Qubûr-es Salatîn), kde však nikdo z israelských králů pochován nebyl, a bylo nám jíti od Damašské brány prostřední severní cestou, která vede k Nablûs, a asi po 10 minutách zašli jsme v pravo, kde se nalézá vchod. Za jeden frank nám otevřeli a vpustili nás do těch zajímavých dutin. Skalními schody sestoupíme do jakéhosi dvora, při němž jsou objemné cisterny, a odtud pod

ozdobeným vchodem do delší síně. Odtamtud jde malý otvor, který může býti se strany kulatým kamenem zakryt, do síně, v níž jsou po stranách hroby a vchody do jiných komůrek. Podle vypravování Josefa Flavia byla zde snad pochována *Helena z Adiabene*, která padesát let po Kristu přestoupila k israelské víře a po slibu, který učinila a kterého se, jak se zdá, nemohla zbaviti, odešla od krajin Pontu do Jerusaléma. Žila zde se svým synem a byla by tyto hroby pro svůj rod připravila. Jiní připisují celé podzemní zařízení, v němž je 40 hrobů a 4 vedlejší hrobní síně, Herodovi; židé praví, že zde byl v době obléhání Jerusaléma pochován bohatý Israelita Kalbes-Sebua.

Zajímavou je poutníku též vycházka do *Emaus*, které se nyní zove *Qubéjbe*. Leží severozápadně od Jerusaléma a jest odtud asi tři hodiny cesty vzdáleno. Při malém prameni Ain-Bejt-Hûlme prý se Pán k oněm dvěma učeníkům (Kleofáš a syn téhož Šimon?) připojil. Ve vesnici jsou zříceniny jakéhosi domu; byl by to Kleofášův dům. Vedle jest klášter, seminář a hostinný dům Františkánů s chrámem, který jest zasvěcen oné památce vzkříšeného Pána Ježíše.

Z Emaus lze, arciť po nepohodlné, kamenité cestě jeti na vrch *Nebi-Samwîl*, jehož vysoké stavení a minaret jsme již s mnohých stran spatřili. Nazýval se ten vrch horou proroků, křižáci jej jmenovali horou radosti, poněvadž mohli odtud nejprve spatřiti Jerusale'm Benediktině jmenovali zdejší svůj klášter *sv. Samuele z hory radosti*.

Dle podání bylo zde ono Ramatha, kde se shromažďovali žáci Samuele proroka, aby jej poslouchali. I Mizpâ, místo, kde se v čas soudců scházival lid, lze na tomto Nebi-Samwîl hledati

(též Najoth). Bájili, že každý, kdo se zdejšího vzduchu nadýchal aneb kdo slyšel zpěv zdejších proroků, nabyl hned prorockého ducha, jako se to stalo kdysi Saulovi.

V mešitě ukazují *hrob proroka Samuele*; jeho tělo bylo již dávno přeneseno pryč do Thracie, toho zde není. S minaretu lze přehlédnouti velikou část judských hor, rovinu Saron až k Středozemnímu moři, na druhé straně spatříme i Moabitské vrchy za Jordánem a za Mrtvým mořem.

Z Nebi-Samwíl do Jerusaléma třeba jíti skorem dvě hodiny, protože je cesta velmi špatná.

XXI.

Odjezd z Jerusaléma.

Před odjezdem jsme hleděli ještě jednou navštívit nejposvátnější místa. Tam vzpomínali jsme svých přátel v domově a dali jsme některé památky, jež jim byly určeny, posvětit. Při tom jsme vzdali Pánu Bohu nejvřelejší díky za to, že vyplnil naše přání a chránil nás po celou naši pouť. Zbožná předsevzetí té chvíle utkví zajisté co nejmocněji v poutníkově duši.

Slyšeli jsme kterak si někteří zbožní poutníci přáli jen viděti Jerusalém a pomodliti se na Božím Hrobě, a pak tam zemřít. Některým se jich přání vyplnilo, podlebli námaze cesty, pohnutí srdce přemohlo jejich sílu. I my jsme si položili tu otázku: Co nám ještě schází, čeho bychom si ještě přáli, když naše svatá pouť, návštěva posvátných míst tak šťastně končí? Nepravíme my: Nyní nezbývá, než v tom svatém místě zemřít! — nýbrž naopak: Nyní nezbývá jen žít!

Jest-li zemřítí — pak chceme zemřítí tak jako sv. Pavel, denně odumíratí hříchu, zlému zvyku a všemu, co nás k tomu může vésti! — Chceme však žítí, tak jako onen veliký apoštol, abychom již ani nežili my, nýbrž aby žil v nás Ježíš Kristus!

Chodili jsme po cestách, kudy Pán náš kráčet. Každé to místečko, jeho šlepějí posvěcené, jest nám vzácným, my po jeho šlepějích rádi chodíme. On však nám doporučuje ještě jinou cestu, *duchovní* cestu totiž, když praví: „Já jsem cesta, pravda a život“. Ano, chceme i v duchovním smyslu jej následovati každého příkazu jeho si vážití, a nejvíce ctítí a milovati Jeho svatý Kříž. Tam naučili jsme se u Kříže znáti Jeho nezměrnou lásku, kterou sebe vydal za spásu jiných; tam na Kříži podal nám celé své plamenné srdce. Ve svatém přijímání Nejsvětější Svátosti máme živé Srdce Páně ve svém nitru, s tím Srdcem kráčíme k novému Jerusalemu!

Krásná škotská legenda vypravuje, kterak po smrti krále Roberta jeho věrný druh Douglas vzal královo srdce, zaobalil je do hedvábného šatu, položil na svá prsa, a vydal se na cestu do Jerusalema, aby tam u Božího Hrobu to srdce pochoval, jak to byl králi za živa slíbil. Rozloučil se s milovanými vrchy, přešel moře, přešel i Francii a na té cestě činilo to srdce na srdci věrného služebníka položené, pravé divy.

Jednoho dne usedl Douglas, unaven, zbaven všech sil na pokraji cesty; napadla mu myšlenka na jeho škotské hory, vzpomínal těch krásných modravých jezer, a jat divou touhou, aby je zase spatřil, umínil si, že se vrátí, a tak — přísahu zruší. Leč pojednou počalo to vyschlé srdce krále Roberta na jeho prsou oživovati a tlouklo zrychle-

ným tlukotem, jakoby jemu vyčítalo nevěrnost a pudilo: V před! Zase vešla síla do jeho údů a pokračoval v cestě.

Jiného dne přišel na rovinu, kde zápasili křesťané s Turky; křesťané již klesali. A hle, královo srdce počalo bít na srdci přítele. Douglas popadl meč, vsedl na opuštěného koně, dal se v čelo křesťanů a vedl je k vítězství. A tak vždy, v každém těžkém kroku, ve všelikém nebezpečí, v povinnosti, královo srdce oživilo a způsobilo, že i srdce věrného sluhy mocněji bilo — a ten nabyl odvahy, že se konečně dostal do Jerusaléma a vyplnil tam svůj slib.

Srdce Kristovo na našem srdci! Jdeme s ním k novému Jerusalému, k nebi! Ať dává odvahy našemu srdci, ať nás učiní silnými, bychom přemohli všeliké pokušení, provedli každou vznešenou, svatou snahu!

Zamilovali jsme si Jerusalém a nebylo by nám těžko tam zůstat. Domov náš není však tam, kde se nám zalíbilo, nýbrž tam, kde jest naše povinnost. „Miluj cizinu, ale zůstávej doma.“ Ta myšlenka usnadnila loučení. Pomodlili jsme se zde „Te Deum laudamus“, píseň díků „Tě Boha chválíme,“ kterou jsme se modlili ještě v Jaffě, když jsme opouštěli Svatou Zemi, a když jsme dojeli domů.

XXII.

Egypt Port-Saïd a Suez.

Skorem všichni poutníci, kteří navštěvovali svatou zemi, od Sylvie akvitánské počínajíc až do nynějších cestovatelů, navštívili také Egypt Za-

stávka v zemi pyramid jest příhodná a pohodlná, Egypt jest země velmi památná a důležitá. Vždyť ji lze poněkud čítati i do Svaté Zemi. V Egyptě meškal náš Spasitel; tam přišel s Marií Pannou a se sv. Josefem, když mu bylo prchati z Betléma před úklady krále Herodesa. Tam zůstal až do smrti toho ukrutníka — počítá se, že se tam zdržovala sv. Rodina dvě léta.

Egypt jest zemí starých památek. Pomníky, obrazy a nápisy vyličují nám živě celý život starých Egyptanů, jenž byl jmenovitě v náboženském ohledě zcela zvláštní a velmi zajímavý. Egyptské starožitnosti byly světu dlouho tajemnou hádankou; nyní, když lze čísti jejich stará písmena, uniká ona tajemnost, vystupuje a roste zájem pro ně a zajímavost jejich. Starý Egypt věřil v mnohé bohy, idea „věčného“ a „neměnitelného“ byla u Egyptanů nejpevněji zakořeněna a cítěna. Každá posvátná památka, každý chrám, jeho rozměry a jeho stavba, mnohé obrazy znázorňovaly a vyjadřovaly onu ideu. Egyptané byli vzácnými symbolisty; všude setkáváme se s obrazy, jež znázorňovaly náboženství, budoucí život, vzkříšení a p. U nich učil se Mojžíš, neboť byl vycvičen a vzdělán ve vědách egyptských, u nich učili se však též Řekové. Dle řeckého podání byli do tajností egyptských chrámů zasvěceni nejprve Orfeus, Thales a Pythagoras. Pythagoras měl dle vypravování Porfyria doporučovací list na faraona Amasise. Král poslal Pythagoru do Heliopolis. Heliopolitánští kněží však mu řekli, aby šel ku kněžím starším a vyšším, kteří jsou v Memfidě. Odtud poslali jej z téže příčiny do Théb. Tito nemohli jej odkázati na jiné kněze „vyšší a starší“, a chtěli ho obtížnými pracemi přetížiti a od sebe odvrátiti, aby odešel. Když vše řádně vykonával, divili se

a zasvětili ho do všech tajností svých. Homer o Egyptě praví:

„Tam vydává úrodná země
Mnohé výtoky k dobrému i škodnému sloučení;
Tam každý lékařem jest a vyniká zkušeností
Nad všechny lidi; neboť věru oni jsou z rodu Paona.“

Dle podání panoval nad Egyptem Osiris; tenkrát byli poddaní šťastni. Zlý bratr Set strojil Osirisovi úklady. Na podnět Setův lehl si Osiris při jedné hostině do uměle zrobené skříně; Set ji zavřel, donesl na Nil a pustil po Nilu k moři. U fenického místa Byblos vyplula ona skříň na zemi. Isis hledala a našla tuto skříň a přinesla ji s tělem svého manžela do Egypta. Horus, její syn, vychází, aby pomstil otcovu smrt, přemáhá Seta a vzkřísí Osirise; Set panuje na západě, na poušti a v cizině a jest králem mrtvých. Egypt jest protivou pouště — oasou, kterou vytvořuje Nil. Dešťů padá velmi poskrovnu; zavodňování Nilu zúrodnuje kraj egyptský. Proto byl Nil zbožňován; jest Egyptanům *bahr* t. j. moře.

Svět si představovali asi jako skříň; víkem jest nebe, dnem pak jest země. Vnitřní země jest údolí Nilu, zevnější zemí jim byla poušť. Kolem celé země vine se proud okeanu, na němž slunce v noční době od západu k východu pluje. Toť ukázka z egyptských bájí

Z Jaffy vyjíždí paroloď večerem. Záhy ztrácíme s očí břehy Svaté Země a ráno vidíme již maják Port-Saïdu před sebou. Břehy, jak asijský tak i egyptský, jsou zde velmi nízké a pusté. Dále za městem začíná na egyptské straně rybnosné jezero Menzale. Jindy tu byla velmi úrodná krajina, kterou protékala ramena Nilu, pelusské, tanisské a mendesské,

Port-Saïd jest přívětivé město. Domy mají v prvním a v druhém patře vzdušné verandy dřevěné, což jim dává malebný vzhled. V hostinci „Continental“ setkali jsme se s velmi smíšenou společností. Tam seznámil jsem se jednou s dvěma kněžími, kteří přijeli ze Sydney v Australii, aby navštívili Boží Hrob, Jerusalém a pak i Evropu. Konali jsme tehdy společnou cestu do svatého města Jerusaléma. Tam však se jeden z nich tak rozstonal, že mu bylo hned ulehnouti a zavolati lékaře. Když pak již tři dni ničeho požití nemohl, toužil pouze, aby mohl z Jerusaléma odjeti a byl šťasten, když mu Cookův muž oznamoval, že bude na zítří v Jaffé anglická loď červené hvězdy. Donesli ho na chvíli k Božímu Hrobu, pomodlil se tam, pak šli s ním na nádraží, odkud odjel do Jaffy. Přijel z takové dálky, neviděl ve Sv. Zemi skorem ničeho a toužil jen, aby byl již od ní daleko! Jak to trudná pouť!

Za průvodu františkánského kvardiana vyjel jsem v Port-Saïdu do přístavu, z něhož se vjíždí do Lessepsova průplavu k Ismailii a k Suezu. Dlouhé zdi daleko do moře vysazené, ochraňují přístav proti vlnám a proti zanesení. Stále jest nutno, prohlubovati jízdni cestu, ač jest pouze na osm metrů hluboká; pískem a bahnem ze západní strany vnášeným se stále zanáší. P. kvardian chtěl při té příležitosti oplatiti návštěvu veliteli anglické válečné lodi a proto jsme k ní zajeli. Námořníci vedli nás do kajuty velitelovy, který nás velmi vlídně přijal. Byl na cestě do Suakimu: vypravoval o svých cestách v indických a čínských přístavech. Na své lodi úplně zdomácněl. Kajuta jest jednoduše, ale pěkně zařízena a ozdobena obrazy i soškami, mezi těmi jsou dva pozlacení buddhové. Ukázal nám, jak jsou upevněna na

palubě děla, jak snadno je lze posunovati a otáčeti, a připomenul, že z nich dosud většinou pouze za slavnostních příležitostí bylo střeleno. Navštívili jsme pak nedávno postavený věžní hôtél, abychom prohlédli zvláštní zařízení toho domu. Postaven jako věž má kolkolem otevřené verandy; stále vanoucím větrem se strany mořské osvěžuje se prý vzduch v hořejších poschodích domu i v letní době nápadně. V pátém patře byla zřízena veliká kuchyně, na střeše pak jest prádelna parní, strojní a ruční. Hostí však měl velmi pořídka. Na blízku jest sklad australského zmrzlého masa pro zásobování lodí.

Z Port-Saïd lze jeti do *Suezu* neb do Kahýry po železné dráze (parní tramway jede do Ismailie-) aneb lze použiti malého parníku do Ismailie a odtud drahou dále. Krajina neposkytuje zvláštností. Na jezeře jsou hejna pelikánů, volavek a plameňáků; v průplavě potkáváme lodi, jež z Indie neb z Austrálie neb ze zadního východu do Evropy se vracejí. Zdá se, že sáhal břeh Rudého moře za starých dob až k Ismailii, kde z moře zbyla hořká jezera a jezero krokodilské (Timsâ). *Ismailie* jest moderní město, vystavěné pro úředníky a pro správu průplavu. *Suez* jest zajímavější, neboť odtud lze navštívit tak zvané *Mojžíšovy prameny*, odtud lze podniknouti i cestu k hoře Sinaj, zde vzpomenouti jest přechodu Israelitů Rudým mořem. U pramenů Mojžíšových pěli snad Israelité vítěznou a radostnou píseň „Zpívejme Hospodinu“, když přešli Rudým mořem a byli svědky záhuby Faraonova vojska.

Když jedeme ze *Suezu* ku Kahýře, jsme (aspoň z části) na půdě země Gessen, v níž se Israelité od dob Josefa až do Mojžíše zdržovali. Při nádraží Mahsame jest místo zvané Tell-el-

Maskûta; tam leželo někdejší *Pithom* (Pa-Tum neb per Atum, dům boha Atum) v Sukkoth, kde se Israelité při vycházení z Egypta shromáždili. Zříceniny hlavního města kraje Gossen, Tanisu, leží dále na sever a lze k nim jeti buď ze Zakâziku aneb z Mehîje po loďce. U stanice Zakaziku jest Tell el-Bastah na místech starého, pověstného města *Bubastis*. Sem zanesl snad Šešak poklady domu Božího z Jerusaléma po Šalomounově smrti odnesené. Zde ctili Egyptané hlučně a i rozpustile bohyni Bastet; někdy se jich zde scházívalo na sedmkrátstotisíc. Bohyně Bastet byla zobrazována s liščí tváří. Jest zajisté velmi zajímavo, navštívit tato památná místa; po dráze bylo by lze prodloužiti výlet až do Damiette. K tomu jest však třeba dosti času a připraviti se dlužno na mnohé nepohodlí v malých venkovských městech, kam se proud turistů nežene.

Z Port-Saïdu, i ze Suezu dojíždíme za šest hodin do hlavního a sídelního města Egypta, do Kahýry. Ona bývá hlavním cílem turisty a poutníka při návštěvě Egypta.

XXIII.

Kahýra. Některé mešity.

V Kahýře nalézáme všeliké pohodlí, jehož si cestující může přát. Hostince jsou velmi čisté a nádherné, podnebí jest tu zdravé a i v letě dosti snesitelné, o spojení jest drahami, omnibusy, elektrickou tramwají velmi dobře postaráno. Jednou jsem bydlil v hôt. Royal, jindy v hôt. du Nil, jindy v hôtelu Bristol; nádhernější jsou arcif Shephardův, Continental a Ghezireh Palace Hôtel.

Kdo si přeje společnost, nalezne ji zde v každé době. Zde žije mnoho Němcův, setkal jsem se i s několika usazenými Čechy; komu se líbí pozorovati život Orientalů, může se v arabských uličkách bez starosti a v bezpečí procházeti, jak dlouho chce. Město chová velmi mnoho nejvzácnějších památek, staroegyptských, křesťanských i arabských; kdo by chtěl vše důkladně prohlížeti, může se tu celý měsíc zdržeti a nebude míti dlouhé chvíle. Dokud jsem ještě města neznal, najal jsem si průvodce, s nímž jsem v krátké době mnoho památností shlédl.

Od katolického farního chrámu, který zde spravují Františkáné, vešli jsme do trhového města (do bazaru). Všude jest veliký ruch a hluk. Malých prodavačů jest nesmírný počet. Odnášejí za stálého vyvolávání svého zboží koše, stůl, nádobí z jednoho místa na druhé, postaví se, kde se jim zdá býti nejvýhodnějším, a tam vedle jiných křikem na sebe upozorňují. Mezi tím pobíhají prodavači vody a limonád, sirek, papíru a j. Stejná řemesla a stejné obchody jsou z pravidla pobromadě ve zvláštních ulicích neb čtvrtích seskupeny; dříve mohli každou obchodní čtvrt zvláštní branou uzavřítí. Křesťanští obchodníci jsou hlavně v bazaru el-hamzâwi usazeni. Novou ulicí dostali jsme se do bazaru sudanských věcí a přímo k mešitě *el-Azhar* (kvetoucí), kterou jsme si prohlédli. Mešita tato byla vystavěna roku 973 a určena později (988) vysokou školou islamu. Přednost její jest naznačena již počtem minaretů; má jich šestero. Saladin (1169—1193) přivedl sem velmi mnoho učitelů; tehdy čítali zde 20 000 posluchačů neb žáků. Před dobou Arabi paši bylo tu pouze 7700 žáků při 230 učitelích. Kol nádvoří mešity jest sloupořadí a na východní straně za

nádvořím jest hlavní síň přednášek. Mívala dříve pouze pět lodí, nyní jest devítilodní, má 140 mramorových sloupů a zaujímá 3000 čtv. metrů. Mřížovým utvořena jsou tu oddělení (riwâk); v jednom sloupořadí jsou mekkánští, jinde bagdadští, jinde syrští, turečtí žáci, jiné místo přikázáno těm, kdož jsou z východního Egypta, neb z dolního Egypta, jiné Sudanským, Hanefitům atd. Egyptská oddělení jsou arciž nejčetnější. Pro slepé žáky jest zvláštní riwâk v zâwijet-el-omjân. Žáci prodlévají tu 3, někdy i 5—6 let. Přednášky jsou zadarmo. Šejch sedí na rohožce u sloupu, žáci kolem něho; on čte z knihy, kterou vykládá, žáci poslouchají neb píší, a hledí se obsahu knihy naučiti na paměť. Z toho dostává pak vysvědčení a může sám přednášet. Přednáší se napřed mluvnice, pak theologie islamu, pak právnícká věda; vedle toho ovšem koran, sunna (tradice), logika, retorika, vyslovování písmen a četba koranu. Professori žijí z darů, ze soukromého vyučování, aneb mají stálý úřad při některé jiné mešitě. Kdo zná theologii, jest nazýván šejchem, doktor práv jest mufti; představený školy el-azhar jest šejch el-žâmi'a neb šejch (šêch)-el-islâm. Ten jest placen desíti tisíci piastry.

Na blizku školy je trh knihkupců; vybrati si tam nějakou knihu jest skorem uměním. Kdo chce viděti krásné a vzácné rukopisy arabské a orientální, navštíví místokrálovu knihovnu (kutubchâne); zde jsou divy kresby a krasopisu staré doby vystaveny.

Od školy el-azhar šli jsme k *mešitě el muajjad*. Vrátný nám připravil střevíce, jež jsme navlékli na svou obuv, a tak nám bylo dovoleno, vejíti na posvátnou půdu modlitebny. Mohamedáné sundávají obyčejně svou obuv a vcházejí bosí do

mešity. Vedle mešity je stará brána bâb-el-Mitweli (neb ez-zuwêle), kterou se jedna obchodní čtvrť uzavírala. Za tou branou zdržuje se prý dosud islamský světec el-Mitwelli a ukazuje se někdy malou září; uzdravuje prý choré. Na této bráně byl pověšen poslední čerkesský sultán Tumân-Bej r. 1517.

Pod pevností stojí největší stkvostná mešita „*Hasanova*“. Se zvláštní vstupenkou jest nám vchod dovolen. Klenby a výzdoby kamenické práce při hlavní bráně jsou nejlepším obrazem arabského stavitelského umění. Zejména krásným jest výklenek, zpracovaný na způsob svislých krápníkových kusů. Uvnitř není arciť vše tak krásné, jak bychom si dle zevnějšku představovali. Mnohé ozdoby řezané a tesané již opadaly a nebyly znovu přidělány, oprav se děje vůbec velmi málo. V novější době pečuje o zachování uměleckých arabských památek zvláštní výbor. Mešita Hasanova měla dva krásné, štíhlé a vysoké minarety (86 m); jeden z nich již spadl a byl jakž takž opraven. I kopule se sřítla a byla jen jednodušeji znovu-zřízena. Malý průvodčí vede nás na dvůr mešity, kde jest studně; tu si umývají nohy, jiní pijí. Za dvorem jest sloupořadí, pak místo k modlitbám; pod vysokou kopulí jest náhrobek sultána Hassana. Černé skvrny na blízkém dláždění jsou prý známkami krve zabitých Mameluků. Nedaleko odtud jest úzká ulička, v níž byli dne 1. března 1811 po rozkazu Mohameda Aliho postřeleni všichni *Mameluci*, když se vraceli z hostiny, kterou je Ali častoval. Jediný z nich, Amin bej, skočil prý s koněm do hlubokého příkopu a zachránil se. „Mamelûk“ značí „otrok“; cizí otroci bývali v Kahýře vojensky vycvičeni a tvořili jádro vojska. Po dlouhý čas měli náčelníci mameluků

veškeru moc ve svých rukou ; Mohamed Ali zbavil se jich krátkým a ukrutným způsobem. Když postříleli v Kahýře jejich náčelníky, vraždili je po vší zemi a posílali jejich hlavy do Kahýry.

Na pevnosti vyniká mešita *Mohameda Aliho*, „alabastrová mešita“ zvaná. Sloupy a nástěnné desky jsou ze žlutého alabastru, ostatní z bělavého mramoru, na vrchu i z obyčejného pískovce. Drahocenná stavba jest mnohými koberci, vzácnými svícny a mnohými pštrosími vejci ozdobena, avšak i ona trpí tím, že ji neuchovávají v nejlepším stavu. Alabastr na vzduchu vyvětrává, ztrácí svůj lesk, dostává trhliny. Mnohem krásnější je ten kámen v podzemním chrámě u pyramid ; tu podržel svou bělost až do této doby, neboť není vydán povětrí.

S vrchu pevnosti lze přehlédnouti město a okolí. Zvláště pěkný pohled poskytuje zelené údolí Nilu a pyramidy, jejichž pravidelný obraz tak jasně vystupuje ze žlutavého písku pouště. Na plochých střechách domů města jsou zvláštní lapáky větru, obráceny k severu, aby vedly severní vánek dovnitř domů ; jmenují je malkafy.

Na pevnosti jest anglické vojsko, jež stojí na strážích v jejich branách. Když jsem se kdysi vracel z návštěvy „zkamenělého lesa“ (2 hod. od města ležící zkamenělá dřeva *nicolia aegyptiaca*), chtěl jsem vejíti zadní brankou do pevnosti. Voják na strážích stojící pozdravil, ale vykládal, že Arab, můj průvodce, do pevnosti nesmí, pouze já a burîk. Obešel jsem tedy citadellu na západní straně, kde jest krásné náměstí *Mohameda Aliho* a *Rumêle*. Odtud vychází ročně poutnický průvod s posvátným kobercem do Mekky. Jednou bylo mi možno spatřiti tento průvod, a proto uvedu o něm několik slov.

Egyptský chediv stará se o vyslání drahocenného koberce (kessua) do Mekky. Zvláštní správa obstarává vypracování a urobení koberce. Dámy města pracují na jednotlivých částech jeho, vyšívají do něj jméno proroka a jméno Boha nesčíslněkráté. Poněvadž má krýti celou kábu, mívá plochu 1500 m² a jest dopravován ve zvláštní skříni, pyramidálně sestrojené, zvané *mahmal* (t. j. náklad, břímě). Sultánka Fatima, zakladatelka bahar. mameluků, dala r. 648 hežry původ k tomuto zvyku. Emír-el-hag (vůdce pouti) přehlížel dary, jež mají býti převezeny do Mekky, jako kožešiny, koberce, růžová voda, svíce (i půl třetího metru zdělí) a j. Za vojenského průvodu objeli mahmalem třikráté celé náměstí, pak šli a odevzdali chedivovi trásně koberce které on uctivě políbil a odevzdal náčelníku pouti. Nyní vypáleno 21 ran z děla a průvod se za veselé hudby hnul. Důstojnictvo v pestrých, zlatem hojně pošitých kabátcích, náboženská družstva s prapory, s hudebníky a pěvci, poutníci ve skupinách, vojsko egyptské a anglické, městská stráž, diváci — vše tvoří nejpestřejší směs. Na cestě provoláváno poutníkům loučení, jinde vyznávali za tleskání rukou v taktu jednotu Boha, dervišové odříkávali koran, šejchové na velbloudech tloukli na bubínky a měli na dlouhém rákosu navěšeny vyschlé ryby, znamení pokání poutníků. Nejvíce provolávání vzbuzuje šejch-el-gamal a mahmal. Průvod dojde za náramného hluku k stanici Abbasijje, odkud druhého dne ráno zvláštní vlak mahmal i poutníky odváží k Suez. Vyznání víry, jaké při tom mohamedáné činí, jest velmi živé a hlučné, posiluje jejich vzájemnost.

Prvý pobyt můj v Kahýře připadl právě na začátek měsíce Muharram, v němž jest prvních

deset dní (ašr) mohamedány hlučně a vesele slaveno. Jednou o polednách hovořili jsme při společném stole o tom a domácí lidé nám pravili, že jest právě 10. den *Muharramu* a že lze večer spatřiti zajímavý průvod šiitů (perských mohamedánů). Umluvili jsme se a najali jsme večer společně obyčejný povoz, který stál v „nové“ ulici, vstoupili doň a očekávali v něm průvod. Ulice byla již přeplněna a v zástupech by nebylo lze pohodlně pozorovati onu slavnost; ve voze nás nikdo nerušil. Mohamedáné se scházeli v mešitě sajidna Huseina, odkud průvod vychází. V mešitě jest uchována hlava mladistvého Huseina, syna Aliho z Fatimy, dcery Mohamedovy, jenž padl dne 10. Muharram r. 680 v boji proti Jezidovi zraněn tři a třiceti ranami. Mučení Huseina i smrt jeho bratra Hassana jest u Šiitů ve vzácné památce; proto bývá velmi často vypravováno, proto konána také všude, kde jsou perští mohamedáné, na jejich pamět veliká slavnost. Bohatí dávají toho dne hojně almužny. Před mešitou Huseina stojí prodavači limonády a jiných vod; za almužnu rozdávají pak ze svých nápojů chudým.

Po osmé hodině blížil se průvod k našemu vozu. Nejprve jelo několik vojáků, anglická i egyptská stráž, pak bylo slyšeti vždy větší hluk a ryk: Hassan-Husein! Na vysokých železných tyčích nesený pánve s hořícími látkami na místě pochodní. Uprostřed veliké tlačence lidu postupovali hudebníci na píšťaly a bubeníci; pak řada bíle oděných Peršanů. Šat těchto byl již celý zakrvácený, neboť se šlehali z předu i ze zadu železnými řetízky, někteří si dělali rány ostrými meči na prsou i na čele a klátili se při tom na obě strany, volajíce stále: Já Hassan — já Husein! Při rudé záři neseného ohně byl pohled na zakrvácené

bledé, sem a tam se potácející osoby příšerný; křik působil hrůzně. Někteří přátelé těšili ty nové flagellanty, podporovali je, když snad se zdálo, že mdlobou a vysílením již klesají, zadržovali některé rány, jež byly tuze prudké. Za nimi byla nová hudba, zase přicházeli dervišové, kteří vedli na koních dva hochy. Ti představovali Hassana a Huseina. Jeden měl čelo celé zakrvácené; kapky krve kryly z předu jeho bílý šat. Druhý měl hlavu bílým šátkem ovázanu, aby se snad tuze neporanil, avšak mával též stále malým mečem proti svému čelu. Zase několik pochodní a pak množství hluchícího a zvědavého lidu. Jdou do perské mešity, tam se ještě dlouho do noci bičují a poslouchají vypravování o smrti Hassana a Huseina. Dříve jezdíval šejch koňmo mezi zbožnými, kteří leželi na zemi; když kůň šejchův při tom někoho zranil neb i usmrtil, bylo to považováno za nejšťastnější smrt. V Indii mívají i dramatická představení o smrti Huseina. Pohled na toto hrůzné divadlo mne velice dojal. Můj známý, jenž byl spolu ve voze, mínil, že ho to velice těší, že jsem jako kněz poznal tento stupeň náboženského fanatismu. Mluvil bohužel jako nevěrec; nezvěděl jsem o něm ničeho, než že zná naše pohraniční město Přísečnici, kam prý dojíždíval. Proto se mi jeho přátelství nezamlouvalo. Druhý známý byl z Bombaje, choval se velice přátelsky a skorem důvěrně. Druhého dne mi však bylo řečeno, že jest anglickou policií pronásledován a že jest mi třeba se před ním střežiti! Ten mne upozornil, že to bičování není u oněch mužů opravdivé. Boháči najímají v Kahýře některé muže, aby se na jejich místě postavili do průvodu a aby se bičovali. Jsou za to za placeni; hledí, aby si tuze neublížili. Boháč pak se domívá, že má na sobě zásluhu

bičováním získanou! Připomínáme ještě, že jest 10. Muharrem mohamedánům i proto památným, že se toho dne Adam a Eva, když byli z ráje na různá místa svrženi a když se dlouho hledali, zase sešli.

XXIV.

Pyramidy a egyptské museum v Gize.

Egyptané pohřbívali své zesnulé do skalních hrobů. Hrobové ti jsou namnoze velmi pečlivě, někde i nádherně upraveni. V jednotlivých dobách stavěli si však egyptští mocní zvláštní pomníky pro svůj hrob, z nichž mnohé nás dosud svou velikostí, umělým a pravidelným zbudováním obdivem naplňují. Pomníky ty, známy pod jménem „pyramid“, jsou dosud znakem Egypta. Jejich obraz vidíme na poštovních známkách egyptských, na časopisech; obrysy pyramid v Gize vítají Egyptana i cizince, když prodlévá v Kahýře. Pyramidy je viděti v Kahýře a v okolí odevšad; někdy jsou žlutavé, někdy se červenají, ano jsou jako purpurové, když jim sluneční záře toho světla dává; jindy jsou šedé a tmavé. Jako stráž stojí jedna za druhou, tři trojhrany, jakoby na sobě postavené.

Již Herodot se divil jejich stavbě a uvádí, jak dlouho na pyramidě v Gize bylo pracováno. Skorem pět tisíc let tam stojí, a ač z ní bylo vzato již mnoho kamene, přec je stále mohutnou a nikdo nemohl dosud stejný pomník postaviti. Takové památky šedé dávnověkosti přitahují, a ačkoliv víme, že je nalezneme-prázdné, přece se na návštěvu pyramid velice těšíme a spěcháme tam co nejdříve

Najal jsem z rána vůz a vyjel jsem s průvodčím přes řeku Nil, přes ostrov Bulâk a po jiném mostě, jenž vede přes menší rameno Nilu, k silnici pyramid. Tam stojí nyní vozy elektrické tramwaye, kterými lze pohodlně jeti až k patě první pyramidy. Obávali jsme se horka, avšak silnice byla tak hustě zastíněna, vodou hojně pokropena, že nám bylo na ní i k jedenácté hodině dopolední velmi příjemno a čerstvo. Vody Nilu stály právě vysoko a zakrývaly pole po obou stranách silnice. Krásná, alejemi vroubená cesta byla zřízena nákladem Ismaila ku počtě císařovny francouzské Eugenie, když se tato před otevřením Suezského průplavu v Kahýře zdržovati chtěla.

Místokrál Ismail dbal tehdy pouze o nádheru a nešetřil peněz. Stavěl paláce v Gezire a v Gize a chtěl proměnit celý kraj od města počínajíc až k pyramidám v jediný sad, kde by byly pěstovány všechny druby květin a stromův Egypta a Nubie. Záměr jeho nebyl uskutečněn, neboť byl Ismail před časem donucen poděkovati se. Jeho nástupce viděl v tom zbytečné výlohy a nerozšiřoval začatý sad.

Když jsme se blížili pyramidám, obrátil se na mne můj průvodčí a žádal, abych mu dal tobolku a všechny cenné věci, jež bych měl. Byl jsem tím překvapen a tázal jsem se, proč? On pravil zcela jednoduše, abych si tedy nechal vše u sebe, avšak abych si pak nestěžoval, až mně Arabové v pyramidách něco vezmou. Odměřená a úsečná řeč toho muže zdála se mi býti upřímnou, vydal jsem mu vše.

Silnice byla nyní z obou stran ohrazena zdí, aby nebyla zasypána pískem pouště. Ještě jsme nebyli u pyramid a již nemohli naše koně pro množství jemného písku, v němž se bořili, postu-

povati. Jsme na poušti. Asi tucet Beduinů přichvátało a obklíčilo vůz, křičeli a nabízeli svých služeb. Vešli jsme do jejich kraje, zde mají oni právo prováděti cizince a vybíratí od nich průvodné. Vykládají, co vše mi ukáží; ze záňadrí vytahují malé Osirise (černé), Isise a skarabeje a nabízejí to ke koupi. Když přišel k nám jejich šejch, bylo poněkud klidněji, avšak jakmile jsme se s ním na ceně smluvili a popošli dále, Arabové počali zase křičeti. Hnali mne pískem, v němž se nohy při každém kroku hluboce bořily, ku předu. U pyramid stojí krásný hôtel, „Mona House“ zvaný, a mnozí zde tráví i více neděl, aby vdychovali suchý vzduch pouště, který prý posiluje plíce.

Když jsme se přiblížili k pyramidě *Jechwet Chufu*, kterou stavěl král Cheops a která jest největší, nevykazovala nyní té čisté, matematicky přesně vyměřené podoby, jako se zdálí jevila. Nyní vypadala jako veliká, stupňovitě sestavená hromada. Jemný písek přikrývá úpatí pyramidy a zasypal by ji třeba celou, kdyby nebyla tak vysoká.

Odbyli jsme si nejprve návštěvu hrobu čísel a sfinga, pak jsme teprve vešli do vnitřku pyramidy. Tím jsme chtěli ujíti polednímu žáru slunce. *Hrob čísel* náležel úředníku Faraona Chafre (Chefren), jenž se nazýval Chafra-onch. U vchodu jsou vyznačeni na stěně písaři, kteří čítají jmění, jež bude nebožtík míti. Bude opatřen 835 býky, 220 kravami, 2235 kozami, 760 osli a 974 skopci. Při každém součtu jest jeden zástupce zvířat toho druhu věrně a dosti jasně vyobrazen. Úměleckými ty obrazy nejsou.

Odtud jsme šli po pohřebišti k *sfingovi*. Pravím „sfingovi“, poněvadž má tělo tohoto lva tvář muže, nikoli ženy. Velebně zdvihá se sfinx

z pouště, která jej ještě do nedávna pískem zanesla. Tělo jest v přirozené skále vytesáno, hlava je pracována s větší pílí. Ozdoby hlavy a vous jsou uráženy, neboť byl sfinx po dlouhý čas terčem arabských střelců. Ti zohavili tvář sfinga.

Obličejem jest postaven k východu. Šířka obličeje obnáší 4.15 m, ucho měří 1.37 m, nos byl 1.70 m zvýší. Kde nestačila skalní vrstva, tam vyplnili to místo zdivem. Délka sfinga je 50 m. Arabové mu dali jméno *abu-l-hól* (otec hrůzy), dříve jej nazývali „strážcem vycházejícího slunce“; při ranním slunci volávali egyptští kněží: „Ty vstáváš! (Horus), dej faraonovi slávu!“ Zdá se, že je starší než Cheopsova pyramida. Mezi předními nohami jest oltář, na prsou nápis z doby Totmesa IV. Ten prý zde kdysi usnul a obdržel ve snách rozkaz, aby osvobodil sfinga od písku pouště, kterým byl sevřen.

Asi 200 kroků od sfingu objeven byl hluboce pískem zanesený chrám, o kterém se domnívali, že byl spojen chodbou jakousi se sfingem. Seštopili jsme do tmavé místnosti, kde jsme při světle svíce viděli, jak vše z velikých, červenavých, žulových kamenů a z alabastrových kusů mohutně jest sděláno. Z první místnosti jde se do síně, v níž jest zachováno šest celistvých žulových sloupů, které silnými deskami kamennými jsou na vrchu spojeny. Ze síně vychází se do chodby s výklenky, o nichž se zdá, že sloužily k uchování mrtvol, a nedá se tak s jistotou určit, zda stavba tato byla mausoleem či chrámem. Snad stavěl tuto budovu farao druhé pyramidy. Diví se zde každý, jak ti staří kamenníci dovedli dobře pracovatí ty tvrdé kameny; nikde není malty znáti, veliké desky tvoří strop, který ovšem nikde není klenutý, mezi jednotlivé kameny nelze skorem ani

ostří nože prostrčiti, tak přesně přiléhá jeden kámen ke druhému.

Nyní jsem teprve poznával, proč jsem měl tak četný průvod. Jeden Arab vyňal ze záňadří několik malých sošek, bůžků, které našel v soukromých hrobech zdejších a chtěl mi je, ovšem že draho, prodávati; jiný, aniž by se byl tázal, hned urazil z pěkného alabastrového kamene ve stěně kus a podával mi jej na památku. Tak by věru za krátký čas dovedli zkaziti veškeré památky zdejší, kdyby všechno mohli ke koupi nabízet; proto se stává, že, když nějaký hrob, v němž jsou pěkné nápisy a obrazy, se objeví, prozkoumají jej badatelé vědecky, okreslí vše a pak jej zase zasypou, neboť tak se nejlépe na delší časy uchová.

Poblíže sfingu všimli jsme si též hrobu, který jmenují Campbellovým hrobem (po anglickém konsulovi r. 1837). Stropu již nemá, a tak lze s hora pohlédnouti do té, 16·30 *m* hluboké, pravidelné místnosti, z níž vedou dole vchody do dvou pohřebních komor. Při otevření hrobu toho rodinného, který jest novější (ze 7. století př Kr.), byly nalezeny prázdné schránky mrtvol. A nyní jdeme k pyramidám. Hromadu velikých balvanů jest nám překročiti, nežli vystoupíme ke vchodu, který vede do největší pyramidy Cheopsovy. Na cestě táže se mne jeden z průvodčích, znám li elektrické světlo, a dokládá, že on mi podobným světlem osvítí vnitřek pyramidy, budu-li si přát, a ukázal drát magnesiový, kterým to světlo udělá. Neřekl jsem ničeho na jeho dotaz, neboť žádal hned zpropitné. Otvor, kterým se vstupuje dovnitř pyramidy, jest na severní straně; pod ním byl sultánem Mámúnem (813 po Kr.) mocí proražen jiný otvor, poněvadž byl prvý tenkrátě ještě zakryt

Velmi nízkou chodbou jsme slézali, až jsme přišli nedaleko skály, na níž pyramida jest stavěna; odtud vede chodba ta dále skalou až ke spodní komoře, která je prázdná a nebývá navštěvována. Odtud ale vede ještě jiná chodba vzhůru ke královským hrobkám. Nyní nastávala průvodčím práce: chodba je pod úhlem $26^{\circ} 18'$ nakloněna, velmi hladká; jsou v ní sice udělány malé otvory pro nohu vystupujícího, ve tmě by jich ale cizinec neviděl, proto jdou dva Arabové před ním, jeden svítí, druhý táhne cestujícího, třetí pak Arab ze zadu jej postrkuje. Faraonové velice o to pečovali, aby hroby jejich byly v úplné bezpečnosti; proto ukryli pečlivě otvor pyramid, proto před chodbu vnitřní, která vedla přímo ke hrobce, postavili ještě velikou žulovou desku, kterou zde v pyramidě Cheopsově dělníci Mâmûnovi ani odstraniti ani proraziti nemohli; vytesali proto z měkčího vápence vedle desky tolik, co stačilo k pohodlnému projití člověka. Tak i my jsme přelezli onen kámen a vystupovali jsme vzhůru asi 38 *m* daleko. Pak jsme si odpočinuli a viděli jsme, že před námi jsou dvě chodby: jedna jen metr vysoká, která vede vodorovně do hrobky královniny: tam jsme nešli; druhá chodba či vlastně veliká síň, 47 *m* dlouhá a 8·5 *m* vysoká, vede nás k hrobce faraonově. Chodba ta vypadá, jakoby byla klenutá, v sedmi vrstvách se ve stropě žulové desky k sobě přibližují v podobě klenby. Po stranách jsou ve stěně otvory, kterými si asi pomáhali při dopravě těžkého sarkofágu. Koli kráte jsem na té cestě uklouzl, neboť stopy pro nohu vytesané jsou malé a nelze jich viděti; Arab za maou jdoucí stále se tázal, jak mi jest, sahal na nohy mé, jakoby hledal, zda jsou ještě celé a zdravé; zatím však vzpomněl jsem si na slova

dragomanova a tužil jsem, že hledá pod záminkou mnohé pečlivosti o mé zdraví, o údy mé, snad hodinky anebo chce vědět, kde by byla má tobolka. Vzduch byl v síni oné dosti čistý, ale teplý; netopyři, kteří se v některých koutech ukrývají, se vzbouřili při světle našem a obtěžovali nás; všecek zpocen dostal jsem se do před-síně královy hrobky; předsíň je právě v kolmé čáře, spuštěné s vrcholem pyramidy k základu; hrobka sama jest o něco dále na jih a je všecka z hlazené, červenavé žuly tak zpracována, že jsou stěny jakoby z jednoho kusu kamene urobeny. Hrobka, pro níž celá mohutná pyramida byla vystavěna, má 10·43 *m* zdělí, 5·20 *m* zšíří a 5 81 *m* zvýší; strop tvoří 9 mohutných desk žulových, jejichž konce zasahují do stěn. Při slabém světle svící nebylo viděti skorem ničeho; jakmile však Arab rozsvítil drát magnesia, bylo dobře viděti i strop a stěny; ve stěnách dvou jsou malé otvory, které jsou spojeny s jinými otvory v pyramidě, jdoucími až na povrch; těmi se zdá, že mohl vanouti čerstvý vzduch. V rohu jest sarkofág kamenný, velmi veliký, v němž kdysi byla mumie krále Cheopse. Pyramida tohoto krále Cheopse, jinak Chufu zvaného, a pyramidy vedlejší Châfrâ a Menkarâ jsou z nejstarších pyramid Egypta; neboť stály již v té době, když Abraham byl přišel do země dle 1. Mojž. 12, 10; asi r. 3733 př. Kr. žil Chufu, Menkarâ okolo r. 3633, ač zase jiní praví, že Chufu žil r. 3091 př. Kr.; ať tomu jakkoli, vždy jest pyramida jeho na 5000 let stará a svědčí, jak velikolepě, jak čistě dovedli tehda stavěti. Herodot sděluje, že při stavbě té pyramidy bylo po 20 let zaměstnáno 100.000 lidí, kteří z hor Mokkatam a Turra, na druhé straně Nilu ležících, sem balvany obrovské po 10 let

dopravovali a zde po stupních na sebe kladli až do výše 146 *m*. Nyní má pyramida výše jen 137·2 *m*; poněvadž byl jí vzat žulový, hlazený povrch a mnoho balvanů, kterých se užilo k jiným stavbám. Má ale dosud ještě takovou výši, že by se v ní i Petrský dóm Římský skryl. Je to zvláštní a odporné, když vzpomeneme, že užíval onen faraó statisíce svých poddaných po třicet let k tomu, aby si vystavěl hrob!

Faraonové egyptští ukazují nám, jak dobře se postarali o hrob svůj, v pevném a bezpečném místě chtěli míti věčné obydlí a chtěli tu žítí „život beze smrti“. Obyčej, stavěti pyramidy, našel se i v Mexiku; v Nubii byly později stavěny pyramidy menších rozměrů; v Egyptě trval obyčej ten asi 1000 let; když bylo sídlo králů přeloženo do Theb, tu pochovávali jen ve skále. Král si připravoval svou pyramidu již za žití svého; po smrti jeho byl sarkofág s mumií dopraven do hrobky, tato zavřena, pyramida poslední hlazenou vrstvou žuly pokryta, na které vrstvě prý byly i nápisy. Ve hrobkách není nápisů žádných; nad hrobkou královou našlo se ještě 5 míst prázdných, snad proto, aby nebyl strop hrobky přetížen, a tam byl nápis, označující, že tu jest hrob Chufu. Lid se vždy domníval, že jsou v pyramidách veliké poklady, a hleděl proto Peršané již prohlédnouti je; sultán Mâmûn již je našel vypleněné, prázdný sarkofág naznačoval jen, čemu pyramidy sloužily.

Ve hrobce Arabové, provázející pocestné, křičí, aby diviti se mohl každý, jak se tu hlas mocně odráží, někdy prý zde i tance provádějí; v sarkofágu byly zbytky potravin, ano i rozbitá láhev šampaňská: někteří z cestujících nemají hlubšího

citu a hledí přítomnost svou v královské hrobce oslaviti smíchem a pitím!

Při obtížném sestupování byli mně Arabové nápomocni; nyní ale již častěji opakovali slovo „bakšiš“; jeden z nich zase se stále dotazoval po zdraví mém a tvrdil, že mnohým již zde, když k úrazu přišli, pomohl, že tomu dobře rozumí; zúmyslně dopustil, abych stoupl na nohu jeho, pak bědoval, ale jen, aby tím větší bakšiš obdržel; ještě před východem nabízel se mi jeden Arab, že mně vymění peníze, nemám li egyptských peněz; já na tu velikou pozornost vůbec ani nedbal, a tak jsem konečně bez úrazu vyšel z pyramidy. Nyní zase mne pobízeli, abych hned vystoupil na vrchol pyramidy, což se může státi v malé chvíli; neboť dva Arabové vytahují cestujícího od stupně k stupni, třetí Arab ze zadu pomáhá. Byl jsem ale příliš unaven a zpocen a viděl jsem, že slunce velikým zářem pálí a že by mi vystoupení pro velikou mlhu, nad vodami Nilu se vznášející, žádné vyhlídky neposkytlo; proto jsem nevystoupil na vrchol. Arab, který dělal lékaře, mi radil, abych neodjížděl hned, ale abych si usedl na teplý kámen na slunce, jinak že bych v chladu mohl si přitáhnouti horečku nebo zápal plic. Poslechl jsem rady jeho, bylo mi ale jako v parní či horké vzduchové lázni. Nedaleko stojí jiné dvě veliké pyramidy, Wer-Chafrê, t. j. Veliký jest Chafrê, je 136 *m*, Menkarâ (eg. her t. j. hořejší) jest jen 62 *m* vysoká. Plinius se o ní zmiňuje. Za tou jsou tři malé pyramidy a vedle jsou jiné hroby z dob IV. a V dynastie egyptské, které z většího dílu již byly přehrabány. Na straně jihovýchodní jest pramen zakrytý něco málo stromovým; za to ale na východ vidíme zahrady khedivovy a háje palmové podél Nilu se táhnoucí,

Kahýru, kde všude je živo; zde samá poušť a smrt.

Když jsem se ještě poohlédl po tom tichém královském pohřebišti a chtěl jsem se vraceti, tu mně počali všichni průvodčí moji vypočítávati, jakých služeb mně za ten čas vykonali. Když jsem na konec ukázal, že nemám žádných peněz a že dragoman zaplatí, tu mne hned všichni opustili a pospíchali k tomu; ten však byl, jak jsem se přesvědčil, velmi poctivý a opatrný muž, zaplatil šejchovi za celý průvod a pak dal jen těm třem, kteří mně pomáhali v pyramidě, nějaký bakšiš. Zdálo se, že jsou všichni spokojeni; sotva ale že šejch poodešel, již se Arabové pustili za mým vozem a znovu prosili za bakšiš; ten za magnesium, za bolest v noze, za radu udělenou, onen za zadržení atd. Vozka mi později pravil, že tak obtěžují pocestné vždycky málo však stačí, a oni jsou upokojeni.

Na zpáteční cestě jsme viděli, jak Arabové pracně kropili silnici k pyramidám; v kůzích přinášeli vodu a vykropovali ji na prach silniční, aby elegantní vozy Kahýrenských mohly zde odpoledne a k večeru pohodlně jeti, aby nebyli lidé obtěžováni prachem. Náš vozka mluvil něco německy, naučil se tomu ve Vídni kde býval vozkou tureckého vyslance Saida pašy; chtěl projeti zahradou khediva, abych viděl krásu její; vojín na stráži stojící nás však nepustil, poněvadž byl pátek, sváteční den mahomedánský. Před Kahýrou potkávali jsme veliké množství Arabů, mužů, žen a dětí; jdou všichni jako v průvodě za sebou na hřbitov, aby tam navštívili své mrtvé. Vezou s sebou koberce a jídlo, neboť zůstanou tam celý den; i mrtvému oddělí při tom z jídla něco a dají ten díl chudým.

Nyní, když spatřil jsem již pyramidy a některé staré hroby, žádal jsem si tím více spatřiti i menší starožitnosti Egypta, které se uchovávají v Kahýrenském museu. Museum to bylo dříve ve čtvrti, nazývané Bulâk, pak otevřen mu ale palác Gize, kde může býti všechno bohatství sbírek pohodlně v prostranných, suchých síních rozloženo. Poněvadž však hrozí paláci nebezpečí ohně, stavěna nová, kamenná budova, do níž se vzácné předměty z Gize právě nyní přenášejí. Odpoledne jednoho dne, kdy byl vstup do musea volný, jsme tam jeli. Cesta vedla opět přes most a pak po levém břehu Nilu k paláci, který stojí naproti ostrovu Rôda.

Co tak dobře suchý písek pouště egyptské byl po věky přikrýval, co ve hrobech a chrámech pamětihodného nalezeno bylo, to jest zde v jakémisi historickém pořadí sestaveno a uloženo; ač mnohé vzácné památky egyptské se též v museu londýnském a pařížském a jinde nalézají. Zdejší museum bylo domem francouzským; prvním ředitelem byl Mariette-bey, po něm Maspéro. Mariettovi postaven na nádvoří veliký náhrobek vedle velikých sfingů a soch Ramsesa II. a Usertisena I, nalezených v Tanisu. V prvních síních jsou především kameny náhrobní z řeckých dob; sochy velikých bohů; dále desky popsané z chrámů a hrobek z doby králů Hyksos. Jinde jsou ozdoby a věci nalezené v hrobech; Egyptští dávali mrtvým všechny možné věci na cestu do onoho světa, vším je zaopatřovali: vedle malých bůžků věci a nářadí domácí, šaty, masti, líčidla, kostky a hračky všeliké; i papyrasy, na nichž byla někdy napsána vědecká pojednání, dány byly mrtvému, aby se jimi bavil; při tom na stěnách zobrazeno, jaké on oběti přinášel bohům ze jmění svého, které

se tu svědomitě vypočítává a zobrazuje až na jeho dluhy. Ozdob, klenotů vzácných a drahých, jež byly u mumií nalezeny, jest veliký počet. Zvláštní jsou bárky, figuriny lidí, řemeslníků, ze dřeva řezané postavy celých oddílů eg. vojska. Zajímavé jsou druhy obilí a plody, které se našly ve hrobech a které byvše zasazeny, klíčily tak jako nové plody; věnce, které dlouhou tou dobou ještě neztratily celé barvy své. Nejznamenitější ovšem a nejzajímavější je síň, kde jsou královské mumie; tato leží trochu níže, kdežto ostatní síně jsou v 1. poschodí. Zdá se, že starší mumie byly lépe obloženy a zachovaly se lépe než novější: ze starších mumií většina vykazuje obličej až černý; novější jsou hnědé. Každá mumie byla v sarkofágu kamenném, uložena v dřevěné skříni, která byla malována, popsána, a mívala nahoře obraz hlavy. Na skříních z dob řeckých byla podoba obličejů pochované osoby věrně v barvách provedena, a barvy ty jsou dosud velmi živé, jakoby za našich dnů byly natřeny. Některé mumie jsou ještě ve svých přemnohých obalech; jiné mají obaly rozvinuté vedle sebe a na sobě. Jest dojemné, když vzpomeneme, že tak chladně kráčíme kol slavných a mocných faraonů; uráží to však t. ž, když vidíme, jak ti zdejší Arabové, dospělí i nedospělí, mezi mumiemi se smíchem chodí a běhají, jakoby na ulici byli. Strážných je zde dosti, jsou však rádi, když jen ubrání, aby Arabové ničeho neodnesli aneb nezkazili. V dolejších místnostech musea jest krám, kde se zbytečné věci, sošky, ano přebývající papyrasy, nepotřebné, méuž zajímavé schránky mumií za pevné ceny prodávají.

Z křesťanských památek jest něco málo uschováno v sále řecko-římském a tam, kde koptické

věci se chovají. Každý zajisté, kdo může, vícekrát navštíví toto museum, neboť tak starých památek nenalezne v takovém množství nikde.

XXV.

Heluan a pyramidy v Sakkâra *)

Najal jsem mladého průvodčího, a poněvadž někteří tvrdili, že není možno na cestě nalézt dobré zvíře k jízdě naší, vzal průvodčí z Kahýry burika a jeli jsme k nádraží pod citadellou. Nádraží Heluanské (mêdan) bylo na pěkném náměstí Mechmeda Aliho, skorem na konci města; za ním jsou již hroby Mameluků. Nyní jest nádraží u Bâb-el-Lûk.

Nádraží bylo plno lidí, bílých, hnědých a černých, všichni se ještě živě a hlučně bavili a nikdo nevstupoval do vlaku připraveného: jdou tam obyčejně až v poslední chvíli. Přednosta stanice mne upozornil, že nemůže burik s vlakem tím býti dopravěn, a vlídně dodal, že již nalezneme v Heluanu a v Bedrašên dobrá zvířata; poslal jsem objednané zvíře zpět. Zdejší zřízenci drah ve větších městech jsou podivuhodní lidé: mluví oni nezřídka vedle řeči arabské a anglické ještě italsky, francouzsky, ano, někdy ani hindustani není jim neznáma. Při posledním znamení spěchalo vše do vozu, a sotva jsme vyjeli za město, již jsme byli jako na poušti. Zde mezi hroby Mameluků není žádné zeleně, rovněž tak na horách Mokattam, kde jsou jen staré a nové kamenné lomy. V pravo leží staré město Babylon a o něco dále hroby Imâma Šafeje a pohřebiště židovské. Pěkný pohled poskytují odtud pyramidy Gize,

*) Z příčin snazší sazby není přepis cizích jmen vždy správně důsledný.

keré za vodou jako v mlze se vznášejí a prazvláštní rudošedé osvětlení mají. Při první stanici El-Basâtîn začíná údolí et-Tih (bludné), které jsem byl den před tím krátce navštívil. Za tím údolím, na vrchu tak zvaném „dřevěném“, povalují se zkamenělé kmeny a kusy, o nichž se neví, jak se sem na výšinu dostaly. Botanik jakýs německý, Unger, pravil, že jsou to zkameněliny vyhynulého druhu „*Nicolia aegyptiaca*“. Na blízku viděl jsem též v hluboké propasti skalné pramen, který nazývají Ain Mûsa (pramen Mojžíšův). Báal jsem se sestoupiti dolů ke prameni, poněvadž tam stálo několik divých Beduinů; můj průvodce tam šel a pravil, že tam našel jen málo vody. Jak ale přišlo místo to k tomu jménu? S bibl. Mojžíšem nesouvisí.

Za jmenovanou stanicí blížíme se k Nilu; v údolí ubozí fellahové pilně pracují, rozvádějí vodu na polích svých, dělají stružky, hradí, jiní zase váží vodu na vyšší břeh; někde se již obilí zelená, jinde je teprve zaseto aneb zasázeno; jak pěkně se ta pole odrážejí od nevlídných skal holých, jež na levo spatřujeme! Jsou to hory et-Turra (Troja) zvané a Massara; z nich brán byl kámen ke stavbám pyramid a během času vytvořily se zde pod zemí nesmírné síně skalní, jejichž stropy ponechanými skalními sloupy jsou podepřeny. I nápisy některé se zde našly, které označovaly, k čemu se kamenů z toho neb onoho oddělení potřebovalo.

Od stanice Massara vede poboční dráha k nějakým vojenským stavbám a k zámku vícekrále. Pustou krajinou vystoupí dráha na pláň, kde jako oasa v poušti stojí Heluan (Hélouan les bains) a zde končí také železná dráha. Vystoupili jsme a hleděli jsme najati buríka na další cestu.

Všechna zvířata však, která byla před nádražím, byla tak malá a vychrtlá, že si jen s bázní mohl na takové zvíře sednouti. Šli jsme do města, které jest lázněmi svými velmi známé. Zde byly lázně již za dob arabské vlády zřízeny; zda i staří Egyptané léčivé vody zdejší užívali, není známo. Khediv Ismail poručil zde větší stavby provésti; lékař Dr. Reil (1880) stavby řídil a lázně z počátku sám vedl. Hned od nádraží vede řada pěkných letních domů v zahradách až ke dvěma velikým hostincům a k samým lázním, před nimi jest park a před tím velmi pěkný nový chrámek katolický. Lázně zdejší, do nichž jsme též vešli, jsou velmi pěkně zařízeny; sirné prameny vycházejí s teplotou 31° C ze země a doporučují je v nemocech rheumatických, kožních a j. Hlavně ale doporučují Heluan oněm, kteří stíženi jsou plicními neduhy; čistý, suchý vzduch, vanoucí z pouště, prý tu na těch nemocných divy tvoří, a proto se jich sem zvláště za zimy mnoho utíká. V době naší návštěvy byli zde 32 lázenští hosté. Denně se platí od 10—15 franků za celé zaopatření. Že to celé jest v německé správě, bylo nám zřejmo jak v lázních, kde jsou i německé nápisy, tak i venku, kde hosty vítá „deutsche Bierhalle“. (V naší zemské výstavě byly vystaveny inhalační přístroje té soustavy, jaké se i v Heluanu užívá; dělají si jimi „lesní vzduch“, když lesů jehličnatých nemají.)

Nenalezše lepších zvířat, vzali jsme jedno z těch slabých a jeli jsme k arabské vesnici Heluanu, která leží v palmovém lese při Nilu. Krásnou silnicí, kterou se hosté podvečer projíždějí, jeli jsme asi tři čtvrti hodiny; pak jsme vjeli do lesa pěkných, štíhlých datlových palem a nechavše ves-

ničku v levo, jeli jsme k zátocce, odkud se převází na druhý břeh Nilu.

Čekali jsme u přívozu, kde pod palmami prodávali Arabové melouny a datle; hejno dětí nahých a polonahých pobíhalo tu kolem a sbíraly odřezky melounů, aby si aspoň na těch pochutnaly; o datle mnoho nestály, neboť jich zde mají hojnost. Konečně přistála pramice plachetní u břehu, a my jsme s několika Araby vstoupili na ni. Arabové platili převozné buď ovocem anebo několika para (čtyři para jsou asi náš krejcar). Když jsem dal převozníkovi více, hned prostřel svůj plášť jako koberec na loď a zval mne, abych si sedl, přidávaje k tomu: „First class“ (první třída). Veliká třírohá plachta lodní byla sešita z mnoha různobarevných kusů, ale konala službu velmi dobrou; na Nilu jest stálý vzdušný proud, a sotva že se opřel vítr o naši plachtu, loď střelbřitě prorážela na příč vlny širokého Nilu a asi po čtvrt hodině byli jsme na druhém břehu. Mezi okurkovými, melounovými poli, při nichž tu a tam skřípala dřevěná čerpací kola (sâkîje), pospíchali jsme k Bedrašênu. Překročili jsme koleje dráhy horno-egyptské, přešli malý můstek přes průplav Bahr-Jussuf, a již se k nám hnalo asi 20 mukâri (kteří pronajímají osly) s tolikéž burîky a nyní nás obstoupili, všichni se nabízejí, všichni se tlačí, všichni křičí, tak že nám nebylo možno ani o krok postoupiti ku předu. V kritické chvíli přiblížil se silný kavárník zdejší, Řek, několik mukâri odstrčil, jednoho porazil a pojav mne za ruku, vyvedl mne z davu do své malé kavárny.

Mezi tím, co jsem pil limonádu, vybíral průvodčí zvíře a koupil lístek do hrobů Sakkâra. Ale ani potom, když již byl burík vybrán, neodešli ostatní mukâri; sotva že jsem sedl a jel,

běželi neb jeli za mnou všichni a volali neustále: „Ali, Ali, já jsem tvůj přítel“ nebo „ty jsi můj přítel!“ chtěli totiž, aby i můj průvodčí sedl na některé ze zvířat, aby nešel pěšky. Když i to se stalo, přece ti ostatní jeli stále za námi a chtěli bakšíš; teprve za vesničkou, když jsme počali jeti tryskem, vracel se jeden po druhém zpět. Palmovým hájem jeli jsme vedle vesničky Mitrahine po zříceninách starého Memfis; město Memfis (řecké Hefaistiopolis, egyptské Mennefer, Menfi, arabské Men) táhlo se dle všeho odtud podél průplavu Josefova a podél Nilu až ke Gize u Káhýry. Tam, kde jest vesnička Mitrahine, soudí, že stál královský palác. Nyní jsou zříceniny zcela zakryté a porostlé, jen dle vyvýšenin se soudí na někdejší stavby.

Z lesa vyjeli jsme na hráz, která spojuje za doby rozvoduění Nilu kraj nilský s pouští; po obou stranách bylo vše zatopeno, k vesničkám jednotlivým vedly hráze, které byly ale někdy též pod vodou, a lidé brodili se vodou, chtěli-li do svého domu jíti. S hráze viděli jsme pyramidy Dahšúrské a Sakkáraské; nejsou ani tuze vysoké ani zachovalé; většina jich jest rozpadlá. Když jsme přešli hráz, bylo nám jeti hlubokým pískem do vrchu a přiblížili jsme se k stupňové pyramidě. Pyramida ta je stavěna o šesti poschodích či stupních ve výši celkem 60 m a pochází z dob 5. dynastie. Její vnitřek byl dobře prohledán, je v něm mnoho chodeb a komůrek; hrob krále však v ní nalezen nebyl. Dvěře, které zavíraly dříve vchod její, byly dány do berlínského musea; ostatní malé památnosti, které odtud byly vzaty, s lodí je odvázející se na cestě potopily. Po mnohých zasypaných hrobech, vedle hrobů posvátných koček a vedle zbořených cihlových py-

ramid jeli jsme za nejprudšího horka k domu Mariettovu, který je zde napolo v zemi a byl Mariettovi při prohlédávání hrobů zdejších obydlím. Nyní si tam cestující mohou odpočinouti a mají útulek před žhavými paprsky slunce. Písek byl tak žhavý, že nebylo možno jej ani chvíli v ruce udržeti; na kámen rozpálený sluncem bylo nebezpečno sáhnouti. Stále bylo znáti, jak sálá ta žhavá půda teplo, neboť se vzduch před námi ustavičně trásl a chvěl; v tom vzduchu mní člověk, že musí seschnouti tak jako ty mumie ve skalním hrobě; ty nemohou ani zpráchnivěti samým žárem a suchem a pro pryskyřici, kterou byly natřeny. Zdá se, jakoby ostré paprsky sluneční, proti kterým ani slunečník ani klobouk není dostatečnou ochranou, jakoby vypalovaly mozek a rozlučovaly krev i při oběhu jejím. Jak se tu těší každý, najde-li jen trochu stínu!

Domku Mariettova jsme nespatriili, až když jsme již byli u něho; v polovici jsou dvě síně, v druhé polovici jest otevřená síň neb veranda; při našem vstoupení utíkaly odtud ještěrky, stonožky a podobná zvířátka; mouchy se tím jen trochu pobouřily a tím více si nás všímaly. Ale běda! Domek prázdný, nikoho tu není! Snad bychom byli marně celou cestu tu konali? Díváme se ve směru, odkud jsme byli přišli a hnedle vidíme Araba na vrchu, běží a za krátko jest u nás. Staříčkový ten muž platil by u nás za největšího souchotináře, a on dovede zde běžeti od Bedrašenu až sem bez odpočinku a není ani tak příliš unaven! Rozdělil jsem se s nimi o zásoby potravy, které jsme s sebou měli, Arab šel, aby přinesl vody; on se totiž stará, aby zde v domku byla vždy v zásobě voda, proto ji sem přináší a má ji uschovánu ve veliké hliněné nádobě hlu-

boko v zemi. Když ji přinesl, viděl jsem, že je kalná, ačkoliv kdo ví, jak dlouho již v té nádobě zde stojí; ale co platno, jiné vody tu nebylo, smíchal jsem ji s vínem a občerstvila nás věru tak dobře, jako nejčistší pramenitá voda.

Mezi lidem zdejším se vždy udržela ta pověst, že vedle pyramid v Sakhâra jsou mnohé vzácné hroby, ač byly úplně zasypány pískem. Arabové, viděvše, že cizinci pátrají po hrobech a po starožitnostech, z počátku sami kopali ve zdejší Nekropoli a věci nalezené v hrobech tajně jednotlivcům prodávali; teprve později poslala sem vláda učence, aby řídili hledání a uchovávali nalezené památky. Roku 1851 podařilo se Mariettovi nalézt známé Serapeum, pohřebiště posvátných, balsamovaných Apisů. Po občerstvení jsme se sem obrátili. Seštopili jsme ke vchodu, který musí být stále chráněn, aby nebyl přiletujícím pískem zasypán, a vešli jsme do starších hrobů; jsou zde hrobky z rozličných dob, od 18. dynastie počínaje, až do doby řecké. V každé době jiným způsobem pochovávali Apise (býky). Za živa těm zvířatům přidávali božská jména, klaněli se jim, což divu, že i o pochování jejich královské se starali? Za nejstarší doby byla každému takovému Apisu postavena hrobka, pod kterou ve skále byla vytesána komůrka, a tam byl teprve balsamovaný Apis dán. Později udělali ve skále chodbu a po stranách čtyřhranné komory, které byly po uložení Apise zazděny. Tak se dělo až do doby Psammeticha I. Do takové chodby jsme se dostali, která počata byla za Psammeticha I. a v níž po obou stranách bylo na 64 hrobek. Hrobky jsou skorem vesměs 8 *m* vysoké, klenuté a jdou podél chodby 350 *m* dlouhé ve skále. Ve 24 hrobkách jsou ještě veliké sarkofágy z hlazené žuly;

v sarkofágu takovém bývaly mumie Apisů sem ukládány. Každá rakev je 4 *m* dlouhá, 2·30 *m* široká a 3·30 *m* vysoká. Když je Mariette objevil, byly již otevřeny a vybrány; jen ve dvou nalezeny byly ozdobné věci a mumie. Arab ukazoval nám nápisy, které se pouze na čtyřech sarkofágách nalézají a sdělují, že pochován byl ten Apis za Amasise, onen za Kambysa a jiný za Chabaše. Důležitější než tyto nápisy na sarkofágách byly popsané věnovací desky, které se zde nalézaly a které přispěly k objasnění starého letopočtu. Po uložení Apise mohli Egypťané ještě 70 dní přicházeti k jeho hrobu, a tu zanechávali na památku kamennou desku, na níž bylo psáno, že toho a toho dne, měsíce a roku vlády krále (jehož jméno bylo udáno) tento Apis, kterého X. aneb Y. navštívil, se narodil, byl uveden do chrámu a byl uložen do hrobu. Desky jsou většinou v Louvru.

Uložení Apise bylo s mnohými obřady a výlohami spojeno; Diodor řecký vypravuje, že za vlády Ptolomea Lagi zahynul Apis v Memfidě sešlostí věkem, a tu se zpotřeboval k slušnému uložení jeho veškeren poklad, určený k vydržování téhož a nad to dal král ještě 50 stříbrných talentů či hřiven (více než 125.000 zl.).

Ve vedlejších hrobech našel Mariette také mumii lidskou, jejíž hlava byla silně pozlacena; domníval se, že je to mumie syna Ramsesova: Cha-emusa. Z hrobů Apisových, kde bylo dusno a chladno proti vzduchu zevnějšímu, šli jsme do Mastaba Tiho, které jest jen asi 300 kroků vzdálené. Mastaba (sedadlo, lavice, pak hrob, jmenuje se hrobka, kterou stavěli na povrchu země a kterou jak venku, tak i uvnitř malbami a nápisy ozdobovali. Takových hrobek z dob 5. dynastie

je zde několik, všechny ale vězí v písku. Mastaba Ti-ho jest z nejlepších a z nejdůležitějších, neboť v něm nalézáme obrazy, představující nám mnohé stránky života starých Egyptanů. Mastaba to jest na 5000 roků staré a mívalo předsíň, z níž jen sloupy zbyly. V chodbě přede vchodem jest několikráté vyznačen či vyryt obraz pochovaného zde Ti (spr. Cy), který byl dle všeho ve velikých důstojenstvích u faraona Ranafer arka, jak nápisy mnohé svědčí: byl správcem paláce, staral se o všechny veřejné stavby, byl hlavou královského soukromého úřadu, představeným obětí a očišťování atd. I manželka Ti ho, Neferhotep jménem, která byla z královského rodu, je zde vyobrazena, nezřídka vedle nohy Ti-ho v malém jen rozměru. Obrazy ukazují místy ještě dosti zachovalé barvy, modrou a červenou. V předsíni jest zobrazena jízda po Nilu, mnoho drůbeže domácí; cestující neopomíjejí však bohužel kaziti ty tak dlouho zachované stěny a vrývají do nich i svá vzácná jména.

Uvnitř zobrazen jest pohřeb Ti-ho, jehož mrtvola na lodi, provázena služebníky, nesoucími masti a oběti, veze se do věčného obydlí. V jiné komnatě zobrazení jsou hrnčíři, pekaři a kuchaři, kteří připravují vše, čeho Ti ve věčném obydlí potřebuje. V chodbě vedlejší jest znázorněn majetek Ti-ho, jak písaři mnozí se namáhají, sečísti veškeren dobytek Ti-ho, dále jsou tu řemeslníci, již mu pracovali, vyrazení, jakých si Ti na světě dopřával; jinde zase jsou bohatství Ti-ho na onom světě znázorněna hojnými plody země, rybami, ptactvem, a Ti, usazen na loďce, loví ryby a brochy. Ještě zde byla socha Ti-ho a manželky jeho, ale byly odvezeny do kahýrenského musea. Velmi často lze viděti na obrazech hrobů „oko“, znak

stálého trvání, květy a někteří brouci (*Scarabeus Ateuchus*) jako znamení nového života nebo vzkříšení. I jiné ještě mastaba bylo na blízku: „m. Ptah hotep“, ale bylo pískem napolo zaneseno, náš Arab již nás tam vésti nechtěl. Vrátili jsme se do domku a rozloučivše se s Arabem, který se nemálo chlubil tím, že byl pravou rukou Mariette-beye, jeli jsme nazpět. Nikde nebylo viděti člověka; jak snadno mohou zde loupežníci cizince přepadnout, zahrabou jej do písku a nikdo ničeho neví; je to dosti s podivením, že Anglie takovou bezpečnost ve zdejších krajích nevládných někdy a pustých udržuje: za domácí vlády by to sotva tak bylo!

Hleděli jsme jeli rychle, ale nebylo to možno pro mnohý písek, a tak jsem měl dosti času, rozhlížeti se kolem: v dáli byly pyramidy Gize, před nimi malé pyramidy Abusirské, na druhé straně lomená pyramida Dašurská poutala náš zrak. Uprostřed této pyramidy počínají se kloniti čtyři strany její více dovnitř a tak se zdají býti jako lomené. V pravo zůstala bídná vesnička Sakkâra, a nyní jsme tryskem jeli po hrázi k palmovému lesu; tu pojednou přetrhl se pás sedla a já padl do silničního prachu; nescházelo mnoho a mohl jsem padnouti s hráze do vody. Sedl jsem na druhé zvíře a opatrněji to šlo dále k Mitrahîne. Chýše egyptských fellahů jsou prabídné, jen z hlíny a polní země jako na krátký čas sestrojené, bez oken a jen palmovými listy nebo slamou kryté. Chýše slouží za příbytek jak lidem, tak i menším domácím zvířatům, která jsou u Egyptanů až dosud u větší jakés uctivosti než jinde. Holubům stavívají na chýši zvláštní příbytek, který bývá někdy i pomalován aneb hrubě okrášlen; hejna holubů domácích krouží večerem kol vesnic egypt-

ských ; jsou držány více pro mrvu nežli pro maso. Staří Egypťané všechna posvátná zvířata, a měli jich značný počet, s uctivostí balsamovali a na určitých místech ukládali. Proto povstala jména měst: Kynopolis (kde psi), Krokodilopolis (kde krokodilové byli pochováváni) a j.

Za Mit-rahíne viděli jsme ještě obrovskou sochu Ramsesa z červené žuly, která zde byla v zemi nalezena; o něco dále jest v malém domku uschována jiná ještě větší socha téhož Ramsesa II., uměle vytesaná a až ke kolenům zachovaná. Jak titěrné zdají se býti proti těmto obrům nynější sochy nové, jako socha Mehmeda Aliho a j. V Bedrašênu zastihli jsme právě trh; na zemi měli tu vyloženy pestré látky, šátky i staré železo, křivé hřebíky, zrezovatělé skoby tu prodávali; a jak důležitá jest každá koupě: třeba dvě hodiny sedí kupec před prodavačem a na konec koupí několik hřebíků starých! Někteří z prodavačů měli hebrejský výraz obličeje.

Přijeli jsme k naší kavárně, zaplatili mu-krimu a vidíme, že právě přijel nákladní vlak od Mejdûnu; pospícháme na nádraží a s lístkem 2. třídy možno nám jeti v nákladním voze do Kabýry. V posledním voze, který byl ve velmi bídném stavu, nám bylo vykázáno místo, a průvodčí vlaku nám hned nabral z vedlejšího pole vodu, abychom se po tak dlouhé jízdě mohli občerstviti. Voda byla ovšem zase kalná a teplá, ale vzpomněl jsem si, že mnozí o vodě Nilu pravili, že jest šampaňským mezi vodami, a proto jsem ji s chutí pil. Vlak jel sice pomalu, ale nezastavil se až v Bulâk-Dakrûr, stanici kabýrenské.

XXVI.

Starokřesťanské památky v Egyptě.

Poutník se táže: *Jakou cestou* asi ubírali se sv. Josef a Panna Maria s Ježíškem do Egypta? Kde se asi v Egyptě zdržovali? Kdo může dáti na tyto otázky odpověď? — Písmo sv. nám krátce vypravuje, jak anděl P. sv. Josefa posílá do Egypta, a jak jemu zase v Egyptě oznamuje smrt Herodesovu, — více však o cestě a meškání v Egyptě z Písem sv. nevíme. Že by byla přítomnost Spasitele světa v Egyptě zůstala nepozorovanou, nemůžeme si mysliti. Jistě můžeme dále se domnívati, že křesťané egyptští v prvních stoletích po Kristu P. bedlivě hledali památky na Krista Pána v Egyptě a že je hleděli také uchovati.

Potomky egyptských křesťanů jsou, jak již jméno svědčí, *Koptové*; u těchto mohla se památka na pobyt Krista Pána nejspíše zachovati. Koptové oddělili se od církve naší v polovici pátého století a nyní snažili se pozdvihnouti vážnost své nové církve, proto přimísili do svých knih církevních mnoho podivných legend, čímž škodili velice věrohodnosti svých podání.

Podání či tradice Koptů jsou sebrány v knihách, nazvaných „*Synaxaria*“. V knihách těch jsou popsány v krátkosti životy svatých a udány památky jednotlivých svátků v roce. Každý chrám, ano každý jednotlivý klášter koptický má své synaxarion. Z knihy té čítají kněží ráno tu část, jež se týká toho dne; činí tak dle starého pravidla, schváleného na třetím sněmu Kartaginském l. P. 397. Synaxarion patří do chrámu a nesmí se odtud nikdy vzíti. Synaxaria jsou od sebe velmi rozdílná, a jsou nyní napsána jen arabsky, ježto

jak lid tak i kněží již asi po celých deset století nemluví kopticky. Uvedeme zde výňatek z mnohých těch legend, které se týkají sv. Rodiny.

Když Pán Ježíš, prchaje před ukrutným Herodem, šel z Jerusaléma do Egypta, provázen byl matkou svojí a sv. Josefem a Marií zvanou *Salome**). První město v Egyptě, do něhož vešli, bylo *Bastah* (staré *Bubaste*), jež se nyní nazývá *Tell el Bastah*, a leží blíže Zaqaziku. V městě Bastah byly nádherné chrámy bohyně Bast, které v novější době objeveny byly spolu s velikými sochami některých Faraonů.

Bylo 24. dne měsíce Bašnef (května) o polednách, kdy se posadila sv. Rodina ve stínu jednoho stromu. Maria Panna odešla, aby si vyprosila na obyvatelech trochu vody pro božské dítě své, a když byla všude odmítnuta, počala plakati.

Syn Boží, vida slzy matčiny, utíral je ručkami svými a udělal na to prstem kruh na zemi, z jehož středu hned vytryskl pramen čerstvé vody.

Ježíšek požehnal tu vodu a pravil: „Tato voda zhojí nemoci všech těch, kteří se v ní ve výroční den budou umývati, vyjímaje nemoci obyvatelů tohoto města Bastah.“

Jednou vedla Panna Maria dítě za ruku do města; jak tam vešli, hned všechny modly, které byly v Bastah ctěny, padly a rozbily se.

Rozhněvaní kněží modlářští chtěli se zmocniti Ježíška a matky Jeho, ale vlídný jeden muž, jménem *Klom*, u něhož sv. Rodina nějakou dobu bydlila, ji varoval. Ježíšek požehnal Klomovi a sv. Rodina v rychlosti opustila Bastah a nezasta-

*) V knize „*Žije Josefa tesaře*“ ze IV. století se podotýká, že Maria Salome chtěla provázeti sv. Rodinu do Egypta. Tischendorf, *Evangel. apocrypha*. Lipsiae 1863. cap. VIII.

vila se až u *jednoho pramene*, kde stál veliký strom. Tam Maria Panna umyla své dítě i Jeho šatičky. Místo to nazváno bylo pak *Mahammah* (místo koupání), jak se nazývá až do našich dnů.

Odtud obrátili se do *Belbeis* (Pharbaethus?). Přišel tam Spasitel vzkřísil syna vdovy jedné, kterýžto syn již delší čas byl mrtvý. Syn ten vstal a pravil: „Tento jest pravý Bůh, Spasitel světa, který se vtělil a narodil z té Panny; vtělení Jeho bude lidem tajemstvím nepochopitelným.“ Po slovech těchto, spatřivše takový zázrak, uvěřili obyvatelé v Pána Ježíše a vyznávali, že On jest pravým Bohem. Syn z mrtvých vstalý chodil po všech vůkolních místech a vypravoval, co se na něm bylo stalo.

Na to přišli do místa, zvaného *Matarijeh* aneb *Ain-Šems* (pramen sluneční). Sv. Josef měl s sebou hůl, v Jerichu uříznutou, o kterou se podpíral. Spasitel ji vzal a rozlámal na několik částí, a části ty vsadil do země: vyhrabav pak prstem trochu země, vyvodil odtud pramen, který zavlážil ona suchá dřeva. A hned se části suché hole zazelenaly a listí jejich vydávalo nejlíbeznější vůni. Tak počal růsti v *Matarijeh* balsamový strom, z něhož se dělá zvláštní olej ku svěcení oltářů, posvátných nádob a k pomazání novokřtěnců.

Z *Matarijeh* odešli do *Fostatu* (staré Kahýry). Zastavili se tam na místě, určeném pro cizince, pak zdržovali se po několik dní v jedné jeskyni. Ježíš řekl matce své: „Zde bude vzdělán chrám ku počtě Tvoji.“ A v pravdě, když sv. *Marek* do těchto krajin přišel, vystavěl nad zmíněnou jeskyní chrám *Abu-Sargah* (sv. Otce Sergia), kde uctívali potomní křesťané místo, sv. Rodinou již dávno posvěcené.

Vstoupivše pak na lodičku, jeli proti vodě

řeky Nilu na jih. Po pěti dnech přiblížili se k *Samallût* (vesnička na levém břehu Nilu, dvě stě kilometrů od Kahýry; stojí blízko starého města *Kynopolis*), když viděli, jak skála východního břehu, pod níž jeli, hrozí spadnutím. Všichni na lodičce vykřikli strachem, skála již se trhala, ale Spasitel vztáhl ruku a zadržel skalisko. Otisk ruky Jeho zůstal pak ve skále na vždycky. A hora východní se od té doby zove *Gebel el-Kahf*, (hora jeskyně), skála pak má jméno: *Sajidatna el-Kahf* (naše Paní u jeskyně).

Svatá Rodina jela pak po západním břehu řeky a vystoupivši odebrala se do *Ašmunên* (staré *Hermopolis Magna*) as 66 kilometrů od *Samallût*, na pět kilometrů západně od řeky Nilu vzdáleného.

Ve středu toho města, na vrchu kopule postavené na čtyřech sloupech, byla modla představující koně; jak se blížil městu nějaký nepřítel, kůň ten řehtáním to městu ohlašoval.

Jak vešla Maria Panna s Ježíšem do města, modla hned padla a rozbila se na kusy. I všechny ostatní modly v městě padly toho dne a chrámy jejich do základů se zbořily.

Blíže toho města byl strom, který se jmenuje „*lebak*“ a roste v horkých zemích; ten naklonil se před Ježíškem, začož Ježíš jemu žehnal, rka: „Nikdy tě hmyz nepokazí až do posledního dne, a budeš na svědectví mého příchodu do tohoto města.“

Sv. Rodina procházela městem, při čemž množství jich následovalo a volalo: „Nikdy jsme ještě takového dítko neviděli.“

Odtud odebrali se ti svatí pocestní do vesnice jménem *Files* (stará *Fylaké Thebaiská*), která se nyní jmenuje *Darût-eš-Šerif*, 50 kilometrův od *Ašmunên*, na levém břehu Nilu.

Zde se zdrželi několik dní u jakéhos truhláře, přítele sv. Josefa, jménem *Dianos*. Syn toho muže byl zlým duchem posedlý a jakmile spatřil Ježíše, zvolal: „Co jest mezi mnou a tebou, Ježíši Nazaretský? My jsme Ti nechali Jerusalém a okolí jeho, a Ty jsi přišel až sem, abys nás zahubil.“

Ježíš poručil zlému duchu, aby opustil syna toho, což se hned stalo. V té samé době zbořily se všechny modly toho místa. Správcové té země byli rozhořčeni a poslali vojsko, by se zmocnilo cizinců. Dianos dal ale sv. Rodině v čas výstrahu a oni odešli jednou časně z rána ke *Koskam* čili *Koss*, nyní *El-Kusije* (staré *Cusae*, 3 kilometry od řeky vzdálené).

Obyvatelé *Koss*, podněcováni zlým duchem, vyhnali božského Spasitele. Sv. Rodina obrátila se nejdříve na západ k vesničce *Mejis* (6 kilometrů od *Kusije*), později postoupila na jih. Když se tam blížili jedné osadě, vzal Pán Ježíš olivovou hůl Josefovou a vsadil ji do země, řka: „Ty budeš svědectvím příchodu našeho.“ A hůl měla v okamžení listí i plody.

Při západu slunce vystupovala sv. Rodina na horu, která tam leží na straně západní, aby tam přenocovala. Dva zlosynové, s kterými se byli již v *Bastah* potkali, zde sv. Rodinu přepadli a jí ty nemnohé věci, jež měla, vzali. Jeden zlosyn, vida bolest Panny Marie, slitoval se nad ní; vykoupil sám tu část lupy, jež patřila soudruhovi jeho a vrátil vše Panně Marii zpět. Za to mu Ježíš požehnal; když odešli, pravil Pán Ježíš k matce své: „Na konci mého úřadu na zemi budu povýšen na kříž a tito dva zlosynové budou ukřižováni se mnou. Ten, jenž nám vrátil všechny věci, bude po mé pravici, vyzná víru v mé božství a já uvedu jej do ráje ještě před Adamem.“

Na hoře oné v opuštěném domě přenocovali. Ráno spatřili nedaleko odtud vyschlou studni. Pán Ježíš učinil své požehnání, a hned studně naplněna jest vodou dobrou.

Na tomto místě stojí nyní klášter *Deir-el-Moharraq* (klášter spálený či vyhořelý) asi na 6 kilometrů severozápadně od Kusije, na kraji pouště. Přišli tam dne 7. měsíce Faremuti (dubna) a zůstali tam po šest měsíců až do 6. Babes (října).

Sv. Josef tam vystavěl pěkný dům z cihel a pokryl dům ten palmovými listy. Tam v tom domě ukázal se jemu anděl Páně ve snách a pravil: „Vstaň, vezmi dítě a matku Jeho a vrať se do země Israelské, nebo Herodes umřel.“

Dne 6. měsíce Hator (listopadu) Spasitel náš shromáždil po svém z mrtvých vstání své apoštoly na svaté hoře u Koskam, kde jim za přítomnosti Panny Marie vykázal národy celého světa, by je učili. Při tom zasvětil ten dům, v němž za dětství svého již bydlil, a stal se dům ten nejstarším chrámem světa.

Po čtyřech stech let chtěl patriarcha Teofil vystavěti zde nádherný chrám a velkolepý klášter, ale tu zjevila se jemu Panna Maria, řkouc: „Nejsvětější Trojice chce, aby místo toto zůstalo v takovém stavu, v jakém právě jest, aby zde bylo znáti pokoru, pro kterou jsme zvolili k obývání tento chudičkový domek. Neučiníš na něm žádné změny!“

* * *

Tak mluví o cestě sv. Rodiny knihy Koptů: udání, že Spasitel se bral do Egypta cestou přes Bastah a Belbeis, shoduje se s udáním jiných

rozličných listin starobylych. Dle jiných zpráv přišla sv. Rodina nejdříve do *Petusia*, a když odtud se chtěla ubírat do Heliopolis či do Matarijeh, musila jíti přes Belbeis kolem Bastah. Starý spisovatel Strabo také podotýká, že Židé a Féničané městem Pelusiem cestovali do Egypta.

Mnich *Epifanius* z IX. století (*Narrationes Epiphani in Symmichis Allatii*) tvrdí, že Spasitel náš zastavil se s Pannou Marií ve *Faramah* u zřícenin Pelusia; mnich Bernard viděl roku 870 po Kristu ve *Faramah* chrám zasvěcený Panně Marii, postavený na památku toho, že se tu zdržela sv. Rodina.

Do nedávna zachovala se v *Belbeis* zvláštní svatá památka. „Poutníci jerusalemské přicházejí také sem do Belbeis,“ píše A. Bassi ve své knize „*Pellegrinaggio di Terra santa*“ (Turin, 1854), „aby poklekli u jednoho stromu, který označuje křesťanům i mohamedánům jednu ze zastávek sv. Rodiny v Egyptě. Mohamedáné zovou ten strom stromem Panny Marie a chovají jej ve veliké úctě, na blízku jeho pochovávají rádi mrtvoly svých nejslavnějších poustevníků. Vypravují také, že, když sem přišli vojáci Napoleonovi, chtěli strom ten porazit, aby si mohli udělati oheň; při prvním seknutí vytekla však ze stromu krev a vojáci poděšení utekli.“

Strom tento jest trnitý z druhu krušinovitých, domorodci nazývají druh ten „*Nab*“; výraz botanický jest: *Rhamnus spina Christi*. Z takového byla prý i trnová koruna Páně.

Belbeis, či jak obyčejně píší *Belbês*, leží na dráze z Kahýry do Ismailije a jest dosti veliké město (staré *Pharbaetos* snad). Jmenovaný strom ale nebyl v městě samém, nýbrž sedm kilometrů

za městem, blízko sladkovodního průplavu a blízko vesničky Reteħ. Tam v dolině jedné blízko průplavu ukazují starý ohořelý kmen. Tam, praví truchlivě průvodčí arabský, tam jest zbytek stromu Panny Marie. Dělníci, když kopali průplav před dvaceti čtyřmi lety, porazili ten strom a zapálili.

Odtud přišli do *Heliopolis* čili do *Matarijeh*, které leží jen 8 kilometrů daleko od Kahýry. Jest to arciť velmi málo zajištěná památka na pobyt Páně v Egyptě. Abych to místo shlédł, vyjel jsem jednou odpoledne z Kahýry a po dobré silnici, při níž stojí několik paláců místokrále a několik kasáren, přijel jsem na rovinu, kde byly bojovány kdysi dvě veliké bitvy. Na té rovině sultán Selim I. l. P. 1517 porazil posledního čerkesského sultána Mameluků Tumân-bega; zde 20. března 1800 zvítězil maršál francouzský Kleber s 10.000 Francouzi nad 50.000 Turky a Egyptany. Všude jsou jednoduché čerpací stroje (Sâkije), kterými se voda na výše položená pole vylévá, všechno je pěkně zděláno až ku vesničce Matarijeh. Před tou vesničkou jest zahrada, která náleží bývalé císařovně Eugenii (daroval jí zahradu tu bývalý místokrál egyptský Ismail). Tamtéž stojí uprostřed strom, nazvaný *strom Mariin*, který jest velmi památným. Lze tam jeti i po železné dráze.

V knize koptické, *Synaxarion* zvané a sestavené biskupem Meligenským *Michaelem*, dočítáme se ke dni 8. měsíce Baunê (června) následovně: „Dnes jest zasvěcení chrámu Panny Marie, Matky Boží v Matarijeh, za hradbami Kahýry, kde při příchodu Panny té s božským synáčkem a manželem vytryskl zázračně pramen dobré vody.“ (Niles, Calend. utriusq. eccles. II. 657.) Byl zde tedy již v prvních stoletích chrám Panny Marie vystavený poblíže zázračného pramene v Matari-

jeh, ve vonné zahradě balsamové, v níž kdys se zastavila sv. Rodina. Chrám ten musil býti ve veliké úctě, když Koptové dle uvedených slov Synaxaria slavili každoročně po celém Egyptě slavnost posvěcení toho chrámu.

Když Mohamedáné opanovali Egypt, byl tento chrám v letech mezi 720—1000 zbořen. V dobách pozdějších postavili tu křesťané nový chrám, neboť máme o tom zprávu jistou, že ve XIII. století poutníci ten chrámek navštěvovali. Zbožný poutník *Brocard* o tom píše takto: „V zahradě balsamové viděl jsem pramen či studni, v níž Panna svatá často umývala své božské dítko i plenky jeho, a i kámen jsem spatřil, na němž je sušila. Pramene i kamene toho si jak křesťané tak mohamedáné velice váží. Jest tu i malý chrámek postaven na místě, kde se zdržela sv. Rodina. I Sarracéni mají místo to v úctě a udržují v něm zvláštní stálé světlo.“

Malá svatyně ta během času se ztratila a na její místě vystavěn byl dosti velký dům, v němž byl pramen ukryt a jenž sloužil za příbytek příchozím poutníkům. Bohatí Benátčané ozdobili nádržku pramene mramorem, ba i kámen, na němž dle pověsti kladla Maria Panna své dítko, pokryli vzácným mramorem, a mohla se tu sloužiti i mše sv.

V předešlém století bylo vše zbořeno, že nebylo po chrámu ani památky a zahrada balsamová stala se výletním místem obyvatelů Kahýry, kde se rádi procházivali: žádného znamení tu nebylo, které by upozorňovalo poutníka, jak svaté místo to jest

V nynějších dobách jest zahrada trochu uzavřená. Arabové velmi ochotně tam každého cizince uvedou, aby se podíval na ten *planý fík* (Syko-

mora), pod nímž sv. Rodina odpočívala. Starý strom zabynul r. 1665, nynější byl vsazen r. 1672. Práví též, že se Maria Panna v trhlíně stromu za pavučinou ukryla. Balsamových křů tu není.

Jak jest to milé, může-li tu poutník políbiti zemi, po níž chodili sv. Josef a Panna Maria vyhnání od mocného nepřítele, může-li modliti se, kde oni odpočívali od únavy a namáhání, uvažovati o chudobě a marnosti světa!

Nedaleko odtud jest jiná *zahrada*, která dříve náležela k jakémus hostinci, a která nyní patří *Jesuitům*. Tam postavili tito ctihodní Otcové velmi pěknou kapli, jejíž spodní část jest na způsob jeskyně Lúrdské a ozdobena sochou Panny Marie Lúrdské: nad tím jest kaple vlastní, v níž nad oltářem vhodně a mile nás potěší krásný obraz sv. Rodiny odpočívající pod stromem ve vyhnanství egyptském. Kol kapličky zasázeny jsou jako na oslavu Marie Panny skorem všechny stromy, které jsou dle knihy Ekkli. XXIV. 17—23. obrazy vlastností či dokonalostí sv. Panny: zde vidíme cedr, cypřiš, palmu, růži, olivu, javor, skořici, terebintu a myrrhu; cestovatel jeden křesťanský, Antonín d'Abbadie přinesl z Arabie balsamový stromek, týž, který Kleopatra byla přinesla z Jericha do Heliopolis a též jej zde zasadil.

Svatyně Marianská stala se místem poutnickým, dosud jediným v Egyptě. Nyní Ježíš, Maria a sv. Josef nebudou více zapomenuti na tomto posvátném místě: možno, že větší a velebnější chrám hlásati bude v krátké době památku toho místa.

Mimochodem podotýkám, že asi 10 minut cesty dále jest svědek šedé dávnověkosti a slávy Heliopolis (města slunce), totiž krásný *obelisk*. Jest z jednoho kusu granitového a má výšky

20·27 m. Nápis tohoto obelisku praví, že jej postavil *Wesertesen I.* příjmím *Ra-choper-ka*, syn *Amenemhy I.* ze XII. dynastie. Zde stával velikolepý chrám boha slunce, *Ra* neb *Pi-Ra* zvaného, s kterýmž spojena byla škola kněží egyptských, tak proslulá, že přemnozí učenci řečtí ji navštěvovali, jako *Plato*, *Eudoxus* a *Strabo*. Starého, kamenného zdiva z *Heliopolis (On)* užito buď ke stavbám v *Kahýře*, aneb k přípravě vápna. V zdejší chrámu *Pi-Râ* chovali býka, *Mnevise* zvaného, v němž se božstvo *Atum* zdržovalo; jiný býk jménem *Apis*, byl chován v chrámě boha *Ptah* v *Memfidě*. Sem docházival prý v 500 letech ze slunečných krajů pták *Fénix*, zde na ohni kadidla a myrrhy shořel, avšak ihned zase k novému životu se zdvihal. Odtud byla manželka egyptského *Josefa*.

* * *

Z *Heliopolis* šla dle uvedeného podání svatá Rodina do *Fostatu* či do staré *Kahýry*.

Když jsem byl v *Kahýře* a projevil úmysl, že hodlám navštívit starou *Kahýru*, zráželi mne někteří pravíce, že ta návštěva ničeho zajímavého neposkytne, abych jel raději jinam, všude jinde že to zajímavější. Přiznávám, že *Kahýra* sama jest velmi zajímavá, že by zde cizinec mohl prodléti celý měsíc, aniž by se musil chvíli nuditi: pro mne však byla památka na sv. Rodinu, která se nachází ve Starém Městě, zajímavější nade vše ostatní, a proto jsem nedbal rady jiných a jel jsem kolem paláce rodiny místokrálovy, kol háremu a několika zahrad do *Masr-el-Atikah*.

Stará Kahýra leží na východním břehu Nilu,

naproti pyramidám a naproti starobylému městu *Memphis*, jest proto na 5 kilometrů vzdálena od evropské čtvrti nové Kahýry. V tomto Starém Městě jest mnoho starých klášterů a zřícenin; tmavý bazar, v němž lze nalézt všechny plodiny jižního a středního Egypta, táhne se po celé délce města a jest stále velmi silně navštíven. Můj kočí nebyl tuze opatrný a jednou povalil starce Araba do prachu: ten vstal a jen trochu zahrozil a šel; za chvíli přešel ovci; za tu dal však pastýři jeden malý piastr, což dělá 6 kr. a bylo vše urovnáno.

Jedeme úzkými uličkami, mezi bídnými chatrčemi, až konečně se zastavíme a vidíme před sebou vysokou zeď: tato zeď ohrazuje celou zvláštní čtvrť neb řadu domů, v jejichž středu jest posvátná krypta postavena na místě, kde prý se sv. Rodina byla zastavila. Vysoká zeď jest stavěna střídavě z kamene a z cihel: vždy nad paterou řadou kamene jest trojí řada cihel; nad nízkou branou jest viděti obraz orla, což ukazuje, že jest to ještě dílo římské. Nazývá se to ohrazení obecně *Kasr-eš-Šemmah* či hrad světla, podivné jméno, jehož původ není znám. Snad tu stál nějaký chrám boha ohně, bezpochyby postavený od Babyloňanů, bydlících blízko tohoto místa.

Na tomto břehu nilském svedlo se během času již velmi mnoho bitev: mnoho národů se tu vystřídalo v panství a vládě a vždy bylo mnoho pobořeno a mnoho nového zase zbudováno. Což divu, že nelze se nyní ani vyznati v těch rozličných a mnohých jménech, jakými nová každá vláda místo to pojmenovala.

Nejstarším městem na tomto břehu řeky naproti *Mempis* bylo ono, které stavěli Babyloňští za doby, kdy Kambyses se zmocnil Egypta, l. P. 525 před Kr. Pojmenovali je *Babylonem*

egyptským. Z toho nejsou nyní ani zříceniny vidět, vše přikryto zemí: tam, kde stával Babylon, jsou některé chatrče, pak dva koptické kláštery *Deir Bablûn* a *Deir Tadros*. Egypťané jmenovali to místo Chere-ohe, místem boje, že prý se tu Horus a Set potýkali.

Léta P. 30 př. Kr., když se Římané zmocnili Egypta, zřídili v Babyloně posádku a zbudovali severně od toho pevnost.

Když kalif *Omar* roku 640 dobyl Egypta a zmocnil se pevnosti římské, postavil na místě ležení svého nové město a jmenoval je „*Fostat*“, což znamená „stan“. Celé to městečko, které jsem projel, *Masr el-Atikah*, to ohrazení *Kasr-eš-Semmah* a vûkolní pahorky plné trosek značí místo, kde stával *Fostat*. Fostât byl totiž r. 1168 sultánem Šaverem zapálen, aby se ho nezmocnili křižáci, kteří se blížili pod vedením Amalaricha I., krále jerusalémského. Oheň trval 54 dní, obyvatelé uprchli severněji do nové Kahýry (t. j. vítězné). Za doby, kdy se Mohamedáné zmocnili Egypta, měl zde rozkol (schisma) a učení o jediné přirozenosti v Kristu Pánu a o jediné vůli velmi mnohé přívržence, které později jmenovali schismatickými *Kopty*. Správce středního Egypta, Makuak jménem, také k nim náležel. Aby zachránil rozkolníky a zkazil katolíky, uzavřel smlouvu s vojevůdcem arabským Amru-Ben-el-Ass, vydal jemu Egypt i Memphis, vymíniv si svobodu náboženství pro Kopty. Katolíci byli pak vyhubeni, Koptové zase poddáni na vždy Mohamedánům. Dosud mají rozkolníčtí Kopti patriarchu a biskupy; jejich služba Boží se připisuje původem sv. Marku, pochází od sv. Řehoře Naz a sv. Basilia. K oltáři chodí bosí.

Jak již podotknuto, zdržela se zde ve Fostátu sv. Rodina a byla prý v jedné jeskyni. Ježíšek

předpověděl, jak koptické knihy tvrdí, že na tom místě postaven bude jednou chrám, a sv. Marek, přišed sem, vystavěl chrám Abu-Sargah nad jmenovanou jeskyní.

Mučeník *Antonín* ze VI. století píše ve svém cestopise: „Obrátili jsme se k Memphis. Tam byl chrám, jehož brány se otevřely před Pánem Ježíšem, když s ním Panna Maria do Egypta přišla. Z chrámu toho modlářského jest nyní chrám křesťanský a není možno nikomu, otevřítí znovu brány jeho. Viděli jsme tam též plátěný závoj, kterým, jak praví lidé, Ježíš utíral svůj pot a na němž zanechal obraz tváře své. Lidé ctí tento obraz po všechny doby, i my jsme jej uctili. Byl obraz ten jako nějaký plaměn a zazářil tak, že jsme se naň nemohli dlouho dívat.“

Jiný poutník ze Špýru, *Breidenbach*, byl l. P. 1483 ve Fostátu veden do zahrady jakési ne-daleko řeky; tam stával kdys veliký strom, pod nímž Maria Panna s dítětem odpočívala. „Křesťané i Saracéni,“ praví, „měli ten strom v uctivosti; při jednom povstání v Kahýře bylo ale pět vůdců povstaleckých chyceno a na stromě tom oběšeno; strom na to hned uschl a padl. Na památku té události Saracéni sami postavili tu kamenný sloup, na němž to zlatými písmenami vše jest znamenáno.“

Na tutéž událost naráží i jiný cestovatel *Jakob de Vitry*, biskup z Akry; o tom sloupu kamenném mluví též rabín Benjamin z Toleda (1160—1173) ve svém cestopise, říká: „Jest tam sloup nádherný, podivně a uměle udělaný, že není mu podobného ve světě.“ Po sloupu tom však nyní nestává nijaké památky.

Otvorem velmi malým vcházím do onoho ohrazení a vidím před sebou samé staré, vysoké

stavby černé, zdá se, že žádná nemá ani dveří, některé jsou na polo zbořené. Není tu vidět krámu, není tu slyšet hlasu, panuje zde hrobové, děsné ticho. Teprve po chvíli vyšlo tu a tam několik žebrákův a dětí k nám a nabízí se, že nás provedou k Sitti-Marjam, k Panně Marii, čímž rozumějí kryptu chrámovou. Tito žebráci jsou všichni rozkolníci, buďto Řekové nebo Koptové.

Asi sto kroků postoupíme v pravo a stojíme v úhlu dvou vysokých zdí: jest tu chrám *Abu-Sargah*, jinak: *Mâr Girgis* (sv. Jiří); jako i jiné chrámy v tureckých zemích nemá ani věže ani oken zevnějších, i dvěře jsou napolo zakryté a chrám z větší části zastaven mnohými příbytky. Nad vchodem je vytesán kříž; pod ním vejdemo nejdříve do jakés docela tmavé chodby; odtud sestoupíme po několika schodech a jsme na malém dvorečku, který slouží za mandaru či za divan a pak teprve vkročíme do vlastního chrámu. Chrám jest asi 30 metrů zdělí a 18 metrů zšíří, a býval velmi bohatý. Dojímá nás jeho prazvláštní ráz, starobylé malby a to pološero v něm: leč ta opuštěnost a nečistota, kterou v něm vidíme, neodpovídají nikterak víře a zbožnosti poutníka. I spěcháme raději do krypty.

Po schodech sestupujeme z chóru před oltářem do kaple vlhké a úplně tmavé, která dvěma řadami sloupů rozdělena jest na tři lodi, nemajíc ani oltáře ani jakých okras. Se svíčkou v ruce dívám se na ten úkryt Spasitelův a vzpomínám na Betlehem, na Nazaret, kde jsou taktéž jeskyně Spasitelem zasvěcené: vzpomínám též na nepřátele Kristovy, pro něž on tak daleko musil se ukrývati.

Krypta jest 6·2 m. dlouhá, 4·6 m. široká. V pravé lodi jest vyhloubenina s vodou, kde křtí

narozené děti ještě po starém způsobu, ponořováním. Ve všech třech lodích jsou ve zdi udělány jako nějaké výklenky, před nimiž je mramorová deska poznamenaná křížem. Zde byly as dřívější oltáře.

Od roku 1330 měli Otcové sv. Františka v Kahýře usazení to právo, že mohli udržovati světlo ustavičné v této kryptě a sloužiti zde i mši sv. Ano l. P. 1698 získali benátskí kupci to celé místo a darovali je Františkánům, kteří na blízku vystavěli dům pro poutníky. V pozdější době ale přivlastnili si schismatictí Koptové Istivě tu svatyni a proto není zde nyní možno sloužiti mši sv.; poutník se jen pomodlí. Dům pouťnický stojí ještě, ale jest zavřen. V celém Kasr-eš Šem-mâh jest snad pouze jediná katolická rodina vůbec.

Hořejší svatyně nad kryptou byla vystavěna zajisté později nežli krypta, když se půda kolem chrámu zříceninami značně byla zvýšila. Jest zajištěno, že v chrámě Abu-Sargah vyvolen byl léta P. 859 za patriarchu Kenudâh, týž, který ustálil písmo koptické; v té době chrám tedy již stával.

Oltář jest obrácen k východu; sloh chrámu není čistý, něco jest ze slohu byzantského, jako kopule, něco z římského slohu, jako klenutí a celé rozdělení. Mramorovými sloupy rozdělena jest svatyně na tři lodi: sloupů jest dvanáct, každý jest ozdoben obrazem sv. apoštola v životní velikosti, nyní ale jsou obrazy ty velice setřené.

Nahoře spojeny jsou sloupové hlavice dřevěnými trámy, uměle vyřezávanými a ozdobenými zlatými nápisy.

Dříve bývaly nad předsíní a nad vedlejšími loděmi tribuny pro ženy, uzavřené hustým, dřevěným mřížovím. V X. století bylo však dovoleno,

že mohou ženy býti v odděleném a zamřížovaném místě v hlavní lodi, za muži.

Střecha svatyně jest prazvláštní: jako dno převrhnuté loďky; bez tašek, jen prkna pokryta sádrou a cementem. V chrámě jsou tři oltáře: oltář v levé lodi je nejlepší a nejčistší.

Za hlavním oltářem na stěně jest obraz zehnajícího Spasitele, po Jeho stranách jsou obrazy sv. apoštolů. Pod malbou tou jsou mramorové desky ve stěně jako stupně a sedadla ozdobené. Tato ozdoba má knězi obětujícímu připomínati, že zastupuje při sv. Oběti samého Spasitele, že obnovuje oběť poslední večeře Páně v přítomnosti sv. apoštolů, sv. andělů, pro ty poslední udělány jsou ty trůny, ta sedadla ve stěně. Před oltářem jsou dveře, které dělí oltář od chóru. Na dveřích jsou řezby z IX. a X. století ve dřevě a slonové kosti. Zvláště pěkné jsou obrazy Narození Páně, Poslední večeře, sošky sv. Demetria, sv. Jiří. Jinde Koptové soch netrpí.

Jest tu i studně, nazývaná „*studní Panny Marie*“. Na stěně ještě vidíme nepěkný obraz, jak sv. Rodina jde do nějakého kláštera koptického.

Vedle tohoto chrámu jest v tomto ohrazeném místě Kasr-eš-Šemmâh ještě *patero jiných chrámů* nesjednocených Koptů a *jeden chrám* nesjednocených Řeků.

Nejstarší a nejlepší z těch jest chrám P. Marie, zvaný *El-Muallaqah*, což znamená na sloupech postavený. Jest také vskutku povýšen, jaksi v prvním poschodí postaven. Chrám jest čistý a pochází asi ze VI. století: při něm jest přistavena malá kaple, jejíž stěny jsou pokryty velmi starou prací mosaikovou; kaple pochází ze třetího neb čtvrtého století.

Jen něco málo odtud jest židovská *synagoga*, dřívější chrám Koptů *sv. Michaela*.

Kolem roku 880 byl jakobitský patriarcha Michael III. obžalován u místodržitele Ahmeda-ben-Lulum, že uschovává ve svém domě veliké poklady, i byl uvržen do žaláře a nepropuštěn, až slíbil, že bude platit ročně 2000 zlatých denárů. Aby mohl dostáti danému slibu, prodal patriarcha některé církevní statky Židům, mezi jiným i svatyně poblíže chrámu El-Muallaqah a uložil svým věřícím daň po jednom kiratu.

Synagoga ta jest chrám o třech lodích: uprostřed chrámu jest jako nějaký náhrobek, pokrytý mnoha koberci. Jest prý to místo, kde se modlil prorok Jeremiáš, když se ze zbořeného Jerusalema utekl do Egypta.

Ve výklenku jednom v levé lodi chovají s velikou úctou opis knih Mojžíšových, který prý jest velmi starý a psán jest na dvou závitkách kůže gazel. Před výklenkem udržují v několika lampách stálé světlo.

O něco dále jsou ještě chrámy *sv. Barbory*, *sv. Jiří a Panny Marie* (el-Adra); pak chrám *sv. Jiří*, který náleží nesjednoceným *Řekům*; v tom jest uchováno *rámě sv. Jiří*, sem přivádějí *šílené*, aby se uzdravili. Šílenému prý dávali na hrdlo nesmírně těžký, železný nákrčník, přikovaný ke zdi, a nechali jej tu po celých dvacet čtyři hodin před sv. ramenem, jež jest položeno na dřevěné lavičce, a nedali jemu jen chléb a vodu; potom prý se jistě uzdravil. Ten nákrčník masivní a ten silný řetěz, kterým je přidělán ke zdi, nikterak nevzbuzují zbožnou mysl v poutníku.

U Jerusalema, blíže Jaffské brány, jest taktéž malý chrámek *sv. Jiří*, celý skoro ve skále tesaný, a náleží také nesjednoceným *Řekům*. I o tom

jsem slyšel, že v něm se šílení uzdravují. Takového na mysli c' orého svážou řetězem, tímže, kterým byl uvázán sv. Jiří, když jej v Lyddě mrskali, a pak mu dávají jen suchý chléb a málo vody. Čas od času přichází pak správce toho domu či svatyně promluvit s nemocným. Po každé nesmyslné odpovědi udeří nemocného svojí hůlkou, a tvrdili, že toto léčení se osvědčuje.

Někteří starší spisovatelé praví, že, když Panna Maria přišla do Egypta, přišly k ní některé dívky israelské, bydlící v Egyptě a zůstaly se sv. Rodinou po nějaký čas, držány krásou ctností Panny Marie, zvláště ale její pokorou. Jak sv. Rodina odešla, opustily ty dívky vše a žily v Babyloně po způsobu řeholnic. Theodosius z roku 830 píše takto: „V Memphis jsou dva kláštery, jeden služebnic Božích, druhý pak mnichův; prvý náleží Koptům a jest zasvěcen proroku Jeremiášovi.“

Na blízku nachází se ještě klášter *Deir Aba Sejfein* (klášter otce dvou mečů t. j. sv. *Merkuria*, který se vyobrazuje s dvěma meči) a zříceniny kláštera sv. *Arsenia*, poustevníka. V těch není však nižádné památky na sv. Rodinu. Maria de Agreda dí, že tu měla sv. Rodina malý, chudičkový domek, málo od města vzdálený, v němž sv. Josef pracoval řemeslo truhlářské; evang. sv. Tomáše praví, že byl kolářem.

* * *

Sv. Rodina jen snad několik málo dní pobyla ve Fostátu, ale odebrala se, jak uvedená tradice Koptů nám praví, na jih.

Dva dějepiscové církevní staré doby zmiňují se taktéž o cestě sv. Rodiny na jih, k *Hermopo-*

lis. Palladius, spisovatel církevní ze IV. století, píše v knize: „O životě kněze Apolla“ o této cestě jako o známé věci: „Viděli jsme jiného ještě svatého muže v Thebaïdě, v okolí Hermopolis, kam byl přišel i Spasitel s Pannou Marií a se sv. Josefem dle proroctví Isaiášova (19, 1.): „Aj! Pán vstoupí na oblaku lehkém a vejde do Egypta, i pohnou se modly egyptské před tváří jeho.“

Sozomenos, dějepisec z počátku V. století, vypravuje nám podivnou událost z cesty sv. Rodiny do Hermopolis (Hist. lib. V. cap. 21): „Vypravují, že lze viděti v Hermopolis, městě Thebaïdy, strom, jenž se nazývá perseá (kopticky lebak), jehož plody, listí a něco málo kůry položeny na nemocné, vždy je z kterýchkoli nemocí vyléčí. Egyptští tvrdí, že přišel sv. Josef, když prchal před Herodem, s Pánem Ježíšem a s Pannou Marií, Jeho sv. Matkou, do Hermopolis, a tenkrát se strom otevřel, ač vysoký byl, před přicházejícím Ježíšem sehnul až k zemi. Tak slyšel jsem od mnoha lidí vypravovati o tomto stromě. Smím-li zde uvéstí svoji myšlenku, dokládám, že asi tu Pán Bůh způsobil ten div, aby ohlásil příchod Messiášův, a že strom ten, před nímž Egyptští ctili zlého ducha, se sklonil, a zlý duch před Spasitelem prchl: v témž čase ale byly rozbity všechny modly Egypta. Když zlý duch se vzdálil, strom tu zůstal památkou toho divu a léčil věřící v nemocech jejich. Mnoho Egyptanů a obyvatelů palestinských může potvrditi pravdu slov mých.“

Sv. Rodina byla by konala tuto cestu do Hermopolis zajisté v jedné z těch nesčíslných lodiček, v kterých se přivážely denně do Memphis plodiny hořejšího Egypta. Tak cestují ještě dosud, obzvláště lidé chudí. Za tři neb čtyři franky

smějí si sednouti do lodičky a jeti třeba až šest neb osm set kilometrů daleko.

O jakési skále Panny Marie víme jen z legend koptických: dle nich by ta skála byla na hoře, která se nyní zove *Gebel-et-Têr*, hora ptačí, která leží podél řeky, právě proti Samallût.

Příkře padá hora ta k řece a jest v ní ne-smírně mnoho jeskyň. Na širokém vrcholu hory té je koptický klášter *Dêr-el-Bukra*, *Dêr el-Adra* neb *Dêr Sitte Mirjam-el-Adra* (klášter Paní Marie Panny). Chrám kláštera toho jest pod zemí: i chór i svatyně jsou vytesány ve skále. Zde bez-pochyby jest skála „*Panny Marie u jeskyně*“, o níž se v legendě mluví.

Slabá tradice dí, že tento chrám jest stavěn svatou Helenou. To však tvrdí pověst o mnohých jiných domech, jako o *dêr-abu-Hennis*, které pocházejí ze 6., 7. století. A nalézají se tu kameny tak zpracované, jako v dobách římských; v apsidách jsou výklenky pro oltáře, jako jsou v jiných chrámech Egyptských ze 4. století.

Tento klášter jest nyní jako nějaká vesnička s chrámem, jest obydlený několika mnichy a několika rodinami koptickými. Mniši jsou zaměstnáni z velké části výrobou obuvi. Mniši spouštívají se, jakmile vidí loď nějakou na vodě, se skalnatého břehu po provaze, a nazí jako divoši plavou k lodi, kde prosí o bakšiš: někdy prý i na loď vylezou, aby žebrali. Na blízku toho stávalo město *Oxyrrhynchos*; v 5. století prý bylo v tomto kraji 10.000 mnichů a 12.000 řeholnic.

Když přišel Spasitel náš do *Hermopolis magna* či *Ašmunên*, stál tu chrám boha písma a věd *Tôta* (řeckého *Herma*), jemuž byl pták „*Ibis*“ posvátným. Proto se nalézá na blízku mnoho mumii Ibisů pochovaných. Ještě ve středověku

bylo kol Ašmunên mnoho rozkošných zahrad, někde byly zbytky paláců, jichž sloupové a stěny mramorové svědčily o někdejší slávě města toho.

Ze zřícenin starého Hermopolis byly vystavěny ponejvíce nynější domy a dílny Ašmunên. Ze zbytků chrámu vystavěli továrnu na ledek.

O další cestě sv. Rodiny víme jen z uvedených koptických knih. Dle těch šla sv. Rodina do *Koskam* a zdržovala se nějaký čas na místě, kde nyní stojí koptický klášter *Deir-el-Moharraq*. Mimo jiné to potvrzuje jeden verš písně, napsané v „*Dipharion*“ a jmenované „*Adam*“; jest na den 8. baunê měsíce (června) a končí takto: „Josef vstal, vzal Pannu a s ní i dítě a stařenu Salome. Sestoupili do *Koskam* a zůstali tam až do smrti Herodesovy.“ Z památek na sv. Rodinu zbyla tedy pouze jména! Zpáteční cestu by byla sv. Rodina konala týmž směrem.

XXVII.

Cesta do horního Egypta.

Od té doby, kdy byl Sudan znovu podmaněn Egyptu, kdy byla zničena moc Mahdismu v Chartumu, lze cestovati dosti bezpečně nejen do horního Egypta, ale až do Sudanu. Cesta do horního Egypta poskytuje tomu, koho starožitnosti zajímají, velmi mnoho poučení a zábavy. Tam ne spatří sice velikých pyramid, jež by se vyrovnati mohly pyramidám v Gizeh, avšak nalezne tam zachovalé hroby s pečlivě provedenými obrazy a mnoho jiného.

Bylo mi známo, že jsou v horním Egyptě a

v Sudanu missijní místa, která dostávají podpory z rakouského spolku Neposkvrněného Početí P. M. *Missie pro Střední Afriku* mají v Kahýře svou správu a k té jsem zašel, abych se vyptal, jak bych mohl svou cestu do Horního Egypta nejprospěšněji vykonati. Jako se mně již obyčejně dělo, tak se mi stalo i zde. Laskavý a milý missionář mne k cestě nikterak nepovzbuzoval, nýbrž zrazoval mne, abych nejezdil ani do Luxoru ani do Assuânu, nanejvýš abych pustil Chartum z mysli; tvrdil, že tam spatřím jen zříceniny a několik hrobů, jež jsou hrobům v Sakkâra podobny, že zkusím mnoho horka a prachu, a že se mohu rozstonati. V zimním období, když lze konati tu cestu parníkem, tu není arcif žádného podobného nebezpečí, ano ta cesta bývá i slabým lidem prospěšnou a užitečnou. Koncem března počínají větší horka a jízda výletních parníků se zastavuje. Poněvadž mi nelze jeti do Egypta, kdy by mi bylo libo a kdy by to bylo nejzdravější a nejpoohodlnější, nemohl jsem dbáti oné rady, avšak touhou po poučení veden, odjel jsem po železné dráze k jihu. Nebudu popisovati tuto vábnou a velice zajímavou cestu, která již tolikráte umělci znázorněna, básníky vylíčena jest. Neuvedu všech míst, jež jsem navštívil, zmíním se pouze o tom, co jsem viděl v Luxoru a v Assuânu.

Luxor leží na místě velikého a slavného města Théb. V Luxoru stojí dosud veliký chrám Ammona, severně odtud jsou svatyně Karnaku; na levém břehu Nilu jsou přčetné hroby, několik chrámů a stojí zde též obrovské sochy Memnona. Na této západní straně bylo pohřebiště Théb; zde byly domy těch, kteří balsamovali mrtvoly, příbytky řemeslníků a umělců, kteří hroby vytesávali a zdobili, obchodníků, kteří pohřební věci,

památky a j. prodávali, domy chrámových kněží, školy a knihovny.

Théby se jmenují v Písmě sv. *No*, *No Ammon* (t. j. město *Ammona*) a staly se slavnými, když byli vyhnáni z dolního Egypta cizí vladařové (tak zv. *Hyksos*) a když byly *Théby* sídlem egyptských faraonův. Tenkrát měly mnoho chrámů, bohatá kořist sem byla z různých výprav přinášena, bůh *Ammon* dostával z ní největší část, chrám jeho i město bohatly. Již u Homera jest velebno jako město bohaté, město o stu branách *εκατόμυλος*, jak je i pozdější spisovatelé jmenují. Při chrámech bývaly vysoké pylony, brány před nádvořím; v *Thébách* bylo mnoho chrámů, tedy též mnoho bran. Když zavrhl král *Amenofis IV.* službu boha *Ammona*, zařídív úctu boha *Atena* a když se usídlil v *Tell-el-Amarna*, ztratily *Théby* poněkud na své slávě, avšak *Seti I.* a *Ramses II.* opravili zase, co bylo pobořeno. V 7. století před Kr. P. byly *Théby* assyrskými vojsky dobyty a pustošeny. Za dob *Ptolemeův* klesly. Římský místodržitel *Cornelius Gallus* je roku 29. př. Kr. po vzpouře proti daním zničil.

Zajel jsem v *Luxoru* do *Grand Hôtelu*, v němž jsem po čas svého pobytu zůstal. V domě bylo několik *Amerikánů*, *turistů*, dva *Němci*, *malíři*; též dva vážně plicemi nemocní se zde za příčinou uzdravení zdržovali.

První jízda byla do *Karnaku*. Dříve vedla tam od chrámu v *Luxoru* silnice mezi dvěma řadami sfingů, beranů, z nichž některé sochy se ještě v poli a u cesty nalézají. Chrám boha *Chona*, k němuž jsem se nejdříve obrátil, jest rozdělen na více částí. Na začátku, tedy při hlavním vchodu má 18 m. vysoký *pylon*, na nějž bývaly zavěšovány i praporce. Jím vcházíme na nádvoří, kol

něhož jsou dvě řady krytých sloupů, odkud vede nás cesta do sloupové síně a pak do tak zvaného „nejsvětějšího“, kde byla chována posvátná bárka boha Chona. Kolkolem jest více menších síní. Všechny stěny jsou pokryty vrytými obrazy z doby Ramsesa XII., ve vnitřních síních z doby Ramsesa IV., arcíť jsou tu i obrazy z doby pozdější, z let Ptolemaea Euergeta II. a též obraz Augusta, římského císaře.

Za tímto chrámem dále k severu jest chrám nazývaný „světa trůny“, taktéž Ammonovi věnovaný. Zde divíme se ohromným pylonům, kterých se čítá patero. Prvý pochází z doby Ptolemeův, jest 113 m. široký a 43½ m. vysoký, a bez nápisův. S něho můžeme pozorovati veškeru rozsáhlou stavbu s množstvím sloupů a obelisků. V chrámě Ramsesa III., který byl věnován Ammonovi, Chonu a Mutě, a jest zbudován do postranní zdi nádvoří, jest vyobrazen Ramses, jak drží jaté nepřátely a ubíjí je kyjem. Ammon mu podává meč; na jiném obraze podává mu srpovitý meč a palmové větve, čímž naznačen dlouhý život. Na druhém pylonu jest vyobrazeno vítězství faraona Šešaka (Šešonk I.) nad Roboamem, synem Šalomounovým. Ammon má srpovitý meč a vede na provazech patero semitských měst; i bohyně Théb vede podobně zajatce na provazech. Šešak ubíjí zajaté Semity svým kyjem. Známo jest z bible, že Šešak dobyl judských měst, vešel do Jerusalema a vyplenil to město. Vedle toho jsou obrazy Ramsesa III. a zaznamenáno, jak uzavřel mír s Hetity. Sloupová síň má 134 sloupů, na nichž spočívaly veliké kameny, jež tvořily střechu. Prostředek je vyšší a měl po stranách nahoře kamenné mřížoví, jímž sem vcházelo světlo. Vytesané obrazy pocházejí hlavně z dob Seti I. a Ramsesa II., některé vy-

kazují jména pozdějších faraonů. Seti I. ukazuje se v lesnatém Libanonu, bojuje vítězně s asijskými beduiny, se Syry, přivádí Ammonovi zajatce a kořist jemu podává. Za čtvrtým pylonem stojí krásný jehlanec královny Makerê, 29 m. zvýší. Za pátým pylonem jest „nejsvětější“; mnohé nápisy pocházely od královny Makerê. Tutmosis II. a III však její jméno odstranili a dali tam vytesati svá jména. Tutmosis III. stavěl ostatní část chrámu.

Část střechy, která spočívá na oněch ohromných sloupech, hrozila sesutím. Aby mohla býti opravena, bylo nutno nejprve celý prostor od zdola až ku střeše vyplniti zemí, aby se pak mohly na pevnou půdu položit kamenné desky střechy, pak se teprve poopraví sloupy a desky se zase na ně položí. Oprava malé části střechy stojí proto mnoho tisícův. Právě v době naší návštěvy nosili Arabové, děti, ženy i dospělí zemi k vyplnění onoho prostoru. Nosili zemi na ošitkách na hlavě a zpívali si sborem, aby rychleji běhali. Nad nimi stáli dohlížitelé, jak to bývalo v dobách, když bylo Israelitům konati robotní práce.

Ostatní zříceniny chrámů nejsou tak dobře zachované jako uvedený chrám Ammonův. Při večerní návštěvě zřícenin jsme viděli, jak fellahové svá stáda ve svatém jezeře chrámu bohyně Mut napájají; dříve se sem asi přistupovalo s uctivostí, sláva těch míst pominula!

Časně z rána sloužil jsem v chrámě zdejších missionářů mši sv. a odebral se pak k návštěvě západního břehu Nilu. Vody bylo ještě málo, v řece bylo několik ostrovů. Kde jen bylo lze, tam nasázeli zdejší lidé cibuli, neboť tato roste rychle a může dáti ještě před stoupáním vody hojný užitek. I nízké ostrovy byly veskrz posá-

zeny boby a cibulí. Za ostrovem stála již připravena zvířata, na nichž jsme jeli k *biban-elo mulúk*, ku královským hrobům a ku chrámům zdejším.

Hroby jsou v údolí libyckých hor. Již Strabo činí o nich zmínku a praví, že tam bylo 40 hrobů, jež bylo lze navštívit. Nyní jest jich 25 otevřeno. U každého stojí hlídač, který žádá od návštěvníka legitimační lístek, jímž jest dovolen vstup do všech starožitných památek hořejšího Egypta. Lístek ten koupil jsem za jednu libru (24 korun) v úřadovně eg. musea v Kahýře. Po té otevřel hlídač mřížová vrátka a uvedl nás do hrobní chodby. Ta jest vytesána ve skále, zprvu se sklání, pak jde rovným směrem do skály. Po stranách bývají malé výklenky aneb i komůrky. Když jsme prošli třemi neb čtyřmi chodbami, jež po sobě v přímém aneb i poněkud v odchylném směru následovaly, vešli jsme do jakési předsíně, a z této do hlavní síně, v níž bývala uložena žulová schránka mumie. Kolem do kola a v okolních komůrkách byly předměty, jež králi za živa náležely, sošky Osirise, jímž se mrtvý stal, a poklady jeho.

Stěny těchto hrobů jsou pokryty vytesanými *obrazy a hieroglyfy*. V nich jest vylíčena cesta nebožtíka do podsvětí, aby ji znal. Jede totiž ten, jehož tělo zemřelo, na bárce do podsvětí, a tu jest mu věděti, kudy jeho cesta jde a jakých nebezpečí jest se vystříhati. Břehy řeky, po níž Osiris jede, jsou osazeny neblahými duchy, nestvůrami; tyto se Osirisovi klanějí a propouštějí jeho bárku bez úrazu. Dle jiného popisu jest člověku po smrti projíti 12 branami (dle 12 hodin noci). U každé brány jest veliký had hlídačem, má zvláštní jméno, jež zná Osiris a jež musí i člověk znáti, chce-li býti branou propuštěn. Bohové a hadi ohniví, kteří bránu chrání, klanějí se Osirisovi

a neuškodí člověku, který jest Osirisem a zná jména hlídajících hadů. Na začátku chodeb bývají slova a jména, velebící Osirise (slunce Rê); dále jest označeno, jak jest mumie dávána do bárky, někde jest zobrazen výjev v podsvětí, kde člověk jest souzen ze svých skutků. Vyznává svou nevinu. Hadů jest všude naznačen značný počet. Někde jsou vyryté obrazy vyplněny barevnou hlinkou, která si zachovala velmi živě svou barvu. V hrobě Ramsesa III. jsou zobrazena různá zaměstnání: Pekaři, řezníci a kuchaři; v jiné komůrce jsou různé zbraně, tyče, biče, jinde jsou znázorněny různé nádoby, nářadí, ozdoby, sedadla, lůžka, jinde polní práce, harfenista před Atumem („Přijměte Ramsesa krále“). Chodba hrobu Seti I. jest 100 metrů dlouhá. Často jest strop zdoben hvězdami na modrém poli, v hrobě Setiho jsou tam zobrazení supové. Navštívili jsme tehdy čtyři hroby, hroby slavných jmen: Ramsesa IV., III., Seti I. a Amenofise III., jenž jest dále na západ položen.

Nelze ani věřiti, jak při slunečním horku zde únava stoupá. K polednímu bylo jeti nám přes libycký vrch ku hrobům královen a ku chrámům. Cesta byla kamenitá, neschůdná. Kamení bylo slunečním žářem rozpálené a sálalo horko, jež se zdálo býti větší než ono, které přicházelo od slunce. K tomu to mrtvé ticho zdejších hrobních údolí. S vrcholu hory pozorovali jsme kotlinu Nilskou u Luxoru. Zde nemohly býti stavěny pyramidy, neboť by byly vyplnily úrodný pruh mezi horami a mezi Nilem a při vyšších horách by byla jejich stavba nikterak nevynikla.

Při této návštěvě vynechali jsme hroby královen a zajeli přímo k „nejstkvostnějšímu“ chrámu *zoser-zosrew*, nyní *dêr el-bahri* zvanému. Královna

Makeré počala stavěti na tomto stupňovém, velikolepém chrámu, avšak nedokončila jeho stavby. Bratr Tutmosis zmocnil se vlády a odstraňoval jméno i obrazy sestry Makeré z tohoto chrámu; ona pak ještě jednou o něm pracovala, Ramses II. a Euergetes II. jej opravovali, avšak nedoplňovali jej. V křesťanské době byl klášterním chrámem. Jest to zvláštní stavba. Komnaty božstev (Ammona, Hathory a Anubise) jsou ve skále vytesány. Vyobrazení jsou četná, některá i méně slušná; obrazy královny Makeré jsou vyškrabány, na jednom pouze místě se zachoval. Král Amenofis IV. ničil zde jméno Ammona i obrazy Hathory.

Zde jsme v jedné chrámové komnatě obědvali; různá zvířátka přilétala ze skalních prostor a znepokojovala nás nemilým způsobem. Blíže tohoto chrámu je studna 11 *m* hluboká, na jejím spodu počíná chodba 60 *m* dlouhá, pak jiná delší; zde byly r. 1881 nalezeny mumie králů Seti I., Ramsesa II., Achmesa a j., které sem byly za 20 dynasie z jejich hrobů vházeny nebo složeny. Nyní jsou v museu v Kahýře. Egypťané starali se o hroby a pohřbívání své velmi svědomitě. Herodot k tomu poznamenává, že při hostinách boháčů nosívali po jídle v rakvi obraz mrtvého a ukazovali jej každému hosti slovy: „Pozoruj tohoto a pak pij a buď vesel, neboť, až zemřeš, budeš jako tento.“

Velmi zajímavým byl nám chrám Ammonův, *Ramesseum* zvaný, který jsme ještě odpoledne navštívili. Na pylonu jsou zobrazeny výpravy Ramsesa II. do Syrie; velmi názorně jest představen život vojska, jedni pijí z měchu, jiní se perou, tam vráží nepřítel, král se se svými radí a j.

Dělníci pracují v Ramesseu a odstraňují

rum, kterým je část chrámu zanesena. Zde jsme mohli píti obvyklou číšku kávy. Ke konci zmiňujeme se ještě o obrovských *sochách Memnona*. Jsou to dvě obrovské podoby Amenofise III., představující jej v sedě. Před nimi býval jakýs chrám, který onen farao vystavěl. Římané se domnívali, že představují Memnona, syna Ey a Tithona, jenž byl v trojské válce Achillem zabit, proto ono pojmenování. Sochy jsou složeny z velikých kusů pískovce. O severní soše bájili, že vydává při východu slunce zvláštní zvuky. Bohyně Eos prý ty zvuky Memnona slýchala a vyplakala ranní rosu na své dítě. Výška sochy byla asi 21 m i s podstavcem. Prostřední prst ruky měří 1·38 m! Na severní soše jsou mnohé řecké a latinské nápisy, jež oslavují zvuky vydávajícího obra. Tak prý pozdravil i Hadriana, jak uměl, třikráte! Nyní stojí zcela osaměle v polích. Ostatní památníky nelze nám pro omezenost místa popisovati.

Vraceli jsme se k Nilu. U řeky stálo množství lidu, dětí, fellahů, žen a hovořili velmi živě o něčem. Jakýs Američan se toho dne v Nilu koupal, a ač nebyl Nil tuze široký a ač byl onen muž dobrým plavcem, uprostřed řeky přestal pracovati a klesl pod hladinu a utopil se. Nyní hledali jeho mrtvolu. Snad ho chytily křeče. Později jsem slyšel, že byl balsamován a prozatím pochován v Luxoru, pak odvezli jeho mrtvolu do Paříže a v zimě ji chtěli převézt do Ameriky.

Když jsme rozdali náležitý počet bachšíšů, přešli jsme na druhý břeh a našli zaslouženého odpočinku v krásné zahradě hostinského domu, vysoko nad Nilem položené.

Jindy navštívili jsme krásný chrám v místě Luxoru zachovaný, prohlédli prodej starožitností pravých i nepravých u zdejšího německého kon-

sula ; navštívili jsme i zdejší trh, příbytky fel-lahů, nemocnici atd.

Neméně zajímavým byl pobyt v jižnějším *Assuanu*. Zde bývala hranice mezi Egyptem a Nubií. Egypťané tu našli africké slony a jmenovali ten kraj *Jebu*, t. j. zemí slonů ; název tento zůstal posud jednomu ostrovu u města. Městu dali jméno *Swenet*, řeky jmenováno *Syene*. Dle toho nazývána pak i tvrdá, červenavá i tmavá žula, kteráž byla odtud již v nejstarších dobách i do *Memphidy* a jinam vyvážena, syenitským kamenem. Spojovací zastávka před městem (*Junction*) leží v pustém kraji. Trať do města vedoucí jede však k úrodnému a krásně vzdělávanému údolí. Pod datlovými palmami jsou již černí *Nubijci* ; polonazí mladí *beduiné*, jmenovaní zde *Bišârin*, o světlejší pleti a obyčejně krásné dívčí tváře s kudrnavým vlasem posílají pozdravy našemu vlaku. Malé nádraží je sromovím obrostlé. Tam odevzdali jsme věci obstaravateli *Savoy Hotelu* a těšili jsme se tomu, že jsme mohli opustiti železniční vůz, v němž nás zemní prach úplně pokrýval, kde nás horko a stálý pot trápily. Jmenovaný *hostinec* leží na ostrově *Elefantine* ; bylo nám tam tedy jeti loďkou. Poněvadž stála voda *Nilu* právě tuze nízko, bylo též lze při větší objíždce k severu přejeti na ostrov bez bárky povyschlém řečišti. *Hostinec*, krásná, nová stavba, leží na severním konci ostrova ; kolkolem je park a zahrada. Vykázali mi komnatu, v níž rozsvítili, ač bylo 5 hodin s poledne, elektrické světlo. Okno musí býti totiž po celé odpoledne i za večera úplně zavřené a zastřené, aby nemohl vejíti do komnaty žár, přicházející z rozžhavených písků západní pouště. Teprve k ránu lze otevřít okno

a osvěžiti se čerstvějším vzduchem. Hotel jest sice dražší, avšak byl výborný.

Druhého dne jsem prohlížel zbytky staveb na ostrově *Elefantině*. Není jich mnoho, ale jsou z různých dob. Zde stavěl Amenofis III., na jedné bráně je tu obraz Alexandra, syna Alexandra Velikého, jak obětuje bohu Chnumu, jinde prozrazuje sloupový nápis stavbu Trajanovu. Na jihozápadním konci ostrova jest *miqjas*, měřidlo Nilu. Je to hluboká a široká studna, kamením i mramorem vyzděná, do níž přichází voda Nilu. Na stěnách jsou čárky, stupně, označující výšku na lokte; při tom jsou řecká označení a z r. 1870 i nová označení arabská. Strabo popisuje toto měřidlo Nilu a dí, že bývá odtud dávána zpráva na všechny strany, aby si dle toho zařídili hráze, průtoky a aby dle toho určili i daně. Nyní přicházejí arcif i z hořejších míst pravidelné telegrafické zprávy o stavu vody v Nilu. Právě toho dne byl oznámen telegram, že vystoupila voda ve Fašodě o osm loket.

V Kahýře stojí *Nilometr* u staré části města na ostrově Roda. Týž byl postaven r. 97 hežry kalifem Sulejmanem (714—716), opravován i Francouzi r. 1799. Voda počíná vystupovati v dolejší Egyptě obyčejně až v červnu, v říjnu dosahuje největší výše. V srpnu očekávají, že dostoupí výše 15 loket 16 kirat; té je totiž třeba k zavodnění většího dílu údolí Nilu. U Niloměru kahýrenského jsou ještě kufické nápisy, označující počet loket: 17 loket, 16 loket atd (při 7 loktech jest nejnižší stav vody). Pak je tam psáno: „Cokoliv chce Bůh (stane se), není síly než v Bohu!“ Pak z koranu 18. 37, 50. 9, 22. 5, 22. 62 a 42. 27. Ve starých dobách prý tu byla *studna*, v jejíž hluboké vodě se slunce o polednách duí sluno-

vratu obráželo, poněvadž ležel Assuân právě na obratníku. Obratník jest nyní jižněji.

Nejznámější starožitností u Assuânu jsou stavby ostrova *Philae* (eg. Py-lak, ostrov Lak), od města hodinu cesty vzdálené. Jeli jsme tam po železné dráze. Na nádraží přišla zároveň společnost 26 amerických dam, které měly zvláštní ochlazený, proti horku dobře uzavřený vůz a jely též do *Philae*. Dva spolucestující 1. třídy jeli do Chartumu. Jeden z nich byl Vlach, a ten hleděl se hned seznámiti s anglickým vojenským kapitánem, který jel též do Sudanu, avšak tento se od něho odvracel a odpovídal pouze úsečně. Jeli jsme do *Šellal*. Šellâl znamená proud, vodopád — poněvadž se zde vody Nilu prudčeji protlačují mezi skalami, jež v řece jsou, a tvoří proudy, tak zvaný první katarakt. Nejsou tu však vodopády, nýbrž pouze těsnější proudy. Takých čítají na hořejším Nilu ještě patero.

Ze stanice jsme již viděli krásné památky ostrova *Philae*; podávají za tichou vodou velmi vzácný pohled. Zde býval zázračný obraz bohyně *Isis*; i Egypťané i Nubijci a Blemmijové ji zde uctívali. První chrám byl stavěn asi kol r. 350 př. Kr; teprve císař Justinian mohl v 6. století křesťanským chrám *Isis* zavřítí a obyvatelstvo ku křesťanství obrátiti. Pak byly pohanské chrámy změněny v křesťanské svatyně. Obrazy pohanské byly zamazány, několik křížů vytesáno a svatyně posvěcena. Většina staveb pochází z dob Ptolemeovců; všude jest hojnost pěkných obrazů a nápisů. Nejzajímavější jest chrám *Isidy*, *Hathory* a římský *Kiosk*. Na tomto místě připravili Cookovi průvodčí jmenovaným dámám snídani; přistrojili stůl, upravili příbory, nastavili láhve piva i vína a vody a j. v nejlepším pořádku. Bišârinové nám

nabízeli ustavičně ozdoby žen a jiné věci ke koupi. Památky ostrova Philae snad se dlouho neuchovají, poněvadž vody Nilu je každoročně ničí.

Průvodčí nám začal vypravovati *pověst* o ostrově Philae, jak ji podává sbírka „Tisíc a jedna noc“. Dle ní bývala zde pevnost, na níž zavřel jakýsi vezír svou dceru Zahr-el-Ward (t. j. růžový květ), aby ji nemohl milenec Anas-el-Wogûd nalézt. Anas-el-Wogûd opustil královský dvůr a hledal svou nevěstu. Konečně mu řekl poustevník jakýs, že ji nalezne na Philae. Voda kolem ostrova byla tehdy plna krokodilů. Poněvadž byl k zvířatům laskavý, nastavil jeden krokodil svá záda a přenesl ženicha na ostrov k pevnosti. Hlídači mu dovolili tam prodlévati, avšak lásky své nespatriil. Dívka se nemohla dočkati a spustila se oknem svého vězení k vodě, rybář ji odvezl. Milenec byl nucen opustiti Philae a hledati Zahr-el-Ward dlouho, až ji našel, a slavili pak v komnatě Osirise svůj sňatek. „Žili pak v lůně štěstí až do nejvyššího stáří, v němž růže požitku ztrácí listí, a těžné náklonnosti nahrazují smyslnost.“ Ostrov se jmenuje Gezîret Anas el-Wogûd.

Po té jeli jsme přes řeku zase do Sellâl, poohlédli se po stavbě veliké *hráze*, kterou má býti voda Nilu nadržena, aby se mohla, i když Nil opadne, na část Nilského údolí zaváděti. Shlédlí jsme i parník, který byl připraven k jízdě do Wady Halfa, odkud lze drahou jeti do Chartumu. Ač mne onen Vlach několikráte vybízel k cestě do Sudanu, volaje : Andiamo! vzpomněl jsem si slov kahýrenského missionáře a nejel jsem tam.

V Assuânu jsem navštívil *bazar*, kde lze mnoho předmětů ze střední Afriky nakoupiti. Byly tu i kůže tygří a lví, snad pro neschopné střelce? V naší katolické *missijní stanici* trpěli všichni

členové zdejší chřipkou, tak že nemohli ani sloužit mši sv. V milém chrámě byly klášterní sestry s několika dětmi, černými i hnědými, a modlily se růženec.

Na tuto a podobnou missijní stanici by bylo poslati aspoň na krátký čas ony bezstarostné duše, které chtějí míti duchovní správu ve smíšených osadách pouze v jednom jazyku a nechtějí dbáti potřeb všech věřících, potřeb chudších nebo pracujících. Zde by poznali, jakou péči a starost má kněz, aby žádný své víře se neztratil, aby každou duši, i toho posledního služebníka, ať Vlacha, ať Araba nebo černocho, víře — nepravím ani získal, nýbrž — zachoval! Zde viděti, jak dlužno ve smíšených osadách bez vyhlídky na materiální výhody a bez ohledu na pohodlí v pravém duchu lásky Kristovy pracovati! Tu nemůže říci: Já jsem pro Vlarchy ustanoven, já pro většinu! Kněz jest ke všem svým svěřeným poslán, je pro všechny.

O výsledku missií v těchto krajích promluví na jiném, příhodnějším místě. Před missijním domem jest dům náčelníka místní posádky. Kdysi byl zde v dobách římských náčelníkem posádky i satyrik *Juvenal*, kterého tím ztrestali za vtipy proti císařskému domu namířené.

Jízda na egyptských drahách je sice dobrá a správná, avšak dlužno pamatovati, že se tu a tam náhody a přerušení udáti mohou. Když jsme chtěli vyjeti z Assuânu, povolila prý jedna roura na lokomotivě, a bylo nám čekati 3 $\frac{1}{2}$ hodiny, než byl jiný stroj v Šellâl roztopen a připraven. Před Kahýrou vyjel nákladní vůz uhlí z kolejí; nám bylo čekati, až bude překážka odstraněna, což trvalo skorem dvě hodiny. Správce trati stál před oním vozem, domlouval dělníkům, aby uhlí sházeli a vůz odstranili, avšak oni žá-

dali vyšší mzdu a nepřiložili k tomu ruky. Když jim po 1 1/2 hodinném, marném vyjednávání slíbil více, byl vůz za čtvrt hodiny odstraněn. Na zpáteční cestě, kterou jsem konal do dolejšího Egypta, jelo více služebných z hostinců z Luxoru a z Assuânu a odjinud. Jejich období skončilo, jeli do Evropy; pro znalost jazyků nalézají v létě dosti snadno místa v lázeňských hostincích. Někteří měli již zajištěná místa v pařížské výstavě, dva jeli do Karlových Varů. Několik jich jelo zatím i do Svaté Země. Z Kahýry jsem jel ve společnosti katolického duchovního anglické posádky. Zajímalo mne, když se mnou sděloval, jak prostým způsobem hleděl dosíci a dosáhl známého a váženého titulu z Říma. Po té představoval se mi Rakušan, na jehož navštívence bylo tištěno: „Seiner Majestät des Kaisers von Oesterreich wirklicher Lieutenant“. Byl bych měl před ním velikou úctu, avšak poněkud se o tu úctu připravil sám, když žádal podpory. Nalezl jsem zde krajaný a vlastence velmi milé, avšak shledal jsem bohužel též jednotlivce, kterých se třeba stříci, ano i báti.

XXVIII

Alexandrie a návrat do vlasti.

Evropané, kteří navštěvují Egypt, vystupují obyčejně v Alexandrii z lodí, neboť ona jest hlavním přístavem Egypta. Port-Saïd jest spíše pouze průplavným přístavem. Alexandrie jest úplně moderním městem. Ze starých, slavných památek zůstal pouze sloup, který jmenují mylně sloupem Pompeja. Ostatní bylo při různých převratech

zničeno ; naposled rozstříleli některé budovy i Angličané.

Alexander Veliký našel tu malou vesnici Rhakotis proti ostrůvku Pharos. Poznal, že by zde bylo lze zřídit vhodný přístav, spojil ostrov Pharos hrází s pevninou, Dinokrates, stavitel chrámu Diany v Efesu, měl stavěti i Alexandrii. Pověst praví, že dobyvatel sám naznačil plán nového města. Poněvadž neměli křídly, naznačili rozlohu města nasypanou moukou. Avšak ptáci přilétali a do rána mouku odstranili. Alexander prý to považoval za nepříznivé znamení a zarmoutil se. Ptolemeus Soter a Filadelfus stavby města dokončili a rozšířili. Zde byl Eunostos (přístav šťastného návratu) a na východní straně *veliký* přístav, v němž dosud obchodní lodi zakotvují. V královské čtvrti, *Brucheion* zvané, stála při Museionu knihovna, která čítala 400.000 neb 700.000 závitků. Zde žilo ve zvláštní vyhrazené čtvrti na 100.000 Židů, jimž se dostávalo mocné ochrany královské. Hlavní synagoga, Diapleuston, prý měla 70 zlatých sedadel pro nejvyšší židovský soud sanhedrin. Tam, kde stojí dosud onen Pompejův sloup, byl snad chrám *Serapise* a při něm jiná *knihovna* o 200 000 závitcích, která chovala i hebrejské posvátné knihy a nejstarší překlad Starého Zákona v jazyku řeckém. Když spálil Julius César zdejší loďstvo, byla zničena i tato vzácná knihovna. Když klesl pohanský život egyptský v Heliopolis, chtěli jej obnoviti ve vysoké škole alexandrinského museionu. Řecká, či hellenistická filosofie zde na čas kvetla. Křesťané tu měli první *exegetickou školu*, která následovala po židovské škole Aristobula, Filona a j. Didaskaleja zdejších křesťanů byla kolébkou vědeckého učení a studia naší theologie, byla obrazem našich universit. Kvetla již za zakladatele

Pantena, nabývala veliké slávy za Klementa a najmě za Origena. Znamenití učenci zdejší ukazovali, že vyniká křesťanství nad všechna náboženství i nad veškery filosofické školy. Ovšem, že vykládali svaté Písmo někdy tuze allegoricky (obrazně); to však bylo tehdy vůbec ve zvyku. Z Alexandrie má britské museum vzácnou knihu *řeckého překladu Písma sv.*, z V. století pocházející. Čítá 773 listů, skoro veškero Písmo svaté. Známo, že zde překládali v 3. století před Kr. Pentateuch a později i ostatní knihy Starého Zákona do řečtiny. Dle pověsti byli překladatelé uzavřeni po čas své práce v komnatách na ostrově Pharos. Překlad obdržel jméno Alexandrinský neb dle vybájeného počtu překladatelů: *Septuaginta* (70).

Žel, že i zde křesťanství rozkolu a mocnému islamu ustoupilo, a že jest nyní missionářům za velikých obtíží a obětí udržovati pouze menšinu křesťanů katolických!

Tázali jsme se po památce sv. Marka a bylo řečeno, že tu žádné není. Ostatky sv. *Marka* odvezli odtud Benátčané spolu s vzácným opisem evangelia. Na sv. Kateřinu upomíná založení farního, františkánského chrámu v Alexandrii; ostatky její jsou v Sinajském klášteře, památky v řeckém zdejším chrámě ukazované nemají ceny. *Katakomby*, jež tu zbyly ze starých dob, jsou dosti prostorné, avšak neposkytují žádných vzácností. Byly pohřebišti. Sloup, jenž se Pompejovým nazývá, jest 31·8 m. zvýší a nesl sochu Dioklecianovu (302 po Kr.); prefekt, Pompilius neb Pomponius neb Pompejus zvaný, prý ji postavil. Býval prý zde též Alexandrův sarkofág (schránka) ze zlata zrobený, který Ptolemeus, syn Kokke, hradil skleněnou schránkou. To vše ztraceno.

Starožitnosti, jež byly v Alexandrii a v okolí

v nové době nalezeny, jsou všechny krásně a vzorně uloženy v novém *museu*. Návštěva jeho jest vždy poučnou a zajímavou, ač zde nemohou býti tak vzácné věci jako v Kahýře.

Jednou mi bylo bydliti v hotelu Abbat, jindy mi byl vykázán laskavostí klášterních sester byt v útulně zvané „Wilhelmsheim“. Při té příležitosti jsem seznal, jak četní a dobře sdružení jsou tu cizinci z německé říše. Předvedli mi žactvo německé školy zdejší a seznal jsem, že jest vzdělanější a cvičenější, než žactvo našich měst v stejném stáří stojící.

Náhodou zašel jsem též směrem k hřbitovům. Za náboženskými hřbitovy (katol., řecký, anglikánský) jest též hřbitov „svobodných sednářů“. Tam jest památník Giordana Bruna „Arso sul rogo di Roma MDC“, na němž připsáno: „Vzácná oběť nesnášlivosti, příklad světu daný mučenictví za vědu a za pravdu; svobodní myslitelé Egypta.“ O Garibaldim tu praví, že chtěl válku pouze za účelem pokoje. O jednotlivých pohřbených praví náhrobky, že byly vzory skromnosti, všelikých ctností. Samuel de Castro, advokát, má tu pěkné poprsí, na němž jest vyznačen s brejlemi; tuším, že byl jim hlavou. Na váse šatem zakryté vyznávají pozůstalí, že nemají útěchy! Jinde jest psáno: „Řekni, je-li onen svět?!“

Při návratu do města setkal jsem se s *pohřbem mohamedánským*. Zdálo se mi, že jest tento slušnější než oněch svobodných myslitelů. Z předu šlo několik chudých, i slepí byli mezi nimi, pak následovali přátelé zesnulého a dervišové s praporey. Odříkávali zpěvně vyznání víry. Za nimi šlo několik hochů, zpívali chválu Bohu: „B. východu a západu, osvětiteli dvou světél; jak krásný jest, jak milosrdný jest, jak veliký jest!“ Jeden z hochů

nesl na palmových větvích knihu (část koranu). Za nimi byla nesena na marách mrtvola, zakrytá pokrývkou. Ženy, jež následovaly, pokřikovaly, modrým šátkem mávaly kolem hlavy. Abrar bylo zpíváno již před průvodem s minaretů mešity, k níž zesnulý náležel.

V Alexandrii hovořili právě o tom, že zde asi v nejbližších dnech vypukne *mor*, proto bylo třeba pojistiti si místo na parolodi. V jednatelství potvrdili, že zbývají pouze dvě místa, ač odjížděl parník teprve za dva dny. Mnozí opouštěli Alexandrii strachem před morem a mor přišel jakoby na zakázku.

Dlouho před ustanovenou dobou byli jsme již na parolodi „*Bohemia*“, která nás měla odvézt do Terstu. Díváme se do jasné vody a vzpomínáme na staré pověsti o Alexandru Alexander prý si sestrcjil skříň se skly a spustil se v ní do hlubiny mořské. Tam viděl démony, nestvůry, jež měly sekery, kladiva a p. Alexander je nakreslil a namaloval a poručil, aby mu podobná zvířata udělali z kovu, by je mohl dáti na nové nábřeží v Alexandrii. Stávalo se totiž, že ona podmořská zvířata jeho práci na pobřeží denně ničila; co za den udělali dělníci, v noci bylo zničeno. Alexander postavil na břehu sloupy 24 stop zvýší a na nich byly pak zavěšeny ony nestvůry z kovu zrobené, aby byly talismanem proti podmořským nestvůrám. Dále vypravují, že skryl Alexander pod ostrov Faros a pod maják *poklady*, jež našel po Šeddadovi, synu Ada, a jež byly ohromné. *Maják* byl prý 1000 stop vysoký a byl opatřen zrcadlem, jímž mohli hlídači dávatí znamení i těm nejvzdálenějším. El-Walid zbořil polovici onoho majáku.

I jiné vzpomínky budí pohled na přístav

Alexandrie. Zde očekávala jednou Cornelia svého manžela *Pompeja*, který prchal před Césarem. Úředník Ptolemeův (XIV.) vzal Pompeja do bárky, avšak při jízdě viděla Cornelia, jak její manžela dva centurionové dýkou napadli a usmrtili. Mrtvolu Pompeja pohodili na břeh a byla spálena; hlavu uschovali pro vítěze. *César* se přiblížil k Alexandrii, avšak byl by tu málem zahynul. Vrhł se před lidem do moře, aby zachránil svůj život a své zápisky. Jednou rukou pracoval, druhou držel rukopis nad vodou, a zachránil si tak i své jméno i svou spisovatelskou pověst. Sem uchýlil se nešťastný *Antonius*, aby mohl býti u milované Kleopatry. Opustil své věrné vojíny, kteří za něho u Aktia se bili po sedm dní. Kleopatra hleděla si získati Oktavia a vydala mu mrtvolu Antoniovu; když pochybovala o lásce Oktaviově, sama dala prý se uštknouti jedovatým hadem a zhylnula. Jak smutné jsou to události a jak poučné!

Loď pilotem vedená vyjíždí z přístavu mezi mělkými písčiny a my díváme se na Alexandrii a na mívající africký břeh. Ještě vidíme *Ramle*, jeho zahrady a zábavné místo *San-Stefano*. Navštívili jsme je den před odjezdem a jakou zábavu jsme tam našli? Právě tam vytáhli z moře mrtvolu asi 14letého hochy a nesli ji do hřbitovní komůrky. Nesli jej ke mně, mohli jako kněz ještě něco proň vykonati; byl však již mrtev!

Z Alexandrie lze dojetí vedle Kréty do Terstu za 4 dní. Jindy jsem jel nejprve do *Athén*, odtud pak lze do Patrasu a z Patrasu přes Brindisi do Terstu. Athény zajímají proto hlavně, poněvadž tam kázal sv. Pavel. Odtud odebral se po moři do *Korinthu*. Všechny zastávky dráhy z Athén do Korinthu nesou známá klassická jména: Eleusis, Megara a j.

Na další cestě lze spatřiti na severním břehu známé *Lepante*, kde r. 1571 zničil Jan d'Austria turecké loďstvo. Na pamět toho chtějí v Patrasce zbudovati velký chrám ku počtě Panny Marie „Pomocnice křesťanů“. Ono vítězství dalo podnět, aby byl zaveden všcobecně svátek sv. Růžence.

V *Patruse* snad byl sv. Ondřej ukřižován; jeho ostatky byly ve 4. století přeneseny do Cařihradu.

Při mořské jízdě jak z Patrasu, tak z Alexandrie jest nám minouti mezi jonskými ostrovy ostrov *Zante*, kterouž zvali „květem Levante“, pak *Kefalonii*, za níž se objeví jižní kraj *Ithaky*, otčiny Odyssea.

V *Korfu* nelze vždy při krátké zastávce vystoupiti na břeh. V městě jsou některé staré řecké chrámy; na blízku města nádherné Achilleon naší zesnulé císařovny Alžběty.

Nebudeme popisovati ostrovy, kolem nichž loď při dalmatském pobřeží jede. Pohled na ně je každému milým nejen proto, že zase rád vidí zemi, nýbrž proto, že vidí zase vlast, milované Rakousko. Některé lodi se zastavují v *Brunduciu* a u *Benátek*.

V *Terstu* si každý může odpočinouti, byla-li jízda snad poněkud nepříjemnou. S jakým vřelým díkem sloužil jsem jednou, sotva že jsem opustil loď, u sv. Antonína v den sv. Andělů Strážných mši svatou! Pouť byla šťastně dokonána a zbývala toliko poměrně krátká jízda po železné dráze, abych mohl zase pozdraviti matičku Prahu. Kdo se v *Terstu* jen několik hodin zdrží, neopomine navštívit rozkošný zámek na moři ležící, *Miramare*, kde jsou mnohé památky na mexického císaře Maximiliana i na zesnulou naši císařovnu Alžbětu. Kdo přistane v *Rjece*, může putovati do

chrámu v Trsatu, jenž stojí nad Rjekou. Tam býval krátkou dobu svatý domek který jest nyní ve vlašském městě Lorettě.

* * *

Navrátili jsme se do svého domova, avšak jak často zalétá náš duch do těch posvátných míst a vzbuzuje si znovu ony dojmy, jež nás na oněch místech jímaly! Tak v duchu mnohokráte pouť opakujeme. Viděli jsme kraje krásnější než jsou kraje Sv. Země: bavili jsme se pohledem na rozkošné horské krajiny Alp a Kavkazu, uchvaloval nás pohled na svěží nivy italské, z podivení jsme nevycházel při návštěvě Rivierey, byli jsme jako u vytržení v oasách Sahary — avšak žádný z těchto pohledů nezanechal v nás tak trvalého dojmu, jako nejprostší krajinka Sv. Země. Byla a je pustou, neposkytuje krásy — avšak chová nezapomenutelnou památku, jest místem, kde naše spasení připravováno a dokonáno bylo.

Jaký *prospěch* má, aneb lépe řečeno, může míti poutník ze své pouti? Mínilme nyní pravého poutníka toliko! Vykonal-li dobře svou správu Boží, jest v *posvěcující milosti*, a zbaven hříchů těší se pokojnému svědomí.

Návštěvou tak mnohých posvátných míst, pobožnostmi, které na nich vykonal, získal plnomocných i částečných *odpustků*, jimiž prospěl velice své duši, avšak též trpícím duším svých přátel, jimž byl odpustky věnoval.

Modlil-li se dobře, stal se dokonalejším, zachoval-li si též po celý čas *posvěcující milost*; vyprosil si pomoc Boží a Jeho požehnání pro ostatní svůj život.

Rozjímáním života Páně a Panny Marie,

které jest na posvátných místech daleko živějším než jinde, byl pohnut, aby následoval Krista Pána horlivěji v pokoře, v trpělivosti a v jiných ctnostech.

Nabyl na této cestě mnohých zkušeností, jež mu mohou v životě prospěti; poznal cizí kraje, mravy, přednosti i vady různých lidí, potěšil se pohledem na ladné břehy moře, na rozkošné olivové a fíkové sady a vinice. Může o tom vypravovati, jiné tím potěšiti a v nich lásku ku svatým místům vzbuditi.

Snad spatřil na Východě, snad i na posvátných místech samých, některé *nedokonalosti*, snad by mu to bylo pohoršením?

Připouštíme, že tam není vše, jak by to mělo býti, není to tam tak zařízeno, jak bychom si toho přáli — avšak myslíme, že to není nikde tak, aby to odpovídalo úplně našim přáním. Pravý poutník není těmi nedokonalostmi rozrušen, on si takového pohoršení ani hrubě nevšimne. Vždyť ví již předem, že jsou tam nevěřící lidé u vlády, že tam jsou nevěrci, lidé ziskuchtiví, podvodní, klamní ze všech končin světa. Ano, musíme se věru diviti, že se při tak nepříznivých poměrech ještě tolik dobrého ve Svaté Zemi nalézá. Ta okolnost jest mi důkazem, že je to *Svatá Země*!

Může a má poutník *povzbuzovati* své přátely *k pouti* do Svaté Země? Zajisté, že tak může činiti, a je to skorem jeho povinností.

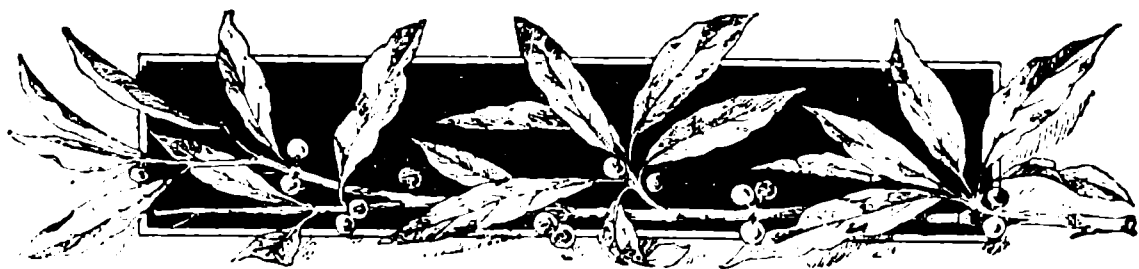
My Čechové nemůžeme ve Svaté Zemi zakládati takové pomníky dobročinnosti a křesťanské horlivosti, jako to mohou činiti a činí velicí národové, Francouzové především, dříve i Vlachové, Němci, Angličané a jiní. Avšak i my můžeme poutěmi do Svaté Země ukázati lásku k svatým místům, povzbuzovati tamní strážce ka-

tolických památek a podporovati je v jejich ne-
snadném úkolu.

Za všech dob i Čechové rádi putovali do
Svaté Země; někteří z nich nám pěkné popisy
svých cest a poutí zanechali. Jmenuji jen některé
z nich, jako: Czeslava, Baltasara Petzingera, Lva
z Rožmitála, Kabátníka, Lobkowicze, Zedlitze
(Gerson ben Elieser Levi z Prahy, Israelita, za-
nechal též popis své cesty); v novější době Chme-
líček, Klement, Dr Kryštůfek popsali své pouti
nebo Palestinu. Ferdinand kníže Lobkovic a princ
Karel ze Švarcenberka vykonali nedávno tuto
pouť; princ Švarcenberk prošel od hory Sinai
pouští k Mrtvému moři.

*Kdo můžeš, podporuj katolické strážce Svaté
Země, kdo můžeš, putuj do posvátných míst! Na
dobré jerusalemské pouti jest vždy Boží požehnání!
Povinností jerusalemská pouť není! Kdo ji z té
neb oné příčiny konati nemůže, nechať koná jen
doma dobré skutky. V jednom krásném ruském
vypravování jsem četl, jak anděl strážný za ta-
kového, kdo byl dobrými skutky od pouti jeru-
salemské zdržen, sám pouť vykonal a jak mu po-
žehnání ze Svatého Města zaopatřil. Zde jest
i dobrá vůle chvalitebnou a může stačiti.*

Dodatek.

Pobožnost křížové cesty v Jerusalemě.

Konati pobožnost křížové cesty v městě Jerusalemě při zastaveních a na ulicích, kterými též náš Spasitel kráčel, jest velikou milostí, štěstím i ctí.

Rozjímež utrpení a smrt Páně a následujme tak rady sv. Pavla: „Zvěstovati máte smrt Páně.“ (1. Kor. 11, 26.)

Božský Spasiteli! Vrhám se zde k Tvým nohám a oplakávám slzami sv. Petra a sv. Magdaleny veškery hříchy celého života, abych našel odpuštění a dosáhl té milosti, bych mohl při této svaté pobožnosti Tvé přehořké utrpení a Tvou smrt s užitkem rozjímati a propůjčených svatých odpustků získati. Amen.

První zastavení.

Ve dvoře tureckých kasáren, aneb na ulici tam, kde bývaly svaté schody.

„Tehdy vydal jim Ho Pilát, aby byl ukřižován.“ Sv. Jan 19, 16.

Pán Ježíš k smrti odsouzen.

Ů. Klaníme se Tobě, Pane Ježíši Kriste,
a dobrořečíme Tobě.

R. Že jsi svatým Svým Křížem svět vykoupiti ráčil.

Rozjímání. Ježíš, nevinnost sama, je zde odsouzen! Nespravedlnost, zloba a moje hříchy Jej vydaly na smrt. Můj drahý Ježíši! Já jsem viníkem, mé hříchy, nedostatek lásky ve mně způsobily Tvoje odsouzení. Smilování, můj Ježíši! Již nechci Tebe více urážeti, ale chci Tebe z celého srdce až do smrti milovati. Otče náš... Zdrávas, Maria... Sláva Bohu...

Ť. Smiluj se nad námi, Pane! **R.** Smiluj se nad námi!

Ť. A duše věrných pro Boží milosrdenství ať odpočívají v pokoji. **R.** Amen.

Druhé zastavení.

U místa, kde byly svaté schody.

Pán Ježíš béře na Sebe těžký kříž.

„A oděli Jej Jeho rouchem a vedli Jej, aby Ho ukřižovali.“
Sv. Mar. 15, 20.

Ť. Klaníme se atd.

Rozjímání. Pán Ježíš vidí kříž, na němž bude umučen, a béře jej s velikou láskou a ochotou na Svá ramena, bičováním již tak zraněná. Drahý Ježíši! Ty přijímáš ochotně ten těžký kříž z lásky ke mně, a já jsem Tobě tolikrát odporoval. Můj Spasiteli! Nebudu Ti více odporovati, nechci Tvůj kříž ještě těžším činiti, nýbrž obrátím se, budu trpělivým, aby trápení tohoto světa mohlo se mi obrátiti v radost věčnou. Amen. Otče náš... Zdrávas... Sláva Bohu...

Ť. Smiluj se atd.

Třetí zastavení.

Na rohu ulice, kde mají Arménové svou svatyni.

Pán Ježíš klesá po prvé pod křížem.

„Jako beránek tichý, jehož vedou
k zabití“ Jerem. 11, 19.

Ť. Klaníme se atd.

Rozjímání. Ježíš padá pod tíží kříže a katané Jej ranami nutí, aby vstal a nesl kříž dále. Milovaný Ježíši! Moje hříchy, hříchy bez počtu dolehly na Tebe, ale Ty jsi neodporoval a přec jsi je nesl. Poněvadž mne miluješ! Dej mi slzy, abych své hříchy oplakával, pomoz mi, abych v nepravost neupadl. Amen. Otče náš. Zdrávas. Sláva Bohu atd.

Ť. Smiluj se atd.

Čtvrté zastavení.

O něco dále na rohu levé uličky.

Pán Ježíš potkává Svou Matku Marii.

„Komu Tě přirovnati? . . . Tvá bolest
jest veliká jako moře.“

(Pláč Jer. 2, 13)

Ť. Klaníme se atd.

Rozjímání. Na cestě k potupné smrti potkává Pán Ježíš Svou milovanou Máti a vidí a ví, že jest její mateřské srdce naplněno hořkou, nesmírnou žalostí. Milosrdný Ježíši! Nauč mne trpěti a snášeti vše s oddaností a s pokorou. Maria! budiž mi Matkou! a já chci od této chvíle býti Tvým věrným a oddaným dítkem. Amen. Otče náš. Zdrávas. Sláva Bohu atd.

Ť. Smiluj se atd.

Páté zastavení.

Na rohu ulice, která jde v pravo k západu. Lazarův dům.

Cyrenejský Šimon pomáhá Pánu Ježíši nesi kříž.

„Vzali jakéhosi Šimona z Cyrene a
přinutili jej, aby nesl kříž s Ježíšem.“

Sv. Luk 23, 26.

Ť. Klaníme se atd.

Rozjímání. Cizinec pomáhá Pánu nésti kříž!
Křesťan jest povolán pomáhati Pánu Ježíši v osobě
svého bližního! Odpusť, můj Pane Ježíši, že jsem
nedbale a málo přispíval svým bídým a potřeb-
ným bližním! Miloval jsem jen sama sebe. Dej
mi do mého srdce pravou lásku k bližnímu, abych
byl ochoten, z lásky k Tobě, každého milovati.
Amen. Otče náš Zdrávas Sláva Bohu atd.

Ť. Smiluj se atd.

Šesté zastavení.

V západní ulici u domu svaté Veroniky, který je kaplí
Řeků.

Pán Ježíš utírá si obličej šatem podaným sv. Veronikou.

„Jeho obličej byl pokryt potupou
a nepočítali jsme jej za nic.“

Is. 53, 3.

Ť. Klaníme se atd.

Rozjímání. Spasitel náš potem pokryt a pra-
chem a krví; dobromyslná žena podává Jemu
šat a utírá Jemu obličej. Ó, můj Ježíši! Veronika
nebrala ohledu na lid, který Tebe jen mučil. Já
jsem z bázně před lidmi mnohého dobra opomi-
nul, k Tobě jsem se nehlásil. Za dobrým příkla-
dem Veroniky chci jíti, Tobě bez ohledu na lidi

sloužiti po celý svůj život. Amen. Otče náš. Zdrávas. Sláva Bohu atd.

Ť. Smiluj se atd.

Sedmé zastavení.

Za klenbou na rohu jiné ulice při malé kapličce Františkánů.

Pán Ježíš padá po druhé pod křížem.

„V pravdě On nese naše bolesti ...“

Is. 53, 4.

Ť. Klaníme se atd.

Rozjímání. Množství mých nepravostí a zlých zvyků Pána Ježíše tak obtížilo. Pane Ježíši! Jak boli mne Tvé hrozné utrpení! Slabou jest má duše, lehkomyšlně se vrhá do starých chyb. Pomoz, aby povstala a nikdy více neklesla. Amen. Otče náš. Zdrávas. Sláva Bohu atd.

Ť. Smiluj se atd.

Osmé zastavení.

Při křížku u řeckého kláštera Charalambos.

Pán Ježíš potkává plačící ženy.

„Dcery Jerusalemské, neplačte nade mnou, nýbrž plačte nad sebou a nad svými dětmi.“ Sv. Jan 19, 27.

Ť. Klaníme se Tobě atd.

Rozjímání. Pán nedbá svých bolestí a napomíná plačící zbožné ženy, jež Ho litovaly, aby plakaly nad sebou! Kolikráte mne Pán Ježíš již napomínal, varoval, aby mne odvrátil od věčné záhuby! Milostivý Ježíši! Víím, že mnou pýcha a jiné nepravosti vládnu, že mne do záhuby táhnou. Chci se od nich odtrhnouti a prosím o pomoc.

V nenávisti mám hřích a chci být spasen. Amen.
Otče náš. Zdrávas. Sláva Bohu atd.

Ť. Smiluj se atd.

Deváté zastavení.

Za chrámem Božího Hrobu, u zdi koptického kláštera označuje je malý sloup.

Pán Ježíš padá po třetí pod křížem.

„Byl raněn pro naše viny . . . Jeho
jizvami byli jsme my uzdraveni.“

Is. 53, 5.

Ť. Klaníme se Tobě atd.

Rozjímání. Seslaben jest náš Pán a vysílen jen proto, abychom my nabyli síly. Jakých trestů jsem zasloužil pro četné hříchy, a Spasitel mně jich ušetřil. Jaké tresty mne očekávají, když budu ještě dále trýzniti svou duši vinami a nepravostmi? Na Tebe spoléhám, Ty mne zvedneš, když jsem padl a chci opět povstati; moje slabost mne naučí doufati v Boží moc a sílu. Amen. Otče náš. Zdrávas. Sláva Bohu atd.

Ť. Smiluj se atd.

Desáté zastavení.

Mosaiková hvězda v podlaze latinské kaple na Kalvarii v Božím Hrobě.

Pán Ježíš zbaven svého roucha a žlučí napojen.

„Dali Jemu píti vína smíšeného
se žlučí. Sv. Mat. 27, 34.“

Ť. Klaníme se atd.

Rozjímání. Roucha zbaven stojí Ježíš vydán potupě všeho lidu. Jsou to ohavné hříchy, kterými já hanbu vrhám na svou církev, na své ná-

boženství, hříchy nečistoty, pro něž jsi byl obnažen. Chci dělati čest Tvému Jménu, utíkati před každým pokušením aneb je Tvou milostí přemáhati. Čistota, pokora, strídmost budou mnou vládnouti. Amen. Otče náš. Zdrávas. Sláva Bohu atd.
V. Smiluj se atd.

Jedenácté zastavení.

Pod oltářem ukřižování Páně v latinské kapli na Golgotě.

Pán Ježíš na kříž přibíjen.

„Ukřižovali Jej na místě, jež slove Kalvarie.“ Sv. Luk 23, 33.

V. Klaníme se atd.

Rozjímání. Jakých bolestí Jsi vytrpěl, můj nejsladší Pane, když proráželi Tvé ruce a nohy hřeby a přibíjeli je na kříž! Hrozné to trápení mi ukazuje velikost hříchů, avšak též neskonalost Tvé lásky. Jak se Ti zavděčím? Zapíráti chci sebe i své náklonnosti a s Tebou chci býti takřka přibit na kříž, abych se nikdy od Tebe nemohl odtrhnouti. Amen. Otče náš. Zdrávas. Sláva Bohu atd.

V. Smiluj se atd.

Dvanácté zastavení.

Pod oltářem Řeků v kapli na Kalvarii.

Pán Ježíš na kříži umírá.

„Ježíš pravil: „Otče můj, v Tvé ruce poroučím Svého ducha. A řka to, ducha vypustil.“ Sv. Luk. 23, 46.

V. Klaníme se atd.

Rozjímání. Zde přinesl můj nejvyšší Pán za mne Tu nejdražší oběť. A ačkoliv za mne a pro

mne umírá, přec ještě rozpíná Své drahé ruce, aby mne tak k Sobě volal. Poslechnu Jeho lásky, půjdu, vezmu kříž a budu Ho následovati. Jemu odevzdám se zcela, Jemu poručím svého ducha nyní, zvláště v hodině smrti. Amen. Otče náš. Zdrávas. Sláva Bohu atd.

Ť. Smiluj se atd.

Třinácté zastavení.

Při prostředním oltáři Bolestné Panny v Kalvarské kapli.

Pán Ježíš sňat s kříže a na klín Matky položen.

„Po té Josef z Arimathie... přišel a vzal Ježíšovo tělo.“ Sv. Jan 19, 38.

Ť. Klaníme se atd.

Rozjímání. Tělo Pána dáno na klín Panny a Matky Jeho Marie. Její nejněžnější srdce i této bolesti bylo vydáno a vytrpělo ji! Nechať vyprosí mi Maria té milosti, abych si vždy vážil, abych ctil Nejsvětější Tělo Jejího Syna ve Svátosti oltářní, abych Je vždy co nejhodněji ku spasení přijímal. Amen. Otče náš. Zdrávas. Sláva Bohu atd.

Ť. Smiluj se atd.

Čtrnácté zastavení.

V Božím Hrobě.

Tělo Pána Ježíše kladou do hrobu.

„A byl v zahradě hrob nový, v kterém ještě nikdo nebyl položen: tam položili Ježíše.“ Sv. Jan 19, 42.

Ť. Klaníme se atd.

Rozjímání. Jen na krátký čas bylo položeno Tělo Pána Ježíše do hrobu; za tři dny slavně

vstal z mrtvých. Chci pochovati všechny odpory, nestálosti, chyby a zlé zvyky své, abych i já v poslední den s vyvolenými k slavnému vzkříšení vstáti mohl. V Tebe věřím a proto doufám, že nezahynu na věky! Amen. Otče náš. Zdrávas. Sláva Bohu atd

Ť. Smiluj se atd.

Závěreční modlitba. Ó můj ukřižovaný Ježíši přijmi milostivě toto rozjímání a uctění přestavěného Tvého utrpení a smrti a učíš, aby bylo k zvelebení Tvého Jména, k mému a všech lidí spasení a k potěše a úlevě duší v očistci. Amen.

OBSAH.

	Strana
Úvod	5
I. Připomenutí o cestování na Východě.	
V které roční době lze pouť do Palestiny nejvýhodněji vykonati? Jak dlouho trvá celá cesta? Výlohy cesty. Peníze. Průvodní list. Celní úřady. Dopravní prostředky. Péče o zdraví	9
II. Z Prahy do Cařihradu.	
Uhry. Bělehrad. Niš. Srědec. Plovdiv. Harmanli. Karantény. Drinopol. Stambul. Zlatý roh. Museum. Hagia Sofia. Křepčící dervišové	14
III. Soluň.	
Skopije. Dějiny Soluně. Sv. Pavel v Thessalonike. Aja Sofia Spojení s Athénami	25
IV. Z Cařihradu na Karmél.	
Mekkánští poutníci na lodi Hellespont. Ilion. Mytilene. Smyrna. Sv. Po'ykarp. Smyrnenský hrad. Efesus. Chios. Samos. Rodus. Cypr. Larnaka. Bejrut; děje Bejrutu. Cesta ke psí řece, Libanon. Meirubbâ. Feirâna. Baalbek. Damašek. Místo obrácení sv. Pavla. Židovské domy. Mešity. Z Bejrutu do Hajfy . . .	30
V. Svatá Země.	
Stav Svaté Země dřívější a nynější. Stromoví. Obyvatelstvo. Fellahové. Náboženství lidu. Křesťanské sekty. Židé	46
VI. Karmél a Nazaret.	
Kláster Karmelitánů na Karmélu. Eliáš. Moře. Jízda do Nazareta. Kison. Mláčení obilí. Nazaret. Chrám	

Zvěstování P. M. Odpustky na svatých místech a privilegia. Domek Panny Marie v Lorettě. Jeskyně v chrámě v Nazaretě. Studně P. M. Dílna sv. Josefa. Stůl Kristův	52
VII. Hora Tábor.	
Cesta na Tábor. Dabûrijje pod horou. Hora Proměnění Páně. Pouť na Táboru. Fantasia	64
VIII. Tiberias. Genesaretské jezero. Cesta do Jaffy.	
Hora blahoslavenství. Porážka Křižáků u Hattinu. Galilejské moře. Města Kristova. Tiberias. Židovské školy. Okolí jezera. Kafarnaum. Safet. Kána. Sichem. Cesarea přímořská. Jaffský přístav	69
IX. Jaffa. Cesta do Jerusaléma.	
Františkánský hospic. Osada templářů. Děje Jaffy. Dům koželuha Šimona. Cesta do Jerusaléma vozem neb po dráze. Ramle. Latrun. Nikopolis. Abu-Goš. Kulonije. Před Svatým městem. Železná dráha do Jerusaléma	81
X. Svaté město. Dějiny a poloha Jerusaléma.	
Posvátným jest všem. Jména města Jerusaléma. Návrší, na nichž stojí. Zdi města Jerusaléma. Golgota a Boží Hrob byly za branou. Městské brány. Ulice. Obyvatelstvo	91
XI. Křížová cesta. Jednotlivá zastavení.	
K tomu v dodatku: Pobožnost křížové cesty v Jerusalémě (291)	104
XII. Chrám Božího Hrobu.	
Před chrámem. Průčelí a vchod. Kámen pomazání Páně. Kaple Božího Hrobu. Rozličná vyznání u Božího Hrobu. Chrám Řeků. Denní průvod Františkánů chrámem Božího Hrobu. Kaple chrámu. Muristan. Stráž Božího Hrobu	109
XIII. Olivetská hora. Bethanie.	
Klášteř Sionských dam. Klášteř alžírských bílých Otců. Údolí Cedronu. Mohamedánské hroby. Malomocní.	

Ruský chrám na svatú hory. Dominus flevit. Pater-
noster. Vesnice na hoře. Nanebevstoupení Páně.
Jeskyně svaté Plagie. Ruská zvonice a rozhledna.
Bethfage Bethanie. Lazarův hrob. Dům malomoc-
ného Širona. Hora pohoršení. Gettsemani. Jeskyně
úzkosti Páně. Chrám hrobu P. Marie 128

XIV. Betlém. Hebron.

Cesta do Betléma. Hora zlé rady. Tantûr. Rachelin
hrob. Chrám Panny Marie v Betlémě. Narození
Páně. Oltář jesliček. Jeskyně pod chrámem. Svatý
Jeronym. Chrám sv. Kateřiny. Lékárna bratří Fran-
tiškánů. Obchod Bětlemských. Mléčná jeskyně. Dům
sv. Josefa. Jeskyně pastýřů. Cisterna Davidova. Klá-
šter Mâr Sâba. Vodovod do Jerusaléma Šalomou-
novy nádržky a zahrady. Cesta do Hebronu. Hroby
patriarchů. Dub Abrahamův. Návrat do Jerusaléma 144

XV. Hora Moria Hâram-eš-šerif.

Šalom unův chrám. Mešity Omara a el-Aqsa. Návštěva
harâmu. Řetězová kopule. Svatá skála. Pověsti mo-
hamedánů. Chrám Obětování Páně. Šalomounovy
stáje. Zlatá brána. Šalomounův trůn. Bethesda . . 160

XVI. Jericho. Mrtvé moře. Jordán.

Průvodčí na cestě do Jericha. Pramen apoštolů. Čer-
vený chán. Říčka el-Kelt. Hora pokušení Karanta-
nia. Jericho. Cesta k Mrtvému moři. Koupel v moři.
Zkáza Sodomy. Moře smrti a hrobů. U Jordánu.
Staré Jericho. Pramen Elisea. Příbytek Zachea. Je-
rišská růže. Návrat do Jerusaléma 172

XVII. Údolí Josafat. Zeď stesků.

Absolonův náhrobek. Josafatův, Jakobův, Jeremiášův
hrob. Prameny Panny Marie, Siloah a Nehemiášův
pramen. Údolí Ben-Hinnom. Haqeldama. Zeď stesků
židů. Synagogy 190

XVIII. Ain-Kârim.

Křížové údolí. Chrám sv. Jana na horách. Dům Za-
chariáše. Poušť sv. Jana 197

XIX. Sion.

Kustodie Sv. Země. Latinský patriarchát. Sion. Ar-

ménský klášter sv. Jakoba. Dům Annáše. Křesťanské hřbitovy Místo „zesnutí P. M.“ Coenaculum. Dům Kaifáše	201
XX. Jeskyně a hroby u Jerusaléma. Emausy.	
Jeskyně proroka Jeremiáše. Královské hroby. Emausy. Samuelův hrob	205
XXI Odjezd z Jerusaléma	208
XXII. Egypt. Port-Saïd a Suez.	
Egypt též posvátnou, biblickou zemí Osiris a Set. Port-Saïd. Cesta do Ismailie, do Suezu. Prameny Mojžíšovy. Země Gessen. Pithom Bubastis	210
XXIII. Kahýra. Některé mešity. Mohamedánské průvody.	
Mešita el-Azhar; universita islamu. Mešita el-muajjad a Hassanova m. Mameluci. Pevnost. Mešita Mohameda Alho. Průvod s posvátným kobercem do Mekky. Průvod Šiitů v den úmrtí Huseina v Kahýře	215
XXIV. Pyramidy a egyptské museum v Gize.	
Jízda k pyramidám v Gize. Hrob čísel. Sfinx Pyramida Chufu (Cheops). Ostatní pyramidy. Museum. Mumie krále	223
XXV. Heluan a pyramidy Sakkára.	
Lůzně Heluan. Jízda přes Nil. Bedrašên. Staré Memfis. Stupňová pyramida. Hrobky Apisů. Mastaba Tiho. Návrat do Kahýry	235
XXVI. Starokřesťanské památky v Kahýře a v Egyptě.	
Cesta sv. Rodiny do Egypta a Egyptem. Synaxaria a legendy Koptů. Bastah. Belbeis. Matarije. Fostat. Ašmuuên Koss. Deir-el-moharraq. Heliopolis. Obelisk tamtéž. Stará Kahýra. Chrám Abu Serge. Chrám P. Marie. Hermopolis	246
XXVII. Cesta do horního Egypta.	
Dům afrických missií v Kahýře. Jízda na jih. Luxor. Théby. Karnak. Chrám Chona. Veliký chrám Am-	

monův. Oprava střechy. Jízda k bibân-el-mulúk. Obrazy na stěnách chodeb hrobních. Nejstkvostnější chrám dêr-el-bahri. Studna královských mumií. Ramesseum. Sloupy neb sochy Memnona. Chrám v Luxoru. Assuân (Jebu, Syene). Syenit. Savoy-Hôtel. Ostrov Elefantina. Nilometr. Studna obratníka. Ostrov Philae. Šellál. Pověst ostrova Philae. Katolický chrám. Zpáteční jízda 267

XXVIII. Alexandrie a návrat do vlasti.

Původ Alexandrie. Museion. Chrám Serapise a knihovna. Křesťanská exegetická škola Řecký překlad Písma sv. Starého Zákona. Sv. Marek. Katakomby. Nové Museum. Hřbitov svobodných zednářů. Pohřeb mohamedánský. Pověsti o Alexandru Velikém. Atheny. Patras. Korfu. Terst. Prospěch pouti různý. Povinnost povzbuzovati k pouti do Svaté Země. Čeští poutníci 281

D o d a t e k.

Pobožnost křížové cesty v Jerusalémě 291

R. 1883. č. 1. **Zábořský vladyka.** Historická povídka od V. Beneše Třebízského. Cena 25 kr. — č. 2. **Lepš čest než důstojenství.** Napsal F. Caballero. Ze španělštiny přel. Fr. Pohunek. 28 kr. Cena těchto 2 čísel 40 kr.

R. 1888. č. 1. a 2. **Dílo lidí.** Obrázky ze smíšené osady a ze světa. Napsal E. Brynych. Druhé oprav. vyd. 60 kr.

R. 1889. č. 1. **Naši přátelé.** Obrázky ze života lidumilů a spolků lidumilných. Podává Karel Kramář. 25 kr. — č. 2. **Z našeho kraje.** Obrázek z počátku šestnáctého stol. Od Boh. Brodského. 40 kr. — č. 3. **František de Paula kardinál ze Schönbornů, kníže-arcibiskup Pražský.** Napsal Dr. Kl. Borový. 20 kr. Cena těchto 3 čísel 55 kr.

R. 1890. č. 1. **Časové obrázky.** Kreslí J. Ježek. 50 kr. — č. 2. **Pro víru oteckou.** Dějepisný obraz. Napsal Alois Dostál. 30 kr. — č. 3. **Hlasatelé svobody.** Tři obrázky z naší doby. Napsal Boh. Brodský. Cena 50 kr. — č. 4. **Dobré vychování, základ štěstí.** Povídka ze života řemeslnického od M. Kamenáře. Cena 30 kr. Úplný ročník 1 zl.

R. 1891. č. 1. **Hradištský zeman.** Napsal Al. Dostál. 30 kr. — č. 2. **Nevěřící věřící.** Tři obrázky z naší doby. Napsal Boh. Brodský. 50 kr. — č. 3. **Nástin svobodného zednářství.** Dle pramenů vypsál V. Sladomel. 30 kr. — č. 4. **O náboženské lhostejnosti.** Napsal Jos. Pošmourný. 25 kr. Úplný ročník 1 zl.

R. 1892. č. 1. **Jošt z Rosenberka a jeho doba.** Složil Fr. J. Hamršmíd. 40 kr. — č. 2. a) **Šichtárka.** Obraz ze života dělnického. — č. 2. b) **Bez stávky.** Dělnický obraz. Napsal Alois Dostál. 40 kr. — č. 3. **Z kraje Hradeckého.** K dějinám katol. reformace. Napsal P. J. Svoboda. 80 kr. Úplný ročník 1 zl.

R. 1893. č. 1. **Hluchoněmá.** Obraz ze skutečnosti. Napsal A. Dostál. 30 kr. — č. 2. **Zázraky ve světle zdravého rozumu.** Napsal Jan Pauly. 45 kr. — č. 3. **Za viny předkův.** Dějepisná povídka. Napsal Al. Dostál. 35 kr. — č. 4. **Za vpádů Bedřichových.** Črty a obrázky historické. Napsal Fr. J. Košťál. 30 kr. Úplný ročník 1 zl.

R. 1894. č. 1. **Průvodce katolika do Ameriky.** Napsal F. Novodvorský. 80 kr. — č. 2. **Dědův vychovanec.** Povídka od A. Dostála. Pod štítem ochranným. Dějepisný obraz od téhož. 30 kr. Úplný ročník 1 zl.

R. 1895. č. 1. a) **Ve škole života.** Obraz z českého venkova od Aloisa Dostála. — č. 1. b) **U strýce.** Obraz novověký. Napsal Alois Dostál. 30 kr. — č. 2. a) **Život blahoslaveného Jana La Salle.** Dle vlastiny zpracoval Fr. Janda. — č. 2. b) **Jiná krev.** Obrázek. Napsal B. Brodský. 60 kr. — č. 3. **Dostál, Můj národ. Ráz, Zmařený život.** 40 kr. Úplný ročník 1 zl.

R. 1896. č. 1. a) **Daniel O'Connell, osvoboditel Irska.** Příspěvek k jeho životopisu podává J. Ježek. — č. 1. b) **Pan poslanec.** Obrázek z naší doby. Napsal Boh. Brodský. Cena 60 kr. — č. 2. **Život bl. Jana Gabriela Perboyre, kněze**

společnosti missionářů. Dle vlaštiny zpracoval Fr. Janda. Cena 80 kr. — č. 3. Dostál, Slavičí stezka na Křivoklátě. 30 kr. Úplný ročník 1 zl.

R. 1897. č. 1. **Ze života sv. Vojtěcha.** Pověsti z luhů domácích a cizích sebral J. Ježek. Cena 24 kr. — č. 2. a 8. **Dle nadace.** Obrázek Aloisa Dostála. **Zmařené naděje.** Obrázek od Bohumila Brodského. Cena 72 kr. — č. 4. **Matky-vychovatelky.** Napsal J. Ježek. Cena 40 kr. — č. 5. a 6. **Bůh Stvořitel — Bůh Soudce.** Napsal P. Vavř. Wintera. **Z ovzduší doby.** Napsal Fr. Jiří Košťál. Cena 30 kr. Úplný ročník 1 zl.

R. 1898. č. 1. **Boje a vítězství.** Histor. povídky a obrazy. Sepsal Jos. Flekáček. Část I. Cena 90 kr. — č. 2. **Blahoslavený Hroznata.** Jeho život a úcta v lidu českém. Podává Dr. Fr. Krásal, kanovník u sv. Víta. Cena 15 kr. — č. 3. **Nepotřebovali kázání o křesťanské poctivosti.** Napsal Frant. Jiří Košťál. Cena 30 kr. — č. 4. a 5. **Strážcové Jezulátka.** Napsal Al. Dostál. **Jen do nich — do těch blahobytníků!** Napsal Frant. Jiří Košťál. 25 kr. Úplný ročník 1 zl.

R. 1899. č. 1. **Časové obrázky.** Nakreslil Frant. Jiří Košťál. Cena 60 kr. — č. 2. **Pomněnky z 900letého jubilea sv. Vojtěcha slaveného r. 1897** sebral Methoděj Vojáček. Cena 60 kr. — č. 3. **Boje a vítězství.** Sepsal J. Flekáček. Část II, Cena 70 kr.

R. 1900. č. 1. **Jan z Jenštejna.** Napsal J. Ježek. Cena 20 h. — č. 2. **Význam a důsledky husitství.** Piše Jiří Sahula. Díl I. Cena 1 K 20 h. — č. 3. **Vraťme se k zásadám křesťanským.** Napsal Dr. Josef Pošmurný Ord. Crucig. Cena 50 h. — č. 4. **Význam a důsledky husitství.** Piše Jiří Sahula. Díl. II. Cena 1 K 20 h.

R. 1901. č. 1. **Socialní demokrat.** Obrázek z naší doby. Nakreslil J. Ježek. Cena 40 h. — č. 2. **Kláštery a jejich význam v dějinách lidské vzdělanosti.** Napsal Vinc. Drbohlav. Cena 70 h. — č. 3. **Církev a vzdělanost.** Dva poslední pastýřské listy biskupa perugijského Joachima kardinála Peccibo, nyní slavně panujícího papeže Lva XII. Přel. Vojtěch Kameš. Cena 50 h. — č. 4. **Soudružní** Obraz ze společenského života naší doby. Napsal Karel Karásek. Cena 1 K 30 h. — č. 5. **Inkvizice.** O jejím náboženském, politickém a společenském úkolu. Napsal G. Romain. Přeložil Fr. Vaňous. Cena 40 h.

U vydávání »Hlasů katol. spolku tiskového« se pokračuje.

Cyrillo-Methodějské knihkupectví G. Franci.